

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 4 (236)

Одеса – 2016

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 4 (236). – 256 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого [«Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»](#) (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241). Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ОНЕУ, тел.: (0487) 32-77-95, E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Алтаяу Фатхи

Эффективность деятельности иорданских банков, оцененная с помощью корреляционно-регрессионного анализа.....5

Артюх Оксана

Принципи податкового аудиту: питання класифікації.....15

Білогородський Роман

Оптимізація структури кредитного портфелю банку.....30

Верхоглядова Наталя, Кононова Олександра

Інформаційне забезпечення управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства.....47

Галануп Лілія

Депозитна діяльність банківських установ України: сучасні реалії та перспективи розвитку.....58

Живець Алла

Методично-інструментальне забезпечення стратегій розвитку вищих навчальних закладів.....72

Камаран Али Хассан

Активизация привлечения инвестиций в предприятия нефтегазового комплекса.....90

Карпов Володимир, Касьян Катерина

Розробка проекту розвитку діяльності підприємства(на прикладі малого сільськогосподарського підприємства ООО «ДИСКОМ»)...102

Карпов Володимир, Матінян

Розробка бізнес-плану проекту розширення діяльності підприємства (на прикладі ресторану «БРАЗЗАВИЛЬ» МНВІКП «СУЗІР'Я СТРИЛЬЦЯ» ТОВ).....109

Кравченко Оксана

Імплементація міжнародного досвіду інформаційного забезпечення статистичними даними сфери ресторанного господарства.....117

Крупіна Світлана, Яблонська Наталія

Система управління конкурентоспроможністю підприємства.....133

<i>Ленська Наталія, Радченко Олександр</i>	
Аналіз конкурентоспроможності підприємств АПК України на зовнішньому ринку.....	144
<i>Лір Віктор</i>	
Енергетична політика сталого розвитку як вектор інтеграції Україна-ЄС.....	158
<i>Макурін Андрій</i>	
Особливості організації обліку готової продукції з метою удосконалення розрахунку амортизації основних засобів на вуглевидобувних підприємствах.....	177
<i>Міценко Наталія, Міщук Андрій</i>	
Розвиток підприємства на основі інформаційного та інноваційного потенціалу.....	191
<i>Михайлюк Олена</i>	
Аналіз природно-ресурсного, культурного і екологічного потенціалів для розвитку туризму в Одеській області.....	204
<i>Муравський Володимир</i>	
Автоматизація калькулювання для оперативного управління конкурентоспроможністю підприємства.....	217
<i>Румянцева Анжеліка</i>	
Показное потребление как демонстрация социально-экономического положения.....	230
<i>Шматковська Тетяна, Мачулка Оксана</i>	
Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку.....	242
<i>НАШІ АВТОРИ</i>	254

УДК 519.233.5:336.71

Алтаяу Фатхи

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИОРДАНСКИХ
БАНКОВ, ОЦЕНЕННАЯ С ПОМОЩЬЮ КОРРЕЛЯЦИОННО-
РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА**

Статья посвящена оценке эффективности деятельности современных иорданских банков (перешедших на кредитную основу своего функционирования) с помощью корреляционно-регрессионного анализа. В работе выполнен корреляционно-регрессионный анализ значений таких обобщающих результативных показателей деятельности банков как рентабельность их активов - ROA (Return On Assets, дословно оборот на активы) и рентабельность капитала – ROE (Return On Equity, дословно оборот на капитал). Проведенный анализ показал, что иорданские банки успешно работают на кредитном рынке, так как значения обобщающих результативных показателей их деятельности – эффективность использования активов (ROA) и эффективность использования капитала (ROE) даже в период кризисных 2008-2009 гг. были не ниже общепринятого в мировой практике рентабельного уровня. К тому же, начиная с 2011 года, динамика этих показателей имеет устойчивую тенденцию к росту, чему в значительной степени способствует увеличение объемов именно кредитных (вкладных и ссудных) операций, которые и определяют эффективность использования и активов, и капитала исследуемых иорданских банков.

Ключевые слова: эффективность деятельности, показатели результативной деятельности банков – ROA и ROE, регрессионные модели, факторные признаки, результативные признаки.

Алтаяу Фатхи

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ІОРДАНСЬКИХ БАНКІВ,
ОЦІНЕНА ЗА ДОПОМОГОЮ КОРЕЛЯЦІЙНО-
РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ**

Стаття присвячена оцінці ефективності діяльності сучасних іорданських банків (які перейшли на кредитну основу свого функціонування) за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. В

роботі виконан кореляційно-регресійний аналіз значень таких узагальнюючих результативних показників діяльності банків як рентабельність їх активів – ROA (Return On Assets, дослівно оборот на активи) і рентабельність капіталу – ROE (Return On Equity, дослівно оборот на капітал). Проведений аналіз показав, що іорданські банки успішно працюють на кредитному ринку, бо значення узагальнюючих результативних показників їх діяльності – ефективності використання активів (ROA) і ефективності використання їх капіталу (ROE), навіть, у період кризових 2008-2009 рр. були не нижчими за загальноприйнятий у світовій практиці рентабельний рівень. До того ж, починаючи з 2011 року, динаміка цих показників має стабільну тенденцію до росту, чому в значній мірі сприяє збільшення обсягів саме кредитних (депозитних та позичкових) операцій, які і визначають ефективність використання і активів, і капіталу досліджуємих іорданських банків.

Ключові слова: ефективність діяльності, показники ефективної діяльності банків – ROA і ROE, регресійні моделі, факторні ознаки, результативні ознаки.

Altayawe Fathi

THE EFFICIENCY OF THE EVALUATION OF JORDANIAN BANKS, ESTIMATE WITH THE HELP BY USING CORRELATION AND REGRESSION ANALYSIS

The article is devoted to evaluating the efficiency of the modern Jordanian banks which went on a credit basis of its operation by means of correlation and regression analysis. Correlation and regression analysis of values of such generalizing productive indicators of banks' activities as the profitability of their assets - ROA (Return On Assets, literally asset turnover) and return on equity - ROE (Return On Equity, literally turnover of capital) was carried out in the work. The analysis showed that Jordanian banks are successfully operating in the credit market, as the values of such generalizing productive indicators of banks' activities - the efficiency of the use of assets (ROA) and the efficient use of capital (ROE), even during the crisis of 2008-2009 were not lower than the generally accepted in the world practice cost-effective level. In addition, since 2011, the dynamics of these indicators has steadily increased, which contributes greatly to the increase in the volume of exactly credit operations (deposit and lending), which

determine the efficiency of the use of assets and capital of studied Jordanian banks.

Keywords: the efficiency of evaluating, summarize of performance indicators of banks – ROA and ROE, regression models, factorial indicators, productivity indicators.

Постановка проблемы. В настоящее время в мире существуют как исламские банки, функционирующие по канонам Шариата и потому отвергающие в своей деятельности ссудный процент, так и современные традиционные банки, основывающие свою деятельность на использовании ссудного процента. Большинство исламских экономистов считает, что ссудный процент (*ribá*) означает не только ростовщический, или любой другой (в том числе и ссудный) процент, но *riba* рассматривается и как любое неоправданное приращение капитала при займе или в торговой сделке и потому является таким же тяжким грехом, как и «*gharār*» — намеренный риск, выходящий за рамки неизбежной случайности. Однако на рубеже XX и XXI веков часть исламских, в том числе, и иорданских, банков пересмотрела свои подходы к ссудному проценту и стала широко использовать его в своей деятельности для формирования и использования своих доходов.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию проблематики исламского банкинга посвящены работы таких зарубежных экономистов, как Р.И. Беккина, Н.Г. Вовченко, Ю.С. Евлахова, К.В. Кочмолы, Г.В. Милославского, Я. Расулова и многих др. Вопросы эффективной деятельности традиционных, в том числе иорданских, банков рассмотрены в работах Д.Д. Ван-хуза, Р.Гилла, Р. Коттера, Р.Л. Миллера, Э. Рида, П. Роуза, Р. Смита и ряда других экономистов.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. В настоящее время вопросы эффективной деятельности иорданских банков мало изучены, что требует своего исследования как в теоретическом, так и в практическом плане, что делает статью особенно актуальной.

Цель статьи. Главной целью данной работы является оценка результатов деятельности иорданских банков. А так как обобщающими результативными показателями деятельности

современных традиционных, в том числе и иорданских, банков работающих на кредите, принято считать показатели эффективности использования их активов и капитала, то задачей исследования является оценка деятельности иорданских банков, признающих ссудный процент, именно по этим показателям ROA (Return On Assets) и ROE (Return On Equity).

Изложение основного материала. Как показал анализ, рентабельность активов иорданских банков в 2009-2015 гг. была на уровне 1,00-1,59%, означая, что рассматриваемые банки даже в кризисном (2009) году работали рентабельно и, соответственно, каждый иорданский динар активов генерировал от 1,0 до 1,59 иорданских динар чистой прибыли. При этом, если эффективность использования капитала в исследуемых банках в 2009-2010 гг. снизилась с 10,8 до 6,69%, то начиная с 2011 г. эффективность использования их капитала имеет тенденцию к росту, увеличившись к началу 2015 г. до 10,2%. Для оценки влияния факторов деятельности иорданских банков на обобщающие результативные показатели (ROA и ROE) был выполнен корреляционно-регрессионный анализ. С этой целью были построены регрессионные модели влияния факторов деятельности иорданских банков на рентабельность их активов (табл. 1) и рентабельность капитала (табл. 2). Однако, так как не все параметры построенных моделей оказались значимыми по *t*-критерию Стьюдента и не все модели оказались адекватными по *F*-критерию Фишера, то анализировались только значимые модели. Рассмотрим регрессионные модели влияния факторов кредитной деятельности иорданских банков на рентабельность их активов (табл. 1).

Как видно из данных табл. 1, теснота связи полученных регрессионных моделей находится в диапазоне 0,8565-0,9498, значения коэффициентов детерминации равны 0,7336-0,9021, что является свидетельством высокого статистического качества построенных моделей, так как точность выполнения моделирования составляет от 73,36% до 90,21% и свидетельствует, что значительная часть вариации результативного показателя объясняется вариациями факторов моделей. Полученные модели были проверены по критерию Фишера, что также подтверждает гипотезу относительно адекватности выполненного моделирования.

Таблица 1

Основные характеристики значимых регрессионных моделей влияния факторов кредитной деятельности иорданских банков на показатель эффективности их активов (ROA)* в 2009-2015 гг.

Регрессионные модели	Коэф. корреляции – r	Коэф. детерминации – r^2
$\hat{Y}_1 = -7,8745 + 0,13027 X_1 + 0,0384 t$	0,8565	0,7336
$\hat{Y}_1 = 0,9722 - 0,1198 X_3 + 0,1203 t$	0,9131	0,8338
$\hat{Y}_1 = -6,4364 + 0,1658 X_8 + 0,166 t$	0,9498	0,9021
$\hat{Y}_1 = 2,1462 - 0,7938 X_9 + 0,2307 t$	0,9106	0,8293

*где, Y – результативный показатель – ROA, %; внутренние факторы кредитной деятельности иорданских банков, %: X_1 – процентная маржа (Net Interest Income); X_3 – доходы от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments); X_8 – прямые кредитные инструменты, нетто (Direct Credit Facilities, Net); X_9 – резервы под кредитные инструменты (Provision for Credit Facilities).

Из данных табл. 1 видно, что среди важных факторных признаков, характеризующих кредитную деятельность иорданских банков и оказывающих влияние на результативный показатель Y (показатель ROA), следует назвать процентную маржу (Net Interest Income – X_1), увеличение удельного веса которой в общей сумме активов на 1% увеличивает результативный показатель Y на 0,13% при тесной корреляционной связи ($r = 0,856$ и $r^2 = 0,734$). Уместно отметить, что такое положительное влияние важного фактора кредитной деятельности иорданских банков как процентная маржа (X_1) на рентабельность их активов (удельный вес которой в составе доходов иорданских банков наибольший – от 67,4% до 71,8%) объясняется тем, что в сумме процентной маржи (как разности между процентами полученными и процентами уплаченными) уже учтены расходы банков по депозитным операциям, уменьшающим их прибыль, что, собственно, и объясняет незначительное влияние процентной маржи на результативный показатель (Y).

На увеличение результативного показателя ROA (Y) оказывает влияние и такой важный факторный признак кредитной деятельности иорданских банков как (X8) – операции с кредитными инструментами (Direct Credit Facilities, Net), увеличение удельного веса которого в общей сумме активов иорданских банков на 1% увеличивает результативный показатель (Y) на 0,16%, т.е. даже несколько больше, чем факторный признак X1 (процентная маржа), при тесной корреляционной связи ($r = 0,9498$ и коэффициенте детерминации $r^2 = 0,9021$), так как удельный вес основного фактора кредитной деятельности иорданских банков (X8) – операций с кредитными инструментами (Direct Credit Facilities, Net) в составе их активов наибольший и находится в пределах 40,4-46,9%. К тому же, ссудные операции (операции с кредитными инструментами (Direct Credit Facilities, Net) являются самым доходным видом деятельности иорданских банков и влияют не только на увеличение их прибыли, но и на увеличение рентабельности их активов.

На уменьшение результативного показателя ROA (Y) оказывают влияние такие факторные признаки как, например, X3 – Доходы от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments); (X9) – «Резервы под кредитные инструменты» (Provision for Credit Facilities). Наибольшее влияние на уменьшение результативного показателя ROA (Y) оказывает такой факторный признак как (X9) – «Резервы под кредитные инструменты» (Provision for Credit Facilities), увеличение удельного веса которого в общей сумме активов иорданских банков на 1% *уменьшает* результативный признак (Y) на 0,79% при тесной корреляционной связи ($r = 0,91$ и $r^2 = 0,83$), хотя удельный вес данной статьи в общей сумме активов иорданских банков за исследуемый период не превышал 3%. Вместе с тем, влияние этого факторного признака (X9) – «Резервы под кредитные инструменты» (Provision for Credit Facilities) сильнее влияния на результативный признак самих кредитных инструментов (Direct Credit Facilities, Net), что объясняется необходимостью увеличения расходов банка на формирование резервов для страхования их от возможных кредитных рисков. Понятно, что увеличение расходов на формирование резервов для страхования их от возможных кредитных рисков уменьшает прибыль банков и соответственно, отрицательно влияет на результативный

показатель Y (ROA). На уменьшение результативного показателя ROA (Y) оказывает влияние и такой факторный признак как $X3$ – Доходы от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments), увеличение удельного веса которого в общей сумме доходов на 1% уменьшит результативный показатель (Y) на 0,11%, при тесной корреляционной связи ($r = 0,913$ и $r^2=0,834$). А так как удельный вес статьи «Доходы от операций с финансовыми активами и инструментами» (Gains from Financial Assets and Instruments) наименьший и не превышает 3,3%, то этим и объясняется незначительный уровень влияния факторного признака $X3$ на результативный показатель эффективности использования активов (ROA).

Рассмотрим регрессионные модели влияния факторов кредитной деятельности иорданских банков на рентабельность их капитала (табл. 2).

Таблица 2

Основные характеристики регрессионных моделей влияния факторов кредитной деятельности иорданских банков на показатель эффективности капитала (ROE)* в 2009-2015 гг.

Регрессионные модели	Коэф. корреляции – r	Коэф. детерминации – r^2
$\hat{Y}_1 = -53,8182 + 0,8872 X_1 + 0,2949 t$	0,9287	0,8625
$\hat{Y}_1 = 7,3625 - 0,6701 X_3 + 0,4923 t$	0,9802	0,9608
$\hat{Y}_1 = -24,1295 + 0,7118 X_8 + 0,585 t$	0,7696	0,5923
$\hat{Y}_1 = 12,769 - 3,548 X_9 + 0,9157 t$	0,7913	0,6262
$\hat{Y}_8 = 48,4428 - 6,4236 X_{18} + 0,12 t$	0,7573	0,5736

*где, Y – результативный показатель – ROE, %; внутренние факторы кредитной деятельности иорданских банков, %: $X1$ – процентная маржа (Net Interest Income); $X3$ – доходы от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments); $X8$ – прямые кредитные инструменты, нетто (Direct Credit Facilities, Net); $X9$ – резервы под кредитные инструменты (Provision for Credit Facilities); $X18$ – резервы для страхования капитала.(Legal Reserve, Voluntary & Other).

Как видно из данных табл. 2, все факторы кредитной деятельности иорданских банков, оказывают на показатель ROE (показатель эффективности использования капитала) более сильное влияние, чем на показатель эффективности использования активов – ROA (см. табл. 1), что обусловлено величиной их акционерного капитала (Total Shareholders Equity), не превышающей 15% общей суммы пассивов (Total Liabilities & Shareholders Equity) и, соответственно, активов (Total Assets), что несравнимо меньше общей суммы последних.

Из данных табл. 2 также видно, что теснота связи полученных регрессионных моделей находится в диапазоне 0,7573-0,9900. Значения коэффициентов детерминации равны 0,5736-0,9802, что является свидетельством статистического качества построенных моделей, так как точность выполнения моделирования составляет от 57,36% до 98,02% и свидетельствует о том, что большая часть вариации результативного показателя объясняется вариациями факторов моделей. Полученные модели были проверены по критерию Фишера, что также подтверждает гипотезу относительно адекватности выполненного моделирования, а параметры моделей – по t-критерию Стьюдента, подтверждают гипотезу значимости влияния рассматриваемых факторов.

Как видно из данных табл. 2, на увеличение результативного показателя ROE оказывают свое влияние, прежде всего, такие основные факторные признаки, характеризующие кредитную деятельность иорданских банков, как **X1** –процентная маржа (Net Interest Income) и **X8** – – Прямые кредитные инструменты, нетто (Direct Credit Facilities, Net). В частности, увеличение факторного признака **X1** –процентной маржи (Net Interest Income) на 1% в общей сумме доходов иорданских банков, увеличивает результативный показатель ROE на 0,89% (при тесноте корреляционной связи: $r = 0,93$ и $r^2 = 0,86$), а увеличение факторного признака **X8** – – Прямые кредитные инструменты, нетто (Direct Credit Facilities, Net) на 1% в общей сумме их активов, увеличивает результативный показатель ROE на 0,71% (при тесноте корреляционной связи: $r = 0,76$ и $r^2 = 0,59$).

На уменьшение результативного показателя ROE (**Y**) оказывают влияние факторные признаки, оказывающие влияние и на результативный показатель ROA, такие как, например, **X3** – Доходы

от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments); (X9) – «Резервы под кредитные инструменты» (Provision for Credit Facilities); X18 – Резервы для страхования капитала (Legal Reserve, Voluntary & Other Reserve). Наибольшее влияние на уменьшение результативного показателя ROE (Y) оказывает такой факторный признак X18 – Резервы для страхования капитала.(Legal Reserve, Voluntary & Other), увеличение удельного веса которого в общей сумме пассивов на 1% снижает результативный показатель Y (ROE) на 6,42%, что объясняется увеличением расходов банка на формирование резервов для страхования капитала.(Legal Reserve, Voluntary & Other) и соответственным уменьшением прибыли иорданских банков, отражающемся на снижении результативного показателя ROE. На уменьшение результативного показателя ROE (Y) оказывает влияние и такой факторный признак как X9— Резервы под кредитные инструменты (Provision for Credit Facilities), увеличение удельного веса которого на 1% в составе активов иорданских банков уменьшает результативный показатель ROE на 3,54% (при тесноте корреляционной связи: $r = 0,76$ и $r^2 = 0,57$), что обусловлено сокращением величины прибыли в связи с увеличением отчислений на формирование резервов под кредитные инструменты. На уменьшение результативного показателя ROE (Y) влияет также и такой факторный признак кредитной деятельности иорданских банков как X3 – доходы от операций с финансовыми активами и инструментами (Gains from Financial Assets and Instruments), увеличение удельного веса которого на 1% в составе доходов иорданских банков уменьшает результативный показатель ROE на 0,67% (при тесноте корреляционной связи: $r = 0,98$ и $r^2 = 0,96$), что объясняется незначительным (3,3%) удельным весом статьи «Доходы от операций с финансовыми активами и инструментами» в составе доходов иорданских банков.

Выводы и предложения. Проведенная оценка деятельности иорданских банков (признающих ссудный процент как основной источник формирования и использования их доходов) с помощью корреляционно-регрессионного анализа позволяет считать, что они успешно работают на кредитном рынке, так как значения обобщающих результативных показателей их деятельности –

эффективность использования активов (ROA) и капитала (ROE) соответствуют общепринятому в мировой практике рентабельному уровню. При этом, начиная с 2011 года и в последующие исследуемые годы динамика этих показателей имеет устойчивую тенденцию к росту. К тому же, среди операций иорданских банков, признающих ссудный процент как основной фактор формирования их доходов, наибольшее значение имеют именно кредитные (ссудные и вкладные) операции, которые, собственно, и определяют эффективность использования и активов, и капитала исследуемых иорданских банков.

Литература

1. Журавлев А.Ю. Теория и практика исламского банковского дела / А.Ю. Журавлев. – М.: Институт востоковедения РАН, 2002. – 244 с.

2. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA: научная монография / А.Г Янковой. – Вып. 1. – Одесса: Оптимум, 2001. – 216 с.

3. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA: научная монография / А.Г Янковой. – Вып. 2. – Одесса: Оптимум, 2002. – 325 с.

1. Zhuravlev A.Yu. Teoryya y praktyka yslamskoho bankovskoho dela / A.Yu. Zhuravlev. – М.: Ynstytut vostokovedenyya RAN, 2002. – 244 s.

2. Yankovoy A.H. Mnohomernyy analyz v systeme STATISTICA: nauchnaya monohrafiya / A.H Yankovoy. – Выр. 1. – Odessa: Optimum, 2001. – 216 s.

3. Yankovoy A.H. Mnohomernyy analyz v systeme STATISTICA: nauchnaya monohrafiya / A.H Yankovoy. – Выр. 2. – Odessa: Optimum, 2002. – 325 s.

Рецензент: Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

22.03.2016

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглянуто питання класифікації принципів податкового аудиту в системі незалежного фінансового контролю. Зазначено, що на сучасному етапі у сфері організації та здійснення контролю науковою спільнотою пропонується велика кількість принципів, сутність яких найчастіше не досліджується системно, не помічається ієрархічність принципів, їх взаємозв'язок та взаємозалежність. На підставі критичного огляду сучасних наукових підходів автором у дослідженні акцентовано увагу на необхідності систематизації принципів фінансового контролю (складових контролю, його видів та форм). Розкрито власне розуміння визначення базових ознак систематизації принципів податкового аудиту, за допомогою яких відбувалась би фіксація відповідної закономірності їх розподілу, враховуючи взаємозалежність та взаємозв'язок принципів організації та функціонування податкового аудиту в системі фінансового контролю.

Ключові слова: незалежний фінансовий контроль, принципи податкового аудиту, систематизація, базові ознаки класифікації.

Артюх Оксана

ПРИНЦИПЫ НАЛОГОВОГО АУДИТА: ВОПРОСЫ КЛАССИФИКАЦИИ

В статье рассмотрены вопросы классификации принципов налогового аудита в системе независимого финансового контроля. Отмечено, что на современном этапе в сфере организации и осуществления контроля учеными предлагается большое количество принципов, сущность которых чаще всего не исследуется системно, не замечается иерархичность принципов, их взаимосвязь и взаимозависимость. На основании критического обзора современных научных подходов автором в исследовании акцентировано внимание на необходимости систематизации принципов финансового контроля (в частности, составляющих контроля, его видов и форм). Раскрыто собственное понимание определения базовых признаков систематизации принципов налогового аудита, с помощью которых

происходила бы фиксация соответствующей закономерности их распределения, учитывая взаимозависимость и взаимосвязь принципов организации и осуществления налогового аудита в системе финансового контроля.

Ключевые слова: независимый финансовый контроль, принципы налогового аудита, систематизация, базовые признаки классификации.

Artyuh Oksana

PRINCIPLES OF TAX AUDIT: QUESTIONS OF CLASSIFICATION

In the article the problems of classification of principles of tax audit in the system of independent financial control. It is noted that at the present stage in the field of organization and implementation of monitoring, scientists from a large number of principles, the essence of which is most often not investigated systematically, they don't notice the hierarchy of principles, their interaction and interdependence. Based on the critical review of modern scientific approaches the author in the study focused on the need to systematize the principles of financial control (in particular, control components, its types and forms). Revealed their own understanding of the definition of the basic characteristics of systematization of the principles of the tax audit, which would occur the corresponding regularities of their distribution, given the interdependence and interrelation of the principles of organization and implementation of tax audit in the system of financial control.

Keywords: independent financial control, principles of tax auditing, filing, basic features of classification.

Постановка проблеми. Розкриття методології податкового аудиту неможливо без визначення принципів його організації та функціонування, їх систематизації за значимими параметрами. Не викликає сумніву, що дослідження цих питань необхідно проводити без відриву від загальних положень економічного контролю (податковий аудит є складовою економічного контролю, як специфічний різновид аудиту в системі незалежного фінансового контролю: економічний контроль → фінансовий контроль → аудит), враховуючи результати критичного огляду сучасних наукових

підходів. Також слід відзначити, що на сьогодні у сфері контролю науковцями пропонується безліч принципів, сутність яких часто не досліджується системно, не помічається ієрархічність принципів, їх взаємозв'язок та взаємозалежність. За таких умов стає цілком очевидною злободенність вирішення проблематики щодо виділення принципів та їх упорядкування за суттєвими ознаками.

Останні дослідження та публікації. Сутність принципів у системі контролю (за його складовими, видами та формами), їх класифікацію за базовими характеристиками досліджувало багато відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Бардаш С.В., Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Малюга Н.М., Петренко Н.І., Степашин С.В., Столяров Н.С., Шохин С.О., Жуков В.А. та інших науковців. Особливої уваги заслуговують праці, в яких досліджуються питання виділення принципів аудиту (Азарська М.А., Вороніна Л.І, Сметанко О.В.); внутрішнього контролю (Максимова В.Ф., Воронко Р.М., Зайцева О.П.), державного фінансового контролю (Синюгіна Н.В., Піхоцький В.Ф., Гуцаленко Л.В., Дерій В.А., Коцупатрій М.М.), внутрішньогосподарського контролю (Рибалко Л.В., Нападовська Л.В.) та в цілому економічного контролю (Бутинець Т.А., Дікань Л.В., Большакова О.Ю., Кравченко Г.О.). Ряд дослідників при виділенні принципів контролю пропонує їх упорядкування за різними класифікаційними моделями. Високо оцінюючи внесок авторів у розвиток теорії та методології економічного контролю варто відмітити, що і досі питання відокремлення принципів у системі контролю залишаються відкритими.

Звичайно, доцільність систематизації, яка передбачає приведення принципів контролю до певної узгодженості (зовнішньої та внутрішньої), не викликає сумніву, але проблема полягає в тому, що на даний час серед наукової спільноти не існує єдиного ставлення щодо визначення базових ознак класифікування, за допомогою яких відбувалась би фіксація відповідної закономірності розподілу принципів, з урахуванням їх взаємозалежності та взаємозв'язку в контрольній системі..

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблемних питань класифікації принципів податкового аудиту через сучасне усвідомлення значимих ознак упорядкування принципів в системі контролю, враховуючи

результати критичного огляду наукових підходів.

Виклад матеріалу дослідження. При дослідженні принципів організації та функціонування податкового аудиту, їх класифікації в системі контролю насамперед проаналізуємо сучасні ставлення дослідників щодо окресленої проблематики.

Так, заслуговують уваги напрацювання Максимової В.Ф., яка, розробляючи цілісну систему внутрішнього контролю, пропонує групувати принципи за певною співвідпорядкованістю на загальносистемні (в авторському викладі: принципи, які пов'язані з побудовою системи), створення структури системи та функціонування системи [14, с.246- 254]. Але в подальшому, досліджуючи систему державного фінансового контролю автором вже групуються принципи на основоположні (загальні), загальносистемні (в авторському викладі: розмежування місця, ролі, завдань та функцій органів контролю; функціональна, організаційна, персональна й фінансова незалежність органів контролю; координація діяльності органів), етичні, організації системи фінансового контролю, здійснення контролю [15, с.62-71]. При цьому автором не пояснюється сутність запропонованих ознак класифікації: основоположність (загальність), загальносистемність, що викликає певні сумніви щодо умотивованості угруповань за такими ознаками. Крім того, допускається одночасне віднесення певної кількості принципів до різних кваліфікаційних груп: принципи плановості, системності, гласності (відкритості) належать до загальних принципів, принципів організації і здійснення контролю; законності, ефективності (економічності, дієвості) – до загальних принципів та принципів здійснення контролю; об'єктивності, незалежності, відповідальності – до загальних принципів та принципів організації контролю.

При класифікації принципів фінансового контролю Дікань Л.В. пропонує їх ранжування на: фундаментальні, загальнонаукові, конкретно-наукові [10, с.8-10], та окремо виділяє групу принципів організації [11]. При цьому спостерігається певна необґрунтованість розподілу та класифікаційне мікшування деяких принципів. Так, принцип законності включено автором до фундаментальних, загальнонаукових, конкретно-наукових класифікаційних груп; принцип об'єктивності - до фундаментальних і конкретно-наукових; принципи незалежності та гласності - до фундаментальних і

загальнонаукових.

Показово, що окремі науковці взагалі виступають проти доцільності поділу принципів на групи, вважаючи, що такий поділ «нібито ранжує принципи за їх важливістю», в той час коли вони «повинні мати один рівень важливості» [20, с.110.], з чим складно погодитися. На наше переконання, принципи, як об'єктивні наукові категорії, будучи єдиними (адекватними) в теорії та практиці економічного контролю незалежно від його складових, видів та форм, при більш вузькій сфері їх застосування виступають в якості деталізації вихідних фундаментальних положень. Такий підхід до визначення та систематизації принципів припускає не їх дисонанс, а узгодження на всіх рівнях. При цьому рівень (ранг) групувань принципів передбачає їх ієрархію не за значимістю, а за ступенем уточнення (конкретизації).

Подібне ставлення до систематизації принципів знаходимо у роботах Бутинця Ф.Ф., Виговської Н.Г., Малюга Н.М., Петренко Н.І., де авторами акцентується увага на адекватності принципів господарського контролю як науки і практичного здійснення, та пропонується ранжування принципів на загальні (основні) і часткові (специфічні). При цьому до часткових відносяться принципи, притаманні для специфічної сфери контролю (наприклад, ревізії, як складовій частині науки про господарський контроль) [13, с.73-74].

Аналогічні класифікаційні ознаки при групуванні принципів контролю простежуються і в працях Воронко Р.М., Нападовської Л.В. та інших дослідників [7, с. 32-38; 16, с. 44-46].

Показовим у цьому зв'язку здається підхід вченого С.В.Бардаша, який запропонував класифікаційну модель принципів економічного контролю з урахуванням наукового, теоретичного і праксеологічного аспектів [2, с. 4-8]. Слушним є авторське угруповання принципів за проявом поліморфності контролю, але пояснення інших ознак розподілу визиває певні сумніви (табл. 1).

Так, при розгляді контролю, як практичного пізнання, автор обґрунтовує розподіл принципів за суб'єктами ініціації та здійснення контролю відмінністю мети і завдань зовнішнього та внутрішнього контролю, з чим складно погодитися. Загальна мета економічного контролю, як функції управління, що полягає в забезпеченні оптимальних рішень у системі управління бізнесом, мінімізації

ризиків шляхом перевірки об'єктів контролю, конкретизується без будь-яких протиріч у різноманітні цільових установок та, відповідно, поставлених завдань в залежності від складових, видів та форм контролю. Також потребує уточнень авторська інтерпретація класифікаційної ознаки для загальних та специфічних принципів. Що мав на увазі автор, поділяючи принципи «за обов'язковістю застосування у контролі» та чи можливо взагалі припущення необов'язковості при застосуванні цих принципів?

Таблиця 1

Класифікація принципів економічного контролю за підходом
С.В. Бардаша [2 с. 4-8]

Класифікаційні ознаки	Групування принципів економічного контролю	
01	02	
За проявом поліморфності контролю	контролю як галузі наукових знань та теоретичного пізнання	теоретичні (функції: пояснення і передбачення пізнання; спрямовані на розв'язання проблеми)
		методологічні (функції: регулювання та орієнтація пізнання, спрямовані на виявлення способів і механізмів дослідження проблеми)
	контролю як виду практичного пізнання	організації
		здійснення
		етики
	державного зовнішнього контролю контролю учасника відносин у сфері господарювання контролю як виду підприємницької діяльності	
За обов'язковістю застосування у контролі	загальні специфічні	

Слід зосередитися і на методологічних принципах контролю як галузі наукового пізнання, запропонованих вченим. Слушним здається його уявлення щодо функцій методологічних принципів, пов'язаних з регулюванням, орієнтацією пізнання, та спрямованих на виявлення способів і механізмів дослідження проблеми. Але у цьому випадку принципами, тобто, вихідними положеннями (правилами) системи контролю, на наше переконання, не можуть бути самі способи і механізми, за допомогою яких відбувається контроль, як-то: індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, абстрагування, конкретизація; та які є складовими методу наукового пізнання (на теоретичному та емпіричному рівні) за загальноприйнятою концепцією. Тому, в цілому приймаючи плідність напрацювань вченого, вважаємо, що визначення та віднесення до складу методологічних принципів індукції, дедукції, аналізу, синтезу, аналогії, абстрагування, конкретизації є помилковими.

Ряд дослідників пропонують класифікувати принципи фінансового контролю за ознаками без розкриття їх змісту та обґрунтування поділу, поділяючи принципи на групи: методологічні [3], організаційні [17, с. 44], принципи здійснення контролю [8, с. 96.].

Гуцаленко Л.В., Коцупатрий М.М., Марчук У.О. систематизують принципи фінансового контролю за ознаками його організації та здійснення, з розподілом останніх на групи: загальні та специфічні [9, с.19].

Принципи внутрішньогосподарського контролю Рибалко Л.В. підрозділяє за групами: загальнонаукові, професійні та організаційні [19, с. 169].

Інші науковці, досліджуючи принципи системи внутрішнього контролю, класифікують їх за ознаками раціоналізації системи та раціоналізації процесів, але обґрунтованість такого поділу вельми відносна, втім як і визначення змісту таких принципів [12, с. 33]. Зокрема, незрозумілою здається логіка автора стосовно визначення принципів правової обґрунтованості (група принципів раціоналізації системи) та правової регламентації функціонування (група принципів раціоналізації процесів). У цьому випадку як співвідноситься положення «правова обґрунтованість» з авторським поняттям «раціоналізація системи контролю», яка існує різниця запропонованих принципів «правова обґрунтованість» та «правова регламентація функціонування» у практиці застосування?

Бутинец Т.А. при дослідженні господарського контролю з точки зору науки та практики пропонує триєдиний принцип (організація → процес → результативність), виходячи зі стадій контрольного процесу [4, с.5], але при розгляді системи внутрішнього контролю визначає принципи, які навряд чи співвідносяться зі складовими триєдиного принципу [5, с.7]. На наше переконання, система внутрішнього контролю є невід'ємною частиною системи господарського контролю, однією з її підсистем, вбудованою на всіх етапах організації та функціонування контролю, тому її принципам визначально притаманна адекватність та логіка принципів господарського контролю. У цьому зв'язку виникають правомірні питання: як принципи самоконтролю, безперервності контролю, вступного і повного контролю у системі внутрішнього контролю відповідають триєдиному принципу, та який за складовими триєдиного принципу є розподіл принципів, запропонованих автором?

Сметанко О.В., не пояснюючи сутності ознак систематизації, упорядковує принципи системи внутрішнього аудиту за групами: методологічні, організаційні, професійні, етичні, принципи ефективності, принципи контролю якості аудиту [21].

Кулик Р.Р. виділяє принципи аудиту за такими класифікаційними ознаками, як: методологічні, організаційні, етичні [18, с.104]. Азарська М.А. групує принципи аудиту на етичні, професійні, принципи якості аудиту, виходячи з міжнародних стандартів аудиту [1]. Вороніна Л.І. обмежує перелік принципів двома видами: етичні та професійні [6, с. 38-39].

Отже, моніторинг наукових досліджень щодо систематизації принципів контролю показав, що на сучасному етапі не існує єдиного погляду до їх класифікаційних ознак та, відповідно, угруповань. Нерідко автори, створюючи власні моделі класифікації, не розкривають сутності її ознак, що приводить до нерозуміння того чи іншого розподілу принципів, або наводять неоднозначні пояснення, які суперечать загальноприйнятому обґрунтуванню та природній логіці контролю і його основних положень (вихідних правил). У цьому сенсі, розуміючи складність та важливість окресленої проблематики, її незавершеність у науковому пошуку, спробуємо висловити власні судження, в цілому не претендуючи на остаточну істину.

На наше переконання, підходи до систематизації принципів контролю повинні були єдині, незалежно від складових, видів та форм контролю. Принципи доцільно класифікувати на підставі їх субординації в залежності від ступеню наукової узагальненості. Вищий рівень ієрархії займають універсальні принципи наукового пізнання, які через свою об'єктивну всеосяжність не піддаються переосмисленню. Справедливо зазначено, що такі принципи «є базовими взагалі для загальнолюдського світогляду. На них спираються всі науки і конкретні вчення» незважаючи на відмінності у спрямуванні [4, с. 3]. У науковій літературі загальноприйнято відносити до таких принципів: принципи розвитку, загального взаємозв'язку, об'єктивності, всебічності, єдності, конкретності істини. Саме принципи матеріалістичної діалектики зумовлюють наукове пізнання об'єкту як системи, шляхом розкриття її цілісності, структурності, ієрархічності. Зміст цих принципів акумулюється у фундаментальних законах пізнання, зокрема, законах діалектики □ єдності та боротьби протилежностей, заперечення заперечення, взаємного переходу кількісних змін у якісні. Можна сказати, що у системі контролю ці принципи виступають «методологічним інструментом, що акумулює вже отримані в науці теоретичні і практичні знання і завдяки цьому забезпечує адекватність подальшого розвитку наукового знання як щодо досліджуваної проблеми, так і науки в цілому».

До наступних рівнів, похідних від вищого рівня ієрархії можна включати принципи, які стосуються конкретної науки – контролю, його теорії та практики, з подальшим розподілом принципів на загальні та специфічні, які варто дослідити з точки зору організації та функціонування контрольної системи.

Організація контролю передбачає всебічне упорядкування контрольного процесу, зокрема, через розподіл контрольних дій по стадіях (етапах), регламентування їх послідовності у часі і просторі, визначення меж здійснення контролю. У такому аспекті простежимо подальше угруповання принципів, враховуючи основні чинники організації та проведення контролю.

До загальних, тобто таких, що виступають в якості вихідних правил системи контролю, і обов'язково доповнюють та уточнюють принципи вищого рівня, доцільно віднести:

1. Принципи розподілу контрольних повноважень, планування, безперервності, періодичності, комплексності, незалежності, гласності (з позиції організації контролю);

2. Принципи законності, достовірності, відповідальності, оперативності, доказовості, дотримання професійної етики (з позиції здійснення контролю).

Принципи, за допомогою яких розкривається вузький спектр контролю, можна відокремити у групу специфічних (з урахуванням організаційного та функціонального аспектів при внутрішньому розподілі) в залежності від складових, видів та форм контролю.

Так, у сфері податкового аудиту група специфічних принципів може компонуватися за організаційною рисою з принципів: пріоритетності суцільної перевірки, автоматизації аудиту, адекватної взаємодії з державними органами контролю, регулярності та інших; а стосовно здійснення контролю – з принципів: суттєвості, ризикованості, скептицизму, превентивності та інших.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що узагальнення наукових підходів та законодавчих реалій, сучасне переосмислення сутності принципів, їх систематизації у контрольній системі дозволило упевнитися в тому, що вихідні положення економічного (фінансово – економічного / фінансово – господарського) контролю є єдиними та фундаментальними і для податкового аудиту - різновиду фінансового контролю у сфері аудиторської діяльності. Це стало логічним підґрунтям для побудови класифікаційної моделі принципів податкового аудиту. При цьому важливо усвідомлювати, що систематизація принципів також мусить здійснюватися з урахуванням інтеграційних властивостей податкового аудиту, якому притаманні не тільки атрибути незалежного фінансового контролю, але і певні положення податкового контролю відносно здійснення перевірки обліку та звітності у системі оподаткування суб'єкта господарювання (платника податку). Саме за допомогою адекватного поєднання, взаємопроникнення та конвергенції принципів (вихідних положень, правил) контролю (зокрема, аудиту та податкового контролю у системі фінансового контролю) може відбуватися оптимальне систематизування принципів податкового аудиту.

Також слід зауважити, що при формулюванні принципів у сфері податкового аудиту необхідно враховувати і вимоги діючих законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері контролю, таких як:

3. Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів;
4. Податковий кодекс України;
5. Закони України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про Рахункову палату», «Про аудиторську діяльність»;
6. Міжнародні стандарти аудиту;
7. Лімська декларація (INTOSAI);
8. Декларація про загальні принципи діяльності вищих органів фінансового контролю держав - учасниць СНД), якими визначена низка принципів, регламентованих до застосування.

З врахуванням вищевикладеного, можна запропонувати класифікаційну модель принципів у сфері податкового аудиту, графічне зображення якої наведено на рис.1.

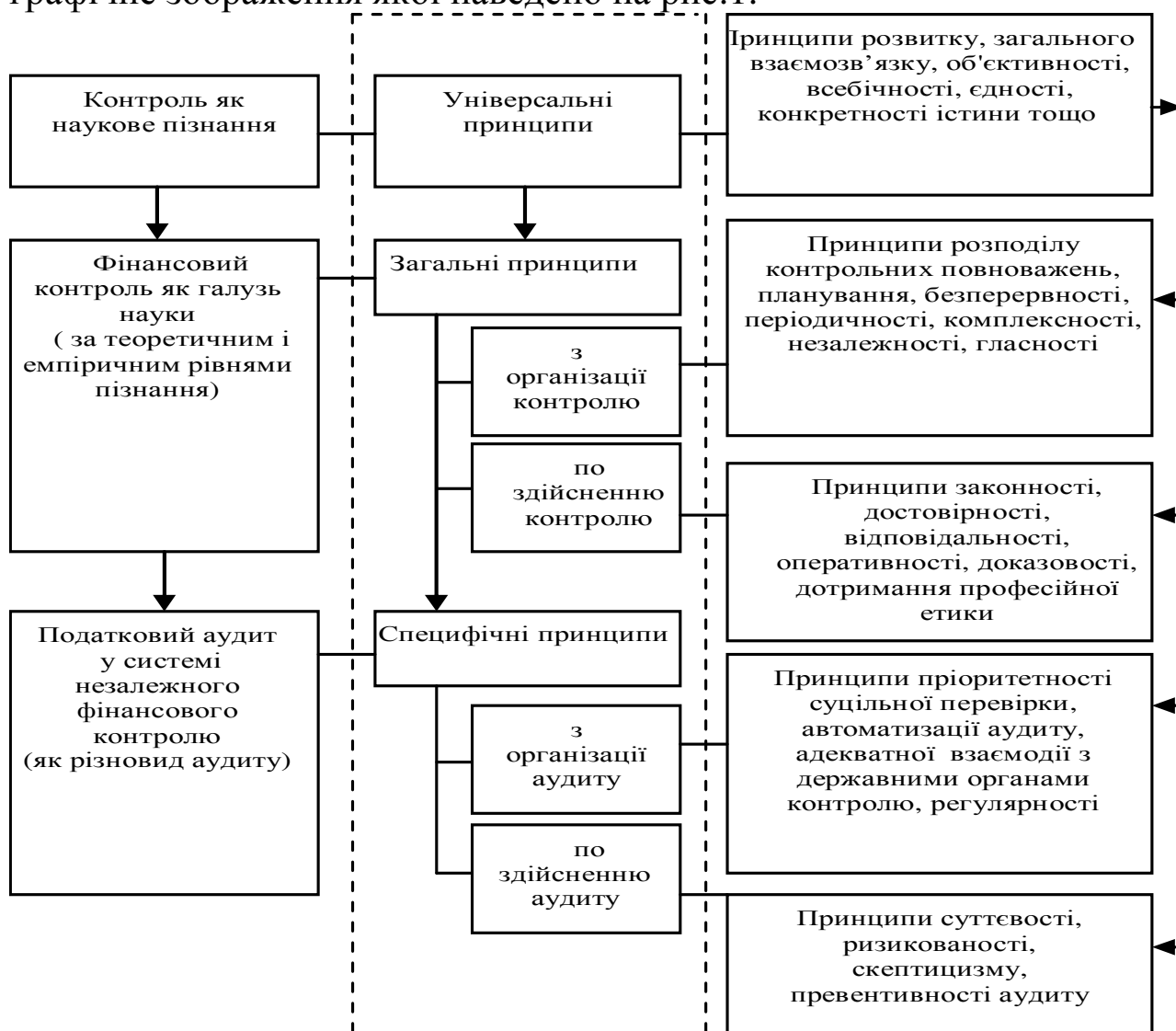

Рис. 1. Класифікаційна модель принципів у сфері податкового аудиту

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок сказаному, зауважимо, що дослідження принципів як головних положень (вихідних правил) контролю, їх визначення та систематизація дозволило сформулювати принципи організації та здійснення податкового аудиту, виявити їх адекватність та інтеграційну властивість у загальній сукупності принципів контрольної системи, побудувати їх класифікаційну модель у сфері податкового аудиту.

Отримані результати уможливлють подальші дослідження у сфері методології податкового аудиту, у напрямку її формування та розвитку.

Література

1. Азарська М.А. Теория и методология обеспечения качества аудита: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / М.А. Азарська. - Йошкар-Ола, 2009. - 35с.
2. Бардаш, С.В. Класифікація принципів контролю як складного поліморфного явища / С.В. Бардаш // Економіка та держава. – 2012. – № 7. – С. 4-8.
3. Большакова О.Ю. Методологічні принципи фінансового контролю / О.Ю. Большакова, Г.О. Кравченко // Фінансовий контроль. - № 2/2004. [Електроний ресурс] - Режим доступу до журн.: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/37447>
4. Бутинець Т.А. Принципи контролю в новій економіці: необхідність застосування / Т.А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – 2009. – № 2 (48). – С. 21-27.
5. Бутинець Т.А. Вивчення господарських ситуацій внутрішніми контролерами / Т.А. Бутинець // Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу». – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 3(15). – С. 5-17.
6. Воронина Л.И. Аудиторская деятельность: основы организации: учебно-практическое пособие / Л.И. Воронина. – М.: Эксмо, 2007. – 336 с.
7. Воронко Р.М. Концептуальні підходи до визначення і класифікації принципів внутрішнього контролю / Р.М. Воронко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2015. – Вип. 48. (Серія економічна). - С. 32-38.

8. Государственный финансовый контроль: [учебн. для вузов] / С.В. Степашин, Н.С. Столяров, С.О. Шохин, В.А. Жуков. – СПб.: Питер, 2004. – С. 96 - 97.
9. Гуцаленко Л.В. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] /Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М.М. Коцупатрий – К.: Центр учбової літератури, 2009. - 424с.
10. Дікань Л.В. Принципи фінансового контролю як основа теорії фінансового контролю / Л.В. Дікань // Економіка розвитку. □ ХНЕУ, 2010. □ № 4(56). - С. 8-10.
11. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль: [навч. посіб.] / Л.В. Дікань – Харків: ХНЕУ, 2008. – 346 с.
12. Зайцева О.П. Системы внутреннего контроля взаимосвязанных организаций: концепция их формирования и оценки / О.П. Зайцева, Б.А. Аманжолова // Бухгалтерский учет. – 2008. – № 5. – С. 30-36.
13. Контроль і ревізія:[підруч. для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навч. закл. / [Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко] / за ред. Ф.Ф. Бутинця. - [3-є вид., доп. і перероб.]. - Житомир: ПП «Рута», 2002. - 544 с.
14. Максимова В.Ф. Теоретичні та методологічні засади формування цілісної системи внутрішнього контролю в управлінні промисловим підприємством : дис. ... доктора екон. наук : 08.06.04 / В. Ф. Максимова. – Одеський держ. економічний ун-т. – Одеса, 2006. – 581 с.
15. Максимова В.Ф. Організація державного фінансового контролю: [навч. посіб.] / В.Ф. Максимова. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 276 с.
16. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : [монографія] /Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.
17. Піхоцький В.Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.08 / В. Ф. Піхоцький. – 2015. – 518 с.
18. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні: Монографія / за заг. ред. М.С. Пушкаря. – Тернопіль: «Карт-бланш» , 2012. – 220с.
19. Рибалко Л.В. Футурологічні аспекти внутрішньогосподарського контролю в умовах глобалізації економіки / Л.В. Рибалко // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 4. – С. 169.

20. Синюгіна Н.В. Теоретичні узагальнення змісту принципів державного фінансового контролю в Україні / Н.В. Синюгіна // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 3 (8). – С. 106-111.

21. Сметанко О.В. Классификация и характеристика принципов внутреннего аудита в акционерных обществах / А.В. Сметанко // Вестник финансового университета. Международный научно-практический журнал. – 2014. – № 2 (80) – С. 49–59.

1. Azars'ka M.A. Teoryya y metodolohyya obespechenyya kachestva audyta: avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.12 «Bukhhalterskyy uchet, statystyka» / M.A. Azars'ka. - Yoshkar-Ola, 2009. - 35s.

2. Bardash, S.V. Klasyfikatsiya pryntsypiv kontrolyu yak skladnoho polimorfnoho yavyshcha / S.V. Bardash // Ekonomika ta derzhava. – 2012. – # 7. – S. 4-8.

3. Bol'shakova O.Yu. Metodolohichni pryntsypy finansovoho kontrolyu [Elektronyy resurs]: zhurnal «Finansovyy kontrol'» / O.Yu. Bol'shakova, H.O. Kravchenko. - # 2/2004. - Rezhym dostupu do zhurn.: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/37447>

4. Butynets' T.A. Pryntsypy kontrolyu v noviy ekonomitsi: neobkhidnist' zastosuvannya / T.A. Butynets' // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu / Ekonomichni nauky. – 2009. – # 2 (48). – S. 21-27.

5. Butynets' T.A. Vyvchennya hospodars'kykh sytuatsiy vnutrishnimy kontroleramy / T.A. Butynets' // Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats' «Problemy teorii ta metodolohiyi bukhalters'koho obliku, kontrolyu ta analizu». – Zhytomyr : ZhDTU, 2010. – # 3(15). – S. 5-17.

6. Voronyna L.Y. Audytorskaya deyatel'nost': osnovy orhanyzatsyy: uchebno-praktycheskoe posobyе / L.Y. Voronyna. – М.: Эксмо, 2007. – 336 s.

7. Voronko R.M. Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya i klasyfikatsiyi pryntsypiv vnutrishn'oho kontrolyu / R.M. Voronko // Visnyk L'vivs'koyi komertsyynoyi akademiyi. – 2015. – Vyp. 48. (Seriya ekonomichna). - S. 32-38.

8. Hosudarstvennyy fynansovyy kontrol': [uchebn. dlya vuzov] / S.V. Stepashyn, N.S. Stolyarov, S.O. Shokhyn, V.A. Zhukov. – SPb.: Pyter, 2004. – S. 96 - 97.

9. Hutsalenko L.V. Derzhavnyy finansovyy kontrol': navch. posib. [dlya stud. vyshch. navch. zakl.] /L.V. Hutsalenko, V.A. Deriy, M.M. Kotsupatryy – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. - 424s.
10. Dikan' L.V. Pryntsypy finansovoho kontrolyu yak osnova teorii finansovoho kontrolyu / L.V. Dikan' // Ekonomika rozvytku. □ KhNEU,2010. □ # 4(56). - S. 8-10.
11. Dikan' L.V. Finansovo-hospodars'kyi kontrol': [navch. posib.] / L.V. Dikan' – Kharkiv: KhNEU, 2008. – 346 s.
12. Zaytseva O.P. Системы внутреннего контроля взаимосвязанных орханизаций: kontseptsyya ykh formirovaniya y otsenky / O.P. Zaytseva, B.A. Amanzholova // Bukhhalterskyi uchet. – 2008. – # 5. – S. 30-36.
13. Kontrol' i reviziya:[pidruch. dlya studentiv spetsial'nosti «Oblik i audyt» vyshchikh navch. zakl. / [F.F. Butynets', N.H. Vyhovs'ka, N.M. Malyuha, N.I. Petrenko] / za red. F.F. Butyntsyia. - [3-ye vyd., dop. i pererob.]. - Zhytomyr: PP «Ruta», 2002. - 544 s.
14. Maksymova V.F. Teoretychni ta metodolohichni zasady formuvannya tsilisnoyi systemy vnutrishn'oho kontrolyu v upravlinni promyslovym pidpryyemstvom : dys. ... doktora ekon. nauk : 08.06.04 / V. F. Maksimova. – Odes'kyi derzh. ekonomichnyy un-t. – Odesa, 2006. – 581 s.
15. Maksymova V.F. Orhanizatsiya derzhavnoho finansovoho kontrolyu: [navch. posib.] / V.F. Maksymova– Odesa: ONEU, 2012.–276 s.
16. Napadovs'ka L.V. Vnutrishn'ohospodars'kyi kontrol' v rynkoviy ekonomitsi : [monohrafiya] /L.V. Napadovs'ka. – Dnipropetrovs'k : Nauka i osvita, 2000. – 224 s.
17. Pikhots'kyi V.F. Systema derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukrayini: kontseptual'ni zasady teorii ta praktyky: dys. ... doktora ekon. nauk: 08.00.08 / V. F. Pikhots'kyi. – 2015. – 518 s.
18. Problemy i perspektyvy rozvytku audytu v Ukrayini: Monohrafiya / za zah. red. M.S. Pushkarya. – Ternopil': «Kart-blansh» , 2012. – 220s.
19. Rybalko L.V. Futurolohichni aspekty vnutrishn'ohospodars'koho kontrolyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky / L.V. Rybalko // Oblik i finansy APK. – 2008. – # 4. – S. 169.
20. Synyuhina N.V. Teoretychni uzahal'nennya zmistu pryntsypiv derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukrayini / N.V. Synyuhina //

Ekonomika: realiyi chasu. Naukovyy zhurnal. – 2013. – # 3 (8). – S. 106-111.

21. Smetanko O.V. Klassyfykatsyya y kharakterystyka pryntsypov vnutrenneho audyta v aktsyonernykh obshchestvakh / A.V. Smetanko // Vestnyk fynansovoho unyversyteta. Mezhdunarodnyy nauchno-praktycheskyy zhurnal. – 2014. – # 2 (80) – S. 49–59.

Рецензент: Лоханова Н.О. професор, д.е.н., зав. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, професор ОНЕУ

17.03.2016

УДК 336.774.3 + 330.45

Білогородський Роман

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ БАНКУ

У статті проаналізовано тенденції розвитку кредитної діяльності банків України. Обґрунтовано необхідність удосконалення аналітичних процедур системи ризик-менеджменту щодо управління структурою кредитних вкладень. Аргументовано некоректність використання класичної портфельної теорії при економіко-математичному моделюванні кредитного ризику зважаючи на особливості його статистичного розподілу. Запропоновано математичну модель формування оптимальної структури кредитного портфелю комерційного банку за окремими стандартизованими кредитними продуктами і сегментами позичальників з одночасним урахуванням критеріїв мінімального ризику, мінімального середнього строку активів (ліквідності) і максимальної дохідності залежно від типу кредитної політики банку. З використанням моделі проведено детальний розрахунок оптимальних варіантів розміщення банком ресурсів, сформульовано висновки на підставі отриманих результатів, наведено рекомендації з використання моделі на практиці фахівцями кредитного менеджменту банку.

Ключові слова: кредитний портфель, кредитний ризик, дохідність портфелю, VaR, оптимізація структури портфелю.

ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКА

В статье проанализированы тенденции развития кредитной деятельности банков Украины. Обоснована необходимость совершенствования аналитических процедур системы риск-менеджмента по управлению структурой кредитных вложений. Аргументировано некорректность использования классической портфельной теории при экономико-математическом моделировании кредитного риска ввиду особенностей его статистического распределения. Предложена математическая модель формирования оптимальной структуры кредитного портфеля коммерческого банка по отдельным стандартизированным кредитным продуктам и сегментам заемщиков с одновременным учетом критериев минимального риска, минимального среднего срока активов (ликвидности) и максимальной доходности в зависимости от типа кредитной политики банка. С использованием модели проведен детальный расчет оптимальных вариантов размещения банком ресурсов, сформулированы выводы на основании полученных результатов, приведены рекомендации по использованию модели на практике специалистами кредитного менеджмента банка.

Ключевые слова: кредитный портфель, кредитный риск, доходность портфеля, VaR, оптимизация структуры портфеля.

OPTIMIZATION OF THE BANK'S LOAN PORTFOLIO STRUCTURE

The article analyzes the trends of credit activity of banks in Ukraine. The necessity of improving the analytical procedures of risk management on the management structure of credit investments. Argued

incorrect use of classical portfolio theory with economic modeling of credit risk given the characteristics of its statistical distribution. There was proposed a mathematical model of optimal structure of credit portfolio of commercial banks for certain standardized credit products and borrower segments while the criteria of minimal risk, minimal medium term assets (liquidity) and maximum yield depending on the type of credit policy. Using the model there were made detailed calculations for optimal investment plans of bank resources and formulated conclusions on the basis of the results are given advice on the use of the model in practice of bank's credit management specialists.

Keywords: credit portfolio, credit risk, portfolio yield, VaR, optimization of the portfolio structure.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Світова економічна криза 2007-2008 рр. поряд із внутрішньою політико-економічною кризою 2014-2015 рр. в Україні завдали вкрай негативних наслідків для вітчизняної економіки, серед яких значне падіння реального ВВП, зростання рівня інфляції та безробіття, суттєвої девальвації національної валюти. Серед всіх секторів фінансової сфери чи не найбільш руйнівного ефекту зазнала саме банківська система через погіршення якості активів, стрімкого зростання частки проблемної заборгованості, зниження достатності капіталу і як наслідок – збитковості діяльності, втрати фінансової стійкості і масового банкрутства банків. Саме тому удосконалення методичних підходів щодо оптимізації структури кредитних вкладень як складової цілісної системи ризик-менеджменту у банках набуває особливої актуальності. Водночас безпосередньо проблема оптимізаційного моделювання структури і параметрів кредитного портфелю є недостатньо вивченою і порівняно новою та потребує використання складних алгоритмів з використанням електронно-обчислювальної техніки, що робить цю тему цікавою як для економістів, так і математиків та статистиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Проблемам оптимізації структури кредитного портфеля банку з використанням економіко-математичних методів присвячено праці багатьох вітчизняних та

зарубіжних вчених таких як Кишакевич Б.Ю. [1], Д'яконов К.М. [2], Малахова О., Карагодова О.О. [3], Распутна Л., Гусятников П.В., Попов В.Б., Пучков Є.В., Пуртиков В.А. [4], Синявська О.А., Агафонова М.В., Грушко В. [5], Урясев С. [6], Крокхмаль П. [6], Дембо Р. [7], Літерман, Мозер Х. [8], Андерсон Ф., Розен Д. [8], Грішина Є. [9], Франгулова Є. [10] та інші. Авторами у своїх працях здебільшого розглядається побудова оптимізаційних моделей на основі модифікації класичних портфельних теорій Г. Марковиця, Д. Тобіна та В. Шарпа, які не є достатньо адекватними при прогнозуванні кредитного ризику, зважаючи на його статистичний розподіл. Також дослідниками здебільшого використовуються спрощені одно-критеріальні моделі із максимізацією цільової дохідності чи мінімізацією кредитного ризику, водночас як на практиці управління кредитним портфелем більш важливим завданням є побудова компромісної структури портфелю з одночасним усіх критеріїв.

Цілі статті. Метою дослідження є розробка багато-критеріальної оптимізаційної моделі структури кредитного портфелю за окремими кредитними програмами за критеріями дохідності, ризику та ліквідності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Банківська система України майже відновивши ефективну діяльність у 2012 році після світової економічної кризи 2007-2008 рр. знову зазнала катастрофічних наслідків під час політичної і економічної кризи 2014-2015 рр. Якщо за результатами післякризових 2012 і 2013 років вітчизняна банківська система в цілому отримала позитивні фінансові результати у 4,9 та 1,4 млрд. грн. відповідно, то за підсумками вже 2014 та 2015 років сукупний збиток діяльності банків досяг рекордних 119,6 млрд. грн. а показник рентабельності капіталу впав рівня – 51,9 %. Найвизначнішим фактором такого результату, поряд із негативною валютною переоцінкою, спричиненою девальвацією національної валюти майже у 3 рази, стало значне погіршення платіжної дисципліни позичальників, а відповідно й зростання проблемної заборгованості та витрат на формування резервів під відшкодування можливих збитків за кредитами.

Як видно з рис. 1 частка простроченої заборгованості у загальній сумі кредитів банків досягала свого пікового значення у

11,2 % за підсумками 2010 р. і впродовж 2011-2013 рр. спостерігалась тенденція до її поступового зниження до рівня 7,7 %, водночас як за результатами 2014-2015 рр. даний показник досяг вже критичних 22,1 % (враховуючи лише платоспроможні банки).

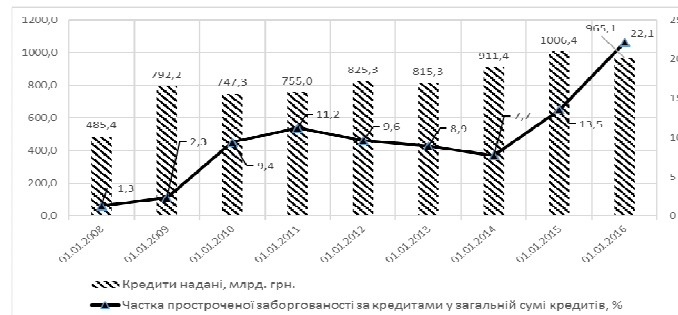

Рис.1. Динаміка обсягу наданих банками України кредитів та частки простроченої заборгованості за період 2008 – 2015 рр.
(складено автором за даними: [11])

Таким чином у кризових умовах сьогодення для банків України стає актуальним питання пошуку оптимального розподілу дохідних активів, а передусім – кредитного портфелю, як основного об’єкту вкладень фінансових ресурсів зважаючи на дуже слабкий рівень розвитку ринку цінних паперів та альтернативних об’єктів інвестування. Також слід зазначити, що через практичну складність математичних обчислень доцільним й ефективним є використання для цілей економіко-математичного моделювання спеціального програмного забезпечення, яке набуло широкого розвитку на сучасному етапі.

У працях більшості вітчизняних та частини іноземних вчених здебільшого розглядаються економіко-математичні моделі оптимізації кредитних вкладень на основі класичних моделей сучасної портфельної теорії (Г. Марковіц, 1952; В. Шарп, 1964), використовуючи в якості критерію максимізації лише мінімальний рівень ризику або максимальну дохідність. Такий підхід не є достатньо коректним при оптимізації структури кредитного портфелю з низки вагомих причин:

- портфельна теорія Г. Марковиця будується на припущенні

про нормальний розподіл дохідності та ризику портфелю, водночас як за результатами емпіричних і теоретичних досліджень [12] відомо, що щільність розподілу збитків за кредитним портфелем (а відповідно й кредитного ризику) суттєво відрізняється від нормального – такий розподіл має значну правосторонню асиметрію з довгим правим «хвостом», що вказує на істотну імовірність значного відхилення фактичних збитків від їх очікуваного (середнього) значення;

– за ненормального асиметричного розподілу кредитного ризику вочевидь втрачається сенс використання величини середньоквадратичного відхилення як міри ризику і адекватними характеристиками ризику портфелю можуть служити лише моменти розподілу вищого порядку, ніж дисперсія та середнє (математичне сподівання); серед таких показників у зарубіжних авторів найчастіше розглядається саме «вартість під ризиком» (Value-at-Risk, VaR), що відображає максимально можливі втрати протягом певного періоду при конкретному ступені імовірності [13];

– визначення структури кредитного портфелю з точки зору управління кредитним портфелем в цілому є досить комплексним і складним завданням і полягає не у обчисленні теоретичних множин «ідеальних» портфелів мінімального ризику чи максимальної дохідності, а повинно синтетично враховувати цільові показники прибутковості, ризику та строкової структури (ліквідності) відповідно до обраної банком кредитної політики, а відтак оптимізаційна модель повинна враховувати всі суттєві фактори, водночас як задача класичної портфельної оптимізації є однокритеріальною.

Отже з метою вирішення практичних питань стратегічного та оперативного управління кредитним портфелем пропонується використання економіко-математичної моделі оптимізації структури портфеля за комплексним критерієм ризику, дохідності та ліквідності вкладень з урахуванням параметрів кредитної політики.

Припустимо кредитний портфель банку складається з k субпортфелів кредитів (за окремими стандартизованими кредитними програмами), для кожного з яких є характерним: складається з достатньо великої кількості кредитів; субпортфель є гомогенним (однорідним); субпортфель є гранульованим (високо диверсифікованим) і відповідно відсутня концентрація заборгованості одного (або групи) позичальників в портфелі, тоді:

d_j ($j = 1, 2 \dots k$) – сумова частка j -ого субпортфелю у структурі загального кредитного портфелю (виступають змінними оптимізаційної моделі). Відповідно накладається лінійне обмеження виду:

$$\sum_{j=1}^k d_j = 1 \text{ при } d_j \geq 0 \quad (1)$$

Передбачається, що для кожного j -го субпортфелю відомі наступні параметри:

r_j ($j = 1, 2 \dots k$) – річна ефективна відсоткова ставка (%) за кредитами j -го субпортфелю;

PD_j ($j = 1, 2 \dots k$) – очікувана річна імовірність дефолту (неповернення кредиту) позичальника, що закладається за j -ою кредитною програмою (субпортфелем);

LGD_j ($j = 1, 2 \dots k$) – середня частка заборгованості за кредитами j -го субпортфелю, відносно якої існує ризик втрати в результаті дефолту позичальника з урахуванням забезпечення;

t_j ($j = 1, 2 \dots k$) – середній строк до погашення (у роках) за j -им субпортфелем.

Нехай h та m - встановлені ризик-менеджментом банку нижня і верхня межі для частки j -го субпортфелю у загальній структурі кредитного портфелю, тобто:

$$h \leq d_j \leq m \text{ при } j = 1, 2 \dots k \quad (2)$$

Дохідність кредитного портфелю r_p описується цільовою функцією за формулою середньозваженої, тобто:

$$f_1(x) = \sum_{j=1}^k d_j r_j \rightarrow (max) \quad (3)$$

На практиці можливе накладання додаткового лінійного обмеження на значення дохідності портфелю з урахуванням середньої ставки залучення ресурсів g (%) і мінімальним рівнем спреду для покриття витрат банку – s (%), тобто обмеження виду:

$$r_p \geq g + s \text{ при } j = 1, 2 \dots k \quad (4)$$

За кожним з k субпортфелів кредитів розраховується величина максимальних збитків Value-at-Risk (VaR) у відносному вимірі із заданою імовірністю (α). З урахуванням обмежень щодо однорідності і структури субпортфелів можливе застосування математичної моделі апроксимації кривої збитків за кредитним портфелем, запропонованої математиком Васичеком О.А. [14] (широко використовується у Базель II згідно IRB підходу при розрахунку капітальних вимог [15]), тобто:

$$VaR_j(\alpha) = LGD_j \Phi \left(\frac{\Phi^{-1}(PD_j) + \sqrt{\rho_j} \Phi^{-1}(\alpha)}{\sqrt{1 - \rho_j}} \right) \quad (5)$$

де $\Phi(\alpha)$ – функція кумулятивного нормального стандартного розподілу з імовірністю α ;

$\Phi^{-1}(\alpha)$ – обернена функція кумулятивного нормального стандартного розподілу з імовірністю α ;

ρ_j – кореляція активів позичальників j -го субпортфелю (визначається відповідно до рекомендацій Базель II);

За даною моделлю $VaR_j(\alpha)$ буде являти собою α -процентіль теоретичного розподілу збитків за j -им субпортфелем кредитів; хоча Базельським комітетом рекомендується значення $\alpha = 99,9 \%$, метою даної моделі не є визначення вимог до капіталу, отже передбачається обмеження α на рівні 95% .

Отже цільова функція мінімізації сукупних можливих збитків $VaR(\alpha)$ за кредитним портфелем з заданою імовірністю α буде мати вигляд:

$$f_2(x) = \sum_{j=1}^k d_j LGD_j \Phi \left(\frac{\Phi^{-1}(PD_j) + \sqrt{\rho_j} \Phi^{-1}(\alpha)}{\sqrt{1 - \rho_j}} \right) \rightarrow (min) \quad (6)$$

Іншим критерієм ризику кредитного портфелю є міра диверсифікації (концентрації) кредитних вкладень за програмами кредитування. Для її мінімізації пропонується використання відомої формули індексу Херфіндаля-Хіршмана відносно розподілу часток d_j

за субпортфелями, тобто:

$$f_3(x) = \sum_{j=1}^k d_j^2 \rightarrow (min) \quad (7)$$

За критерій ліквідності кредитного портфелю було прийнято мінімізацію середньозваженого строку до погашення t_j , тобто функцію виду:

$$f_4(x) = \sum_{j=1}^k d_j t_j \rightarrow (min) \quad (8)$$

Отже дана задача є багатокритеріальною відносно чотирьох критеріїв – дохідності, максимальних збитків, концентрації та ліквідності.

Загальноприйнятого алгоритму розв'язку такого типу задач не існує, однак широко застосовуваним є метод згортання частинних критеріїв $f_i(x)$ у деякий інтегральний показник (процедура скаляризації критеріїв) і подальшого розв'язання вже однокритеріальної задачі. Відносно даної задачі пропонується застосування методу мультиплікативного згортання критеріїв з диференційованими ваговими коефіцієнтами. Для переведення критеріїв у єдину розмірність застосовується нормалізація критеріїв шляхом співставлення їх з відповідними оптимальними значеннями, попередньо отриманими в результаті оптимізації кожного з критеріїв окремо, тобто:

$$Z = \prod_{i=1}^4 g_i^{\alpha_i} \rightarrow (max) \quad (9)$$

де α_i – ваговий коефіцієнт відповідного критерію з дотриманням рівності:

$$\sum_i \alpha_i = 1 \quad (10)$$

Критерії, що максимізуються, нормалізуються шляхом ділення на однокритеріальні оптимальні значення, а ті, що мінімізуються – навпаки. Таким чином відносні значення g_i прямують до одиниці і мультиплікативно впливають на інтегральний показник, тобто:

$$g_i = \begin{cases} \frac{f_i(x)}{f_i^{opt}}, & \text{якщо } f_i(x) \rightarrow (max) \\ \frac{f_i^{opt}}{f_i(x)}, & \text{якщо } f_i(x) \rightarrow (min) \end{cases} \quad (11)$$

Представлена модель апробована на даних умовного банку. Першим етапом побудови оптимізаційної моделі було формування вихідної інформації (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідні дані про склад і показники кредитного портфелю банку

№ п/п	Вид кредитної програми	r_j	LGD _j	PD _j	t_j	ρ_j
1	2	3	4	5	6	7
Кредити фізичним особам						
1	Кредити готівкою (2-100 тис. грн., 2-6 р.)	0,5298	0,8	0,216	3,00	0,030
2	Кредити-овердрафт по кредитним карткам (до 20 міс.)	0,5284	0,8	0,215	0,80	0,040
3	Споживчі кредити (розстрочка) на придбання товарів і послуг (до 24 міс.)	0,5402	0,8	0,221	1,00	0,040
4	Кредити на придбання авто (до 60 міс.)	0,4567	0,5	0,176	3,00	0,030
5	Кредит на придбання житла на первинному ринку (до 20 р.)	0,2347	0,3	0,028	8,00	0,150
6	Кредит під поруку (до 3 р.)	0,2877	0,5	0,068	1,50	0,042
Кредити малому та середньому бізнесу (МСБ)						
7	Кредит на придбання тр. засобів/сільгосп. техніки (до 7 р.)	0,255	0,3	0,044	3,50	0,093

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
8	Кредит під заставу депозиту (не більш строку депозиту)	0,21	0,03	0,008	2,00	0,159
9	Кредит на поповнення обігових коштів (до 3 р.)	0,245	0,3	0,036	1,20	0,100
10	Кредит на виконання капітальних витрат (до 3 р.)	0,215	0,2	0,012	2,00	0,145
11	Лізинг сільгосп. техніки (до 5 р.)	0,225	0,3	0,020	3,00	0,123
Кредити корпоративному бізнесу						
12	Кредитний ліміт на поточний рахунок (до 500 тис. грн.)	0,38	0,8	0,130	0,50	0,120
13	Кредит під реалізацію інвест. проектів	0,255	0,4	0,044	3,50	0,133
14	Факторінгові операції	0,24	0,5	0,032	0,80	0,144

Деякі пояснення відносно розрахунку вихідних даних (табл. 1):

– значення ефективних відсоткових ставок r_j використано за результатом огляду інформаційних джерел банків I групи (за подібними кредитними програмами);

– у зв'язку з відсутністю емпіричних даних PD_j були наближено розраховані відносно ефективних відсоткових ставок r_j за моделлю премії за ризик [16]:

$$PD_j = \frac{r_j - r_f}{1 + r_j} \quad (12)$$

– LGD_j були визначені наближено залежно від необхідного забезпечення з урахуванням коефіцієнтів ліквідності відповідно до Постанови НБУ від 25.01.2012 № 23 [17];

– для коефіцієнтів кореляції активів ρ_j були використані відповідні значення за подібними програмами згідно рекомендацій Базель II [15];

– нижні (m) та верхні (h) межі для часток d_j були встановлені на рівні 3 % та 20 % відповідно.

Вагові коефіцієнти частинних критеріїв оптимізаційної моделі наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Обрані вагові коефіцієнти критеріїв залежно від типу кредитної політики банку

Критерій	Кредитна політика		
	Агресивна	Стримана	Консервативна
Дохідність портфелю $f_1(x)$	0,5	0,3	0,2
Величина максимальних збитків $VaR f_2(x)$	0,2	0,25	0,35
Концентрація кредитних вкладень $f_3(x)$	0,2	0,25	0,25
Ліквідність портфелю $f_4(x)$	0,1	0,2	0,2

В цілому визначення конкретних значень вагових коефіцієнтів α_i частинних критеріїв носить досить суб'єктивний характер. Вони можуть визначатись за правилом Фішберна, експертним шляхом, бальними оцінками, методом аналізу ієрархій та іншими методами. В даному дослідженні розглядається визначення вагових коефіцієнтів експертним шляхом на основі типу обраної банком кредитної політики - агресивної, помірної чи консервативної політики.

Для виконання нормалізації критеріїв були попередньо розв'язані однокритеріальні оптимізаційні задачі відносно кожного з них з використанням надбудови «Пошук розв'язку» у пакеті програмного забезпечення Excel.

З урахуванням відповідних вагових коефіцієнтів було знайдено оптимальні значення часток d_j які максимізують інтегральну функцію Z (результати наведено у табл.3).

Таблиця 3

Оптимальний розподіл кредитного портфелю залежно від типу кредитної політики банку

Кредити фізичним особам	№ п/п	Вид кредитної програми	Розподіл часток d_j за типом кредитної політики		
			Агресивна	Стримана	Консервативна
	1	Кредити готівкою (2-100 тис. грн., 2-6 р.)	6,77%	3,00%	3,00%

Продовж. табл. 3

1	2	3	4	5	6
	2	Кредити-овердрафт по кредитним карткам (до 20 міс.)	8,17%	3,00%	3,00%
	3	Споживчі кредити (розстрочка) на придбання товарів і послуг (до 24 міс.)	8,09%	3,00%	3,00%
	4	Кредити на придбання авто (до 60 міс.)	9,24%	5,31%	3,00%
	5	Кредит на придбання житла на первинному ринку (до 20 р.)	3,00%	3,00%	3,00%
	6	Кредит під поруку (до 3 р.)	8,45%	9,70%	8,51%
	Усього кредитів фізичним особам		43,72%	27,01%	23,51%
Кредити малому та середньому бізнесу (МСБ)	7	Кредит на придбання тр. засобів/сільгосп. техніки (до 7 р.)	6,88%	7,99%	8,01%
	8	Кредит під заставу депозиту (не більш строку депозиту)	8,13%	11,82%	13,55%
	9	Кредит на поповнення обігових коштів (до 3 р.)	8,82%	11,85%	12,35%
	10	Кредит на виконання капітальних витрат (до 3 р.)	7,99%	11,39%	12,77%
	11	Лізинг сільгосп. техніки (до 5 р.)	7,00%	9,23%	10,04%
	Усього кредитів малому та середньому бізнесу (МСБ)		38,81%	52,28%	56,73%
Кредити корпоративному бізнесу	12	Кредитний ліміт на поточний рахунок (до 500 тис. грн.)	3,00%	3,00%	3,00%
	13	Кредит під реалізацію інвестиційних проектів	6,24%	6,78%	6,11%
	14	Факторингові операції	8,23%	10,93%	10,64%
	Усього кредитів корпоративному бізнесу		17,47%	20,71%	19,76%

Як видно попередньо з розрахунків більш агресивна стратегія спонукає до збільшення частки сектору кредитування фізичних осіб, який є більш дохідним і водночас більш ризикованим. Окремі параметри (значення критеріїв) наведені у табл. 4.

Таблиця 4

Показники кредитного портфелю залежно від типу кредитної політики

Критерій	Кредитна політика		
	Агресивна	Стримана	Консервативна
Дохідність портфелю, %	33,25%	28,16%	27,49%
Величина максимальних збитків VaR, %	9,60%	5,93%	5,56%
Концентрація кредитних вкладень, %	7,63%	8,92%	9,41%
Середній строк до погашення, років	2,17	2,19	2,17

Отже, агресивна кредитна політика за даною моделлю передбачає інвестування 43,74 % доступних ресурсів у кредитування фізичних осіб (за шістьма кредитними програмами), 38,81 % - у кредитування сектору малого і середнього бізнесу (5 програм) і лише 17,47 % - у кредитування корпоративного бізнесу (3 програми). Дохідність портфелю забезпечується на рівні 33,25 % при величині максимальних збитків (VaR) з імовірністю 95 % на рівні не більше 9,6 % сукупних кредитних вкладень при середньозваженому строку до погашення – 2,17 р, індекс концентрації за кредитними програмами оцінюється у 7,63 %.

За стриманої кредитної політики передбачається перерозподіл часток за секторами кредитування – на сектор малого і середнього бізнесу припадає вже 52,28 % (+13,47 п.п.) ресурсів, водночас частки секторів кредитування фізичних осіб і корпоративного бізнесу становлять 27,01 % (- 16,71 п.п.) і 20,71 % (+ 3,24 п.п.). Отже стрімко збільшується саме частка МСБ і незначно – частка корпоративного бізнесу, здебільшого за рахунок зниження ризикованого кредитування фізичних осіб. Водночас зменшується дохідність портфелю – до 28,16 % (-5,09 п.п.) поряд із суттєвим зниженням рівня VaR – до 5,93 % (- 3,66 п.п.), незначно підвищується індекс концентрації вкладень – до 8,92 % (+ 1,28 п.п.) і майже не змінюється середній строк до погашення активів – 2,19 (+ 0,02 р.).

За консервативної політики частка кредитування фізичних осіб продовжує знижуватись – до 23,51 % (- 3,5 п.п.) поряд із зростанням частки сектору МСБ – до 56,73 % і незначною корекцією частки

кредитування корпоративного бізнесу – до 19,76 % (- 0,95 п.п.). Дохідність портфелю за даної політики незначно знижується до рівня 27,49 % (- 0,66 п.п.) при одночасному зниженні показника VaR до 5,56 % (- 0,37 п.п.), водночас концентрація кредитних вкладень зростає до 9,41 % (+ 0,5 п.п.), що пояснюється необхідністю вкладання більших часток у менш ризиковані портфелі згідно параметрів даної політики, середній строк до погашення суттєво також не змінюється – 2,17 р.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наведена багатокритеріальна модель оптимізації структури кредитного портфелю може використовуватись широким колом користувачів, зокрема банківським менеджментом середньої і вищої ланки при стратегічному і оперативному плануванні цільових показників фінансових результатів кредитної діяльності банку та безпосередньо – фахівцями підрозділу ризик-менеджменту при управлінні портфельним ризиком, діагностиці та стрес-тестуванні діяльності банку, розрахунку капітальних вимог, розробці рекомендацій з розширення чи обмеження кредитної діяльності, встановлені лімітів, ціноутворенні на кредитні продукти.

Література

1. Кишакевич Б.Ю. Багатокритеріальна оптимізація кредитного портфеля банку / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12
2. Д'яконов, К.М. Оптимізація ризику кредитного портфеля банку / К.М Д'яконов // Наука й економіка. – 2010. – №2. – С. 35-41
3. Карагодова О.О., Распутна Л. Проблеми оптимізації структури кредитного портфеля комерційного банку // Банківська справа. - 2000. - № 2. - С.40-42
4. Пуртиков В. А. Оптимизация управления формированием кредитного портфеля банка: Автореф. дис. канд. техн. наук / Пуртиков Владимир Александрович; [Сиб. аэрокосм. акад. им. акад. Решетнева М.Ф.]. - Красноярск, 2001. - 24 с.
5. Грушко В. Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 28-32. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_10.

6. Pavlo Krokmal, Stanislav Uryasev / Portfolio optimization with conditional value-at-risk objective and constraints / Volume 4 / Number 2, Winter 2001 /02. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.paper.ijcsns.org/07_book/200601/200601A28.pdf
7. Dembo, R., 1999, "Optimal portfolio replication," Research Paper Series 95-01, Algorithmics Inc. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.springerlink.com/content/v7325q22781153h1>
8. Helmut Mausser, Dan Rosen "Applying Scenario Optimization to Portfolio Credit Risk" The journal of risk finance. 2001. – № 2. – PP. 36-48. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.algorithmics.com/EN/media/pdfs/arq-scenopt.pdf>
9. Grishina E.N. On One Method of Portfolio Optimization With Fuzzy Random Data // International Conference on Fuzzy Sets and Soft Computing in Economics and Finance (FSSCEF 2004): Proceedings. – Saint-Petersburg, 2004. – Vol. 2. – PP. 493-498.
10. Франгулова Е.В. Оптимизация портфеля ценных бумаг "Математика. Компьютер. Образование". Сб. трудов XV международной конференции / под общ. ред. Г.Ю. Ризниченко Ижевск: Научно-издательский центр "Регулярная и хаотическая динамика", 2008. Том 1, 302 стр. 261-266. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.mce.awse.ru/archive/doc21911/doc.pdf>
11. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
12. Волков С.Н. Оценивание кредитного риска: теоретико-вероятностные подходы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finances.kiev.ua/theory/Obschye_voprosy/Otsenyvanye_kre.html
13. Денисенко. Кредитування та ризики: Навчальний посібник.- К.: "Видавничий дім "Професіонал", 2008.-480 с.
14. Vasicek, O. A. Probability of Loss on Loan Portfolio. KMV Corporation. – 1987. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moodyanalytics.com/~media/Insight/QuantitativeResearch/Portfolio-Modeling/87-12-02-Probability-of-Loss-on-Loan-Portfolio.ashx>
15. International Convergence of Capital Measurement and Capital

Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision– Basel. – Updated November 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bis.org

16. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. – М.: Catallaxy, 1994.

17. Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]: положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

1. Kyshakevych B.Yu. Bahatokryterial'na optymizatsiya kredytnoho portfelya banku / B.Yu. Kyshakevych // Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy. – 2009. – Vyp. 19.12

2. D'yakonov, K.M. Optymizatsiya ryzyku kredytnoho portfelya banku / K.M D'yakonov // Nauka y ekonomika. – 2010. – #2. – S. 35-41

3. Karahodova O.O., Rasputna L. Problemy optymizatsiyi struktury kredytnoho portfelya komertsyynoho banku // Bankivs'ka sprava. - 2000. - # 2. - S.40-42

4. Purtykov V. A. Optymyzatsyya upravlenyya formyrovanyem kredytnoho portfelya banka: Avtoref. dys. kand. tekhn. nauk / Purtykov Vladymyr Aleksandrovych; [Syb. aërokosm. akad. ym. akad. Reshetneva M.F.]. - Krasnoyarsk, 2001. - 24 s.

5. Hrushko V. Optymizatsiya struktury kredytnoho portfelya komertsyynoho banku / V. Hrushko, T. Ivanenko // Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy. - 2014. - # 2. - S. 28-32. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_10.

10. Franhulova E.V. Optymyzatsyya portfelya tsennykh bumah "Matematyka. Komp'yuter. Obrazovanye". Сб. trudov XV mezhdunarodnoy konferentsyy / pod obshch. red. H.Yu. Ryznychenko Yzhevsk: Nauchno-yzdatel'skyy tsentr "Rehulyarnaya y khaotycheskaya dynamyka", 2008. Tom 1, 302 str. 261-266. [Elektronnyy resurs]. – Dostupnyy z <http://www.mce.awse.ru/archive/doc21911/doc.pdf>

11. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

12. Volkov S.N. Otsenyvanye kredytnoho ryska: teoretyko-veroyatnostnyye podkhody. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

http://www.finances.kiev.ua/theory/Obschye_voprosy/Otsenyvanye_kre.html

13. Denysenko. Kredytuvannya ta ryzyky: Navchal'nyy posibnyk.- K.: "Vydavnychy dim "Profesional", 2008.-480 s.

16. Synky Dzh. ml. Upravlenye fynansamy v kommercheskykh bankakh / Per. s anhl. – M.: Catallaxy, 1994.

17. Pro poryadok formuvannya ta vykorystannya bankamy Ukrayiny rezerviv dlya vidshkoduvannya mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivs'kymy operatsiyamy [Elektronnyy resurs]: polozhennya, zatverdzhene Postanovoyu Pravilnnya NBU vid 25.01.2012 # 23. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. каф. економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

30.03.2016

УДК 656.2.078

Верхоглядова Наталя, Кононова Олександра
**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ БУДІВЕЛЬНОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

Інформаційна база даних управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства формується на основі інформації, отриманої з джерел внутрішнього та зовнішнього походження.

На основі сформованої інформаційної бази управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства визначаються показники, що характеризують результативність господарської діяльності цього підприємства і порівняно з середньогалузевою результативністю господарської діяльності будівельних підприємств дають змогу визначити рівень оперативної та стратегічної конкурентоспроможності. В інформаційній базі даних міститься також

інформація про внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на оперативну та стратегічну конкурентоспроможність.

В статті розкрита сутність інформаційної бази управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства, розглянуто та удосконалено процес формування інформаційної бази управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства, що дозволяє забезпечити обґрунтованість управлінських рішень з її підвищення у ринковому середовищі.

Ключові слова: інформаційна база, інформаційне забезпечення, джерела інформації, управління, будівельне підприємство, конкурентоспроможність підприємства.

Верхоглядова Наталья, Кононова Александра

**ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ СТРОИТЕЛЬНОГО
ПРЕДПРИЯТИЯ**

Информационная база данных управления конкурентоспособностью строительного предприятия формируется на основе информации, полученной из источников внутреннего и внешнего происхождения.

На основе сформированной информационной базы управления конкурентоспособностью строительного предприятия определяются показатели, характеризующие результативность хозяйственной деятельности этого предприятия и по сравнению с среднеотраслевой результативностью хозяйственной деятельности строительных предприятий позволяют определить уровень оперативной и стратегической конкурентоспособности. В информационной базе данных содержится информация о внутренних и внешних факторах, влияющих на оперативную и стратегическую конкурентоспособность.

В статье раскрыта сущность информационной базы управления конкурентоспособностью строительного предприятия, рассмотрен и усовершенствован процесс формирования информационной базы управления конкурентоспособностью строительного предприятия, который позволяет обеспечить обоснованность управленческих решений по ее повышению в рыночной среде.

Ключевые слова: информационная база, информационное обеспечение, источники информации, управление, конкурентоспособность

предприятия, строительное предприятие.

Verhohlyadova Natalia, Kononova Oleksandra
**INFORMATIVE SUPPORT TO MANAGE THE
COMPETITIVENESS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES**

The database of the competitiveness of the following construction enterprises was created on the basis of information, received from internal and external sources.

On the basis of the generated competitiveness databases of constructions enterprises, indications, which characterize the performance of the economic activity of the enterprise, are determined in comparison to the industry's average productivity of the economic activities and allow to determine the level of operational and strategic competitiveness of the company.

The article reveals the essence of competitiveness management databases of construction enterprises refines and reviews the formulation process of competitiveness management databases of construction enterprises, which ensures the validity of management decisions in its advanced market environment

Keywords: database, informative support, sources of information, management, competitiveness of the enterprise, construction enterprise

Постановка проблеми. Останнім часом особливо актуальні проблеми, що виникають при аналізі альтернативних рішень в процесі управління складними виробничими об'єктами є питання управління конкурентоспроможністю. Практика показує, що витрати на здійснення управлінської діяльності безперервно збільшуються, а наслідки невдалих рішень стають дедалі відчутнішими. Сучасні ринкові відносини, що впливають на господарську діяльність підприємств, обумовлюють необхідність вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням якості управління конкурентоспроможністю підприємства.

У ринкових умовах для організації ефективного управління конкурентоспроможністю вже недостатньо тільки здорового глузду і досвіду керівників, необхідно масштабне залучення сучасних засобів аналізу великих обсягів інформації, моделювання та комп'ютеризації процесів управління. Організація управління конкурентоспроможністю

повинна сприяти не тільки зростанню ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства і стимулюванню економії всіх видів ресурсів на основі їх ефективного використання, а й всебічному задоволенню потреб споживачів.

Отже, управління конкурентоспроможністю має бути однією з основних задач на сучасному будівельному підприємстві. Прийняття рішень в сфері підвищення конкурентоспроможності підприємства базується на процесах управління, що є, по суті, інформаційними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи конкурентоспроможності підприємств закладені у фундаментальних працях класиків економічної теорії Р. Акоффа, І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, К. Келлера, Ж. Ламбена, А. Маршалла, Дж. Мілля, Ф. Моріса, М. Портера, Д. Ріккардо, Дж. Робінсона, Г. Саймона, П. Самуельсона, А. Сміта, А. Стрікланда, А. Томпсона, Ф. Хайека, Ф. Хедоурі, Дж. Хікса, Д. Хейя, Э. Чемберлена, К. Ерроу та інших.

Серед закордонних дослідників слід відзначити вагомі напрацювання в галузі конкурентоспроможності Г. Азоева, Ю. Аніскіна, В. Андрєєва, Н. Войтоловського, М. Гельвановського, Н. Герчикової, А. Градова, І. Данілова, М. Долінську, П. Зав'ялова, М. Круглова, М. Книша, А. Літвиненка, Н. Моїсєєву, Т. Салімову, С. Светунькова, І. Спіридонова, Р. Тіхонова, Р. Фатхутдінова, І. Чепурного, А. Юданова, Н. Яшина та інших.

Важливими в цьому напрямку є дослідження вітчизняних вчених, таких як О. Базилюк, М. Белопольський, Н. Верхоглядова, А. Воронкова, Б. Губський, О. Дацій, В. Дікань, А. Дударь, Ю. Іванов, В. Корінев, В. Коршунов, Л. Очеретько, І. Пасічник, Н. Писаренко, В. Савченко, М. Чорна та інші.

Постановка завдання. З вищевикладеного випливає, що правильність і цінність управлінських рішень значною мірою залежить від інформаційного забезпечення. Процес управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства, як і будь-який інший процес управління, має розпочинатися зі стадії визначення цілей управління. Така ціль може бути сформульована як укріплення конкурентних позицій будівельного підприємства, забезпечення зростання його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства необхідно мати досить значний обсяг інформації стосовно як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Однак, щоб отримати достатньо повну і надійну інформацію, потрібно мати добре продуману концепцію і детальний план збору даних.

В ході розробки плану збору даних потрібно визначитися з багатьох питань щодо видів майбутнього дослідження, яке може бути повним або вибіркоvim, одиничним або багаторазовим, одноцільовим або багатоцільовим, а також його форм та інструменти збору даних. Крім того, необхідно вирішити, що може служити джерелом інформації - вже наявний матеріал або новий збір даних. На даному етапі дослідження необхідно також вказати необхідний час і вартість пропонованого дослідження, що необхідно менеджеру для прийняття рішення про проведення дослідження і вирішення організаційних питань його проведення. Не можна допускати, щоб зміна кількісних і якісних взаємозв'язків між окремими явищами діяльності виробничого об'єкта, необхідних для управління цією діяльністю, обходилося дорожче, ніж ефект, одержуваний від урахування цих взаємозв'язків в управлінні.

Для отримання інформації використовується безліч методів: опитування, експертний метод, спостереження, експеримент, автоматична реєстрація даних та інші методи. Не виключена і закрита система одержання інформації. Важливо при цьому не допускати порушень законодавства і комерційної етики.

Процес формування інформаційної бази управління конкурентоспроможністю має декілька етапів, які знайшли своє відображення на рис. 1.

На першому етапі здійснюється постановка цілей та завдань в сфері інформаційного забезпечення процесу управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства. Ціль інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю можна сформулювати як отримання достовірної інформації про показники, що характеризують конкурентоспроможність будівельного підприємства та фактори, які чинять на неї вплив, а також забезпечення доступності цієї інформації в ході управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства.

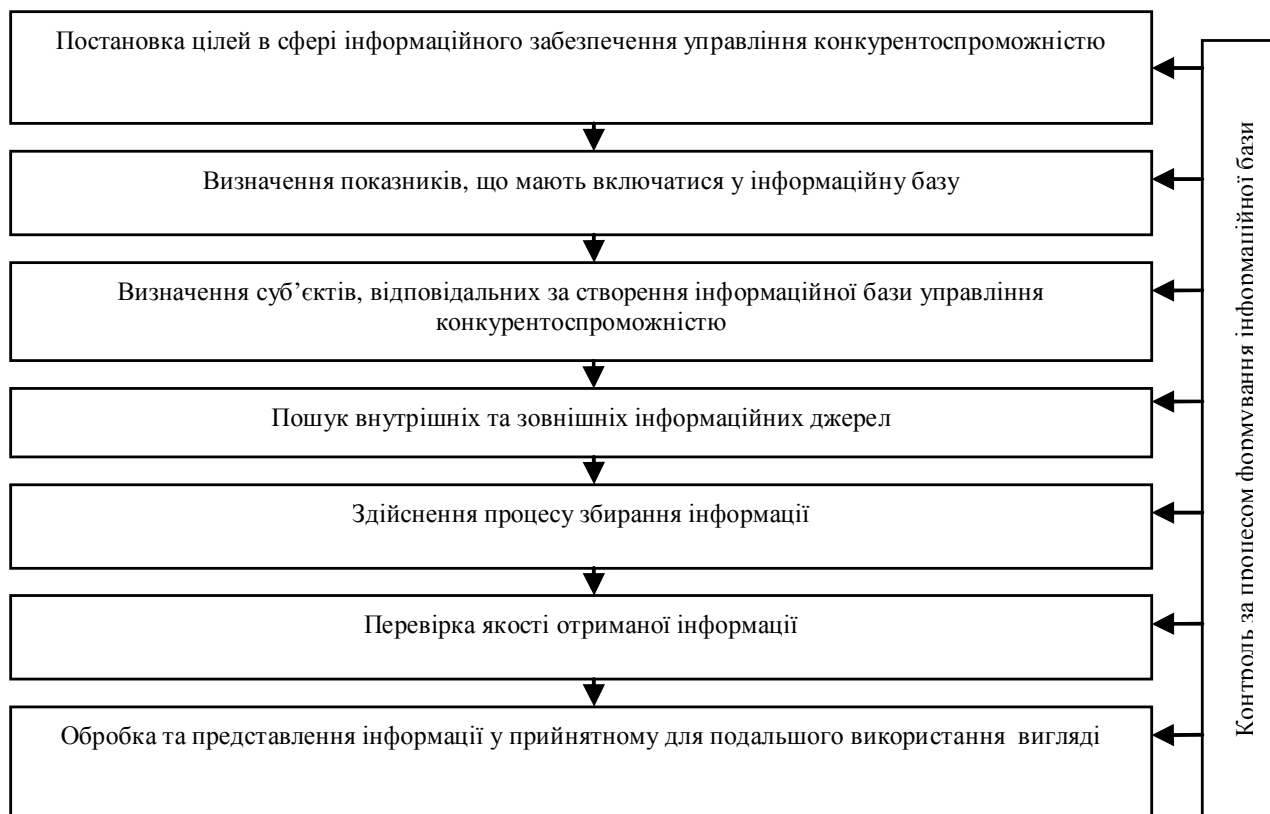

Рис.1. Етапи створення інформаційної бази управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства (розроблено автором)

На другому етапі відбувається визначення показників, інформація щодо яких має знайти відображення в інформаційній базі управління конкурентоспроможності. В рамках нашого дослідження такі показники можна розподілити на кілька груп:

- дані щодо вагомості окремих складових конкурентоспроможності та оціночних показників в рамках кожної складової з точки зору оперативної та стратегічної конкурентоспроможності;
- дані щодо рівня та динаміки оціночних показників даного будівельного підприємства в рамках складових конкурентоспроможності;
- дані щодо рівня та динаміки середніх по будівельних підприємствах області оціночних показників;
- дані щодо вагомості впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на конкурентоспроможність будівельного підприємства.

На третьому етапі визначаються суб'єкти формування інформаційної бази, тобто особи, які будуть безпосередньо займатися збиранням необхідної інформації та її переробкою. В рамках цього етапу обов'язково слід визначити конкретних осіб, що нести персональну відповідальність за якісне формування інформаційної бази управління конкурентоспроможністю.

На наступному етапі відбувається пошук внутрішніх та зовнішніх джерел інформації. Структура джерел внутрішньої інформації наведена на рис. 2.

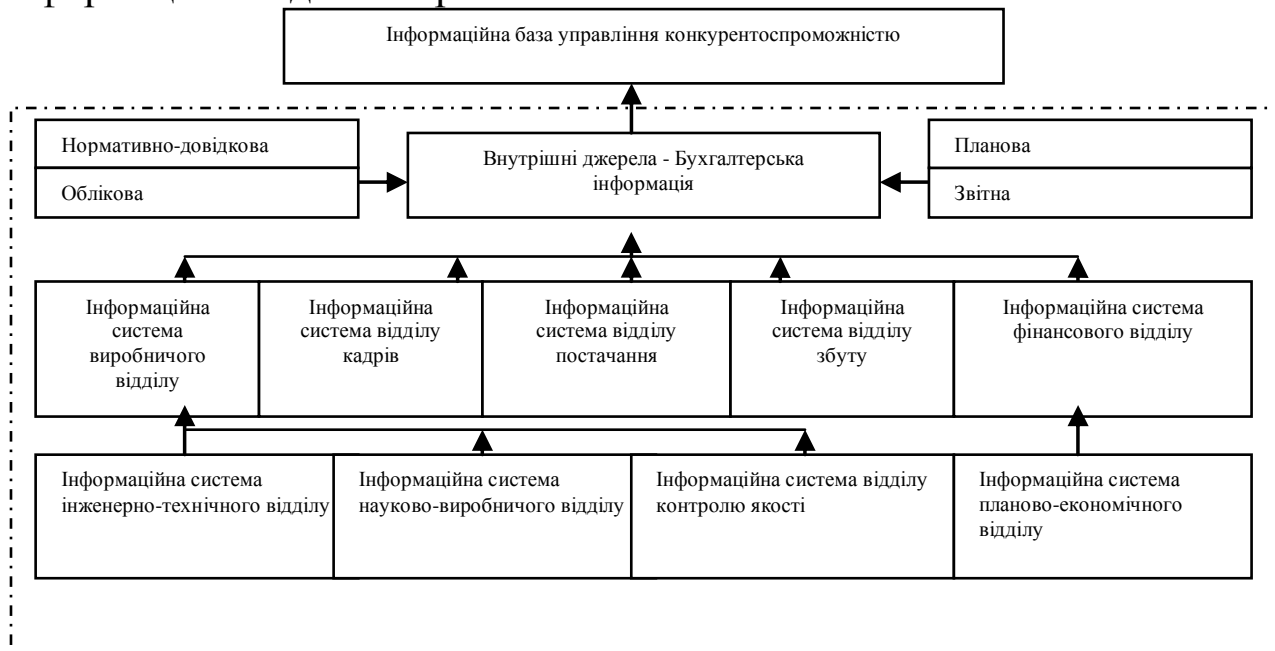

Рис. 2. Структура джерел внутрішньої інформації (розроблено автором)

Що стосується зовнішніх джерел інформації, то вони відрізняються достатньою різноманітністю. Зовнішня інформація надходить в інформаційну базу даних підприємства з різних джерел: періодичної преси; статистичних збірників; презентацій; інформаційних баз даних; рекламних проспектів продукції; мережі Інтернет; електронної пошти; законів і постанов уряду; анкет експертів та інші, а внутрішня інформація є результатом функціонування системи внутрішнього моніторингу, яка забезпечують вирішення завдань бухгалтерського обліку, маркетингових досліджень, технічної підготовки виробництва, управління основним виробництвом, управління матеріально-

технічним постачанням, фінансами, збутом і ін. Зовнішні джерела інформації, необхідної для створення інформаційної бази управління конкурентоспроможністю, наведені на рис. 3.

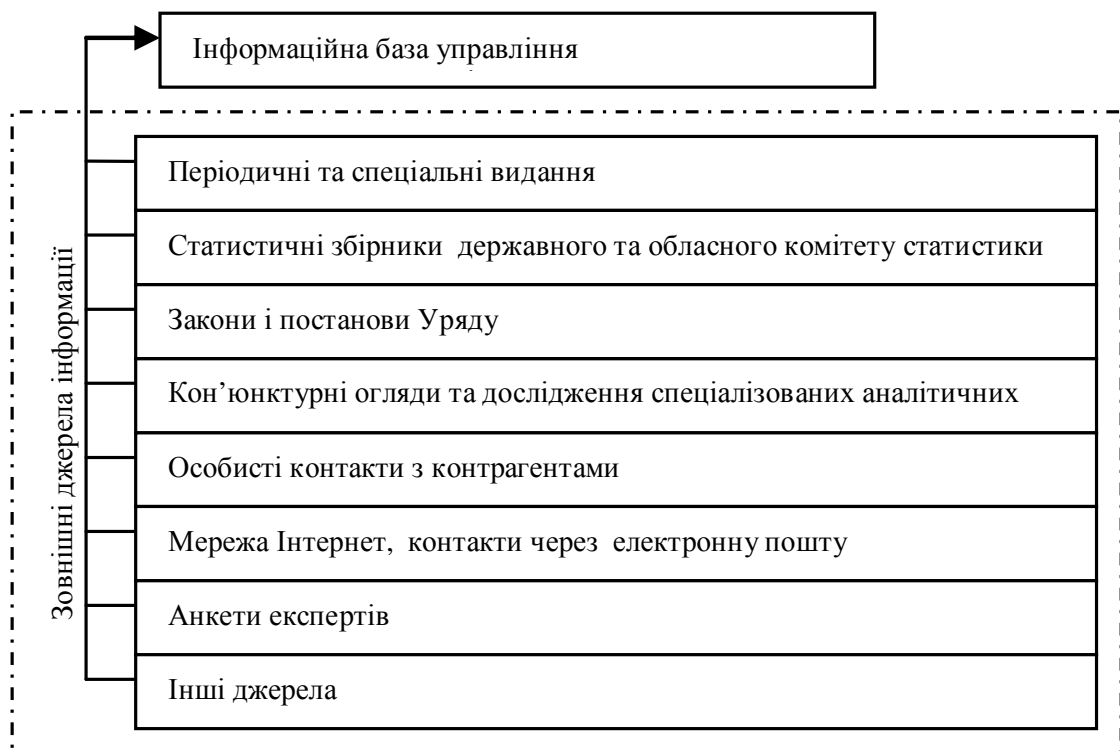

Рис. 3. Зовнішні джерела інформації (розроблено автором)

Наступні етапи передбачають безпосередній процес збирання інформації та перевірку її якісних характеристик. Слід відзначити, що якісною є та інформація, що відповідає вимогам повноти, достовірності та точності, порівнянності даних (за часом, одиницями вимірювання, методиці обчислення тощо), своєчасності та, доступності. Лише з дотриманням усіх перерахованих вимог сформована інформаційна база може надати належну та якісну інформаційну підтримку процесу управління конкурентоспроможністю.

На останньому етапі передбачається здійснення обробки отриманої інформації та представлення її у сприятливому для подальшого дослідження та аналізу вигляді. При цьому можуть бути використані наступні функції перетворення даних: узагальнення, концептуалізація, комунікація та екстраполяція. Далі проводиться статистичний аналіз даних за допомогою дескриптивного, поточного, перспективного аналізів, а також аналізу відмінностей і зв'язків.

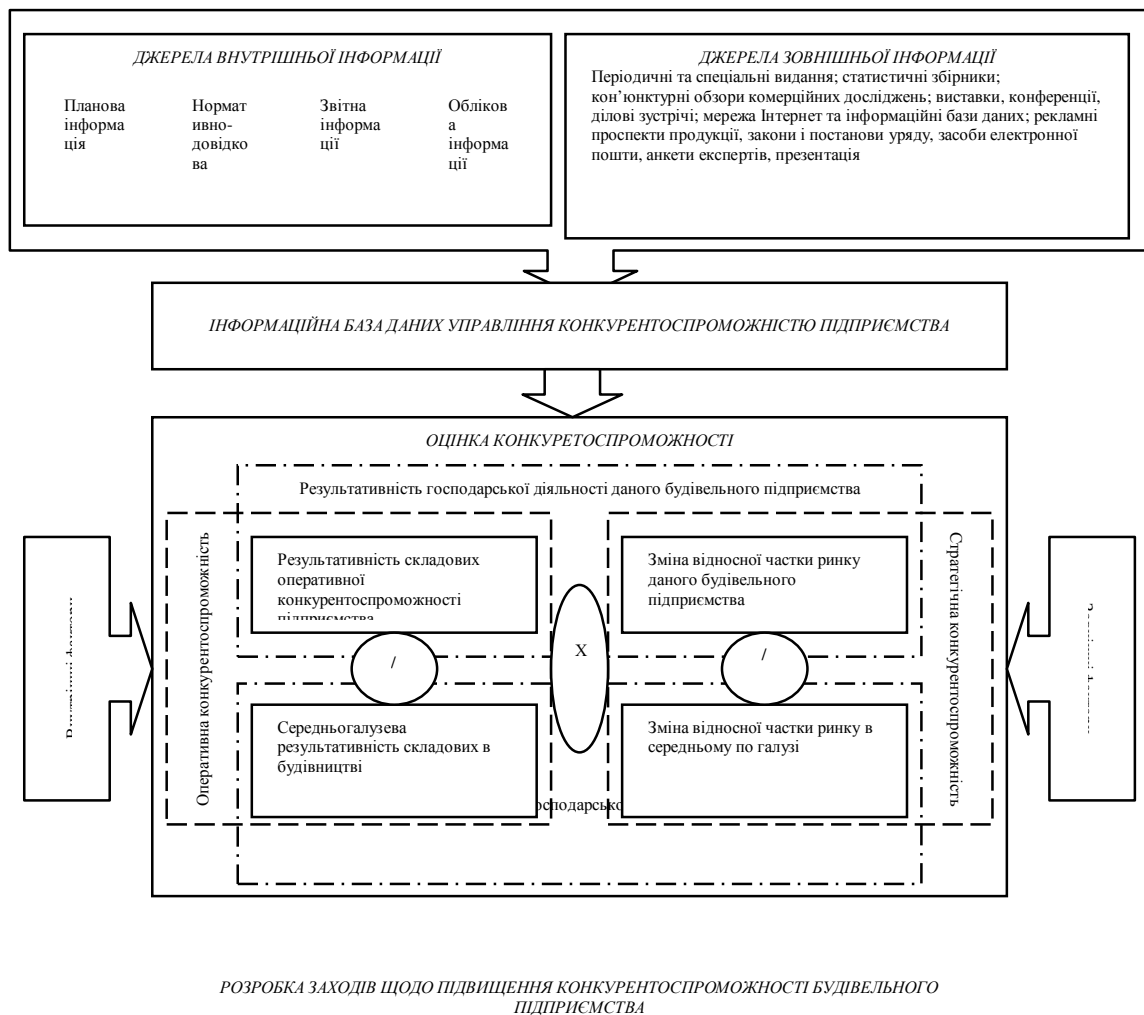

Рис.4. Інформаційне забезпечення управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства (розроблено автором)

Як бачимо з даних рис. 4, інформаційна база даних управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства формується на основі інформації, отриманої з джерел внутрішнього та зовнішнього походження.

Висновки. На основі сформованої інформаційної бази даних управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства визначаються показники, які характеризують результативність господарської діяльності даного підприємства і в порівнянні з середньогалузевою результативністю господарської діяльності

будівельних підприємств дають змогу визначити рівень оперативної та стратегічної конкурентоспроможності.

В інформаційній базі даних міститься також інформація про внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на оперативну та стратегічну конкурентоспроможність. На основі визначеного рівня оперативної, стратегічної та загальної конкурентоспроможності, а також з врахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів конкурентоспроможності і діє розроблений механізм управління конкурентоспроможністю та робляться заходи щодо її підвищення.

Література

1. Еременко-Григоренко О.А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия: дисс.канд. экон. наук: 08.06.01 / О.А. Еременко-Григоренко. - НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 1999. – 266 с.

2. Іваненко Б.М. Формування організаційно-економічного механізму функціонування виробничого об'єднання в ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: 08.06.01 / Б.М. Іваненко. - НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 1997. – 29 с.

3. Скударь Г.М. Системно-целевой подход к управлению конкурентоспособностью крупного акционерного общества: опыт НКМЗ / Г.М. Скударь // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – С.45-61.

4. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Підручник / О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.

5. Галелюк М.М. Чинники забезпечення конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / М.М. Галелюк, Н.І. Горбаль// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. - № 635. – С. 15-21.

6. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Навч.посібник / за ред. І.О. Піддубного. — Х.: ІНЖЕК, 2004. – 264 с.

7. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.

8. Бондаренко Г. С. Управління конкурентоспроможністю автотранспортного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / Г. С. Бондаренко. – Х., 2001. – 19 с.

9. Балабанова Л. В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга: [монография] / Л. В. Балабанова, А. В. Кривенко. – Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2004. – 147 с.

10. Савельева Н.А. Управление конкурентоспособностью фирмы; учебник / Н.А. Савельева. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 382 с.

1. Eremenko-Hryhorenko O.A. Orhanyzatsyonno-ekonomycheskyy mekhanyzm upravlenyya khozyaystvennoy deyatel'nost'yu predpryyatyya: dyss.kand. ekon. nauk: 08.06.01 / O.A. Eremenko-Hryhorenko. - NAN Ukrayny. Yn-t ekonomyky prom-sty. – Donetsk, 1999. – 266 s.

2. Ivanenko B.M. Formuvannya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannya vyrobnychoho ob"yednannya v rynkovykh umovakh: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: 08.06.01 / B.M. Ivanenko. - NAN Ukrayiny. In-t ekonomiky prom-sti. – Donets'k, 1997. – 29 s.

3. Skudar' H.M. Systemno-tselevoy podkhod k upravlenyyu konkurentosposobnost'yu krupnoho aktsyonernoho obshchestva: opyt NKMZ / H.M. Skudar' // Problemy povyshenyya efektyvnosti funktsyonyrovannya predpryyatyy razlychnykh form sobstvennosti. – Donetsk: YЭP NAN Ukrayny, 1999. – S.45-61.

4. Kuz'min O.Ye. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva: Pidruchnyk / O.Ye. Kuz'min, N.I. Horbal'. – L'viv: Kompakt-LV, 2005. – 304 s.

5. Halelyuk M.M. Chynnyky zabezpechennya konkurentospromozhnosti mashynobudivnoho pidpryyemstva / M.M. Halelyuk, N.I. Horbal'// Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha». – 2008. - # 635. – S. 15-21.

6. Piddubnyy I. O. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva: Navch.posibnyk / za red. I.O. Piddubnoho. — X.: INZhEK, 2004. – 264 s.

7. Tarnavs'ka N. P. Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya, praktyka / N.P. Tarnavs'ka. – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2008. – 570 s.

8. Bondarenko H. S. Upravlinnya konkurentospromozhnistyu avtotransportnoho pidpryyemstva: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekonom. nauk: spets. 08.06.02 «Pidpryyemnytstvo, menedzhment ta marketynh» / H. S. Bondarenko. – Kh., 2001. – 19 s.

9. Balabanova L. V. Upravlenye konkurentosposobnost'yu predpryyatyy na osnove marketynha: [monohrafiya] / L. V. Balabanova, A. V. Kryvenko. – Donetsk: DonHUЭТ ym. M. Tuhаn-Baranovskoho, 2004. – 147 s.

10. Savel'eva N.A. Upravlenye konkurentosposobnost'yu fyrmy; uchebnyk / N.A. Savel'eva. – Rostov n/D : Fenyks, 2009. – 382 s.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. каф. економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

17.03.2016

УДК 336.71

Галанун Лілія

ДЕПОЗИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено основні тенденції розвитку та сучасний стан ринку депозитних послуг в Україні. Визначено роль та призначення зобов'язань банків у загальному обсягу пасивів. Надано характеристику основних факторів, що мають вплив на процес виконання депозитних операцій вітчизняними банківськими установами. Досліджено структуру депозитного портфеля банківських установ в розрізі валют, а також строків погашення. Проаналізовано динаміку залучення банками коштів фізичних та юридичних осіб, здійснено їх порівняльний аналіз. Обґрунтовано основні концептуальні засади функціональної організації депозитної діяльності банківських установ. Також, в процесі дослідження, визначено основні проблеми ринку депозитних послуг

в сучасних умовах розвитку банківської діяльності та економіки загалом. Запропоновано основні напрями підвищення ефективності депозитної діяльності банківських установ.

Ключові слова: депозитна діяльність, банківські установи, депозитні операції, депозитний ринок, депозитна політика.

Галануп Лилия

ДЕПОЗИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье отражены основные тенденции развития и современное состояние рынка депозитных услуг в Украине. Определены роль и назначение обязательств банков в общем объеме пассивов. Охарактеризованы главные факторы, влияющие на процесс выполнения депозитных операций банковскими учреждениями. Исследована структура депозитного портфеля банковских учреждений в разрезе валют, а также сроков погашения. Проанализирована динамика привлечения банками средств физических и юридических лиц, осуществлено их сравнительный анализ. Обоснованы основные концептуальные направления функциональной организации депозитной деятельности банковских учреждений. Также, в процессе исследования, определены основные проблемы рынка депозитных услуг в современных условиях развития банковской деятельности и экономики в целом. Предложены основные направления повышения эффективности депозитной деятельности банковских учреждений.

Ключевые слова: депозитная деятельность, банковские учреждения, депозитные операции, депозитный рынок, депозитная политика.

Halapup Liliya

THE DEPOSIT BANKING ACTION OF UKRAINE: MODERN REALITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The article highlights the main trends and the current state of the market deposit services in Ukraine. The role and purpose of bank liabilities in total liabilities. The characteristic of the main factors affecting the process of implementation of deposit operations by domestic banks. The structure of the deposit portfolio of banks in terms of currencies

and maturities. The dynamics of banks to attract funds of individuals and entities made their comparative analysis. The basic conceptual principles of functional organization of deposit banks. Also, in the study of the basic problems of the market deposit services in modern conditions of the banking business and the economy in general. The basic directions of improving the efficiency of deposit banks.

Keywords: deposit activities, banks, deposit operations, market of the deposit, deposit policy.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки на мікро- та на макрорівні залежить від ефективності діяльності банківських установ і, насамперед, від їх здатності акумулювати необхідний обсяг банківського капіталу. Адже, однією з головних функцій банківських установ є раціональний розподіл фінансових ресурсів шляхом мобілізації тимчасово вільних коштів у населення та спрямування їх у кредитно-інвестиційний процес. Без достатнього обсягу капіталу банки будуть неспроможними забезпечити кредитування поточних потреб фізичних та юридичних осіб, а також реалізовувати потужні інвестиційні проекти. З огляду на це важливого значення та актуальності набуває питання щодо дослідження сучасного стану ринку депозитних послуг та перспектив його розвитку у майбутньому.

Таким чином, депозитна діяльність має важливе значення для розвитку банківської установи та економіки загалом. Оскільки, з метою підтримання власної конкурентоспроможності банки вимушені пропонувати нові депозитні послуги, удосконалювати депозитну політику, використовувати різноманітні фінансові інструменти задля розширення своєї діяльності. Особливої актуальності дане питання набуває в сучасних нестабільних умовах розвитку економіки та складної політичної ситуації в країні, коли спостерігається різка девальвація національної грошової одиниці, зростання споживчих цін та, відповідно, розкручення інфляційної спіралі, втрата платоспроможності певними банківськими установами та зростання недовіри до банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивченні розвитку депозитних операцій, дослідження ролі депозитних вкладів у формування банківського капіталу та розвитку банку

зробили такі відомі зарубіжні вчені, як А. Сміт [9, с. 96], П. Роуз [8, с. 108], а також вітчизняні науковці – М. Алексеєнко [1, с. 64], О. Дзюблюк [2, с. 75], А. Мороз і М. Савлук [3, с.112], тощо. У своїх працях вони досліджували теоретичні засади формування банківського капіталу, одним з джерел яких є депозитні операції, а також процес проведення та мобілізації депозитних вкладів у фізичних та юридичних осіб.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень науковців у сфері депозитної діяльності банківських установ і методів залучення коштів, більш глибокого вивчення потребують питання сучасних тенденцій залучення банками коштів населення, основних причин впливу залучених депозитних вкладів із банківської системи та визначення новітніх інструментів, які б сприяли зміцненню довіри населення та збільшення банками мобілізованих депозитів в умовах зростаючої конкуренції на ринку банківського капіталу.

Цілі статті. Основними завданнями дослідження є визначення та аналіз основних тенденцій депозитної діяльності банківських установ у сучасних складних економічних умовах, дослідження структури депозитних вкладів у розрізі валют і термінів погашення, а також розроблення новітніх депозитних продуктів, що будуть сприяти залученню додаткових коштів у банківську сферу.

Виклад основного матеріалу. Специфіка функціонування банківської системи характеризується тим, що у структурі банківського капіталу основну частку займають залучені та позичені кошти. Дослідження загальної динаміки банківських зобов'язань та їх частки у пасивах демонструє відповідність умовам економічного середовища, тобто їх обсяги зростають упродовж періодів стабілізації економіки та скорочуються, відповідно, в умовах кризових явищ (рис. 1). Так, упродовж 2015 року обсяг зобов'язань скоротився на 17440 млн. грн. (1,5 %) і станом на 01.12.2015 р. склав 1151389 млн. грн. (станом на 01.01.2015 р. – 1168829 млн. грн.).

Основною складовою зобов'язань банківської системи України є портфель коштів клієнтів, який станом на 01.12.2015 рік складає 90,5 % усіх зобов'язань банків. Упродовж 2009-2015 років спостерігається щорічне зростання обсягів залучених банківських вкладів (рис. 2). Протягом аналізованого періоду обсяг залучених вкладів населення

банківськими установами зріс на 352,4 млрд. грн.

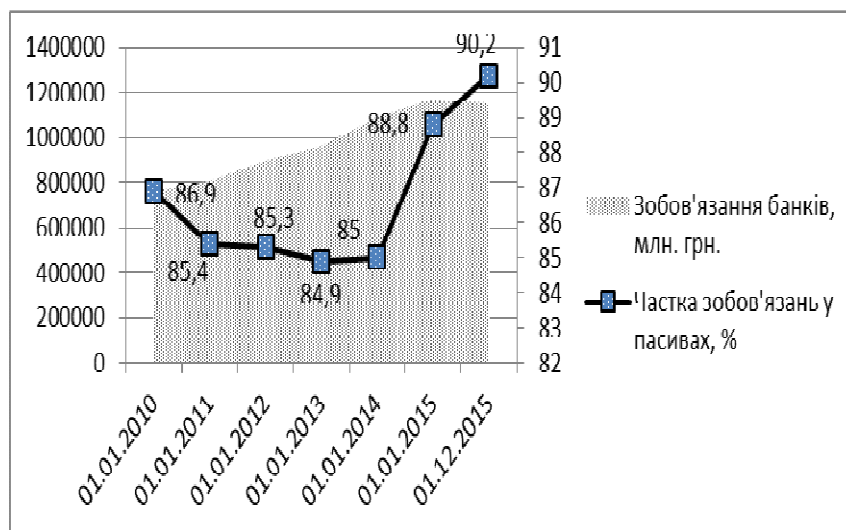

Рис. 1. Динаміка зобов'язань банківських установ України упродовж 2009 – 2015 рр.[7]

Особливо високими темпи приросту спостерігались у 2010 році, що є наслідком поступового відновлення вітчизняної банківської системи після кризових 2008-2009 років. Однак, важливо зауважити, що уже починаючи із 2014 року та упродовж 2015 року знову спостерігається скорочення обсягів залучення банківських вкладів, що пов'язано із несприятливим економічним становищем і наростанням кризових процесів у національній економіці.

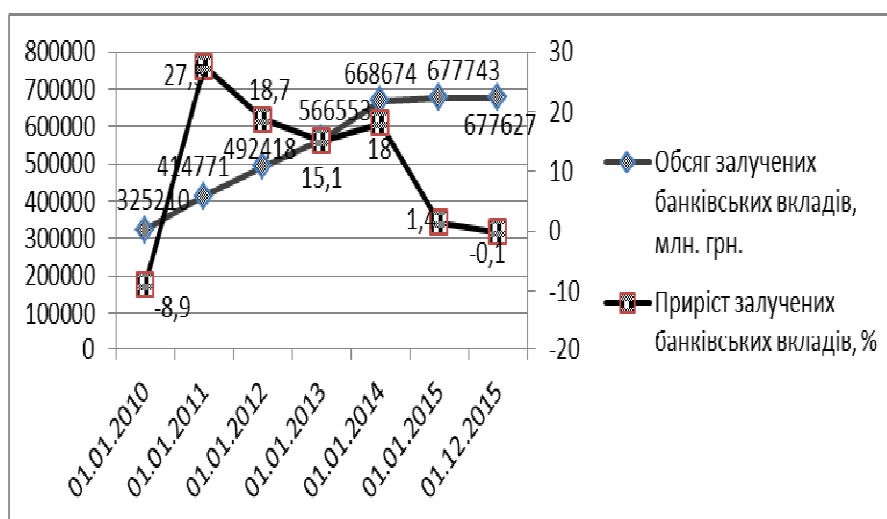

Рис. 2. Обсяги та динаміка залучення вкладів банківськими установами України [7]

В контексті даного дослідження слід звернути увагу і на певні фактори, які мають вплив на можливість банківської установи акумулювати кошти з депозитних джерел (рис. 3). На можливості банку залучати депозитні кошти має вплив не лише загальний стан економіки країни, але й регіону, в якому він здійснює свою діяльність, а також падіння ВВП, кризи неплатежів, бюджетного дефіциту тощо. Дані фактори стосуються зовнішніх ризиків, які не пов'язані із роботою самого банку чи його клієнтів. Тому до зовнішніх факторів ми пропонуємо віднести: стан фінансового ринку, рівень інфляції, ризики, попит на банківські послуги, рівень банківської конкуренції, політика НБУ та Мінфіну України, регіональна специфіка та стан соціального становища.

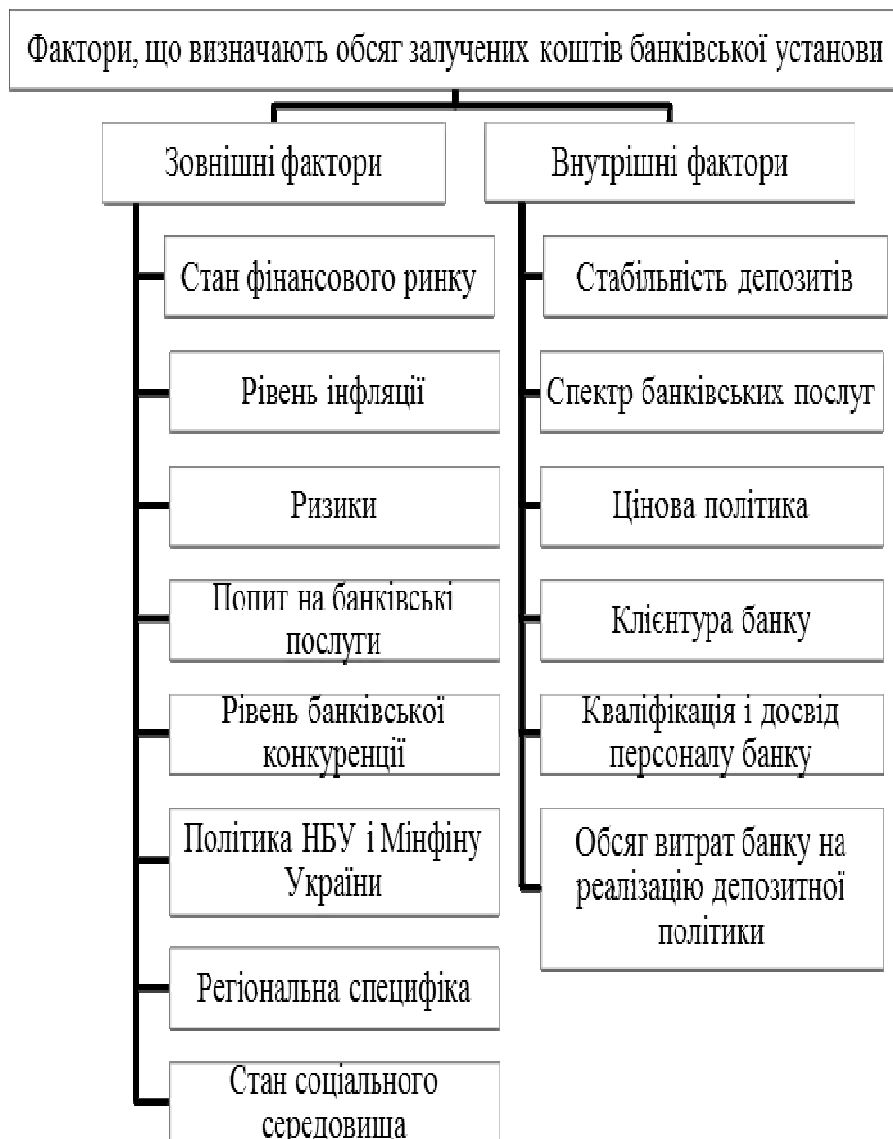

Рис. 3. Фактори, що впливають депозитну політику банківської установи [4, с.126]

Однак, кожна банківська установа самостійно визначає свою стратегію щодо залучення депозитних вкладів, враховуючи при цьому економічну, політичну, соціальну ситуацію в країні та регіоні своєї безпосередньої діяльності. В процесі формування даної стратегії виникають різні фактори впливу, до яких належать: стабільність депозитів, спектр банківських послуг, цінова політика, клієнтура банку, кваліфікація і досвід персоналу, обсяги витрат банку на реалізацію депозитної політики.

Банківська практика показує, що найстійкішим ресурсом для банківських установ є депозитні вклади фізичних осіб, оскільки за ними прослідковується значно повільніший рух коштів у порівнянні із вкладами юридичних осіб (рис. 4). Однак, депозитні вклади фізичних осіб є найбільш чутливим і вразливим сегментом ринку депозитних послуг, на який має відчутний вплив скорочення доходів населення, зростання безробіття та рівня споживчих цін, а також зменшення довіри до банківської системи зі сторони населення.

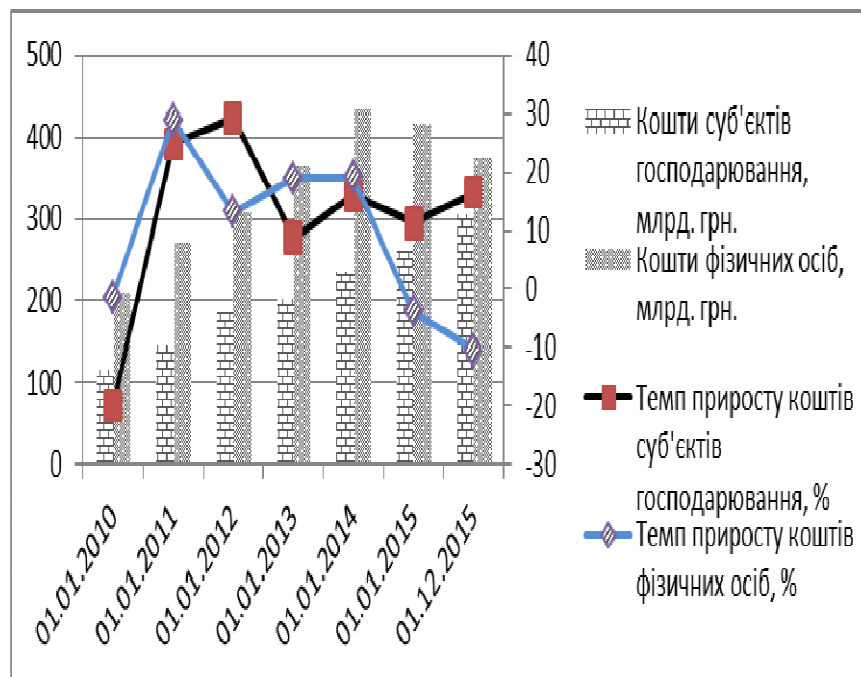

Рис. 4. Структура депозитного портфеля банківських установ України протягом 2009-2015 рр. [7]

Так, сума коштів, що мобілізовані від фізичних осіб за одинадцять місяців 2015 року у 1,23 рази перевищує частку коштів, акумульованих від юридичних осіб. Така тенденція спостерігається протягом усього досліджуваного періоду. Щодо темпів приросту коштів залучених від юридичних осіб, то у 2014 році вони становили

11,3 %, а станом на 01.12.2015 рік – 16,5 %. Приріст коштів фізичних осіб у 2014 році скоротився і склав – 3,9%, а протягом 2015 року їх приріст був також від’ємним і склав – 10,4%. Таким чином, можемо побачити, що навіть попри скорочення темпів зростання коштів, залучених від фізичних осіб, їх обсяг у структурі депозитного портфеля банківських установ перевищує кошти, залучені від юридичних осіб.

Важливою ознакою у процесі залучення банківського капіталу є строковість мобілізованих коштів, так як вони становлять основу для проведення активних операцій банківською установою (табл. 1). Тому, вважаємо за доцільне, проаналізувати строкову структуру залучених коштів банківської системи протягом 2009-2015 років.

Таблиця 1

Строкова структура залучених вкладів банківською системою України, млн. грн. (складено автором на основі [7])

Період	Кошти на вимогу	Кошти терміном до 1 року	Кошти терміном від 1 року до 2 років	Кошти терміном більше 2 років
2009	119 793	135 357	60 425	19 378
2010	152 477	133 499	106 718	23 956
2011	174 959	153 983	132 907	29 907
2012	185 314	187 948	163 861	35 219
2013	205 565	188 831	249 362	26 216
2014	250 153	210 442	186 535	27 963
01.12.2015	290 723	216 514	156 489	29 833

З проведеного дослідження, можемо підкреслити, що найменшу частину станом на 01.12.2015 рік складають кошти терміном більше 2 років – приблизно 4,3 % (29,8 млрд. грн.), кошти строком погашення від 1 до 2 років – 22,6 % (156,5 млрд. грн.), кошти терміном до 1 року складають 31,2 % (216,5 млрд. грн.), а на вимогу – 41,9 % (290,7 млрд. грн.). Таким чином, загалом у банківській системі України переважають залучені кошти на короткі терміни – в основному до 1 року або строком погашення від 1 до 2 років. Це пояснюється тим, що основну частину банківських вкладів є мобілізованими у населення, яке надає перевагу короткотерміновим вкладам із можливістю пролонгації, а юридичні особи переважну частину вкладів зберігають у формі поточних депозитів. Така ситуація, зрештою, і визначає

строкову структуру кредитів, що надаються банківськими установами, серед яких переважну частину займають короткотермінові кредити, в основному споживчі. За недостатнього обсягу довготермінових ресурсів банківські установи не можуть надавати довготермінові позики, а відтак, і кредитувати розвиток реального сектору економіки.

Якщо детальніше розглянути динаміку коштів фізичних осіб, то можемо побачити, що їх частка у зобов'язаннях мала постійний зростаючий характер до 2015 року, а починаючи із 01.01.2015 року спостерігається спадна динаміка (рис. 5). Так, станом на 01.12.2015 року частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях становила 32,4 %, що на 3,2 % менше у порівнянні із минулим 2014 роком. Також, вважаємо за необхідне зауважити, що починаючи із 2014 року прослідковується скорочення строкових коштів фізичних осіб, які станом на 01.12.2015 року склали 278,1 млрд. грн., що на 41 млрд. грн. менше ніж у 2014 році. Така ситуація пов'язана із скороченням реальних доходів населення при одночасному зростанні рівня інфляції, результатом чого, в свою чергу, є зростання витрат на споживання, а також намагання громадян зберегти свої заощадження шляхом їх конвертації у іноземну валюту.

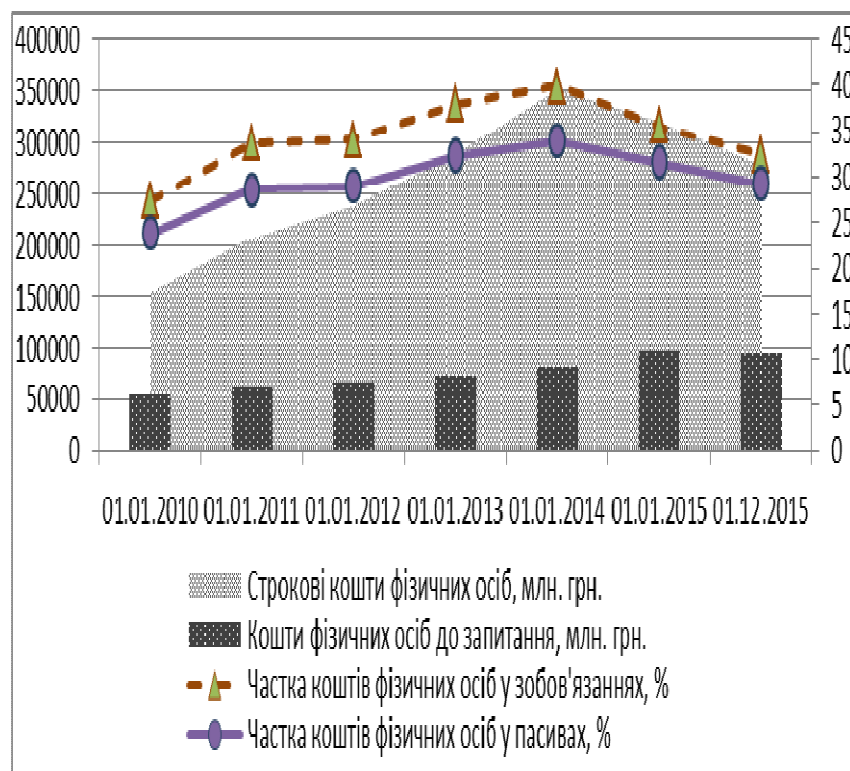

Рис. 5. Динаміка коштів фізичних осіб в банківській системі України протягом 2009-2015 рр. [7]

Щодо коштів юридичних осіб, то їх частка у зобов'язаннях упродовж досліджуваного періоду мала постійний зростаючий характер і станом на 01.12.2015 року склала 26,4 % (рис. 6). У структурі коштів суб'єктів господарювання переважають поточні вклади, а строкові кошти починаючи із 2014 року мають спадну динаміку. Так, станом на 01.12.2015 року строкові кошти юридичних осіб склали 86,1 млрд. грн, що на 16,4 млрд. грн. менше ніж у 2014 році та 18,6 млрд. грн. менше ніж у 2013 році. Причиною вилучення строкових коштів суб'єктами господарювання є обмеженість доступу до кредитних ресурсів, враховуючи при цьому їх подорожчання. Таким чином, задля фінансування поточної діяльності юридичні особи вимушені вилучати власні депозитні кошти.

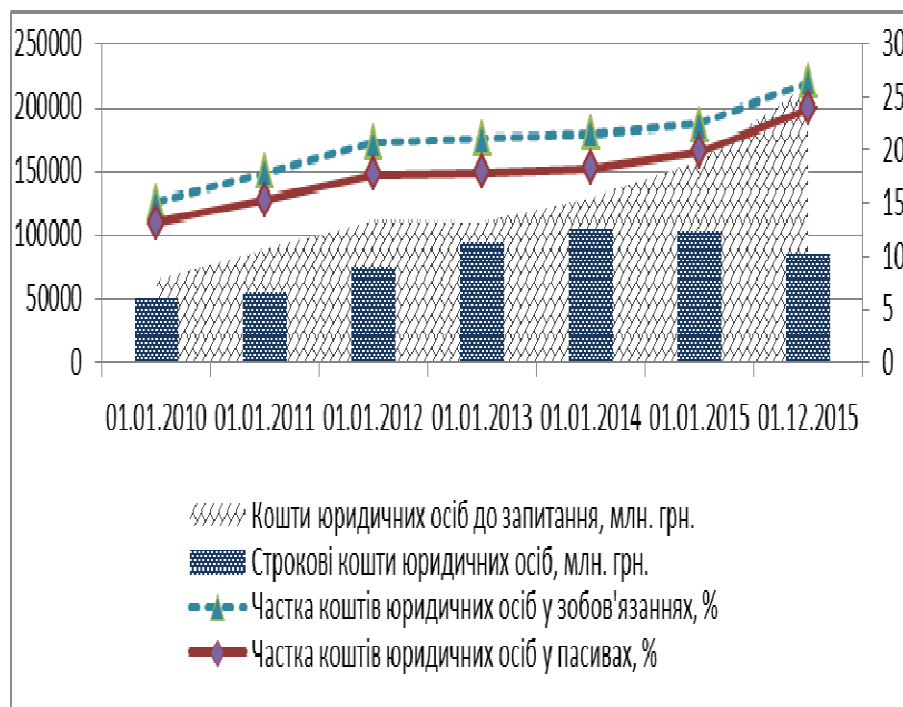

Рис. 6. Динаміка коштів юридичних осіб в банківській системі України протягом 2009-2015 рр. [7]

Поряд із дослідженням ринку депозитних послуг за строками розміщення вкладів, важливе значення має і аналіз розподілу банківських вкладів за валютою (табл. 2). Так, протягом аналізованого періоду прослідковується постійне зростання обсягу залучених коштів банками у національній валюті – на 38,3 % у 2010 році, 17,2 % – у 2011 році, 14,2 % – у 2012 році та на 31,6 % у 2013 році, однак протягом 2014 року залучені кошти у національній валюті скоротилися на 56,3 млрд. грн., а упродовж одинадцяти місяців 2015 року їх розмір ще зменшився на 5,8 млрд. грн.

Таблиця 2

Структура залучених банківських вкладів у розрізі валют і строків погашення, млрд. грн. (складено автором на основі [7])

Період	У національній валюті					В іноземній валюті				
	усьог о	на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більш е 2 років	усьог о	на вимог у	до 1 року	від 1 року до 2 років	більш е 2 років
2009	173,1	77,2	55,9	30,9	9,2	161,9	42,6	79,5	29,6	10,2
2010	239,3	107,2	65,9	54,9	11,3	177,3	45,3	67,6	51,8	12,7
2011	280,4	119,3	81,3	65,9	13,9	211,3	55,6	72,7	66,9	15,9
2012	320,3	122,8	114,4	68,1	15,1	252,1	62,5	73,6	95,8	20,2
2013	421,8	148,9	135,3	120,1	17,4	248,2	56,7	53,5	129,3	8,8
2014	365,5	154,8	124,4	69,6	16,7	309,6	95,4	86,1	116,9	11,2
01.12. 2015	359,7	176,4	121,9	46,1	15,4	333,9	114,3	94,6	110,4	14,4

Обсяг вкладів у іноземній валюті також зростає протягом 2009 – 2012 років і лише у 2013 році вперше прослідковується скорочення частки вкладів, залучених в іноземній валюті з одночасним зростанням коштів у національній валюті. Так, залишки коштів за вкладами у національній валюті станом на 01.12.2015 року зменшилися і становили 359,7 млрд. грн., при цьому вклади в іноземній валюті зросли на 24,3 млрд. грн. і становили 333,9 млрд. грн. Така ситуація пояснюється значною девальвацією гривні і зростанням інфляційних процесів, тому незважаючи на нижчі відсоткові ставки та рішення Національного банку України щодо часткового обмеження вилучення валютних вкладів фізичні та юридичні особи віддають перевагу банківським вкладам в іноземній валюті.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо за доцільне здійснити аналіз поведінки споживачів депозитних послуг в різних економічних умовах (табл. 3). Оскільки, в періоди економічної стабільності поведінка клієнтів банку щодо використання депозитних продуктів відрізняється від дій, які вони здійснюють в періоди кризових процесів.

Так, з вищевикладеного, можемо відзначити, що в час, коли в економіці країни виникають кризові явища, відбувається скорочення

термінів депозитних вкладів, важливою умовою депозитного договору стає дострокове зняття коштів, а також диверсифікація портфеля депозитів по валютам, однак перевага надається вкладам в іноземній валюті.

Таблиця 3

Типи поведінки споживачів депозитних послуг в умовах різного економічного середовища (складено автором з використанням джерела [5, с.836])

Характерні ознаки	До кризових процесів	В умовах кризових процесів	Результати
Строковість депозитних вкладів	6-12 місяців	До 3 місяців	Скорочення термінів депозитних вкладів. Важливою умовою депозитного договору є можливість вибору дати його закінчення.
Валюта депозитів	Переважають гривневих вкладів	Зростання обсягу вкладів в іноземній валюті	Відбувається активний перерозподіл депозитних портфелів в залежності від валют.
Види депозитних продуктів	Максимальні процентні ставки, можливість поповнення та пролонгації вкладу	Можливість дострокового зняття та рівень відсоткових ставок	Пріоритетними для клієнтів є вклади з можливістю дострокового зняття та вищими відсотковими ставками при збільшенні розміру депозитного вкладу.

З вищевикладеного дослідження, можемо стверджувати, що на розвиток ринку депозитних послуг та обсяг вкладів мають вагомий вплив поведінка суб'єктів господарювання та фізичних осіб, їх фінансова грамотність, а також депозитна політика банківської установи. Основними проблемами ринку депозитних послуг в сучасних умовах розвитку економіки є наступні:

- 1) формування довіри у потенційного клієнта;
- 2) переважання короткострокових депозитних вкладів, що обмежує активну кредитно-інвестиційну діяльність банківських установ;
- 3) розроблення депозитної політики, яка є з однієї сторони привабливою для клієнтів, а з іншої – прибутковою для банків;
- 4) існування стереотипів щодо ненадійності банківських установ;
- 5) низька фінансова грамотність населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Депозитна діяльність банківських установ, перш за все, направлена на забезпечення стабільної ресурсної бази та захист інтересів вкладників і кредиторів. Саме тому, з метою підтримання власної ліквідності та конкурентоспроможності, банківські установи змушені пропонувати нові депозитні продукти, удосконалювати депозитну політику, застосовувати різні фінансові інструменти задля розширення своєї діяльності. Таким чином, основними напрямками підвищення ефективності проведення депозитних операцій банківськими установами є наступні:

- запровадження диференційованих вимог до розмірів капіталів банків, що залучають депозитні строкові вклади від клієнтів;
- проведення інформування громадян про переваги та можливості депозитів з метою підвищення фінансової грамотності населення;
- розроблення новітніх продуктів щодо фінансового планування й управління капіталом клієнта, які полягають у тому, що спеціалісти банку складають детальний перелік доходів і витрат клієнта на рік вперед, в якому враховуються податкові зобов'язання клієнта, управління активами, пропонують узгоджені дії;
- залучення до роботи в банку досвідчених менеджерів із знаннями психології для забезпечення більш продуктивної роботи з клієнтами;
- розповсюдження реклами, яка б містила інформацію щодо умов залучення вкладів та основних аспектів депозитної політики банку, з метою формування довіри у потенційних клієнтів.

Отже, ринок депозитних послуг України перебуває в умовах загострення конкуренції та посилення вимог до діяльності банківських інститутів, що визначає необхідність розроблення ефективних методів залучення коштів у фізичних та юридичних осіб з метою активізації кредитно-інвестиційної діяльності та поповнення банківського капіталу, який виступає гарантом стійкості, ліквідності, платоспроможності та стабільного розвитку банківської установи. Це формує підґрунтя для подальших науково-практичних досліджень щодо визначення нових тенденцій розвитку ринку депозитних послуг та, відповідно, нових потреб для клієнтів, розроблення новітніх депозитних продуктів і послуг, а також наукового обґрунтування необхідності та економічної ефективності їх запровадження.

Література

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку питання теорії і практики: Монографія. / М.Д. Алексеєнко – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Банківські операції: підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В.Дзюблюка. – 2-ге вид. випр. і доповн. – Тернопіль: ТзОВ»Тернограф», 2013. – 688 с.
3. Гроші та кредит: підручник / М. Савлук, А. Мороз, М. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М. Савлука. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 598с.
4. Дребот Н. П. Стратегія банківської установи на ринку депозитних послуг / Н. П. Дребот, О. Р. Галько // Регіональна економіка. – 2008. – №4. – С. 125-131.
5. Коваленко В. В. Депозитна діяльність банків України: реалії та розвиток на майбутнє / В. В. Коваленко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 834-837.
6. Мельник А. Аналіз залучення фінансових ресурсів банківською системою України / А. Мельник // Економіка та держава. – 2014. – № 5. – С. 72-74.
7. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз. – Пер. с англ. 2-го изд. – М. : «Дело Лтд», 1995. – 768 с.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

1. Alekseyenko M. D. Kapital banku py`tannya teoriyi i prakty`ky: Monografiya. / M.D. Alekseyenko – K.: KNEU, 2002. – 276 s.
2. Bankivs`ki operaciyi: pidruchny`k / Za red. d.e.n., prof. O.V.Dzyublyuka. – 2-ge vy`d. vy`pr. i dopovn. – Ternopil` : TzOV»Ternograf», 2013. – 688 s.
3. Groshi ta kredy`t: pidruchny`k / M. Savluk, A. Moroz, M. Puxovkina ta in.; za zag. red. M. Savluka. – 3-ye vy`d., pererob. i dop. – K. : KNEU, 2002. – 598s.
4. Drebot N. P. Strategiya bankivs`koyi ustanovy` na ry`nku depozy`tny`x poslug / N. P. Drebot, O. R. Gal`ko // Regional`na ekonomika. – 2008. – №4. – S. 125-131.

5. Kovalenko V. V. Depozy`tna diyal`nist` bankiv Ukrayiny`: realiyyi ta rozvy`tok na majbutnye / V. V. Kovalenko // Global`ni ta nacional`ni problemy` ekonomiky`. – 2015. – Vy`p. 4. – S. 834-837.

6. Mel`ny`k A. Analiz zaluchennya finansovy`x resursiv bankivs`koyu sy`stemoyu Ukrayiny` / A. Mel`ny`k // Ekonomika ta derzhava. – 2014. – № 5. – S. 72-74.

7. Osnovni pokazny`ky` diyal`nosti bankiv Ukrayiny` [Elektronny`j resurs] / Nacional`ny`j bank Ukrayiny`. — Rezhy`m dostupu : <http://www.bank.gov.ua>.

8. Rouz Pyter S. Bankovsky menedzhment / Pyter S. Rouz. — Per. s anhl. 2-ho yzd. — M. : «Delo Ltd», 1995. — 768 s.

9. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychynakh bohat`stva narodov / A. Smyt. — M. : Sots`k·hiz, 1962. — 684 s.

***Рецензент:** Дзюблюк О. В., професор, доктор економічних наук, завідувачий кафедрою банківської справи, Тернопільський національний економічний університет.*

16.03.2016

УДК 338.5:657

Живець Алла

МЕТОДИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У ХХІ столітті прискорилися терміни і посилилися вимоги до якості адаптаційної трансформації вітчизняних ВНЗ. Економіка знань потребує якісно нових ВНЗ. Головною невирішеною проблемою у розвитку ВНЗ України є невизначеність у їх спеціалізації щодо розвитку напрямків НТП країни та створенні авангардних мега- та метатехнологій для «проривних» секторів економіки. Така ситуація вимагає виділення ключових напрямків розвитку ВНЗ України у контексті глобального розвитку економіки знань, а також висвітлення передового досвіду у методах та технологіях стратегічного управління навчальних закладів. У даній статті приведено результати досліджень

теоретичних та практичних надбань економічної науки у сфері розвитку прикладних інструментів стратегічного управління. Наші дослідження показали, що колективи розробників вузівських стратегій з найбільшою ефективністю вирішують цю проблему за допомогою наступних «інструментів» менеджменту: система управління за цілями, система ключових показників діяльності (KPI), система збалансованих показників (BSC). У статті переважно висвітлюється передовий досвід застосування системи BSC у стратегічному управлінні провідними ВЗН.

Ключові слова: вища освіта, стратегічне управління, система ключових показників діяльності, збалансована система показників.

Живец Алла

МЕТОДИЧЕСКИ-ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В XXI веке ускорились темпы и повысились требования к качеству адаптационной трансформации отечественных ВУЗов. Экономика знаний нуждается в качественно новых ВУЗах. Главной нерешенной проблемой в развитии ВУЗов Украины является неопределенность в их специализации по развитию направлений НТП страны и созданию авангардных мега- и метатехнологий для «прорывных» секторов экономики. Такая ситуация требует выделения ключевых направлений развития ВУЗа Украины в контексте глобального развития экономики знаний, а также освещение передового опыта в методах и технологиях стратегического управления учебными заведениями. В данной статье приведены результаты исследований теоретических и практических достижений экономической науки в сфере развития прикладных инструментов стратегического управления. Наши исследования показали, что коллективы разработчиков вузовских стратегий наиболее успешно решают эту проблему с помощью следующих «инструментов» менеджмента: система целевого управления, система ключевых показателей деятельности (KPI), система сбалансированных показателей (BSC). В статье освещен передовой опыт применения системы BSC в стратегическом управлении ведущими ВУЗами.

Ключевые слова: высшее образование, стратегическое управление, система ключевых показателей деятельности,

METHODICALLY- INSTRUMENTAL PROVISION OF STRATEGIES OF DEVELOPMENT IN THE INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION

In the XXI century, the rate accelerated and requirements to the quality of the adaptive transformation of local universities increased. The economy knowledge needs a qualitatively new universities. The main unresolved problem in the development of universities in Ukraine is the uncertainty in their specialization according to the development of directions in STP country and the creation of vanguard mega- and meta-technologies for «leap-ahead» section of the economy. This situation requires the allocation of the key directions of Ukraine's university development in the context of the global development of the economy knowledge, as well as lighting of the best experience in methods and technologies of strategic management of educational institutions. This article reveals the results of research of theoretical and practical achievements in economic science in the development of application tools of strategic management. Our research has shown that the development teams of university strategies solves this problem the most successfully by using the following "tools" of management: target management system, the system of key performance indicators (KPI), Balanced Scorecard (BSC). The article highlights the best experience of the BSC system usage in the strategic management of leading universities.

Keywords: higher education, strategic management, the system of key performance indicators, balanced scorecard.

Постановка проблеми. Реалії ХХІ століття посилили терміни і вимоги до якості адаптаційної трансформації вітчизняних ВНЗ. Глобалізація економіки, концентрація капіталу біля центрів розвитку мегатехнологій повністю перекроюють індустріальну карту світу та науково-освітню інфраструктуру кожної країни зокрема.

Стала реальністю відкрита світова конкуренція між провідними університетами країн, між науковими школами. Країни, які не є провідними у розвитку НТП, закономірно будуть скорочувати фінансування ВНЗ, тобто вже йде процес реального зменшення

кількості ВНЗ. Певне занепокоєння визиває регіоналізація фінансування освіти, це також може поставити питання виживання для цілого ряду ВНЗ, коледжів та ПТУ у фінансово дотаційних областях України. Крім того, різке зниження соціальної забезпеченості населення України та зниження народжуваності, у свою чергу, актуалізують проблему «виживання» та ускладнюють розвиток ВНЗ в Україні. Виходячи з цього, слід звернути особливу увагу на передовий досвід провідних світових ВНЗ, досконально вивчити та творчо застосувати їх напрацювання у сфері стратегічного управління розвитком навчального закладу.

Проблемам розвитку вищої школи присвячено багато досліджень та методичних рекомендацій різноманітних міжнародних організацій: Асоціація академічного співробітництва (АСА); Міжнародна асоціація оцінки якості освіти (IAEA); Міжнародний асоціація університетів (IAU); Міжнародне бюро просвіти (IBE); Міжнародний інститут планування освіти (ІІЕР); Європейська асоціація університетів (ЕАУ). В рекомендаціях цих організацій звертається увага на наступні головні тренди у розвитку освіти [1,2]:

- розвиток людини (гуманітарна, екологічна, соціально-правова та економічна складові освіти);
- доступність освіти на протязі всієї трудової кар'єри людини;
- розвиток дистанційної освіти;
- розвиток ІКТ у технологіях навчання;
- розвиток компетентнісної складової у навчальних програмах;
- інтернаціоналізація та стандартизація вимог до освітньої підготовки фахівців за певними спеціальностями (що потрібно для глобальної мобільності трудових ресурсів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку вищої школи в умовах розвитку економіки знань присвячені наукові праці О.Б. Веретеннікова, Н.В. Дрантусова, А.К. Ключова, Є.А. Князева, Л.А. Малишевої, Н.П. Голубецької [3,4]. та ін. Дослідженню ефективності впровадження системи збалансованих показників в стратегічному управлінні ВНЗ присвятили свої роботи вчені: Г.І. Мальцева, П.М. Захаров, Л.В. Коновалова, І.В. Зенкіна, Н.М. Оболяєва [5-9] та ін.

Дослідження наукових праць цих авторів, а також спеціалізованих організацій з проблем освіти в Україні дозволило авторові виділити основні проблеми та досвід їх вирішення на практиці.

Нерозв'язані раніше частини загальної проблеми. Автор вважає, що головною невирішеною проблемою у розвитку ВНЗ України є невизначеність у їх спеціалізації щодо розвитку напрямків НТП країни та створенні авангардних мега- та метатехнологій для «проривних» секторів економіки. До сих пір є незаповненою ніша діяльності «знищених» галузевих НДІ, які були інтегруючою ланкою між наукою та виробництвом.

Мета статті — виділення ключових напрямків розвитку ВНЗ України у контексті глобального розвитку економіки знань, а також висвітлення передового досвіду у методах та технологіях стратегічного управління навчальних закладів.

Основний матеріал дослідження. Автор вважає, що кожний ВНЗ свою спеціалізацію та стратегію розвитку повинен вбачати з огляду на тренди розвитку світової економіки та НТП, а також на особливості та потреби розвитку економіки країни та регіону розташування.

Розвиток інноваційної економіки знань в ХХІ столітті буде характеризуватися такими трендами:

- глобалізація ринків і гіперконкуренція. Глобалізація ринків, конкуренції, освітніх і промислових стандартів, фінансового капіталу, технологій і наукомістких інновацій вимагає більш швидких темпів розвитку, коротких циклів розробки, низьких цін і високої якості продукції. Починають відігравати особливу роль темп професійної реакції на виклики, швидкість виконання НДДКР і надання високотехнологічних послуг групами фахівців, що володіють компетенціями, обладнанням і технологіями світового рівня. Стає особливо важливою здатність постійно генерувати нові знання;

- швидкий та інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), наукомістких комп'ютерних технологій (НКТ), нанотехнологій. Розвиток і застосування передових ІКТ, НКТ та нанотехнологій, які носять «надгалузевий характер», сприяє кардинальній зміні характеру конкуренції і дозволяє «перестрибнути» десятиліття економічної і технологічної еволюції.

Найяскравішим прикладом такого «стрибка» є Корея, Китай, Індія та інші країни Південно-Східної Азії;

- вирішення надскладних і гіперскладних проблем («мегапроблем»). Світова наука і промисловість все більше стикаються зі складними комплексними проблемами, які для свого вирішення потребують величезних ресурсів і, як правило, не можуть бути вирішені на основі традиційних («вузькоспеціалізованих») підходів. Сценарії розвитку призводять до інтеграції окремих наукових дисциплін в між-, мульти- та транс-дисциплінарні наукові напрямки, а також до розвитку і об'єднанню окремих технологій в технологічні ланцюжки нового покоління та розвитку мегасистем - великомасштабних комплексних науково-технологічних систем;

- «Розмивання кордонів», поява і розвиток «Coopetition» - поєднання кооперації (Cooperation) і конкуренції (Competition). Відбувається все більше розмивання галузевих кордонів, зближення секторів і галузей економіки, розмивання кордонів фундаментальної і прикладної науки за рахунок необхідності вирішення комплексних науково-технічних проблем в найкоротші терміни, виникнення мегапроблем і мегасистем, активізації та диверсифікації діяльності, найчастіше на основі сучасних форм - аутсорсингу, ауттаскінгу, аутстафінгу, а також на основі ефективної кооперації компаній та установ як в рамках однієї галузі (наприклад, формування стратегічних альянсів, віртуальних підприємств, високотехнологічних кластерів з науково-освітніх організацій і промислових фірм), так і з різних галузей;

- з'являються нові запити підприємств і корпорацій до науки й освіти. Розвиток економік країн у напрямку цих трендів приведе до того, що до 2020 року з ринку праці зникнуть більше 60 старих професій, а будуть затребувані близько 250 нових, до більшості з яких ще не готові ВНЗ України. Це означає, що в кращому становищі опиняться ВНЗ, що знаходяться на вістрі НТП, які створюють і володіють новими знаннями, технологіями. Ці ВНЗ повинні бути компетентними навчати потрібних фахівців. За ними в «кільватері» будуть йти промислові підприємства відповідно до їх потреб в нових знаннях, техніці, технологіях і кадрах.

Проведений автором аналіз стратегій розвитку ВНЗ України, країн СНД, країн Західної Європи, США, Японії, Кореї та Китаю

показують, що основними стратегічними напрямками, що забезпечують лідируючу конкурентоспроможність, є наступні:

- створення різних організаційних утворень за типом «потрійної спіралі»: наука + ВНЗ + виробництво;
- створення науково-виробничих кластерів, технопарків, наукоградів та ін.;
- зосередження діяльності ВНЗ на розвитку й обслуговуванні певних мега- або метатехнологій;
- постійна генерація нових знань;
- концентрація освіти і науки у великих інноваційно орієнтованих університетах; створення світових брендів університетів;
- розвиток різних форм післядипломної освіти - «освіта протягом усього життя», а також дистанційної освіти.

Дослідження стратегій передових ВНЗ показує загальну їх орієнтацію на створення у своїй структурі науково-дослідних підрозділів та підрозділів з комерційного інжинірингу наукових розробок та технологій. На рисунку 1 показано приклад адаптаційної стратегії розвитку університету з урахуванням потреб регіонального розвитку.

Більшість інноваційно орієнтованих ВНЗ створюють з метою кооперації діяльності групи ВНЗ, НДІ, венчурних фірм та виробничих підприємств спеціальні науково-технологічні парки, кластери та інше. Головна ціль такої кооперації – це прискорення впровадження досягнень науки у виробництво, а також генерація нових напрямків та інноваційних галузей виробництва.

Для організації спільних наукових досліджень інститутів різної спеціалізації створюються, наприклад (рис. 1), науково-технологічні «платформи» за напрямками науково-прикладних технологій; засновуються проектні та матричні структури управління за певними напрямками досліджень (зарубіжний досвід свідчить, що більшість новітніх технологій виникають з синергії знань різних наукових напрямків). Наприклад, на платформі – «Енергозбереження та енергетична безпека» співпрацюють на спільних проектах три інститути: фізико-технічний інститут, інститут транспорту та інститут природокористування, територіального розвитку і містобудівництва.

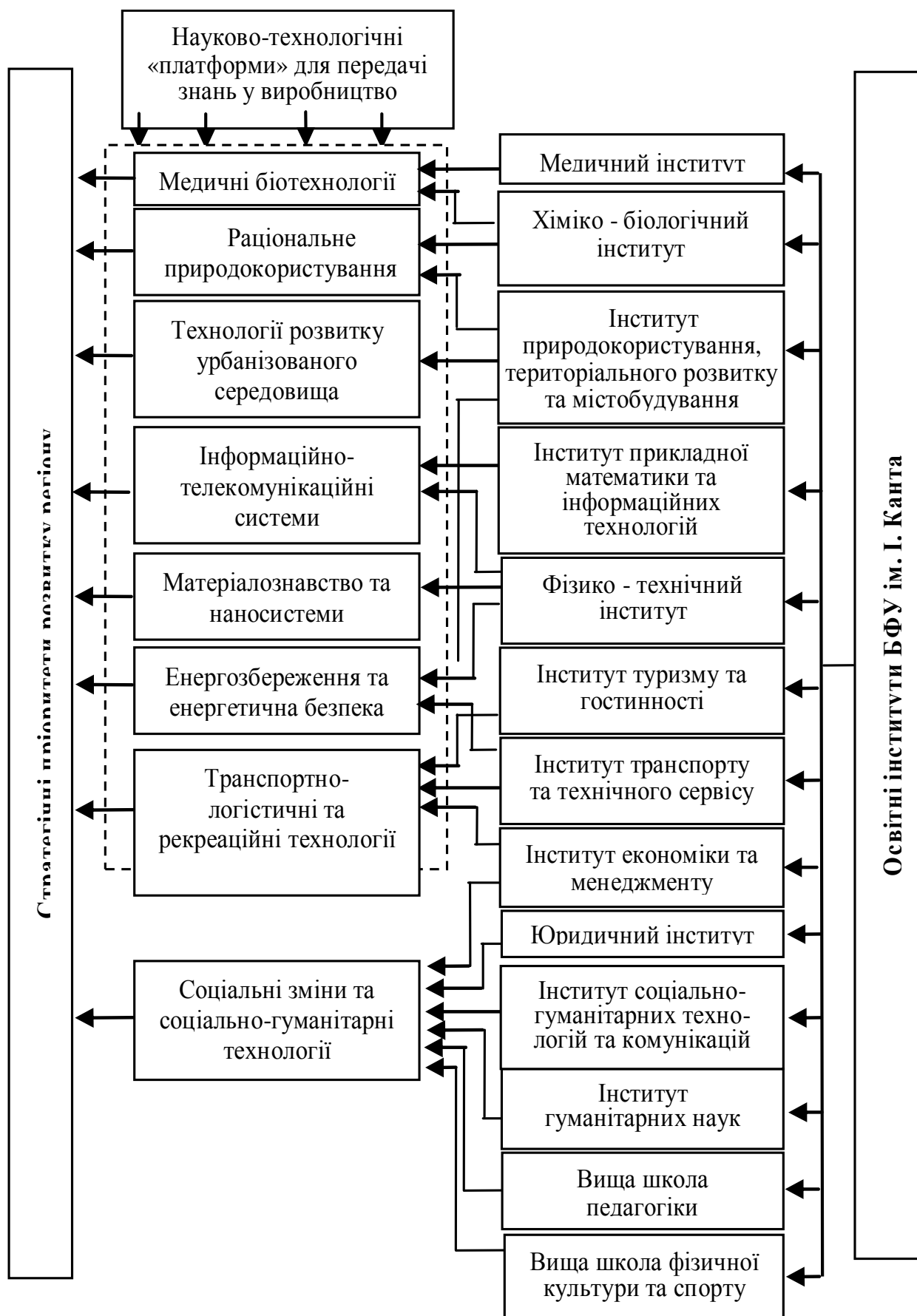

Рис. 1. Приклад трансформації діяльності університету відповідно до потреб економіки регіону [10]

Така організація спрямовує діяльність університету в цілому на вирішення енергетичних проблем даного регіону. Звертає на себе увагу підхід окремих ВНЗ до вирішення проблеми мотивованості працівників займатися науковими та науково-прикладними дослідженнями.

Наприклад, в окремих університетах вводяться нові посади: викладач-дослідник, керівник наукової школи, тощо. При цьому посадові ставки значно підвищуються. Окрім цієї мотивації продовжує працювати матеріальне стимулювання у госпрозрахункових структурах університету (науково-дослідний сектор тощо).

Розвиток економіки знань висуває нові вимоги і до самого змісту освіти фахівців (рис. 2) [11, с. 34].

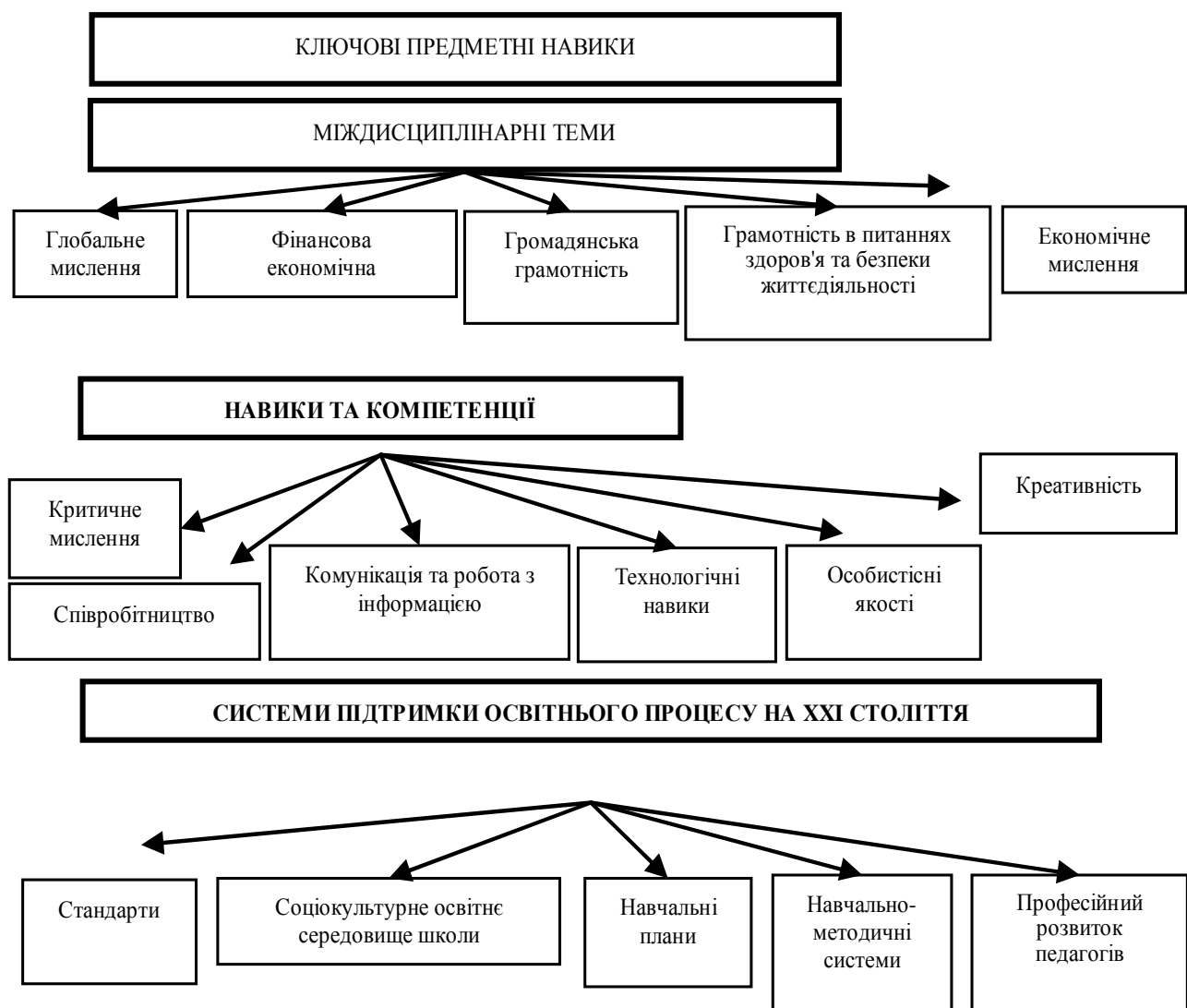

Рис. 2 Вимоги до освіти XXI століття

Окрім розвитку основних компетенцій фахівця випускникам потрібно дати основи глобального та екологічного мислення, фінансово-економічної та цивільно-правової грамотності, а також грамотності в питаннях безпеки життєдіяльності. Особливо слід виділити питання трансформації системи навчання у ВНЗ (нижній рядок рис. 2). Вирішення цього питання вимагає чималих інвестицій, тривалого циклу підбору та перепідготовки ППС, а також переробки навчально-методичного забезпечення; впровадження ІКТ в процес навчання.

На вирішення зазначених вище проблем зараз спрямована основна увага менеджменту вищої школи, з цією ж метою розробляються стратегії розвитку ВНЗ. Дослідження показали, що практично в кожному ВНЗ є стратегічні плани на перспективу до 2020 року (навіть до 2030 року), а також «дорожні карти» реалізації стратегій. Нами встановлено, що при розробці та реалізації стратегій ВНЗ з'явилися також проблеми з питань скоординованої, синергетичної реалізації різнопланових заходів з урахуванням їх ресурсного забезпечення (в умовах обмеженості фінансування).

Досвід провідних ВНЗ показав, що колективи розробників вузівських стратегій вирішують цю проблему за допомогою наступних «інструментів» менеджменту: система управління за цілями, система ключових показників ефективності діяльності (KPI), система збалансованих показників (BSC) та ін. (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік інструментів стратегічного менеджменту
(новинки за період 1990-2015 рр.)

Найменування інструментів стратегічного менеджменту	Період створення, рік
1. Система збалансованих показників (Balanced Scorecard - BSC) Нортон і Каплана	1992
2. Система збалансованих показників Девіда Парментер	2008
3. Система управління на основі показника економічної доданої вартості EVA (автор Стюарт Штерн) і операційного прибутку-EBIDA	початок 1990-х
4. Піраміда діяльності компанії К. Мак-Найра, Р. Лінча і К. Кроса	1990
5. Модель стратегічних карт Л. Мейселя	1992
6. Система ефективності діяльності і зростання - ER2M (Effective Progress and Performance Measurement) К. Робертса і П. Адамса	1993
7. Універсальна система показників діяльності (Total Performance Scorecard) Рамперсада Хьюберта	2003
8. Збалансована система показників Х. Фрідага і В. Шмідта і ряд інших	2011

Загальним недоліком стратегій розвитку ВНЗ, як показали наші дослідження, є недосить глибока розробка напрямків стратегічного розвитку (рідше застосовують термін «платформи» розвитку). А це питання є головним, так як можливо вибрати хибний вектор розвитку та через 5 років позбутися усіх конкурентних переваг і замовлень. Нижче ми наводимо (як приклад) перелік «платформ» - напрямків стратегічного розвитку одного із інноваційно орієнтованих університетів (табл. 2) [12].

Таблиця 2

Платформи та напрямки стратегічного розвитку

Платформи	Напрямки
Наукові	<ul style="list-style-type: none"> - інформаційно-комунікаційні системи і технології, суперкомп'ютерні розрахунки, захист інформації; - молекулярно-біологічні, фізичні, хімічні, біомедичні та екологічні засади живих систем; - економіка знань, підприємництво, в тому числі інноваційне підприємництво; - соціально-економічні та гуманітарні аспекти інформаційно-комунікаційних технологій; - комунікації, мас-медіа; - міжнародні аспекти соціально-економічних і гуманітарних проблем, глобалізація.
Освітні	<ul style="list-style-type: none"> - навчання, сконцентроване на студентів; - навчання впродовж життя; - дослідницькі школи; - інноваційна підприємницька освіта; - електронне навчання (e-Learning).
Інноваційна	розвиток інноваційної діяльності на базі наукових та освітніх платформ.
Управління університетом	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток системи управління, заснованої на принципах підприємницького (проектно-орієнтованого) університету; - розвиток філій відповідно до критеріїв ефективності, встановленими державою; - розвиток кадрового потенціалу університету, спрямоване на підвищення ефективності діяльності науково-педагогічних працівників, адміністративно-управлінського та навчально-допоміжного персоналу.
Інтернаціоналізація	<ul style="list-style-type: none"> - залучення іноземних студентів та аспірантів на програми повного і включеного навчання, збільшення кількості програм подвійних дипломів з іноземними вузами; - участь у міжнародних проектах в галузі освіти, науки та інновацій.

Аналіз показує, що більшість розробників стратегій нечітко визначають стратегічні цілі, плутають їх із стратегічними напрямками. Ціль розвитку у стратегічних картах повинна мати конкретні цифрові показники, тому що під неї підтягуються певні ресурси. Стратегічні карти системи BSC дозволяють пов'язати ресурси (і навіть їх нормувати) для досягнення певних результатів.

Найбільш прийнятною практикою розробки стратегій ВНЗ за допомогою системи BSC є така, коли витримується наступна послідовність розробки:

- визначення місії ВНЗ;
- визначення стратегічних напрямків розвитку (платформи);
- формулювання стратегічних цілей кожного напрямку розвитку та періоду його досягнення;
- встановлення ключових показників діяльності кожного напрямку розвитку та їх значень за періодами досягнення;
- розробка окремих деталізованих стратегій за підрозділами і функціями управління;
- розробка планів заходів (ініціатив) деталізованих стратегій з визначеною потребою в ресурсах.

Для оцінки ступеня досягнення стратегічних цілей в галузі освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності, навчально-методичної та соціальної діяльності ВНЗ, а також управління внутрішніми процесами ВНЗ рекомендується застосовувати наступні ключові показники (табл. 3) [9, с. 7-10].

Таблиця 3

Показників ефективності ВНЗ

Стратегічні цілі	Стратегічні задачі	Показники ефективності
1	2	3
Освітня діяльність		
Підвищення якості освітніх послуг	Підвищення конкурентоспроможності ВНЗ	Місце ВНЗ в щорічному рейтингу навчальних закладів
		Рівень інформаційного представництва ВНЗ (ЗМІ, Інтернет, наукові видання)
		Рівень попиту на фахівців-випускників ВНЗ
		Відсоток випускників, працевлаштованих за фахом
	Удосконалення освітнього процесу	Кількість акредитованих освітніх програм
		Кількість нових напрямів (спеціальностей) підготовки
		Кількість впроваджених інноваційних методик за період

1	2	3
		Показник впровадження сучасних освітніх технологій (кількість дистанційних курсів)
Науково-дослідна та інноваційна діяльність		
Підвищення ролі ВНЗ в інноваційному розвитку держави	Підвищення інвестиційної привабливості ВНЗ	Обсяг фінансування НДР на 1 ПВС за останні 3 роки
		Середньорічний обсяг фінансування наукових досліджень за 3 роки
		Кількість патентів, отриманих ВНЗ за останні 3 роки
		Кількість впроваджених розробок
	Розвиток наукової бази ВНЗ	Відсоток аспірантів, які захистили дисертацію протягом року після закінчення
		Середньорічне число захистів дисертацій (на 100 осіб ПВС)
		Частка ПВС з вченими ступенями і вченими званнями
		Кількість виданих за останні 5 років підручників і навчальних посібників з грифами
		Кількість виданих за останні 5 років монографій
		Кількість проведених за рік наукових конференцій та семінарів
Соціальний розвиток ВНЗ		
Створення соціально орієнтованого ВНЗ	Підвищення соціальної задоволеності викладачів і студентів	Загальна площа будівель і споруд, що використовуються для організації навчального процесу на одиницю наведеного контингенту
		Число учнів, забезпечених гуртожитками
		Кількість місць у студентських буфетах в розрахунку на одного учня
		Коефіцієнт забезпеченості навчальною літературою за напрямками підготовки
		Кількість місць у читальному залі бібліотеки в розрахунку на одного учня
Внутрішні процеси		
Відповідність організаційної системи ВНЗ вимогам сучасного менеджменту якості	Розвиток інформаційної інфраструктури ВНЗ	Показник використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі ВНЗ
		Рівень автоматизації управлінських процесів в ВНЗ, використання інформаційно-аналітичних систем (ІАС)
		Розвиток системи оцінки якості освіти

1	2	3
Фактори зростання (потенціал)		
Відповідність державній політиці в сфері вищої освіти, тенденціям розвитку освіти і взаємодії з бізнесом	Розширення переліку освітніх послуг, що надаються ВНЗ	Відсоток штатних викладачів, що підвищують кваліфікацію протягом останніх 5 років від загальної кількості викладачів
		Динаміка кадрового оновлення ПВС
	Створення механізмів зворотнього зв'язку	Кількість програм додаткової професійної освіти
		Рівень взаємодії з галузевими підприємствами, бізнес - спільнотою
		Відсоток викладачів, залучених з реального сектора економіки

Розробивши стратегічну карту, стратегічні наміри (теми) і збалансовану систему показників на рівні ВНЗ, слід зробити наступний крок - приступити до розробки BSC підрозділів та співробітників, які будуть логічно визначатися зі збалансованої системи показників ВНЗ в цілому. В таблиці 4 представлена розроблена BSC для кафедр університету [12].

Таблиця 4

Таблиця BSC для кафедр університету (приклад)

Проекції BSC і стратегічні цілі	Показники KPI
1	2
Проекція «фінанси» 1. Стабільність доходів за рахунок зростання обсягу платних послуг, грантів; 2. Оптимізація структури витрат.	1. Обсяг доходів на 1 працівника ПВС - не менше 60 тис. грн; 2. Не перевищення запланованого кошторису витрат.
Проекція «клієнти» 1. Володіння студентами практико-орієнтованими знаннями, компетенціями і підприємницьким мисленням; 2. Досягнення необхідного ступеня задоволеності батьків і роботодавців рівнем конкурентоспроможності підготовки студентів.	1. Досягнення якості навчання на рівні 80%; 2. Участь студентів у проектах (інноваційних, комплексних та ін.) - не менше 30%; 3. Показник задоволеності батьків працевлаштуванням конкурентоспроможного випускника - не менше 60%; 4. Показник задоволеності роботодавців - не менше 75%.
Проекція «внутрішні процеси» 1. Якісна і своєчасна підготовка НМК з усіх дисциплін навчальних планів; 2. Організація навчального процесу в новому інноваційному форматі (командний, проектний, інтерактивний, CDIO, індивідуалізація траєкторії навчання та ін.); 3. Розробка бакалаврських та магістерських ОНП за програмою «Тюнінг»;	1. Розробка НМК - 100% до початку навчального року; 2. Кількість ініціатив з організації навчального процесу в інноваційному форматі - не менше 20%; 3. Показник мобільності у викладанні нових перспективних дисциплін - не менше 3 курсів в семестр шляхом залучення висококваліфікованих викладачів з інших регіонів і країн;

1	2
4. Розвиток базових кафедр і посилення практичної орієнтованості навчання; 5. Впровадження BSC в практику роботи кафедри та її інтеграція з системою мотивації ПБС університету	4. Розробка ООП за програмою «Тьюнінг» - 100% освоєних навчальних напрямків; 5. Число базових кафедр - не менше 1 на кожній кафедрі факультету; 6. Розробка показників на основі побудови кожним співробітником особистої BSC.

Аналіз передової практики застосування систем BSC у розробці стратегій розвитку ВНЗ показує, що ця система повинна бути чітко інтегрована з загальною системою управління ВНЗ, особливо з системою управління якістю. Як правило, у ВНЗ створюються спеціалізовані підрозділи з розвитку ВНЗ. В окремих ВНЗ напрацьовано також досвід застосування системи BSC у організації системи матеріального стимулювання ПБС. Оскільки система показників BSC дає об'єктивну картину якості виконання заходів плану розвитку ВНЗ, то до них прив'язується шкала преміювання (або депреміювання) виконавців. Цьому питанню присвячено декілька корисних у практичному застосуванні розробок [13].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Економіка країни потребує якісно нових ВНЗ. Це інноваційно та підприємницькі орієнтовані ВНЗ, вони є флагманами розвитку нових висококонкурентоспроможних технологій та виробництв. Еволюція ВНЗ обумовлена глобалізацією економіки, розвитком економіки знань, соціально-економічною трансформацією суспільства.

ВНЗ повинен генерувати нові знання, нові технології та нових працівників для реалізації цих наукових досягнень. Дослідження і оперативне впровадження світового передового досвіду розвитку вищої освіти дозволить вітчизняним ВНЗ успішно конкурувати на ринку освітніх послуг.

Перспективою подальших досліджень повинно бути вивчення передового досвіду трансформації вищої школи в умовах економіки знань. Цю роботу доцільно проводити у спеціалізованих підрозділах (робочих групах), створених у ВНЗ із провідних фахівців ПБС.

Література

1. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [нова редакція від 14-05-15]. –

[Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf (дата звернення 05.12. 2015). – Назва з екрана.

2. Програма ЄС «Еразмус+». – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm. (дата звернення 05.12. 2015). – Назва з екрана.

3. Разработка стратегии образовательного учреждения: методические рекомендации/ О.Б. Веретенникова, Н.В. Дрантусова, А.К. Ключев, Е.А. Князев, С.В. Кортков, В.И. Майданик, Л.А. Малышева, Л.Н. Попова [Текст] / Под ред. Е.А. Князева, А.К. Ключева. – Екатеринбург, 2007. – 408 с.

4. Голубецкая Н. П. Проблемы инновационного менеджмента на рынке образовательных услуг в условиях модернизации экономики [Текст] / Н.П. Голубецкая // Экономика и управление. – 2010. – № 12. – С. 45–50.

5. Мальцева Г.И. Применение системы сбалансированных показателей в процессе стратегического планирования вуза (на примере Владивостокского государственного университета экономики и сервиса [Текст] / Г.И. Мальцева Р.А. Луговой, Ю.А. Солдатов // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 5-6(33). – С. 96-103.

6. Захаров П.Н. Особенности формирования сбалансированной системы показателей реализации стратегии вуза [Текст] / Н.П. Захаров // Экономика региона. – 2007. – № 18. – С. 23-34.

7. Коновалова Л.В. Применение сбалансированной системы показателей в стратегическом управлении вузом [Текст] / Л.В. Коновалова // Креативная экономика. – 2010. – № 2 (38). – С.102-120.

8. Зенкина И.В. Анализ стратегических разрывов как инструмент стратегического анализа и потенциала его применения в стратегическом управлении организацией [Текст] / И. В. Зенкина // Аудит и финансовый анализ. – 2012. – № 3. – С. 314-319.

9. Оболяева Н.М. Система сбалансированных показателей как элемент конкурентной стратегии ВУЗа [Текст] / Н.М. Оболяева // Труды Международного симпозиума «Надежность и качество». – Выпуск том 1 / 2011. – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistema-sbalansirovannyh-pokazateley-kak-element-konkurentnoy-strategii-vuza> (дата звернення 05.12.2015)). – Назва з екрана.

10. Балтийский федеральный университет им. И. Канта (БФУ им. И. Канта) [Электронный ресурс]. [Веб-сайт]. – Электронні дані. – Режим доступу: <https://www.kantiana.ru/> (дата звернення 05.12. 2015). – Назва з екрана.

11. Салми Д. Как государства добиваются международной конкурентоспособности университетов: уроки для России [Текст] / Д. Салми // Вопросы образования. – 2013. – № 1. – С. 25-68.

12. Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского (ННГУ им. Н.И. Лобачевского) [Электронный ресурс]. [Веб-сайт]. – Электронні дані. – Режим доступу: <http://www.unn.ru/> (дата звернення 05.12. 2015). – Назва з екрана.

13. Панов М.М. Оценка деятельности и система управления компанией на основе KPI / М.М. Панов. – М.: Инфра-М, 2013. – 255 с.

1. Standartu i rekomendatsiyi chodo zabezpechennya yakosti v Evropeyskomy prostori vuchoi osvitu [nova redaksia vid 14-05-15]. – [Elektronnyy resurs]: – Rezhym dostupu: http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf (data zvernennya 05.12. 2015). – Nazva z ekrana.

2. Programa ES «Erazmys+». – [Elektronnyy resurs]: – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm. (data zvernennya 05.12. 2015). – Nazva z ekrana.

3. Razrabotka strategii obrazovatel'nogo uchrezhdeniya: metodicheskie rekomendatsiyi/ O.B. Veretennikova, N.V. Drantusova, A.K. Klyuev, E.A. Knyazev, S.V. Kortov, V.I. Maydanik, L.A. Malusheva, L.N. Popova [Tekst] / Pod red. E.A. Knyazeva, A.K. Klyueva. – Ekaterinbyrg, 2007. – 408 s.

4. Golubetskya N. P. Problemu innovatsionnogo menedzhmenta na runke obrazovatel'nykh uslug v usloviyah modernizatsiyi ekonomiki [Tekst] / N.P. Golubetskya // Ekonomika i upravlenie. – 2010. – № 12. – S. 45–50.

5. Mal'tseva G.I. Primenenie sistemu sbalansirovannykh pokazateley v protsesse strategicheskogo planirovaniya vuza (na primere Vladivostokskogo gosudarstvennogo universiteta ekonomiki i servisa [Tekst] / G.I. Mal'tseva, R.A. Lugovoy, U.A. Soldatova // Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz. – 2004. – № 5-6(33). – S. 96-103.

6. Zaharov P.N. Osobennosti formirovaniya sbalansirovannoy sistemu pokazateley realizatsiyi strstegeiyi vuza [Tekst] / N.P. Zaharov // Ekonomika regiona. – 2007. – № 18. – S. 23-34.

7. Konovalova L.V. Primenenie sbalansirovannoy sistemu pokazateley v strategicheskoy upravleniyi vuzom [Tekst] / L.V. Konovalova // Kreativnaya ekonomika. – 2010. – № 2 (38). – S.102-120.

8. Zenkina I.V. Analiz strstegeicheskikh razryvov kak instrument strategicheskogo analiza i potentsiala ego primeneniya v strategicheskoy upravleniyi organizatsiy [Tekst] / I. V. Zenkina // Audit i finansovyy analiz. – 2012. – № 3. – S. 314-319.

9. Obolyaeva N.M. Sistemf sbalansirovannyh pokazateley kak element konkurentnoy strategiyi VUZa [Tekst] / N.M. Obolyaeva // Trudy Mezhdunarodnogo simpoziuma «Nadezhnost i kachestvo». – Vypusk tom 1 / 2011. – [Elektronnyy resurs]: – Rezhym dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistema-sbalansirovannyh-pokazateley-kak-element-konkurentnoy-strategii-vuza>. (data zvernennya 05.12. 2015). – Nazva z ekrana.

10. Baltiyskiy federalnyy universitet im. I. Kanta (BFU im. I. Kanta) [Elektronnyy resurs]. [Veb-sayt]. – Elektronni dannii. – Rezhym dostupu: <https://www.kantiana.ru/> (data zvernennya 05.12. 2015). – Nazva z ekrana.

11. Salmi D. Kak gosudarstva dobivautsya mezhdunarodnoy konkurentosposobnosti universitetov: uroki dlya Rossiyi [Tekst] / D. Salmi // Voprosy obrazovaniya. – 2013. – № 1. – S. 25-68.

12. Nizhegorodskiy gosudarstvennyy universitet im. N.I. Lobachevskogo (NNGU im. N.I. Lobachevskogo) [Elektronnyy resurs]. [Veb-sayt]. – Elektronni dannii. – Rezhym dostupu: <http://www.unn.ru/> (data zvernennya 05.12. 2015). – Nazva z ekrana.

13. Panov M.M. Otsenka deyatel'nosti i sistema upravleniya kompaniy na osnove KPI / M.M. Panov. – M.: Infra-M, 2013. – 255 s.

Рецензент: Соловйов І.О. д.е.н., професор, зав. кафедри менеджмент організацій, Херсонський державний аграрний університет

16.03.2016

Камаран Али Хассан

АКТИВИЗАЦИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРЕДПРИЯТИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО КОМПЛЕКСА

В статье рассмотрены основные характеристики развития современного нефтегазового комплекса Украины, которые способствуют или препятствуют развитию его предприятий. Анализируются тенденции привлечения инвестиций в предприятия нефтегазового комплекса. Выделяются основные проблемы препятствующие привлечению инвестиций в нефтегазовый комплекс Украины. Определены ключевые направления по активизации привлечения инвестиций в предприятия нефтегазового комплекса с выделением источников инвестирования, мероприятий, где это может быть использовано, и результата, который может быть получен. Акцентируется внимание на создании льготного режима для иностранных инвесторов, а также активизации привлечения банковского капитала и сбережений населения в нефтегазовый комплекс.

Ключевые слова: нефтегазовый комплекс, привлечение инвестиций, прямые иностранные инвестиции, направления привлечения инвестиций.

Камаран Алі Хасан

АКТИВІЗАЦІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПІДПРИЄМСТВА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглянуті основні характеристики розвитку сучасного нафтогазового комплексу України, які сприяють або перешкоджають розвитку його підприємств. Аналізуються тенденції залучення інвестицій в підприємства нафтогазового комплексу. Виділяються основні проблеми, що перешкоджають залученню інвестицій в нафтогазовий комплекс України. Визначено ключові напрямки щодо активізації залучення інвестицій в підприємства нафтогазового комплексу з виділенням джерел інвестування, заходів, де це може бути використано, і результату, який може бути отриманий. Акцентується увага на створенні пільгового режиму для іноземних інвесторів, а також активізації залучення банківського капіталу і заощаджень населення в нафтогазовий комплекс.

Ключові слова: нафтогазовий комплекс, залучення інвестицій, прямі іноземні інвестиції, напрямки залучення інвестицій.

ACTIVATION OF ATTRACTING INVESTMENT BY ENTERPRISES OF OIL AND GAS COMPLEX

The article describes the main characteristics of the modern oil and gas complex of Ukraine that promote or hinder the development of its businesses. Analyzed the trends in attracting investments in the oil and gas companies. Highlighted the main problems hindering investment in the oil and gas complex of Ukraine. Identified the key areas to enhance the attraction of investments in the oil and gas companies with the release of sources of investment, events, where it can be used, and the results that can be obtained. The attention is focused on the creation of preferential treatment for foreign investors, as well as increased involvement of bank capital and savings of the population in the oil and gas industry.

Keywords: oil and gas complex, investment promotion, foreign direct investment, direction of investment.

Постановка проблемы. Современное развитие нефтегазового комплекса Украины происходит в условиях постоянного воздействия административно-хозяйственного и рыночного механизмов. К основным проблемам его развития следует отнести: проблему эффективной диверсификации газо- и нефтеснабжения в Украине; сокращение объема общего добычи нефти и газа в Украине; развитие и поддержание работоспособности газо- и нефтетранспортной системы Украины; необходимость общего сокращения потребления природного газа в Украине; создание благоприятного инвестиционного климата в отрасли; неполная загруженность отечественных нефтеперерабатывающих заводов; кризис неплатежей, особенно в газовом секторе.

Общее состояние экономики Украины, несвоевременность расчетов за потребление нефти и газа, постоянный дефицит бюджета из-за задолженности перед МВФ усложняют выполнение государственных программ Украины по внедрению нефте- и газосберегающих технологий. В связи с этим Украина вынуждена искать новые альтернативные источники нефтегазопоставок и инвестирования. Снижение капиталовложений в эти отрасли ограничивает возможности их продуктивного развития и расширения поисково-разведочных работ. Для покрытия большого дефицита нефти и газа целесообразно увеличение как государственных, так и

частных инвестиций в данную отрасль. Кроме того, инвестиции возможны как национального, так и иностранного происхождения.

Анализ научных публикаций по рассматриваемой проблеме. Проблематикой теоретических исследований процесса прямого иностранного инвестирования занимались: С.М. Борисов, И.С. Корольов, Л.Н. Красавина, Б.М. Пичугин, В.В. Змистов, В.Н. Шенаев, В.В. Шмельов, К. Рогофф, Д. Родрик, Дж. Стиглиц и др. Несмотря на высокое значение и положительную оценку научных исследований в данном направлении, отдельные аспекты активизации привлечения инвестиций в предприятия нефтегазового комплекса остаются достаточно дискуссионными и требуют комплексного подхода в исследовании.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Исследуемый вопрос характеризуется недостаточно комплексным научным рассмотрением. Решение его требует применения комплексного подхода, который должен базироваться на совершенном анализе теоретических основ привлечения инвестиций в нефтегазовый комплекс и разработке направления по активизации их привлечения.

Цель исследования состоит в том, чтобы комплексно раскрыть основные направления активизации привлечения инвестиций в нефтегазовый комплекс.

Изложение основных результатов исследования. Одним из основных препятствий развития нефтегазового комплекса Украины является поиск инвестиционных ресурсов для внедрения инноваций и развития предприятий нефтегазового комплекса. Среди возможных источников инвестиций для развития предприятий нефтегазового комплекса можно выделить: иностранные инвестиции, создание совместных предприятий, собственные средства предприятий, кредитные ресурсы и бюджетные средства. Основным источником финансирования инноваций должны быть собственные средства предприятий.

Одностороннее использование рыночного механизма в нефтедобывающей отрасли проявляется в стремлении современных недропользователей получать максимально возможную выгоду от использования природных ресурсов, игнорируя при этом интересы населения территорий, на которых расположены нефтедобывающие предприятия. С учетом вышеизложенного можно сформулировать

следующие особенности инвестирования в нефтегазовый комплекс [¹, с. 100]:

а) высокий уровень процента на кредит делает кредитования невыгодным для отрасли;

б) в связи с изменениями в организационных формах нефтегазодобывающие предприятия имеют возможность перераспределять финансовые ресурсы внутри;

в) помимо традиционных методов инвестирования предприятия отрасли используют для привлечения на взаимовыгодной основе не только ресурсы населения и украинских коммерческих структур, но и вложения со стороны иностранных инвесторов;

г) получила развитие конкурсная система размещения государственных инвестиционных ресурсов;

д) программа стимулирования отечественных и иностранных инвесторов в экономику Украины под государственные гарантии и страхование позволяет увеличить объемы будущих инвестиций;

е) расширяется практика привлечения иностранных инвесторов через аукционы;

ж) одним из направлений сотрудничества с Украиной является совместное освоение новых месторождений иностранными компаниями - победителями конкурсов (тендеров) на право их разработки;

з) финансовый лизинг как одна из форм ресурсосбережения представляет интерес для предприятий отрасли;

и) процесс акционирования и приватизации как один из методов инвестирования имеет важное значение для повышения эффективности нефтегазового комплекса Украины.

Таким образом, учитывая стратегическое значение нефтегазового комплекса для хозяйства государства, проблемы ресурсозависимости Украины, в данной статье автором на основе обобщения работ [2-7] определены основные направления привлечения инвестиций в предприятия нефтегазового комплекса, которые приведены в таблице 1.

Таблица 1

**Основные направления привлечения инвестиций в предприятия
нефтегазового комплекса**

Источник инвестирования	Направление инвестирования или мероприятия, где это может быть использовано	Результат, который можно получить
1	2	3
1.Международное сотрудничество	1. Поиски и разработка залежей сланцевого газа. 2. Внедрение новых технологий (применение методов интенсификации притока углеводородов, очистки при убойной зоне пласта, интенсивный гидроразрыв пласта и применения сайдинг процессов)	1. Уменьшение расхода времени на процесс добычи углеводородов. 2.Введение новых мощностей добычи углеводородов в эксплуатацию. 3.Повышение надежности, эффективности и уменьшения затрат на транспорт газа
2.Создание совместных предприятий	1. Исследование и разработка шельфа Черного и Азовского морей с помощью буровых установок. 2.Бурение скважин, особенно глубинных залежей (5000 - 7000 метров)	1.Обеспечение населения, производственных мощностей и потребностей государства углеводородами собственной добычи. 2. Повышение стандартов по охране труда. 3. Открытие новых месторождений нефти и газа
3.Создание совместной деятельности	1.Реконструкция дожимной компрессорной станции. 2. Проведение капитального ремонта малодебитных скважин. 3.Проведение геологической разведки (бурение скважин, поиск новых залежей углеводородов). 4. Анализ геологической структуры существующих месторождений	1. Возможность добычи газа на истощенных месторождениях. 2. Увеличение объемов добычи газа. 3. Открытие новых месторождений нефти и газа. 4.Разработка существующих продуктивных пластов
4.Собственные средства	1. Проведение капитального ремонта законсервированных и малодебитных скважин (перевод на другие горизонты, кислотная обработка). 2. Бурение дополнительных эксплуатационных скважин на существующих месторождениях. 3. Модернизация основных производственных фондов	1. Увеличение объемов добычи газа. 2.Уменьшение энергетической зависимости государства от импорта энергоносителей. 3.Уменьшение возможности аварийных ситуаций во время производственного процесса

1	2	3
5.Бюджетные средства	1.Доразведка существующих месторождений по новым технологиям. 2.Реконструкция газотранспортной системы	1. Наращивание сырьевой базы. 2. Увеличение объемов добычи газа и нефти
6.Кредитные ресурсы	1.Забурка двух стволов на существующих скважинах. 2.Внедрение горизонтального бурения на истощенных месторождениях	1.Получение дополнительного притока газа на истощенных месторождениях. 2. Добыча газа с большей площади без дополнительного бурения

Решение проблемы финансового обеспечения инвестиционной деятельности нуждается в разумном сочетании финансового, информационного, нормативного, правового и институционального обеспечения, которое позволит системно подойти к решению вопроса реформирования системы финансового обеспечения путем усовершенствования его основных форм:

- 1) самофинансирования за счёт собственных финансовых ресурсов;
- 2) финансирования за счет заёмных средств;
- 3) привлечения финансовых ресурсов с помощью фондового рынка.

Что касается обеспечения необходимых условий для использования предприятиями собственных средств на инвестиционные цели, то здесь роль государства сводится к формированию рациональной амортизационной и налоговой политики и способствующего законодательного обеспечения.

Повышение финансовой самостоятельности предприятий возможно на основе снижения налоговой нагрузки субъектов ведения хозяйства, широкого внедрения ускоренной амортизации активной части основных фондов, реорганизации системы оплаты труда и других мероприятий. В виду недостаточности средств государственного бюджета на оказание финансовой помощи развитию производственного потенциала, правительство должно поощрять попытки накопления, а не потребления собственного финансового потенциала субъектов хозяйственной деятельности и стимулировать их.

В условиях недостаточного государственного финансирования, переход на путь активизации инвестиционной и инновационной

деятельности требует качественно новой организации взаимодействия между всеми участниками инновационного процесса, закрепление новых функций за соответствующими органами управления на государственном и региональном уровнях. Известно, что эффективность инновационной деятельности, прежде всего, зависит от того, каким образом взаимодействуют между собой участники единой коллективной системы получения и использования новых знаний и технологий: научно-исследовательские институты, вузы, конструкторские бюро, предприятия и другие инновационные структуры, нацеленные на производство конкурентоспособной продукции. Процесс доведения научно-технических идей, изобретений и разработок к результату, пригодного для практического применения сложный и длительный, требующий не только больших финансовых инвестиций, но и формирование спроса на научно-техническую продукцию. Осуществить все этапы инновационного предпринимательства в одном учреждении или ученому очень трудно. Именно поэтому большое значение имеет инфраструктура инновационного предпринимательства. Она сочетает организации, ученых и бизнес структуры, которые занимаются конкретным видом инновационной предпринимательства.

И собственно для создания предпосылок для быстрого и эффективного внедрения новинок во всех сферах деятельности, обеспечение структурно-технической перестройки, как на уровне отдельных отраслей, так и науки в целом, возникает потребность изучать научный потенциал Украины в целом и региона в частности. То есть, важным шагом к реализации инновационного пути развития должна стать "инвентаризация" интеллектуального потенциала.

Крайне важно восстановить роль сбережений населения в инвестиционном процессе. В настоящее время практически отсутствует механизм трансформации личных сбережений в инвестиции. Значительная их часть конвертируется в иностранную валюту, и только 13,5 % сбережений, или 1,9 % доходов, поступают как депозиты в банковско-инвестиционной систему.

Необходимо усилить работу, связанную с привлечением иностранных инвестиций, особенно в экспортно-ориентированные отрасли и импорто-заменяемые производства. Конечно, важно, чтобы эти инвестиции были направлены на конкретные проекты модернизации производства с максимальным использованием

отечественных товаров и услуг, выполнение программ экологической безопасности.

Также необходимо продолжить сотрудничество с международными финансовыми организациями, которые не только предоставляют кредитные ресурсы на льготных условиях, но и способствуют их эффективному использованию.

Большой потенциал для активизации привлечения инвестиций имеет банковская система. До последнего времени коммерческие банки в значительной степени устранились от кредитования реального сектора экономики. Вместе с тем, чрезмерное внимание они уделяли тем направлениям деятельности, которые дают быстрый, в основном «спекулятивный» доход. Большая часть коммерческих банков не имеют достаточного капитала для финансирования серьезных и долгосрочных проектов в производственной сфере. Они в основном ориентированы на осуществление операций или кредитования преимущественно «своих» небольших и средних торговых предприятий, собственных фирм, структур или приобретение ценных бумаг. Незначительное же количество ведущих банков, способных осуществлять весь спектр банковских операций, переживает большие трудности. Прежде всего, это связано со значительными объемами невозвращенных кредитов, в результате немалая доля банковских активов оказалась распыленной и обесцененной. К тому же, по сути, отсутствует действенный механизм санации, реструктуризации и банкротства банков, повышение уровня их капитализации.

Следует отметить, что страны, которые хотят создать особо благоприятные условия для привлечения инвестиций, чаще всего прибегают к налоговым и таможенным льготам. Ведь иностранные инвесторы, как правило, заинтересованы в дополнительных доходах при вложении капитала в экономику других стран, поэтому сокращение их расходов к минимуму наиболее соответствует этой цели.

Но на самом деле ситуация с предоставлением налоговых и таможенных льгот не всегда решает проблему дополнительного привлечения иностранных инвестиций в экономику страны. Подавляющее большинство инвесторов уже давно приспособилось к так называемым "правилам игры". Они строят свою инвестиционную политику таким образом, что инвестиции поступают только на тот период, когда действуют льготы, и только в таких формах, которые

позволяют быстро сделать репатриацию капиталов после окончания льготного периода. То есть, не достигается цель поощрения притока инвестиций в страну- длительное присутствие иностранного капитала как средства подпитки экономической активности в стране. С другой стороны, предоставление льгот является оптимальным мероприятием, поскольку правовая политика может дискриминировать национального инвестора, ставя его в неравные условия по отношению к иностранным вкладчикам капитала. Такая правовая политика может нанести ущерб национальному инвестору.

К распространенным способам содействия привлечению инвестиций относится предоставление банками на льготных условиях кредитов за счет специального бюджетного фонда, создаваемого для этой цели, а также страхование инвестиционных рисков также за счет специального бюджетного фонда страховых гарантий.

Следует отметить, что меры поощрения иностранных инвестиций можно разделить на две группы: 1. Первая - это система льгот, предусмотренных законодательством об иностранных инвестициях и международными договорами; 2. Вторая - меры поощрения, установленные законодательством о предпринимательской деятельности, которые применяются в зависимости от сферы деятельности и других условий, предусмотренных законодательством о хозяйственных правоотношениях.

Указанные группы поощрений не изолированы друг от друга. Некоторые из них, а именно льготы в налогообложении, кредитовании могут относиться как к первой, так и ко второй группе.

В литературе указывается предложение поэтапного установления льгот в отношении иностранных инвестиций. В частности, на современном этапе развития украинской экономики предлагается предусмотреть в законодательстве для иностранных инвесторов различные льготы, которые включают минимизацию входного контроля в отношении иностранных инвестиций, недопущения ограничений относительно доли иностранного капитала в уставном фонде предприятий. На этапе стабилизации экономики, а тем более на этапе интенсивного развития страны следует уменьшить или вообще отменить льготы иностранному капиталу и предприятиям с иностранными инвестициями по сравнению с предприятиями с чисто национальным капиталом. Сохранить льготы стоит лишь в отдельных отраслях или видах производства.

Важную роль в установлении льготного режима в отношении иностранных инвестиций играют международные соглашения, и, прежде всего, соглашения об избегании двойного налогообложения, их значение для стимулирования иностранных инвесторов растет, особенно в странах, где национальное законодательство не предусматривает специальных льгот для иностранных инвестиций.

Крупномасштабные прямые иностранные инвестиции для нефтегазового комплекса могут осуществляться через приватизацию его объектов, выкуп пакетов акций действующих предприятий, а также в процессе совместного инвестирования строительства новых систем магистральных газопроводов; через активизацию использования имеющегося потенциала энергоресурсов, комплексную модернизацию действующих и создание новых производственных мощностей на базе современной техники и прогрессивной технологии, снижения негативного воздействия нефтегазового комплекса на окружающую среду на основе экологически чистых технологических процессов.

Основными факторами, которые будут влиять на иностранных инвесторов в добывающих и сырьевых отраслях, следует считать возможность участия в приватизации, уменьшение размера налога на прибыль и уровня экспортной пошлины.

Выводы и рекомендации. В статье проведено исследование процессов привлечения инвестиций предприятиями нефтегазового комплекса. В результате исследования получены выводы о том, что в современных экономических условиях глобализации и интернационализации экономики прямые иностранные инвестиции являются неотъемлемой частью любой открытой и эффективной экономической системы, а также одним из основных факторов развития взаимодействующих экономических систем.

В рыночных условиях инвестициями являются все виды имущественных и интеллектуальных ценностей, которые вкладываются в объекты предпринимательской и других видов деятельности, в результате чего создается прибыль или достигается социальный эффект. Инвестиции оказывают решающее влияние на формирование темпов экономического роста и благосостояния населения страны, что, в свою очередь, непосредственно связано с обеспечением оптимального соотношения между накоплением и потреблением.

На сегодняшний день вопросы управления и регулирования инвестиционных процессов остаются актуальными, что обуславливает острую необходимость в реформировании с целью совершенствования и повышения эффективности привлечения инвестиций. Наиболее перспективными в данном направлении можно считать формирование и соответствующее законодательное обеспечение амортизационной и налоговой политики, снижение риска банковского кредитования инвестиционных проектов путём внедрения механизма долгосрочного рефинансирования; предоставление льгот банкам, осуществляющим долгосрочное кредитование инвестиционных проектов, создание условий, необходимых для эффективного функционирования первичного и вторичного рынков ценных бумаг, внедрение инвестиционно-инновационной модели развития экономики, предоставление таможенных и налоговых льгот для иностранных инвесторов.

Литература

1. Краснюк М. Т. Досвід та проблеми іноземного інвестування у нафтогазовий комплекс України / М. Т. Краснюк // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія управління: стан та перспективи»- К.: КНЕУ, НТУУ „КПІ”. - 2000. - С. 100
2. Бовкун О.В. Напрями залучення інвестицій у підприємства нафтогазового комплексу / О. В. Бовкун // Управління розвитком . - 2013. - № 14. - С. 126-128
3. Воробьева М.С. Проблемы инвестирования в нефтегазовый комплекс Украины / М.С. Воробьева // Перспективы развития и пути совершенствования фондового рынка// Материалы II Всеукраинской науч.-практ. конф. -Симферополь: Информационно-издательский отдел ТНУ. - 2010– С. 19-20.
4. Ермоленко Г.Г. Современное состояние нефтегазовой отрасли Украины и проблемы инвестирования / Г.Г. Ермоленко // Экономика Крыма. – 2011. - № 1 (34). – С. 89-92
5. Колісник О.Я. Кон’юнктура міжнародного інвестиційного ринку та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні / О.Я. Колісник // Інноваційна економіка. - 2012.- № 2. – С. 173-179
6. Bartlett C. A. Managing Across Borders: The Transnational Solution / C. A.Bartlett., S. Ghoshal. — Boston : Harvard University Press, 1989. — 440 p
7. FDI in Developing Countries and Economies in Transition: Opportunities, Dangers, and New Challenges [Електронний ресурс] –

1. Krasnyuk M. T. Dosvid ta problemy inozemnoho investuvannya u naftohazovyy kompleks Ukrainy / M. T. Krasnyuk // Materialy VI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Teoriya upravlinnya: stan ta perspektyvy»- K.: KNEU, NTUU „KPI”. - 2000. - S. 100

2. Bovkun O.V. Napryamy zaluchennya investytsiy u pidpryyemstva naftohazovoho kompleksu / O. V. Bovkun // Upravlinnya rozvytkom . - 2013. - # 14. - S. 126-128

3. Vorob'eva M.S. Problemy ynvestyrovannya v neftehazovyy kompleks Ukrainy / M.S. Vorob'eva // Perspektyvy razvytyya y puty sovershenstvovannya fondovoho rynku// Materyaly II Vseukraynskooy nauch.-prakt. konf. -Symferopol': Ynformatsyonno-yzdatel'skyy otel TNU. - 2010– S. 19-20.

4. Ermolenko H.H. Sovremennoe sostoyanye neftehazovoy otrasly Ukrainy y problemy ynvestyrovannya / H.H. Ermolenko // Экономыка Кыргызма. – 2011. - # 1 (34). – S. 89-92

5. Kolisnyk O.Ya. Kon'yunktura mizhnarodnoho investytsiynoho rynku ta problemy zaluchennya inozemnykh investytsiy v Ukraini / O.Ya. Kolisnyk // Innovatsiyna ekonomika. - 2012.- # 2. – S. 173-179

6. Bartlett Ts. A. Managing Atsross Borders: The Transnational Solution / Ts. A.Bartlett., S. Ghoshal. — Boston : Harvard University Press, 1989. — 440 p

Рецензент: Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

22.03.2016

Карпов Володимир, Касьян Катерина

**РОЗРОБКА ПРОЕКТУ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА(НА ПРИКЛАДІ МАЛОГО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ООО
«ДИСКОМ»)**

В статті викладено основні етапи та технологія розробки бізнес-плану. Висвітлено питання підготовки інформації і розрахунку основних показників, а також написання окремих розділів бізнес-плану за такими функціональними напрямками: стан товарного ринку, тенденції економічного розвитку галузі та опис продукції; організація виробництва, використання технологій та ресурсне забезпечення; організація управління, забезпечення трудовими ресурсами та інституційні аспекти бізнесу; фінансування виробничої та інвестиційної діяльності; прогнозна оцінка комерційної доцільності і ефективності реалізації ідеї бізнесу.

Ключові слова: планування, економічна ефективність, бізнес-план, кон'юнктура ринку, грошовий потік, чутливість проекту, ризики проекту.

Карпов Владимир, Касьян Екатерина

**РАЗРАБОТКА ПРОЕКТА РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЯ (НА ПРИМЕРЕ МАЛОГО
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ООО
«ДИСКОМ»)**

В статье изложены основные этапы и технология разработки бизнес-плана. Освещены вопросы подготовки информации и расчета основных показателей, а также написания отдельных разделов бизнес-плана за такими функциональными направлениями: состояние товарного рынка, тенденции экономического развития отрасли и описание продукции; организация производства, используемые технологии и ресурсное обеспечение; организация управления, обеспечения трудовыми ресурсами и институциональные аспекты бизнеса; финансирование производственной и инвестиционной деятельности; прогнозная оценка коммерческой целесообразности и эффективности реализации идеи бизнеса.

Ключевые слова: планирование, экономическая эффективность, бизнес-план, конъюнктура рынка, денежный поток, чувствительность проекта, риски проекта

DESIGN ON BUSINESS PROCESSING DEVELOPMENT PROJECT (BASED ON SMALL AGRICULTURAL ENTERPRISE DISCOM LTD)

An article describes basic stages and technology of development of business plan are expounded. The questions of preparation of information and calculation of main indexes and also writing of separate sections of business plan are lighted up after such functional directions: market condition, branches economic progress trends and description of products; organization of production, in-use technologies and resource providing; organization of management, providing by labours resources and institutional aspects of business; financing of production and investment activity; prognosis estimation of commercial expedience and efficiency of realization of business idea.

Keywords: planning, economical efficiency, business plan, conjuncture, state of the market, cash flow, project sensibility, project rise.

Постановка проблеми. Потреба в розробці бізнес-плану виникає у всіх випадках, коли необхідно отримати додаткові фінансові ресурси - залучити кредити чи інвестиції, профінансувати нову бізнес-ідею чи доходний інвестиційний проект. Його вимагають комерційні банки й кредитні організації, інституціональні та індивідуальні інвестори, інші фінансуючі організації. Для отримання бюджетних позичок чи фінансування в рамках конкретних державних програм теж потрібен бізнес-план. Але найбільше його розробка потрібна керівникам та власникам підприємства, щоб детально проаналізувати свої ідеї та плани, оцінити їх реалістичність і перспективність, встановити сильні та слабкі сторони діяльності, знайти способи посилити перші та знизити другі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальноекономічні принципи планування у сільському господарстві розглянуті в працях учених - економістів, серед яких: Й.С.Завадський, Л.Я. Зрібняк, В.П. Мартянов, В.М. Нелеп, П.Т. Саблук, М.Ф. Соловійов, В.Й. Шиян та ін. Проте слід зазначити, що ціла низка пов'язаних з цією проблемою питань поки що залишається не вирішеною. Широкий спектр теоретичних досліджень в області планування сільськогосподарського виробництва присвячений розробкам і застосуванню методів для рішення завдань стратегічного управління й розвитку сільського господарства на державному й регіональному

рівні, формуванню прогнозів і планів розвитку сільськогосподарського виробництва області, району. Однак у цих роботах недостатньо чітко поставлені й запропоновані практичні прийоми застосування теоретичних досліджень для використання в практиці планування розвитку окремого агропідприємства в умовах українського ринку.

Ціль статті. Метою статті є обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення виробничо-господарської діяльності малого сільськогосподарського підприємства ТОВ «ДИСКОМ» за допомогою бізнес-планування.

Основний матеріал дослідження. У світовій практиці бізнес-план вже давно став загальноприйнятим способом надання комерційної інформації та основою для ведення ділових переговорів. З розвитком ринкових відносин в нашій країні та розширенням міжнародних економічних зв'язків, бізнес-планування стає одним із важливих елементів забезпечення конкурентоспроможності та успішної виробничо-фінансової діяльності підприємства. На основі бізнес-плану здійснюється розрахунок економічної ефективності бізнес-ідей та інвестиційних рішень, оцінка комерційної доцільності вкладення коштів на їх здійснення.

Однак багато підприємств не приділяють бізнес-плану достатньої уваги. Не в останню чергу це обумовлено помилковими уявленнями їх керівників про те, що ринкові відносини антипланові а про бізнес-план як про «звітний» документ, який потрібен не стільки підприємству, скільки тим, у кого воно просить гроші. Це абсолютно невірно. Серед ділових людей вже давно став аксіомою вираз: «Хто не планує - той планує невдачу». Ринкові умови, які дуже динамічні, вимагають повного та ясного уявлення про перспективи й наслідки прийнятих рішень, детального обґрунтування мети та завдань виробничо-фінансової діяльності, а також способів їх досягнення. Планування - це універсальний інструмент прогнозування майбутнього, що сприяє мінімізації ризиків бізнесу та мотивації трудового колективу. Тому з розвитком ринкових відносин його важливість для забезпечення ефективної діяльності підприємств не зменшується, а навпаки зростає.

Бізнес-планування особливо необхідно, якщо підприємство планує розширити або модернізувати виробництво, змінити напрямки своєї діяльності, освоїти нові ринки або продукцію, взяти участь в корпоративних об'єднаннях або створенні нового підприємства.

Основна мета розробки бізнес-плану – спланувати виробничо-фінансову діяльність підприємства на середньострокову перспективу відповідно до потреб та вимог ринку з урахуванням можливостей залучення необхідних ресурсів та відшкодування їх вартості за рахунок ефективної діяльності.

Добре розроблений бізнес-план визначає та розкриває всі основні питання майбутньої діяльності підприємства, визначає потребу в ресурсному забезпеченні, прогнозує різні можливі (як позитивні так і негативні) варіанти розвитку ситуації. З цього документу зацікавлені особи можуть отримати відповідь на питання де і як підприємство буде реалізовувати свою продукцію; як розвиватиметься її виробництво; які трудові, матеріальні та фінансові ресурси будуть використані; які заходи необхідно буде здійснити при сприятливій економічній, політичній та конкурентній обстановці, а також у випадку непередбачених обставин; які фінансові та інші економічні наслідки принесе реалізація бізнес-ідеї. Крім того, бізнес-план дозволяє визначити ті показники та їх граничні величини, на основі яких буде здійснюватись контроль реалізації плану.

Бізнес-план - це детальний, логічний та обґрунтований документ, підготовлений власником (командою управлінців) підприємства, що визначає мету й концепцію його розвитку, а також необхідні умови і ресурси для здійснення запланованих заходів.

Розширення діяльності сільськогосподарських підприємств неможливе екстенсивним шляхом нарощування обсягів виробництва традиційних сільськогосподарських культур. Нестабільна ринкова кон'юнктура (коливання цін, попиту, зростання конкуренції), несприятливі погодні умови і інші ризики все це разом узятє робить практично неможливим стійкий розвиток сільськогосподарського підприємства.

Проте, стійкі підприємства, до числа яких відноситься ТОВ «Диском», з хорошою інвестиційною репутацією шукають можливості свого розвитку.

Такою можливістю є диверсифікація сільськогосподарської діяльності на основі розширення видів рослинництва і супутнього тваринництва. Проте такий шлях може бути реалізований тільки на основі довгострокової інвестиційної програми (проекту) розвитку підприємства із залученням зовнішнього інвестора. Залучення інвестора в довгостроковий проект сільськогосподарського підприємства неможливе без певних гарантій. У сільському

господарстві такою гарантією можуть бути тільки сільськогосподарські угіддя, якими володіє виконавець проекту - ТОВ «Диском».

Головною ідеєю інвестиційного проекту розвитку сільськогосподарської діяльності ТОВ «Диском» лежить придбання 500 га сільськогосподарських угідь і розробка інвестиційної і виробничої програми освоєння 400 га невживаних угідь впродовж 2016- 2020 р.р. Проектом передбачається культивування рослинних культур закритого (полуниця, ожина) й відкритого (виноград, горіх волоський) ґрунтів, а також виробництво м'ясо- молочної продукції.

Для обґрунтування інвестиційної ідеї і залучення інвесторів в проект нами був розроблений бізнес-план розвитку підприємства.

На даний час держава не підтримує й не стимулює зростання фермерських господарств, до яких можна віднести і ТОВ «Диском».

Відповідно до методології на початковому етапі розробки бізнес-плану інвестиційного проекту провадиться аналіз всіх аспектів проекту. Виконаний аналіз кон'юнктури ринку по всіх основних продуктах проекту. Як показав аналіз кон'юнктури ринку, всі продукти проекту є затребуваними на ринку, кон'юнктура сприятлива, ціни і попит зростають.

Висновки за результатами дослідження. Проект є важливим соціальним завданням для Комінтернівського району Одеської області і необхідною виробничою програмою розвитку діяльності ТОВ «Диском». Проект створює нові робочі місця - постійних 60 осіб і 200 сезонних робітників, поповнює державний і місцевий бюджети, підвищує інтенсивність використання сільськогосподарських угідь.

Проект визнано реалістичним, що підтверджується наступними показниками:

- загальний об'єм інвестицій визначений на рівні 100 млн.грн.;
- загальний об'єм інвестицій з урахуванням компенсації визначений на рівні 73,6 млн.грн.;
- загальний об'єм первинних інвестицій визначений на рівні 63,6 млн.грн.;

Проект є ефективним, про що свідчить низка показників:

- чистий дохід складає 88,990 млн.грн., що указує на абсолютну прибутковість проекту;
- чистий дисконтований дохід складає 28,175 млн.грн., що також говорить про відносну прибутковість проекту;

- вкладений капітал окупиться через 3,6 років (дисконтований термін окупності – 4,23 року).

Прибутковість проекту відносно висока - на 1 гривну первинних інвестицій доводиться в середньому 1,39 грн. чистого доходу з урахуванням компенсації за весь період життєвого циклу проекту, без урахування 1,21 грн. З урахуванням дисконтування ці показники складають відповідно - 8,9 і 7,4%, що природно нижче, ніж прибутковість по депозитах. Проте розрахунки не враховували прибутковість проекту після п'яти років. Розрахунковий період був узятий для оцінки тимчасового рівня капіталізації підприємства. Природно, з урахуванням вищесказаного рентабельність проекту за межами 5 років зростатиме в геометричній прогресії.

Проста норма рентабельності капіталу з урахуванням компенсації досягає 27,98%, що наближається до середньоукраїнських показників, без урахування компенсації – 24,18%. З урахуванням дисконтування ці показники складають відповідно - 0,44 і 0,38 грн. Внутрішня норма прибутковості складає 39,6%, що указує на достатньостійке положення проекту.

Проект достатньостійкий до основних ризиків.

Література

1. Бурлаков О.О. Становлення фінансового планування підприємств в Україні / О.О. Бурлаков // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – С. 251-253.
2. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: навч. посібник / В.М. Гриньова, В.О. Коюда; 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 475 с.
3. Ковалева А.М. Финансы фирмы: учебник / А.М. Ковалева, М.Г. Лапуста, Л.Г. Скамай. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 412 с.
4. Партій Г.О. Фінанси підприємств: навч. посібник / Г.О. Партій, А.Г. Загородній. – Л.: ЛБІ НБУ, 2003. – 342 с.
5. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: навч. посібник / Р.А. Слав'юк. – Вид. 2-ге доповн. і перероб. – Луцьк, Ред.-вивідд. "Вежа" Вашен. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 456 с.
6. Стецюк П.А. Теорія і практика фінансового планування сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк // Агроінком. – 2007. – №11-12. – С. 108-112.

1. Burlakov O.O. Stanovlennya finansovoho planuvannya pidpryyemstv v Ukrayini / O.O. Burlakov // Visnyk ZhDTU. – 2012. – # 1 (59). – S. 251-253.
2. Hryn'ova V.M. Finansy pidpryyemstv: navch. posibnyk / V.M. Hryn'ova, V.O. Koyuda; 2-he vyd., pererob. i dop. – K.: Znannya-Pres, 2004. – 475 s.
3. Kovaleva A.M. Fynansы fyрты: uchebnyk / A.M. Kovaleva, M.H. Lapusta, L.H. Skamay. – M.: YNFRA-M, 2000. – 412 s.
4. Partiy H.O. Finansy pidpryyemstv: navch. posibnyk / H.O. Partiy, A.H. Zahorodniy. – L.: LBI NBU, 2003. – 342 s.
5. Slav'yuk P.A. Finansy pidpryyemstv: navch. posibnyk / P.A. Slav'yuk. – Vyd. 2-he dopovn. i pererob. – Luts'k, Red.-vyvidd. "Vezha" Vashen. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2004. – 456 s.
6. Stetsyuk P.A. Teoriya i praktyka finansovoho planuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv / P.A. Stetsyuk // Ahroinkom. – 2007. – #11-12. – S. 108-112.

***Рецензент:** Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи ОНУ*

10.03.2016

**РОЗРОБКА БІЗНЕС-ПЛАНУ ПРОЕКТУ РОЗШИРЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ РЕСТОРАНУ
«БРАЗЗАВИЛЬ» МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ)**

Статті досліджені процеси обґрунтування та оцінки ефективності інвестиційного проекту створення ресторану на базі діючого підприємства МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ; Викладені методологічні основи розробки бізнес-плану інвестиційного проекту по створенню нового бізнесу; проаналізовано аспекти інвестиційного проекту створення ресторану у готелю в м. Одеса. Наведені показники економічної оцінки проекту і його ефективності.

Ключеві слова: готельний бізнес, ресторан, бізнес-план проекту, інвестиційний проект, аналіз ринку, задум проекту, ефективність проекту.

Карпов Владимир, Матинян Вероника

**РАЗРАБОТКА БИЗНЕС-ПЛАНА ПРОЕКТА
РАСШИРЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ (НА
ПРИМЕРЕ РЕСТОРАНА «БРАЗЗАВИЛЬ» МНПИКП
«СОЗВЕЗДИЕ СТРЕЛЬЦА» ООО)**

В статье исследованы процессы обоснования и оценки эффективности инвестиционного проекта создания ресторана на базе действующего предприятия МНПИКП «Созвездие Стрельца» ООО; изложены методологические основы разработки бизнес-плана инвестиционного проекта по созданию нового бизнеса; проанализированы аспекты инвестиционного проекта создания ресторана в гостинице в г. Одесса. Приведены показатели экономической оценки проекта и его эффективности.

Ключевые слова: гостиничный бизнес, ресторан, бизнес-план проекта, инвестиционный проект, анализ рынка, замысел проекта, эффективность проекта.

**BUSINESS PLAN OF EXPANSION PROJECT OF THE
COMPANY (CONCERNING ON RESTAURANT
«BRAZZAVILLE» BY «SUZIRYA STRILTSYA» LIMETED
LIABILITY COMPANY)**

An article investigates processes rationale and effectiveness of the investment project of restaurant on a going concern "SUZIRYA STRILTSYA" LLC; shows above methodological basis for development of the business plan of the project on creation of new businesses; analyzed aspects of the investment project of restaurant in the hotel in Odessa. An article describes indicators of economic evaluation of the project and its effectiveness.

Keywords: hotel business, restaurant, business plan, investment projects, market analysis, idea of the project, project efficiency.

Постановка проблеми. Виникнення будь-якої підприємницької ідеї ставить багато різноманітних запитань: хто виступає як конкретні споживачі, яким є ринок продукту підприємства, які кошти необхідні для реалізації проекту, чи виправдовує себе проект економічно тощо. Задля отримання відповідей на ці запитання й складається бізнес-план.

Разом з тим багато проблем, що пов'язані з бізнес-плануванням, не тільки не досліджені, але й не поставлені. Так, у наукових дослідженнях ще недостатньо виразно визначені позиція щодо взаємодії плану і ринку, місце відносин планомірності в розвиненій ринковій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням складання бізнес-планів присвячено дуже багато робіт зарубіжних та вітчизняних учених-економістів: Кіпермана К., Ковалева А.І., Крилової Н., Кучеренко В.Р., Лінсіса ЛВ., Львовського Г.Д., Маркитана О.С., Маркової В.Д., Муллей М., Гальчик О.І., Пітерса Г., Полякова А.Р., Роузена Х., Скирко Ю.І., Уотермена Р., Хруцького В. та ін.

Ціль статті. Метою статті стає економічне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо покращення господарської діяльності МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ за допомогою бізнес-планування.

Основний матеріал дослідження. Суть планування полягає в розробці та обґрунтуванні цілей, визначенні найкращих методів і способів їх досягнення при ефективному використанні всіх видів ресурсів, необхідних для виконання поставлених завдань, і встановленні їх взаємодії. Сам процес планування проходить чотири етапи: 1) розробку загальних цілей; 2) визначення конкретних цілей на даний період з

наступною їх деталізацією; 3) визначення шляхів і способів досягнення цілей; 4) контроль за процесом досягнення поставлених цілей шляхом зіставлення планових показників з фактичними та коригування цілей.

У процесі планування потрібно знайти відповіді на такі запитання:

- що повинно бути зроблено і для чого?
- коли це буде зроблено і хто його буде робити?
- де це буде зроблено і що для цього необхідно?

Вирішення цих питань є функцією планування, яка слугує основою для прийняття рішень та є управлінською діяльністю, що передбачає розробку цілей і завдань управління виробництвом, а також визначення шляхів реалізації планів для досягнення поставлених цілей.

Процес планування складається із наступних етапів:

- Визначення цілей планування. Вони є вирішальними факторами при виборі форми і методів планування.
- Аналіз проблеми— визначається вихідна ситуація на момент складання плану і формується кінцева ситуація.
- Пошук альтернатив. На цьому етапі серед можливих шляхів вирішення проблемної ситуації обирається найкращий та розробляються необхідні дії.
- Прогнозування — формується уява про розвиток ситуації, яка планується.
- Оцінка — проводяться оптимальні розрахунки для вибору найкращої альтернативи.
- Прийняття планового рішення — обирається і оформляється єдине планове рішення.

В процесі планування висунутого проекту будівлі ресторану «Бразавиль» при готелі «Гаванная» є частиною більш великого проекту з будівництва готельно- розважального комплексу, що складається з готелю, кінотеатру, аквапарку та ресторану.

У теоретичній частині роботи дана характеристика послідовності, структурі і методам розробки бізнес-планів інвестиційних проектів. Виділено особливості складання бізнес-планів у сфері ресторанного бізнесу.

Бізнес-план дає можливість визначити життєздатність фірми за умов конкуренції, прогнозує процеси розвитку виробництва, конкретизує шляхи досягнення мети і подолання перешкод, є чинником, що стимулює інтереси потенційних інвесторів у їхніх пошуках вкладання коштів у розвиток виробництва.

У ринковій системі господарювання бізнес-план виконує дві найважливіші функції:

- зовнішню — ознайомити різних представників ділового світу із сутністю та основними аспектами реалізації конкретної підприємницької ідеї;

- внутрішню (життєво важливу для діяльності самого підприємства) — опрацювати механізм самоорганізації, тобто цілісну, комплексну систему управління реалізацією підприємницького проекту [7, с. 107].

Традиційно бізнес-план розглядається як інструмент залучення необхідних для реалізації проекту фінансових ресурсів. Зовнішні інвестори та кредитори ніколи не вкладатимуть гроші в бізнес, якщо не ознайомляться з ретельно підготовленим бізнес-планом. Такий план має переконати потенційних інвесторів у тому, що підприємницький проект має чітко визначену стратегію успіху та заслуговує на фінансову підтримку.

Не менш важливою є і внутрішня функція бізнес-плану, в межах якої можна виділити два напрямки його застосування:

- як інструменту стратегічного планування та оперативного управління діяльністю підприємства. Розробка бізнес-плану вимагає визначення не тільки стратегічних напрямків і цілей діяльності, а й оперативних дій для досягнення таких [10, с. 26]. Тобто бізнес-план є основою поточного планування всіх аспектів діяльності підприємства, він сприяє глибшому усвідомленню працівниками особистих завдань, пов'язаних зі спільним для них бізнесом;

- як механізму аналізу, контролю й оцінки діяльності підприємства. Бізнес-план дає змогу аналізувати, контролювати й оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу.

Основними чинниками, які сприяли реалізації ідеї проекту, є:

- ініціатора проекту володіє земельною ділянкою площею 0,3754 га з документами на право оренди, проте для будівництва готелю слід змінити його цільове призначення з розміщення об'єктів громадського харчування на готель;

- ділянка розташована на березі Чорного моря в межах міста (перша лінія від берега моря), яке є крупним культурним, історичним центром півдня України, з великою кількістю архітектурних визначних пам'яток масштабів національної і міжнародної спадщини;

- при реалізації проекту будуть створені робочі місця;

- функціонування готелю приносить дохід до державного і місцевого бюджету;

- для учасників проекту готель буде ефективним бізнесом.

Передбачається, що ресторан (робоча назва „Браззавиль“) надаватиме комплекс

послуг, характерний для готелів цілорічного типу. У ресторані буде організовано харчування мешканців готелю і організацію банкетних заходів. Вартість сніданку у вигляді «шведського столу» буде включена у вартість мешкання, додаткове харчування і банкети складуть додатковий прибуток підприємству. У корпусі буде також розміщений фіто-бар (проект розвитку).

Сукупність досвіду, безумовна наявність споживачів, існуючої матеріальної бази, відведеної земельної ділянки створить умови для створення стійкого підприємства по організації вискоєфективного все сезонного і, перш за вселітнього відпочинку для одеситів і гостей міста.

Ініціатором проекту виступає МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ, яке одночасно виступає і як замовник проекту. Ініціатор - сторона, яка є автором головної ідеї проекту і пропозицій щодо його реалізації. Замовник - головна сторона, яка зацікавлена в здійсненні проекту, досягненні результатів, майбутній співвласник і користувач проекту. Він встановлює головні вимоги і масштаби проекту, забезпечує його фінансування за рахунок власних, позикових або повернутих засобів, а також здійснює процес управління взаємодії між всіма учасниками проекту.

В роботі проведено аналіз ринку ресторанних послуг в Україні та Одесі. Як показали дослідження, ресторанний бізнес не зважаючи на спад в 2009-2014 роках залишається досить привабливим видом бізнесу для інвесторів, який швидко окупається.

Головними чинниками розвитку ресторанного бізнесу в певному місті, на думку експертів, -добробут населення і традиції. Наприклад, в багатьох містах Західної України, не дивлячись на відносно невисокий рівень доходів, існує традиція в ранці випити чашку кави, у вечері зустрітися з друзями за келихом пива. Тому там актуальні невеликі і недорогі ресторани, кафе, кав'ярні і пивні. У таких крупних промислових центрах, як Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Одеса і ін., такої традиції немає, але відсоток людей з високим рівнем доходів достатньо великий. Тому в цих містах актуальні ресторани рівня вище середнього й елітні. Кардинальних відмінностей між столичними і регіональними ресторанами, не існує. Одеса посідає останнє місце в цьому списку. В 2016 році підприємства ресторанного бізнесу, за прогнозами, зможуть збільшити виручку до 20 млрд. грн. Або майже на 14%. Все це можливо при стабільному зростанні економіки, про що зараз дозволено говорити з високою часткою умовності. Поки ж можна прогнозувати, що 2015 рік для рестораторів буде, як мінімум, не гірше попереднього. Тим часом, розвиток цього ринку зумовлюють в основному загально економічні чинники, а саме: введення нового Податкового кодексу, подорожчання продуктів харчування і енергоносіїв тощо.

У зв'язку з тим що значна частина операторів ресторанного ринку найчастіше використовує форму організації бізнесу у вигляді фізичної особи-підприємця, загроза полягає в подальшому реформуванні цієї системи, що, у свою чергу, може вимусити підприємців міняти організаційну форму господарювання. Позитивною стороною можна вважати те, що з 01.04.2015 року для нових підприємств (створених до 1 квітня 2011 року, але не «старше» за три роки) з об'ємом доходу до 3 млн. грн. і кількістю співробітників до 20 осіб або тих, хто раніше працював на єдиному податку, почалися «податкові канікули» по сплаті податку на прибуток.

При розрахунках економічної ефективності проекту використовується загальна система оподаткування для товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ). За першим варіантом-організаційно-правова форма створюваного підприємства-товариство з обмеженою відповідальністю. МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ буде платником податку на прибуток і платником податку на додану вартість.

Для оцінки ефективності грошових потоків проекту використовувалися такі вхідні розрахункові фінансові показники.

Для нівеляції інфляції розрахунки копійчаного потоку за проектом були вироблені біля доларах США. Основною розрахунковою одиницею фінансових показників проекту використовувалася національна валюта України - гривня. Переклад валют здійснювався по курсу 1 дол. США прирівнювалося до 8,1 гривень. Це дозволяє уникнути збитків при зміні курсових різниць валют, або підвищення рівня інфляції на Україні.

Розрахунок в гривні проводився з врахуванням рівня інфляції в 2014 -2018 роках, 2018-2022 - 1,02 і 1,04 відповідно. Урахування інфляції по долару не проводилося.

Життєвий цикл для розрахунку показників ефективності був визначений на рівні 7 років.

Використовувані ставки дисконтування:

- по долару США - 12,5% (10 % - мінімальна прибутковість + 2% на ризики + 0,5% - сумісний вплив факторів інвестування);

- по гривні - 24% (18-19 % - мінімальна прибутковість 4-5% на ризики + 1% - сумісний вплив факторів інвестування).

Як показали розрахунки за проектом, термін окупності первинних витрат на відкриття ресторану складає 2 місяці (з урахуванням будівництва готелю і ресторану - 2,2 роки), що є середнім рівнем для даного об'єму інвестицій. Загальний дисконтований дохід за перший рік діяльності ресторану складає 35911 доларів США. Аналіз чутливості проекту до збільшення загальних витрат на здійснення заходів указує на велику стійкість проекту.

Для розрахунку терміну достатньо доходів першого року, проте, як ми вже відзначали, ресторан є частиною більш масштабного проекту будівництва готельний - розважального комплексу. Для повної оцінки показників ефективності необхідний розрахунок на весь період життєвого циклу проекту - 7 років, а для готелю - 10 років. Виходячи з планованої реалізації послуг, прогнозованих цін і розрахованих раніше витрат нами був проведений розрахунок показників ефективності робота ресторану на всі 7 років життєвого циклу проекту.

Висновки за результатами дослідження. Як показали розрахунки, термін окупності вкладеного капіталу становить 2,2 роки. Прибутковість проекту висока – на 1 гривню первинних

інвестицій приходится в середньому 3,23 грн. чистого дисконтованого доходу (в доларах США цей показник вищий - 3,69), внутрішня норма рентабельності складає 300,91 %, що указує на велику стабільність проекту, чистий приведень дохід складе 1458000 грн. (180000 доларів США) за 7 років здійснення проекту.

Все це свідчить про відносно високому рівні ефективності проекту, при збереженні закладених рівнів основних чинників реалізації проекту. Розрахунки були проведені за допомогою програми «ProjectExpert -7».

Література

1. Волков И.М., Грачева М.В. Проектный анализ. - М.: «Инфра-М», 2009. – 496 с.

2. Керівництво з питань проектного менеджменту: Пер. з англ. /Підред С.Д. Бушуєва, - 2-е вид., перероб. - К.: Видавничий дім "Деловая Украина", 2000. - 198 с.

3. Карпов В.А. Горбаченко С.А. Аналіз підприємницьких проектів,- Одеса: ОНЕУ, 2013. – 125 с.

4. Карпов В.А. Горбаченко С.А. Аналіз підприємницьких проектів. Друге видання - Одеса: Атлант, 2015.- 241 с.

5. Карпов В.А. Планування та аналіз підприємницьких проектів,- Одеса: ОНЕУ, 2014.- 218 с.

6. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Маркитан А.С. Бізнес-планування фірми,- К.: Знання, 2006 - 423 с.

7. Ястремська О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: Монографія. - 2-ге вид. - Х.:ІНЖЕК, 2004. – 312 с.

8. Яструбецька У.С. Грошові потоки в оцінці інвестиційного проекту підприємства // Фінанси України. - 2005. - №5. - С. 101-109.

1. Volkov Y.M., Hracheva M.B. Proektnyy analiz. - M.: «Ynfra-M», 2009. – 496 s.

2. Kerivnytstvo z pytan' proektnoho menedzhmentu: Per. z anhl. /Pidred S.D. Bushuyeva, - 2-e vyd., pererob. - K.: Vydavnychyuy dim "Delovaya Ukrayna", 2000. - 198 s.

3. Karpov V.A. Horbachenko S.A. Analiz pidpryyemnyts'kykh proektiv,- Odesa: ONEU, 2013. – 125 s.

4. Karpov V.A. Horbachenko S.A. Analiz pidpryyemnyts'kykh proektiv. Druhe vydannya - Odesa: Atlant, 2015.- 241 s.

5. Karpov V.A. Planuvannya ta analiz pidpryyemnyts'kykh proektiv,- Odesa: ONEU, 2014.- 218 s.

6. Kucherenko V.R., Karpov V.A., Markytan A.C. Biznes-planuvannyaafirmy,- K.: Znannya, 2006 - 423 s.

7. Yastrems'ka O. M. Investytsiyna diyal'nist' promyslovykh pidpryyemstv: metodolohichni ta metodychni zasady: Monohrafiya. - 2-he vyd. - Kh.:INZhEK, 2004. – 312 s.

8. Yastrubets'ka U.C. Hroshovi potoky v otsintsi investytsiynoho proektu pidpryyemstva // FinansyUkrayiny. - 2005. - #5. - S. 101-109.

Рецензент: Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи ОНЕУ

10.03.2016

УДК 311:640.4

Кравченко Оксана

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАТИСТИЧНИМИ
ДАНИМИ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

В статті досліджено трансформаційні процеси, що відбуваються в системі збору, обробки і подання статистичної інформації щодо діяльності у сфері ресторанного господарства України. Виявлено недоліки статистичного обліку сфери ресторанного господарства, що знижують інформативність надаваної статистичної інформації Державною службою статистики України. На основі аналізу європейського досвіду оприлюднення статистичних даних

сфери ресторанного господарства, надано рекомендації щодо вдосконалення статистичного обліку ресторанного господарства України з метою підвищення інформативності статистичних даних та сприяння інтеграції у міжнародний інформаційний простір. Розглянуто систему інформаційного забезпечення ресторанного господарства США, де окрім загальноприйнятих статистичних досліджень на базі інформації статистичної служби США Асоціація ресторанів США проводить власні дослідження. Надано рекомендації щодо організації оперативних спостережень розвитку ресторанного господарства і в Україні.

Ключові слова: статистичні спостереження, інформаційне забезпечення, статистична інформація, ресторанне господарство, діяльність із забезпечення стравами та напоями, європейська статистика, асоціація рестораторів США.

Кравченко Оксана

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИМИ ДАННЫМИ СФЕРЫ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА

В статье изучены трансформационные процессы, которые происходят в системе сбора, обработки и представления статистической информации по деятельности в сфере ресторанного хозяйства Украины. Выявлены недостатки статистического учета сферы ресторанного хозяйства, которые понижают информативность предоставляемой статистической информации Государственной службой статистики Украины. На основе анализа европейского опыта обнародования статистических данных сферы ресторанного хозяйства, представлены рекомендации по усовершенствованию статистического учета ресторанного хозяйства в Украине с целью повышения информативности статистических данных и содействия интеграции в международное информационное поле. Рассмотрена система информационного обеспечения ресторанного хозяйства США, где кроме общепринятых статистических исследований на базе информации статистической службы США Ассоциация ресторанов США проводит собственные исследования. Представлены рекомендации по организации оперативных наблюдений за развитием ресторанного хозяйства в Украине.

Ключевые слова: статистические наблюдения, информационное обеспечение, статистическая информация, ресторанное хозяйство, деятельность по обеспечению едой и напитками, европейская статистика, ассоциация рестораторов США.

Kravchenko Oksana

INTERNATIONAL EXPERIENCE IMPLEMENTATION OF STATISTICAL INFORMATION PROVIDING FOR RESTAURANT INDUSTRY

The article reviews transformation processes taking place in the system of collection, processing and presentation of statistical information regarding the Ukrainian restaurant industry. Were revealed shortcomings of restaurants industry statistical recording in Ukraine, that reduce the information content of the provided statistical information by the State Statistics Service of Ukraine. Based on the analysis of European experience in publication statistical data of restaurants industry, were given recommendations for improving statistical records of Ukrainian restaurants industry to increase the information content of statistical data and facilitate integration into international information space. An information providing system of the US restaurant industry, where apart from usual static data from US statistic, the National Restaurant Association of USA provides there own researches, was investigate. Recommendations concerning the organization of operational observations of restaurant industry of Ukraine were given.

Keywords: statistical observations, information providing, statistical information, restaurant industry, food and beverages activities, the European statistics, National Restaurant Association of USA.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбуваються трансформаційні процеси пов'язані з інтеграцією в міжнародне співтовариство. Вітчизняний Класифікатор видів економічної діяльності (далі КВЕД) ДК 009:2010 [1] було гармонізовано згідно з Європейським (NACE Rev. 2 [2]) та міжнародним (ISIC Rev 4 [3]) аналогами. Це спричинило зміни статистичної методології збору, обробки і подання статистичної інформації з метою забезпечення інформаційної єдності та можливості залучення до процесів міжнародного інформаційного обміну. Незважаючи на процеси, що вже відбуваються, система інформаційного забезпечення у сфері

ресторанного господарства України залишається недосконалою та потребує доопрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення та стандартизації займалися такі вчені, як Антонова В.А., Ананьєв О.М, Беліченко А.Г., Мазаракі А.А., П'ятницька Г.Т., та ін. В своїх роботах вони висвітлюють процеси, що відбуваються за умов інтеграції України у ЄС, гармонізації діючих державних стандартів та статистичного обліку до світових вимог.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми інформаційного забезпечення статистичною інформацією сфери ресторанного господарства досліджені недостатньо. Найчастіше науковці використовують наявну статистичну інформацію в своїх дослідженнях, та звертають недостатньо уваги до її якості. Зміни, що відбуваються, диктують необхідність розробки та надання рекомендацій щодо вдосконалення системи збору, обробки і подання статистичної інформації з метою підвищення її інформативності для науковців, органів державної влади, та підприємців.

Постановка завдання. Дослідити вітчизняний та міжнародний досвід інформаційного забезпечення статистичною інформацією сфери ресторанного господарства. Виявити недоліки інформаційного забезпечення статистичною інформацією в Україні. Надати рекомендації щодо вдосконалення системи збору і подання статистичної інформації в сфері ресторанного господарства з метою підвищення її інформативності, корисності, та можливостей практичного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна з найважливіших закономірностей розвитку світової економіки полягає в постійному зростанні ролі послуг, що знаходить відображення у збільшенні частки трудових ресурсів, які використовуються в цій сфері економіки [4, с. 19]. Поряд з цим, аналізуючи роль і місце ресторанного бізнесу в національній економіці, необхідно визначити, що рівень його розвитку, з одного боку, виступає одним з індикаторів, що визначають якість життя населення в країні; з іншого боку, – підприємницька діяльність у сфері ресторанного бізнесу забезпечує виконання цілей і завдань зростання економіки [5, с. 41]. Розвиток ресторанного господарства (далі – РГ) в першу чергу має соціальне призначення задоволення потреб клієнтів у харчуванні.

Платна основа послуг створює економічні результати, що вимагає від цих підприємств дотримання вимог ведення підприємницької діяльності в частині забезпечення відносин із державними органами [6, с. 42].

Важливу роль відіграє наявність повної та достовірної інформації щодо тенденцій та перспектив розвитку ресторанного господарства. Сьогодні ми знаходимось в стані змін, пов'язаних з процесами інтеграції в міжнародне співтовариство. Вітчизняний КВЕД ДК 009:2010 вже гармонізовано згідно з Європейським аналогом, зазнають змін також методологічні аспекти збору, обробки і подання статистичної інформації. Перед нами стоїть завдання забезпечення інформаційної єдності та цілісності зібраної статистичної інформації для можливості інтегрування в процеси міжнародного інформаційного обміну.

Проголошений Україною курс на інтеграцію до ЄС має бути підкріплений діями щодо створення належних передумов цієї інтеграції. Поступ у налагоджені тісних інтеграційних відносин України з ЄС передбачає серед інших реформування бухгалтерської системи України відповідно до міжнародних стандартів і стандартів ЄС, приведення системи стандартів і технічних норм України у відповідність до стандартів і норм ЄС, дотримання Україною положень нормативних документів ЄС щодо статистичного обліку [7, с. 213].

З 2012 р., згідно термінології нового КВЕД ДК 009:2010 почався поступовий процес зміни назви «Діяльність готелів і ресторанів» на «Тимчасове розміщення й організація харчування». На даний час ресторанне господарство в статистичному обліку України обліковується в складі розділу «Тимчасове розміщення й організація харчування» або в угрупованні з іншими видами економічної діяльності, що має свої недоліки.

Найчастіше статистична інформація стосовно ресторанного господарства обліковується консолідовано з готельною справою в групуванні «Тимчасове розміщення й організація харчування». Проте, ресторанна справа, на відміну від готельної, крім послуг організації харчування, має виробничу складову. Тут виникають специфічні виробничі питання нормування оборотних коштів, організації постачання, управління запасами, що відображуються в фінансових звітах. Коли Державна служба статистики України при підготовці розділу «Фінанси і кредит» [8, с. 60] в Статистичному

щорічнику України об'єднує баланси готелів і ресторанів в консолідований баланс за видом економічної діяльності «Тимчасове розміщення й організація харчування», втрачається інформативність такого балансу для аналізу як готельної справи, так і ресторанного господарства. Для відстеження індексів цін і тарифів, вартості основних засобів, введення в дію нових основних засобів, ступеню зносу основних засобів статистичний обліковець при врахуванні цін в ресторанному господарстві знову використовує поєднання закладів РГ з готелями [8, с. 76]. Розвиток підприємництва Державна статистична служба України обліковує за основними структурними показниками діяльності суб'єктів господарювання (кількість об'єктів господарювання, кількість найманих працівників, кількість зайнятих працівників, кількість підприємств за їх розмірами, обсяг реалізованої продукції) за видом економічної діяльності: «Тимчасове розміщення й організація харчування» [8, с. 296 – 304]. Вважаємо, що у статистичному обліку доцільно відокремлювати діяльність з тимчасового розміщення та діяльність з організації харчування за принципом «в тому числі», що відповідає практиці статистичного обліку у Євросоюзі.

При статистичному обліку зайнятості населення за видами економічної діяльності в країні кількість зайнятого населення в ресторанному господарстві обліковують разом з зайнятим населенням в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, в готелях, що створює ще один варіант об'єднання даних [8, с. 344]. В результаті такого укрупнення інформації з кількості зайнятих, в Статистичному щорічнику України 2012 р. в розділі «Підприємництво» отримуємо дані, що на суб'єктах господарювання у тимчасовому розміщенні й організації харчування зайнято 256,9 тис. працівників (це 2,58 % зайнятих працівників України) [8, с. 296]. В розділі «Зайнятість населення» зайняті в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльності готелів та ресторанів склала 4 млн 894 тис. осіб (це 24 % зайнятого населення України). Та жодна з наведених цифр не дає інформації щодо загальної кількості зайнятих саме у закладах РГ підприємств різних видів економічної діяльності.

На наш погляд укрупнення інформації заважає здійснювати об'єктивний аналіз, що негативно впливає на регуляторну функцію держави. Поєднуючи статистичні дані різних видів економічної діяльності, Держава демонструє відсутність уваги до них.

В результаті процесів зміни статистичного обліку ресторанного господарства на статистичний облік діяльності із забезпечення стравами та напоями суттєво змінилась структура подання інформації. У 2013 р. було зупинено збір і обробку даних за кількістю підприємств ресторанного господарства в розрізі ресторанів, кафе, барів, їдалень, що дозволяло відслідковувати тенденції зміни структури підприємств цих типів та їх чутливість до макроекономічних змін. Водночас, згідно угруповань прийнятих в новому КВЕД ДК 009:2010 розпочато подання даних величини товарообороту і кількості підприємств, що займаються діяльністю із забезпечення стравами та напоями в розрізі груп: «Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування»; «Постачання готових страв»; «Обслуговування напоями».

Донедавна частина даних щодо діяльності у сфері ресторанного господарства була представлена в розділі «Оптова й роздрібна торгівля. Ресторанне господарство» Статистичного щорічника України. Потрібно віддати належне, що в цьому розділі обліковець відокремлював з загального масиву саме статистичні дані сфери ресторанного господарства, та надавав можливість аналізу діяльності у ресторанному господарстві окремо від готельної справи. Ці дані містили інформацію про товарооборот, кількість підприємств, кількість закладів РГ, та кількість посадкових місць в закладах РГ. З передачею обліку статистичної інформації діяльності із забезпечення стравами та напоями з розділу «Оптова й роздрібна торгівля. Ресторанне господарство» до розділу «Послуги» з 2014 р. втрачено статистичний облік посадкових місць і кількості об'єктів (закладів) ресторанного господарства, що здійснюють діяльність у складі підприємств різних видів економічної діяльності. Це надає неповну інформацію про розвиток діяльності із забезпечення стравами та напоями. Наприклад, в 2013 р. в Україні працювало 20,6 тис. об'єктів ресторанного господарства, з яких лише 9,344 тис. об'єктів (закладів), які входили до складу підприємств, що за основним видом діяльності здійснювали діяльність із забезпечення стравами та напоями [9, с. 271; 2, с. 5, 105, 108, 113]. Таким чином, з припиненням обліку закладів РГ в складі підприємств інших видів економічної діяльності було втрачено інформацію про функціонування більш як половини закладів РГ України.

Велика кількість статистичних показників (у розділах Статистичного щорічника України: «Національні рахунки»,

«Послуги», «Підприємництво» та ін.) продовжують надаватись лише укрупнено в складі економічної діяльності «Тимчасове розміщення й організація харчування», що суперечить практиці статистичного обліку в країнах Євросоюзу, де статистична інформація надається як консолідовано, так і відокремлено в розрізі «Тимчасове розміщення» та «Діяльність із забезпечення стравами та напоями». В рамках інтеграції України в європейське середовище цікавим є досвід надання статистичної інформації у Європейському союзі, де публікується цілий спектр показників в розрізі країн, що дає широку уяву про рівень розвитку ресторанного господарства, як на території всього європейського співтовариства, так і на території окремих країн-учасниць (рис. 1). Такий розгорнутий статистичний матеріал надає широкі можливості для аналізу процесів, що відбуваються у ресторанному господарстві як всередині країни, так і в порівнянні з іншими країнами, планування дій щодо підтримки і розвитку ресторанного господарства.

Вважаємо, що з метою наближення показників діяльності із забезпечення стравами та напоями, що надаються Службою статистики України до стандартів Євросоюзу, та забезпечення їх подальшої сумісності, необхідно відображати всі показники, що вже обліковуються в Україні за секцією I КВЕД ДК 009:2010 «Тимчасове розміщення й організація харчування» з деталізацією «в тому числі» за розділами 55 «Тимчасове розміщення» та 56 «Діяльність із забезпечення стравами та напоями». Також, необхідним є продовження збору і оприлюднення статистичної інформації щодо:

1. Обсягів обороту діяльності із забезпечення стравами та напоями (замість обороту ресторанного господарства) з урахуванням обороту фізичних осіб підприємців [9, с. 253];

2. Кількості закладів (об'єктів), як на базі підприємств, що здійснюють діяльність із забезпечення стравами та напоями, так і у складі підприємств інших видів економічної діяльності [11, с. 105, 113];

3. Кількості посадкових місць у закладах із забезпечення стравами та напоями [11, с. 105, 113];

4. Кількості підприємств з деталізацією за найбільш розповсюдженими типами: «ресторани», «кафе», «бари», «їдальні, постачання їжі» [8, с. 282].

Рис. 1. Інформація, що представляється в розрізі країн службою Євростатистики за видом економічної діяльності «Діяльності із забезпечення стравами та напоями» (розробка автора за даними Євростатистики [10])

Це дозволить Статистичній службі Україна надавати статистичні дані за ключовими показниками Євростатистики з діяльності із забезпечення стравами та напоями за кількістю підприємств, кількістю найнятих працівників, обороту, проміжному споживанню, оплаті праці найманих працівників, валової доданої вартості, валовому прибутку, на підставі яких розраховуються показники продуктивності праці, середньої заробітної плати, співвідношення середніх показників заробітної плати і продуктивності праці, валової рентабельності.

Інформаційне забезпечення, як суттєва частина державної підтримки підприємницької діяльності в РГ, окрім надання печатних, інтерактивних і усних роз'яснень щодо організації бізнесу і сплати податкових та інших платежів, може складатися з аналізу діяльності ресторанного господарства країни, надання цієї інформації широкому загалу населення, оцінки ефективності РГ і задоволеності споживачів. В Україні підприємець частіше за все залишається на одинці зі своїми проблемами, за власною уявою оцінює ситуацію на ринку, самотійно робить висновки, як може. Існують лише поодинокі приклади, коли підприємці замовляють соціологічне чи маркетингове дослідження, наймають фахівців-консультантів з питань ефективного ведення бізнесу. Зазвичай це занадто дорого для невеликих підприємств, тому дозволити собі таку «розкіш» можуть не всі. Тому дуже цікавим є приклад організації інформаційного забезпечення в ресторанному господарстві США.

Кожен місяць із року в рік, окрім загальноприйнятих статистичних досліджень на базі інформації статистичної служби США, Асоціація ресторанів США проводить власні дослідження за матеріалами інформації, яка щомісяця збирається, обробляється і оприлюднюється. Цей процес здійснюється оперативно і професійно. В Україні збір, обробку та оприлюднення статистичних даних здійснюють Державна служба статистики України і Головні управління статистики всіх областей. Навіть узагальнені дані за минулий рік в Україні, оприлюднюються не раніше, ніж через півроку після закінчення попереднього року. Ці дані носять інформативний і аналітичний характер, відображують інформацію з офіційної статистичної звітності суб'єктів господарювання України.

На спеціалізованому сайті асоціації ресторанів США можна отримати саму свіжу і різноманітну інформацію з вибірками, графіками і конкретними цифрами за місяцями і роками [12; 13]. Така інформація дозволяє користувачам мати повну уяву про стан сфери ресторанного господарства взагалі, та в окремих сегментах. Це допомагає підприємцям приймати рішення щодо конкурентної боротьби, ціноутворення, збільшення чи зменшення бізнесу не за власною думкою, а за статистичною і аналітичною інформацією. Вражає оперативність з якою спеціальні статистично-аналітичні служби США обробляють і публікують інформацію у засобах масової інформації. Слід визнати, що на Інтернет-сайтах крім безоплатної інформації існують платні послуги доступу, наприклад, за 10 дол США, що складає відносно доходів американців незначну суму. Такі витрати є цілком прийнятними для будь-якого підприємця, що вже займається, або тільки планує розпочати свою діяльність у ресторанному бізнесі, надаючи чисельні можливості по здійсненню аналізу ринку, подальших перспектив розвитку, прогнозування.

Національна Асоціація ресторанів США (англ.: *National Restaurant Association of USA*) була заснована в 1919 р. для сприяння підвищення ефективності ресторанного господарства в США. Зараз – це провідна ділова асоціація операторів ресторанної індустрії країни, що включає більш ніж 945 тис. ресторанів і підприємств харчового обслуговування [14]. В Україні теж існує Асоціація готелів та ресторанів України, що сприяє інформаційному обміну між рестораторами, але не проводить настільки фундаментальних досліджень, як Асоціація ресторанів США.

Національна Асоціація ресторанів США з 2002 р. розраховує в кінці кожного місяця Індекс ефективності ресторанів США (англ.: *RPI – Restaurant Performance Index*) [15]. *RPI* відображує стан і прогноз розвитку ресторанної індустрії, чи промисловості (англ.: *Restaurant Industry*). Звертає на себе увагу, що в США ресторанне господарство зветься індустрією. Таким чином виробництво страв ставиться на один рівень з будь-яким іншим виробництвом. *RPI* вимірюється по відношенню до стаціонарного рівня 100. Індекс більше 100 означає, що вид діяльності знаходиться в періоді росту (розширення), в той час як значення індексу нижче 100 представляє собою період скорочення для основних показників індустрії.

Індекс *RPI* складається з двох компонент:

1. Індексу поточного стану (The Current Situation), який вимірює поточні тенденції за чотирма показниками у ресторанній індустрії: товарооборот (same-store sales), трафік, чи кількість відвідувачів (англ.: traffic customer), витрати труда (кількість працюючих) і витрати капіталу (інвестиції в оновлення, розширення, і модернізацію бізнесу);

2. Індексу очікувань (англ.: Expectations Index), який вимірює шестимісячний прогноз ресторанних операторів для чотирьох показників ресторанної індустрії: товарооборот (англ.: same-store sales), кількість співробітників (англ.: employees), капітальні витрати (capital expenditures), умови ведення бізнесу (business conditions).

RPI базується на інформації, що отримує Національна асоціація ресторанів США від більш ніж 400 ресторанів за показниками товарообороту, трафіку відвідувань, кількості працюючих, капітальним вкладенням. При цьому респонденти за поточними даними лише вказують, більше чи менше у них рівень перелічених показників у порівнянні з показниками даного місяця попереднього року. Вони не надають ніякої інформації про обсяги свого товарообороту, про кількість працюючих та кількість відвідувачів, про величину своїх капіталовкладень.

Ті ж самі респонденти для формування індексу очікувань надають інформацію лише про наявність очікування на наступні півроку щодо збільшення, чи зменшення, чи залишення без змін товарообороту, кількості співробітників, капітальних витрат, та умов ведення бізнесу, під якими розуміють загальний стан економіки (англ.: General Economic conditions). За даними відповідей за кожним питанням будуються щомісячні стовпчикові діаграми, на яких відображується відсоток респондентів, які вказали, що значення показника більше рівня цього показника попереднього року, та відсоток респондентів, які вказали, що значення показника менше рівня цього показника попереднього року. В результаті можна постійно спостерігати напрямок розвитку ресторанної індустрії та збіг сподівань і реального стану показників.

Крім Індексу ефективності ресторанної індустрії (RPI) в США з 2006 р. щомісяця розраховують Американський індекс задоволеності клієнтів ресторанної індустрії (англ.: ACSI – American Customer Satisfaction Index) [12; 16]. Для розрахунку Індексу задоволеності

клієнтів (ACSI) використовують інтерв'ю з клієнтами у якості вхідних даних декількох рівнів економічної моделі, що була розроблена в Університеті POSC школи Мічиганського бізнесу. Питання анкети містять очікування клієнтів, сприйняття якості, сприйняття цінності. Також оцінюють результати задоволеності: жалоби клієнтів, лояльність клієнтів, в тому числі рівень утримання клієнтів та «терпимості» ціни. ACSI розраховується як середньозважене відповідей на три питання, які вимірюють різні аспекти задоволеності продуктом і послугами. Для цього використовується фірмова технологія програмного забезпечення для оцінки зважування для кожного питання. Розрахунок здійснюється для ресторанної індустрії взагалі, та для поширених мереж швидкого харчування окремо. Надання інформації про рівень Індексу задоволеності клієнтів за 11 мережами швидкого обслуговування США з 2006 по 2014 рр. у вигляді таблиці дозволяє менеджерам постійно проводити моніторинг конкурентного стану своєї мережі в порівнянні з іншими, та приходити до необхідності певних дій (табл. 1).

Таблиця 1

Американський Індекс задоволення клієнтів мереж ресторанів швидкого обслуговування з повним замкненим циклом обслуговування, з 2006 – 2014 рр. [12]

Роки	Mc Don	KFS	Burg er	Toco	Dom .inos	Wen	Papa John'	Littl e	Star buck	Pizz	Dun kin'
2006	63	70	70	70	75	76	79	77	77	76	-
2007	64	71	69	69	75	78	77	75	78	72	-
2008	69	70	71	70	75	73	76	75	77	76	-
2009	70	69	69	73	77	76	75	75	76	74	-
2010	67	75	74	74	77	77	80	78	78	78	-
2011	72	75	75	76	77	77	79	80	80	81	-
2012	73	75	75	77	77	78	83	82	76	78	79
2013	73	81	76	74	81	79	82	82	80	80	80
2014	71	74	76	72	80	78	82	80	76	82	75

На нашу думку, розрахунок американського Індексу задоволеності клієнтів ресторанної індустрії – дуже дієвий механізм підвищення ефективності мереж швидкого обслуговування країни. Опитування проводиться в електронній формі, тому всі розрахунки

індексів та графіки розраховуються і будуються автоматично, та з супровідними аналітичними описами публікуються на сайті у вигляді карти трендів ресторанної індустрії [12; 15; 17; 18].

Можна стверджувати, що така система інформаційного забезпечення національної економіки країни дає можливість для підприємців, науковців, населення враховувати макроекономічні зміни розвитку ресторанної індустрії країни, та приймати відповідні рішення. Вважаємо за доцільне організовувати подібні оперативні спостереження розвитку ресторанного господарства і в Україні.

Висновки. Система інформаційного забезпечення статистичною інформацією в Україні є недосконалою. Незважаючи на чисельні зміни, що вже відбулись, процес гармонізації до європейських стандартів ведення статистичного обліку ще не завершено. У світовій практиці в інформаційному забезпеченні статистичною та аналітичною інформацією щодо діяльності у сфері ресторанного господарства активно приймають участь як державні (за допомогою Державної служби статистики), так і недержавні служби (наприклад, через Асоціацію ресторанів). В своїй діяльності недержавні служби активно використовують інформацію, що надається державними статистичними органами, та доповнюючи її власними даними надають розгорнуту інформацію щодо діяльності сфери ресторанного господарства, що має велику практичну цінність. В Україні проблема полягає у низькій інформативності статистичної інформації, що надається Службою статистики України за видом економічної діяльності «Діяльність із забезпечення стравами та напоями». Асоціація рестораторів України практично не займається фундаментальними дослідженнями, а більш концентрується на розвитку окремих закладів РГ. Все це спричинило недостатність наявної статистичної інформації у сфері ресторанного господарства для аналізу макроекономічної ефективності та прогнозування розвитку у масштабах країни. Надані рекомендації дозволяють наблизитись до міжнародних стандартів представлення статистичної інформації, підвищити її інформативність та практичне значення.

Для підвищення якості інформаційного забезпечення ресторанного господарства в Україні потребують подальших досліджень питання інформаційного забезпечення у різних країнах світу.

Література

1. Класифікація видів економічної діяльності: КВЕД ДК 009:2010: Національний класифікатор України: [затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 N 457] – К.: Видавничий будинок ФАКТОР, 2011. – 160 с. – ISBN: 978-966-180-184-3
2. Statistical classification of economic activities in the European Community: NACE Rev. 2: // Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg. – 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5902521/KS-RA-07-015-EN.PDF>
3. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities: ISIC Revision 4: // United Nations, New York. – 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf
4. Карл Уильям Л. Организация обслуживания на предприятиях массового питания: [пер. с англ. А.В. Любарского. Монография / Уильям Л. Карл. – М.: Экономика, 2009. – 346 с. – ISBN 5-86567-036-X : 17.28;16.80.
5. Ананьєв О.М., Сьомко О.В. Один з підходів до оцінки економічної привабливості та ефективності бізнес-проектів створення (реструктуризації) підприємств ресторанного господарства / О.М. Ананьєв, О.В. Сьомко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2005. – Вип. 38. – С. 345 – 350.
6. Моторин Р.М. Система національних рахунків: навч. посібник / Р.М. Моторин, Т.М. Моторина. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
7. Беліченко А.Г. Економічні засади євроінтеграційної політики України / А.Г. Беліченко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2008. – Вип. 33. – С. 206 – 216
8. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. – 552 с.
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2014. – 534 с.
10. Eurostat: Statistics Explained. Food and beverage services statistics-NACE REV.2 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statstics-explained/index.php/Food_and_beverage_services_statistics_-_NACE_Rev._2

11. Статистичний бюлетень «Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2014 р.»: – Державна служба статистики України, 2014. – [Електронне видання] – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat-u/publtorg-u.html>

12. Statistics and Studies from more than 18 000 sources [Електронне видання]. – Режим доступу: www.statista.com/topics/1135/us-restaurants

13. National Restaurant Association. News&Research [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://www.restaurant.org/News-Research/Research>

14. Ресторанная жизнь за рубежом // Вестник ПИР для индустрии питания. Аналитика. – 2009. – №2(77) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: exhibition.pir.ru/digest/145

15. Restaurant Performance Index [Електронне видання]. – Режим доступу: www.restaurant.org/news-Research/Research/RPI

16. ACSI – American Customer Satisfaction Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theacsi.org/about-acsi/the-science-of-customer-satisfaction>

17. Julian Champkin. RPI versus CPI: whats the difference? Why does it matter? Will it make you poorer or richer? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statlife.org.uk/economics-and-business/33-rpi-versus-cpi-what-s-the-difference-why-does-it-matter-will-it-make-you-poorer-or-richer>

18. Restaurent Trend Mapper. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.restaurant.org/trendmapper

1. Klasyfikatsiya vydiv ekonomichnoyi diyal'nosti: KVED DK 009:2010: Natsional'nyy klasyfikator Ukrayiny: [zatv. nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrayiny vid 11.10.2010 N 457] – K.: Vydavnychy budynok FAKTOR, 2011. – 160 s. – ISBN: 978-966-180-184-3

4. Karl Uyl'yam L. Orhanyzatsyya obsluzhyvanyya na predpryyatyyakh massovoho pytanyya: [per. s anhl. A.V. Lyubarskoho. Monohrafiya / Uyl'yam L. Karl. – M.: Ekonomyka, 2009. – 346 s. – ISBN 5-86567-036-Kh : 17.28;16.80.

5. Anan'yev O.M., S'omko O.V. Odyn z pidkhodiv do otsinky ekonomichnoyi pryvablyvosti ta efektyvnosti biznes-proektiv stvorenniya (restrukturyzatsiyi) pidpryyemstv restorannoho hospodarstva / O.M.

Anan'yev, O.V. S'omko // Visnik L'vivs'koyi komertsiiynoyi akademii. – 2005. – Vyp. 38. – S. 345 – 350.

6. Motoryn R.M. Systema natsional'nykh rakhunkiv: navch. posibnyk / R.M. Motoryn, T.M. Motoryna. – K.: KNEU, 2001. – 336 s.

7. Belichenko A.H. Ekonomichni zasady evrointehratsiynoyi polityky Ukrayiny / A.H. Belichenko // Humanitarnyy visnyk ZDIA. – 2008. – Vyp. 33. – S. 206 – 216

8. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2012 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. – K.: TOV «Avhust Treyd», 2013. – 552 s.

9. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2013 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. – K.: TOV «Avhust Treyd», 2014. – 534 s.

11. Statystychnyy byuleten' «Merezha rozdribnoyi torhivli ta restorannoho hospodarstva pidpryyemstv na 1 sichnya 2014 r.»: – Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2014. – [Elektronne vydannya] – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat-u/publtorg-u.html>

14. Restorannaya zhyzn' za rubezhom // Vestnyk PYR dlya yndustryi pytannya. Analytyka. – 2009. – #2(77) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: exhibition.pir.ru/digest/145

Рецензент: Соколи І.І., д.е.н., професор кафедри менеджменту Одеського національного політехнічного університету

10.03.2016

УДК 658.5:005.332.4

Крупіна Світлана, Яблонська Наталія
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуті питання, які пов'язані з системою управління конкурентоспроможністю. Запропоновано основні підсистеми які складають систему управління та принципи забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємства. Виділено, що кожна

система управління конкурентоспроможністю підприємства повинна мати: мету, об'єкт, суб'єкт, методологію, принципи, процес та функції управління, які мають знаходитися у взаємозв'язку один з іншим. Проблема управління конкурентоспроможністю підприємства це комплексна, складна та багатоаспектна проблема, від вирішення якої залежить рівень економічного та соціального життя країни. Конкурентоспроможність підприємства характеризує існування підприємства на ринку, дозволяє оцінити поточний і прогнозувати майбутній стан, вибирати різні варіанти управлінських рішень, які б забезпечували перехід з одного стану в інший.

Ключові слова: конкурентоспроможність, система управління конкурентоспроможністю, конкурентоспроможність підприємств, принципи управління, функції управління.

Крупина Светлана, Яблонская Наталья
СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с системой управления конкурентоспособностью. Предложены основные подсистемы, которые составляют систему управления и принципы обеспечения повышения конкурентоспособности предприятия. Определено, что каждая система управления конкурентоспособностью предприятия должна иметь: цель, объект, субъект, методологию, принципы, процесс и функции управления, которые должны находиться во взаимосвязи друг с другом. Проблема управления конкурентоспособностью предприятия это комплексная, сложная и многоаспектная проблема, от решения которой зависит уровень экономической и социальной жизни страны. Конкурентоспособность предприятия характеризует существование предприятия на рынке, позволяет оценить текущее и прогнозировать будущее состояние, выбирать различные варианты управленческих решений, обеспечивающих переход из одного состояния в другое.

Ключевые слова: конкурентоспособность, система управления конкурентоспособностью, конкурентоспособность предприятий, принципы управления, функции управления.

Krupina Svitlana, Yablonskaya Nataliya

**THE CONTROL SYSTEM OF THE ENTERPRISE
COMPETITIVENESS**

The article considers the issues related to the management system of competitiveness. Proposed major subsystems that form the management system and the principles of ensuring competitiveness of the enterprise. It is defined that each system of competitiveness management of the enterprise should have: aim, object, subject, methodology, principles, process and functions that need to be in relationship with each other. The problem of managing the competitiveness of an enterprise is a complex, challenging and multifaceted problem, the solution of which depends on the level of economic and social life of the country. Competitiveness characterizes the existence of an enterprise on the market, allows us to estimate current and predict future state, to choose different variants of managerial decisions, providing a transition from one state to another.

Keywords: competitiveness, management system of the competitiveness, competitiveness of enterprises, principles of management, functions of management.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України висуває якісно нові вимоги до управління конкурентоспроможністю підприємств. Діяльність підприємств в сучасних умовах ринкової економіки пов'язана з необхідністю завоювання і укріплення власних позицій в зовнішньому конкурентному середовищі.

Україна з кожним роком все більше залучається до світових господарських процесів, стає вагомим членом світового співтовариства, але українські підприємства, навіть отримуючи доступ до світових ринків збуту, є недостатньо конкурентоспроможними через відсутність відповідного досвіду, недосконалість системи законодавства, несталість зв'язків, недостатність механізмів співпраці та ін. Також підприємства втрачають позиції ще і на вітчизняних ринках, через втілення на них іноземних підприємств, які мають відповідний досвід, фінанси, інші ресурси та певні пільги. У ринкових умовах висока конкурентоспроможність підприємства дає можливість отримання високого і стабільного прибутку, тому питання, які пов'язані з управлінням конкурентоспроможністю підприємств є важливими й

актуальними як для окремих виробників, так і для економіки країни в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз останніх публікацій показав, що теоретичні, методичні та практичні питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств досліджували такі відомі вітчизняні дослідники, як: Г. Азоєв, П. Зав'ялов, Ю. Іванов, О. Нефедова, С. Савчук, Р. Фатхутдинов, А. Челенков, А. Юданов, а також зарубіжні вчені-економісти – І. Ансофф, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томсон та інші, але багато питань, зокрема, пов'язаних з процесом формування та розвитку системи управління конкурентоспроможністю підприємств залишаються невирішеними.

Метою дослідження є аналіз та обґрунтування необхідності існування системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Для досягнення мети в роботі були вирішені наступні завдання: запропоновано своє бачення поняття управління конкурентоспроможністю підприємства, виділено основні підсистеми та елементи системи управління, запропоновані функції, дії та принципи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку вітчизняних підприємств одним з головних аспектів діяльності підприємства є управління його конкурентоспроможністю. Значною мірою конкурентоспроможність підприємства визначається здатністю підприємства в сучасних умовах проектувати, виробляти та реалізовувати продукцію, яка за багатьма характеристиками є інноваційною та більш привабливою для споживачів, ніж товари конкурентів. З іншого боку, конкурентоспроможним є те підприємство, яке тривалий час може залишатися прибутковим в ринкових умовах.

Конкурентоспроможність характеризує властивість об'єкта задовольняти певну конкретну потребу в порівнянні з аналогічними об'єктами ринку. Її можна розглядати стосовно найрізноманітніших об'єктів: проектно-конструкторської документації, технології виробництва продукції, окремого проекту, підприємства, галузі, регіону, країни в цілому.

Конкурентоспроможність підприємства означає його здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості в умовах конкурентного ринку. Інакше кажучи,

конкурентоспроможність підприємства – це здатність забезпечувати виробництво і реалізацію конкурентоспроможної продукції.

Висока конкурентоспроможність – основна з головних умов існування та розвитку підприємства в умовах жорсткої конкурентної боротьби на ринку, тому підприємства-виробники ставлять перед собою наступні основні задачі: задоволення потреб споживачів на ринку, отримання максимального прибутку і збільшення обсягів реалізації продукції та послуг, розширення своєї частки на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечення необхідного рівня якості та процесу утворення ціни на продукцію, впровадження нової інноваційної продукції та технологічних процесів, модернізація обладнання та ін.

З нашої точки зору, управління конкурентоспроможністю підприємства — це сукупність заходів, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок введення інноваційної продукції, постійного вдосконалення якості та вигляду продукції, обґрунтованість цінових складових, пошук нових каналів збуту та покупців, поліпшення умов реалізації та післягарантійного обслуговування, реклами, маркетингу та ін.

Багато з дослідників теорії управління займаються питанням пошуку ефективних механізмів управління, які сприяли б швидкому реагуванню підприємства на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища і своєчасної адаптації до нових умов господарювання. Але багато питань, які пов'язані з формуванням системи управління конкурентоспроможності підприємства потребують постійного вирішення, так як весь час змінюється середа та умови функціонування будь-якого підприємства.

Для успішної діяльності на ринку кожне підприємство повинно розробити свою систему управління конкурентоспроможністю, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних підсистем, цілеспрямована дія яких дозволяє приймати рішення щодо коригування рівня конкурентоспроможності з метою його збереження чи зміни залежно від заданих масштабів діяльності або завдань щодо їх зростання та управління.

Система управління конкурентоспроможністю підприємства являє собою специфічну багатфункціональну та багатоеlementну систему, яка складається з комплексу взаємопов'язаних підсистем, які створюють певну цілісність і на функціонування яких впливають зовнішні та внутрішні чинники.

Під конкурентоспроможною системою управління підприємством розуміється сукупність органів, що реалізують місію і цілі діяльності спеціалізованими функціональними методами дії на основі інформаційних технологій, виходячи з вимог зовнішнього середовища і потенційних можливостей підприємства. Система управління повинна виробляти такі управлінські рішення, щоб дії на трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові та інші ресурси підприємства сприяли випуску конкурентоспроможної продукції.

Для підвищення конкурентоспроможності кожне підприємство має розробити систему управління, яка повинна складатися з наступних основних підсистем:

- розробка та обґрунтування вибору концепції та стратегії діяльності підприємства;
- досягнення синергетичного ефекту в системі управління конкурентоспроможністю;
- удосконалення системи управління персоналом та мотивація його роботи;
- розробка інноваційності до підвищення якості, вигляду та конкурентоспроможності продукції;
- планування діяльності підприємства за диверсифікаційним підходом;
- розрахунок основних показників та прогнозування рівня конкурентоспроможності підприємства;
- удосконалення внутрішнього механізму управління підприємством;
- інформаційне забезпечення системи управління підприємством та ін.

Всі підсистеми управління мають єдину мету – забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємства, укріплення його позицій на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення стійкого розвитку за рахунок створення та використання конкурентних переваг. Кожна з підсистем також може розглядатися як самостійна система, яка включає сукупність різноманітних елементів. Тобто можна казати, що система управління конкурентоспроможністю являє собою сукупність підсистем, виконання яких має сприяти підвищенню конкурентних можливостей підприємства, а саме і його конкурентоспроможності на ринку.

Кожна система управління конкурентоспроможністю підприємства повинна мати: мету, об'єкт, суб'єкт, методологію, принципи, процес та функції управління, які повинні знаходитися у взаємозв'язку один з іншим.

Метою управління конкурентоспроможністю підприємства є забезпечення життєдіяльності та розвитку підприємства в будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змінах у його зовнішньому середовищі.

Об'єктом управління конкурентоспроможністю підприємства є рівень конкурентоспроможності, необхідний для забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції.

Суб'єктами управління конкурентоспроможністю підприємства є певне коло осіб, що реалізують мету управління.

Методологією управління конкурентоспроможністю підприємства є концептуальні положення сучасної економічної та управлінської теорії, зокрема - ключові положення теорії ринку, теорії конкуренції та конкурентних переваг, концепції стратегічного управління, а також базові принципи та прикладні інструменти, які було напрацьовано в рамках сучасних управлінських підходів.

Важливе значення в досягненні цілей підприємства мають принципи управління, в яких узагальнені закони, закономірності та досвід управління. Вони визначають механізм діяльності, взаємодії і виступають правилами, нормами управління. Принципи управління це вираження основних загальних законів, які відображають відносини, згідно яких повинна створюватися, функціонувати і розвиватися система управління підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Недотримання принципів управління може призвести до невдач в управлінській діяльності, тому, знання і застосування принципів в практичній діяльності є важливішою умовою ефективного управління. Для підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства можна виділити наступні основні принципи управління конкурентоспроможністю підприємства:

- принцип відповідності теорії та практики, тобто будь-яке управлінське рішення має відповідати логіці, функціям та методам управління конкурентоспроможністю підприємства та вирішувати практичні завдання;

- принцип системності управління, тобто будь-який об'єкт має розглядатися як система;

- принцип наукової обґрунтованості управління, тобто при формуванні системи управління повинні враховуватися економічні закони та закономірності розвитку, застосовуватися наукові розробки, інноваційні підходи та методи моделювання, що мають сприяти підвищенню конкурентоспроможності діяльності підприємства;

- принцип цілісності, тобто необхідно одночасно розглядати систему як єдине ціле і в той же час як підсистему для вищестоящих рівнів;

- принцип ранжирування об'єктів управління за їх важливістю, тобто всі складові елементи об'єктів мають бути визначені за вагомістю об'єктів, проблем, чинників, їх ефективністю, актуальністю, розмірами та ступенем ризику;

- принцип багатоваріантності, тобто необхідна сукупність альтернативних варіантів розвитку подій;

- принцип множинності, тобто має використовуватися безліч економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи в цілому;

- принцип порівнянності управлінських рішень, тобто з альтернативних варіантів управлінських рішень має вибиратися найбільш ефективний та прибутковий з урахуванням середовища функціонування підприємства;

- принцип збереження та розвитку конкурентних переваг підприємства, тобто на кожному рівні розвитку підприємства необхідним є аналіз сильних та слабких сторін об'єкта управління, на основі чого формується ефективна концепція та конкурентна стратегія розвитку підприємства в певній сфері діяльності у порівнянні з конкурентами;

- принцип ринкової спрямованості, тобто визначальним моментом розвитку підприємства є його можливості, які залежать від змін у зовнішньому середовищі (розвитком попиту та потребами ринку);

- принцип цільової спрямованості, тобто всі напрямки підвищення конкурентоспроможності підприємства мають відповідати меті його конкурентної стратегії;

- принцип розвитку, тобто існує необхідність орієнтації не на короткострокові, а на довгострокові результати;

- принцип комплексності, тобто всі ресурси зростання конкурентоспроможності, які є в функціональних напрямках діяльності підприємства, мають бути з'єднані у єдиний ланцюг;
- принцип гнучкості, тобто будь-яке підприємство має стратегічно та своєчасно реагувати на зміни на ринку і появи принципово нових загроз та можливостей розвитку підприємства;
- принцип етапності, тобто процес розробки та реалізації конкурентних стратегій діяльності підприємства має проходити за етапами, процедурно та в часі і ін.

Конкурентоспроможність підприємств вимагає наявності внутрішніх та зовнішніх функцій управління, основні з яких наступні: аналіз, встановлення мети, прогнозування, планування, організація, регулювання, облік та контроль діяльності щодо формування конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності, реалізація яких формує процес управління конкурентоспроможністю.

Тобто процес управління конкурентоспроможністю підприємства – це сукупність дій, які спрямовані на досягнення мети з підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Процес ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства має включати наступні етапи: аналіз стану зовнішнього середовища, наявності та діяльності існуючих конкурентів в галузі й на ринку; діагностику основних показників конкурентоспроможності підприємства; конкурентне позиціонування підприємства та порівняння його рівня з аналогічними підприємствами галузі; розробку концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства та їх реалізацію.

Висновки і перспективи подальших розробок.

В умовах ринкових відносин особливо важливим завданням для кожного підприємства стає процес управління його конкурентоспроможністю, який є складовою частиною загальної системи управління підприємством та спрямований на систематичне вдосконалення якості продукції, яка виробляється, пошук інноваційних рішень, розширення каналів збуту, зростання кількості споживачів та середньої вартості покупки та ін. Така політика розвитку підприємства має орієнтуватися на певні умови, зокрема на рівень інноваційності та науково-технічні розробки, ефективність використання ресурсів виробництва, рівень фінансової незалежності підприємства та ін.

Вивчення особливостей управління конкурентоспроможністю підприємства показало, що сучасне підприємство, для забезпечення своєї життєдіяльності та підвищення отримання прибутку, повинне мати свою індивідуальну систему управління конкурентоспроможністю підприємства, адаптовану до сучасних ринкових умов господарювання. Тобто, перш за все, це уміння максимально використовувати в інтересах підприємства ринкову ситуацію, що склалася або може скластись на певний час, для збільшення виробництва, надання послуг, товарообігу та одержання максимального прибутку. Головна мета процесу управління конкурентоспроможністю підприємства в ринкових умовах – це оцінка можливостей підприємства щодо поліпшення або утримання своїх позицій. Саме потенційні можливості підприємства є головним козирем у конкурентній боротьбі, в якій перемагає той, хто має більш вагомий потенціал до зростання, завоювання ринку, агресивного наступу та маневрування на ринку.

Література

1. Ансофф І. Стратегическое управление / І. Ансофф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/5182/>
2. Мунтіян В.І. Конкурентоспроможність національної економіки, як головний критерій економічної безпеки // Механізм регулювання економіки. - 2010. - № 2. - С. 23-43.
3. Конкурентоспособность продукции и предприятия (Буркинский Б.В., Лазарева Е.В., Агеева И.Н., Брыкалина С.В. и др.). Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2002. – 132 с.
4. В.А. Павлова, Р.В. Губарев Система управління конкурентоспроможністю підприємства // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://duer.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10112.pdf>
5. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія. - Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2006. - 276 с.
6. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. — 264 с
7. С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась, Т.В. Омеляненко., А.В. Вакуленко. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. - 527 с.

8. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с

1. Ansoff Y. Stratehycheskoe upravlenye / Y. Ansoff [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/5182/>

2. Muntiyan V.I. Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky, yak holovnyy kryteriy ekonomichnoyi bezpeky // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. - 2010. - # 2. - S. 23-43.

3. Konkurentospobnost' produktsyy u predpryyatyya (Burkynskyy B.V., Lazareva E.V., Aheeva Y.N., Врыкалына S.V. y dr.). Odessa: YPRЭЭY NAN Ukrayny, 2002. – 132 s.

4. V.A. Pavlova, R.V. Hubaryev Systema upravlinnya konkurentospromozhnistyyu pidpryyemstva // [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://duep.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10112.pdf>

5. Pavlova V.A. Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: otsinka ta stratehiya zabezpechennya: monohrafiya. - Dnipropetrovs'k : Vyd-vo DUEP, 2006. - 276 s.

6. Piddubnyy I. O. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyyu pidpryyemstva / I. O. Piddubnyy, A. I. Piddubna. — Kh. : VD «INZhEK», 2004. — 264 s

7. S.M. Klymenko, O.S. Dubrova, D.O. Barabas', T.V. Omel'yanenko., A.V. Vakulenko. Upravlinnya konkurentospromozhnistyyu pidpryyemstva: Navchal'nyy posibnyk. – K.: KNEU, 2006. - 527 s.

8. Fatkhutdynov R.A. Upravlenye konkurentospobnost'yu orhanyzatsyy: uchebnoe posobyе / R.A. Fatkhutdynov. – М.: Yzd-vo Эkсмо, 2004. – 544 с

***Рецензент:** Павлов О.І., д.е.н., професор, Одеська національна академія харчових технологій*

17.03.2016

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ

У статті виявлено, що явище конкуренції становить одну з основних тенденцій розвитку ринкового середовища. Визначено, що проблематика конкурентоспроможності займає одне з центральних місць в економічному аналізі різних видів господарської діяльності різних суб'єктів. Доведено, що в умовах ринкової економіки стійке положення будь-якого підприємства на зовнішньому ринку визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатності виробляти і збувати продукцію, яка за ціновими і неціновими характеристиками більш приваблива для споживачів, ніж продукція їх конкурентів. Проаналізовані сучасні проблеми підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств на зовнішньому ринку. Розглянуто наукові підходи до сутності понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність аграрних підприємств», досліджено основні чинники, що стримують розвиток конкурентоспроможності останніх.

Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що вперше отримали детальний розгляд причини низької конкурентоспроможності українських аграрних підприємств з огляду на західний вектор розвитку торгівельних відносин України. Результатом дослідження стала пропозиція основних шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України на зовнішньому ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, агропромисловий комплекс, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішній ринок, Світова організація торгівлі, експортно-імпортні операції.

АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК УКРАИНЫ НА ВНЕШНЕМ РЫНКЕ

В статье установлено, что явление конкуренции составляет одну из основных тенденций развития рыночной среды. Определено, что проблематика конкурентоспособности занимает одно из центральных мест в экономическом анализе различных видов хозяйственной деятельности различных субъектов. Доказано, что в условиях рыночной экономики устойчивое положение любого предприятия на внешнем рынке определяется уровнем его конкурентоспособности, то есть способности производить и сбывать продукцию, которая по ценовым и неценовым характеристикам более привлекательна для потребителей, чем продукция их конкурентов. Проанализированы современные проблемы повышения экономической эффективности и конкурентоспособности продукции сельскохозяйственных предприятий на внешнем рынке. Рассмотрены научные подходы к сущности понятий «конкурентоспособность» и «конкурентоспособность аграрных предприятий», исследованы основные факторы, сдерживающие развитие конкурентоспособности последних.

Научная новизна данного исследования заключается в том, что впервые получили детальное рассмотрение причины низкой конкурентоспособности украинских аграрных предприятий с учетом западного вектора развития торговых отношений Украины. Результатом исследования стало предложение основных путей повышения конкурентоспособности предприятий АПК Украины на внешнем рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкуренция, агропромышленный комплекс, внешнеэкономическая деятельность, внешний рынок, Всемирная торговая организация, экспортно-импортные операции.

THE ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE FOREIGN MARKET

In the article it is defined that the phenomenon of the competition is one of the main trends of the market environment development. It is determined that the issue of competitiveness occupies one of the central places in the economic analysis of different types of economic activities of various actors. It is proved that in the market economy, a stable position of any company in a foreign market is defined by the level of its competitiveness, i.e. the ability to produce and market products that are on the price and non-price characteristics more attractive to consumers than the products of their competitors. Modern problems of increasing economic efficiency and competitiveness of production of the agricultural enterprises in a foreign market are analyzed in the article. Scientific approaches to the essence of the concepts of "competitiveness" and "competitiveness of the agricultural enterprises" are considered, the major factors constraining the development of the competitiveness of the latter are investigated.

The scientific novelty of this research lies in the fact that for the first time the reasons for the low competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises received a detailed examination in a view of the western vector of development of Ukrainian trade relations. The proposal of the main ways to improve the competitiveness of the agricultural enterprises of Ukraine in a foreign market became the result of the research.

Keywords: competitiveness, competition, agro-industrial complex, foreign economic activity, foreign market, the World Trade Organization, export-import transactions.

Постановка проблеми. Головною умовою підвищення економічної і соціальної стабільності економіки України є формування конкурентоспроможного ринку. Сьогодні особливо актуальним є пошук шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Проблема конкурентоспроможності аграрного сектора займає одне з провідних місць в економічному аналізі різних суб'єктів господарювання, що пояснюється посиленням міжнародної конкуренції. Аграрний бізнес – ключова галузь, розвиток якої здатний підняти добробут нашої країни. Це особливо важливо

сьогодні, коли економіка України знаходиться в скрутному перехідному стані, коли основні експортери: металургія і хімічна промисловість – опинилися в дуже складному становищі. Розвиток аграрного сектора економіки може стати найбільш пріоритетним, оскільки він мало залежить від імпортних енергоносіїв і має високий експортний потенціал. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури. Однак потрібно додати, що конкурентоспроможність аграрних підприємств залежить також від погодних умов, природних ресурсів та тривалості виробничого циклу.

Проблема підвищення конкурентоспроможності АПК України на європейському продовольчому ринку посилилася, з огляду на приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, що призвело до перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського господарства, зумовило поглиблення кризи в АПК і розвитку сільських територій і, таким чином, створило загрозу продовольчій безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема конкурентоспроможності досліджується в економічній літературі досить недавно. Основоположником сучасної теорії конкурентоспроможності по праву вважається М. Портер. Базові елементи його концепції викладено у праці "Міжнародна конкуренція" (1990 р). У вітчизняній економічній літературі до питань теорії та практики забезпечення конкурентоспроможності вчені стали звертатися лише з останнього десятиліття минулого століття.

Вивченням проблем зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів національної економіки, шляхів та методів їх вирішення та їх ролі в формуванні конкурентоспроможності аграрних підприємств знайшли відповідне дослідження в наукових працях відомих вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, Т.Ю. Богомолової, В.І. Бойко, В.П.

Галушки, В.І. Губенко, А.Д. Гудзинського, О.М. Жеглова, А.М. Кандиби, Ю.П. Макогона, М.І. Маліка, О.М. Онищенко, Б.І. Пасхавера, А.П. Румянцева, П.Т. Саблука, Ю.І. Скірко, М. Туган-Барановського, О.В. Шубравської, А.Е. Юзефовича, В.В. Юрчишина.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності такі чинники, як: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи; нерозвиненість інфраструктури АПК; недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними; недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок.

Мета дослідження. Вивчення особливостей механізмів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на зовнішньому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрне підприємство є відкритою соціально-економічною системою, визначає і реалізує свою місію, досягає цілей лише у взаємодії, взаємозалежності із навколишнім середовищем [7, с. 12]. З нього воно отримує необхідні для нормального функціонування ресурси, в ньому формує свою репутацію, втілює в життя свої наміри, реалізує продукцію, отримує прибуток для розширеного відтворення.

Конкурентоспроможність підприємства на внутрішньому і зовнішніх ринках характеризується можливістю випускати конкурентоспроможну продукцію і потенційною можливістю для такого випуску.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 18% ВВП, створюється 16% валової доданої вартості, у ньому зайнято майже 25% загальної чисельності працюючих в державі [1, с. 114]. Найбільшу питому вагу вітчизняної аграрної продукції виробляють дрібні селянські домогосподарства. Проте цілеспрямована робота щодо впровадження науково обґрунтованих технологій утримання худоби, збалансованої годівлі, ветеринарного обслуговування, селекції у підсобних господарствах не ведеться, що призводить до того, що їх продукція не відповідає вимогам якості та безпеки в рамках угод СОТ та вимог ЄС і є неконкурентоспроможною. Тому членство України у СОТ та перебування у зоні вільної торгівлі з ЄС призведе до втрати вагомого джерела сукупного доходу сільських родин (за підрахунками експертів проблема торкнеться близько 3 млн. осіб).

Формування ринкових відносин в аграрному секторі національної економіки і формування конкурентоспроможності аграрних підприємств неможливе без здійснення відповідних економічних реформ та включення України в світові інтеграційні процеси. Особлива роль при вирішенні цих проблем належить зовнішньоекономічній діяльності та вдосконаленню механізмів її регулювання.

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою і невід'ємною частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин. В умовах централізованої, планової системи господарювання зовнішньоекономічні зв'язки здійснювалися тільки на державному рівні. Підприємства, як юридичні особи, були позбавлені можливості самостійного виходу на зовнішній ринок [9, с. 94].

Перехід до ринкових відносин і організація фондового, товарного ринків і ринків факторів виробництва створюють сприятливі умови для здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій АПК, підвищення рівня і обсягів виробництва. У нових економічних умовах господарювання підприємства та об'єднання АПК отримали право безпосередньо здійснювати експортно-імпорتنі операції. Незважаючи на велику зацікавленість суб'єктів підприємницької діяльності у використанні права виходу на зовнішній ринок і здійсненні експортно-імпорتنих операцій та отриманні валютних коштів, практика показує, що результати цієї діяльності не завжди є позитивними. Тому перед суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності стоять проблеми аналізу динаміки, кон'юнктури міжнародних і внутрішніх ринків і на цій основі – розробки механізмів адаптації, що сприяють достатній гнучкості в поведінці суб'єктів господарювання та оперативності в прийнятті ними відповідних рішень.

Саме тому питання організації експортно-імпоротної діяльності підприємств АПК, визначення економічної ефективності експорту певних видів продукції, дослідження шляхів організації виходу підприємств АПК на зовнішній ринок є досить актуальними.

Всі фактори конкурентоспроможності ринку діляться на внутрішні і зовнішні. Внутрішні чинники конкурентоспроможності – сукупність усіх можливостей підприємства, що впливають на собівартість і якість продукції. Зовнішні чинники конкурентоспроможності не входять до сфери управління

підприємств і формуються в ринковому середовищі. У середовищі функціонування аграрних підприємств доцільно виділити не зовнішні і внутрішні чинники конкурентоспроможності, а ті, що створюються (керовані) і ті, що враховуються (некеровані) [4, с. 309-311].

На формування конкуренції в сільському господарстві особливий вплив має матеріально-технічна база, кадрове забезпечення, раціональна спеціалізація і організація виробництва, якість продукції, товарність, низька собівартість, державна підтримка аграрного бізнесу. Формування підприємствами конкурентних переваг призводить до зменшення собівартості і поліпшення якості продукції.

Аграрні підприємства функціонують в умовах постійного тиску потенційних конкурентів, так як в аграрній сфері майже відсутні вхідні бар'єри для підприємств.

Послабити тиск з боку потенційних конкурентів можливо також шляхом участі аграрних підприємств в інтегрованих структурах. В них забезпечення конкурентних переваг поєднується з економією за рахунок масштабів та ефективним маркетингом. При цьому за умов вертикальних зв'язків перспективним напрямом є розвиток єдиних торгових марок [12, с. 103].

В аграрному секторі якість продукції застосовується як основний показник оцінки її конкурентоспроможності. Щоб забезпечити якість продукції необхідно дотримуватись вимог технології, проводити детальний контроль від початку процесу виробництва і до моменту надходження до споживача, це повинно регламентуватися українськими та міжнародними нормативними документами.

Важливі заходи розвитку галузі сільського господарства, які водночас забезпечують посилення конкурентоспроможності АПК, містяться у регуляторних актах Міністерства аграрної політики України, постановах Кабінету Міністрів України, Державній цільовій програмі сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» [3, с. 68]. Проте в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий документ (довготермінова стратегія), у якому закріплено механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції з гарантіями державної підтримки. Об'єктивно видається доцільним прийняття такого документу.

Ефективний розвиток процесів спеціалізації, кооперації та агропромислової інтеграції, удосконалення системи взаємозв'язків між усіма учасниками виробничого процесу може відбуватися за умови створення такої системи регулювання, яка б через свої механізми здійснювала ефективний вплив на весь агропромисловий комплекс. Така система міжгалузевого регулювання дозволяє поєднати інтереси регіону та держави з галузевими інтересами, узгодити дії всіх, хто задіяний у функціонуванні продовольчого комплексу. Іншими словами, ця система забезпечить ефективну реалізацію державної політики у сфері продовольства. При цьому роль та значення органів державного регулювання у розвитку регіональних продовольчих комплексів у сучасних умовах (при значному розширенні самостійності первинних суб'єктів господарювання і посиленні їх відповідальності за кінцеві результати роботи) не тільки не знижуватиметься, а й зростатиме. Такі регулюючі структури повинні виступати, по-перше, повноправними представниками держави, провідниками реалізації її економічної і соціальної політики в розвитку агропромислового комплексу, по-друге, стати гарантом забезпечення встановлених для агропромислових підприємств різних форм власності, прав і умов здійснення господарської діяльності.

Основою здійснення державної політики розвитку агропромислового комплексу повинен стати регіональний рівень, що зумовлено необхідністю ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу, а також зростанням ролі органів місцевого самоврядування. Посилення впливу регіональної системи регулювання на соціально-економічні процеси викликано також потребою раціональнішого використання трудових ресурсів і регіональним характером виробничої та соціальної інфраструктури. Вплив з боку держави на формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку слід здійснювати переважно ринковими засобами регулювання з погодженням інтересів суб'єктів ринку, зокрема запровадження контрактної системи закупівель з метою залучення приватного бізнесу [6, с. 73]. Неодноразово лунали пропозиції з боку практиків про запровадження цільових адресних дотацій конкретним категоріям малозабезпечених громадян. Це дозволить забезпечити, з одного боку, сприятливі і прозорі умови діяльності товаровиробників і, водночас, залишити доступним для

найбільш незахищених верств населення основні продукти харчування.

Подібні заходи існують в багатьох розвинених країнах світу. Зокрема в США близько 30 млн. населення – практично кожен десятий житель країни, отримує спеціальні адресні дотації, а ціни на продукти харчування формують ринок [10, с. 134]. Можна звичайно дискутувати питання про обсяги цих дотацій, про те, кому їх надавати, але те, що їх потрібно запроваджувати якомога швидше – очевидно.

Автор виділяє два пріоритетних напрямки нової аграрної політики на найближчу перспективу:

1. Удосконалення цінової політики, яка б відновила паритетність цін і забезпечила позитивну цінову підтримку сільськогосподарських виробників.

2. Удосконалення бюджетної підтримки аграрного сектора.

В обох напрямках систему державної підтримки необхідно вдосконалити в напрямку приведення у відповідність до вимог СОТ і нової спільної аграрної політики ЄС.

Таким чином нова аграрна політика України повинна забезпечити адаптацію системи державної підтримки та регулювання сільського господарства до стандартів СОТ та ЄС, насамперед у сфері ціноутворення і бюджетного фінансування.

Для удосконалення цінової політики останнім часом було багато пропозицій, велика частина яких зводилася до державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, в тому числі встановлення параметрів цін (мінімальних, середніх, максимальних). Однак це не ринковий спосіб вирішення проблеми, а скоріше вимушене реагування на її загострення. Подолання цінового диспаритету можливе за рахунок удосконалення ринкових відносин, забезпечення прозорості аграрного ринку. Саме через непрозорість аграрного ринку в даний час спостерігається вакханалія з цінами. Є численні факти, коли одну й ту ж саму продукцію різні підприємства в одній області, і навіть в одному районі, продають за цінами, які коливаються в 2-3 рази, в той час як у світовій практиці допустимим вважається відхилення на 10-20%. В Україні практично не застосовуються ринкові механізми прозорого ринку. Частина сільськогосподарської продукції, яка продається через біржі, коливається в межах 1-3%, тоді як вона повинна становити не менше 10%, як це практикується у країнах з цивілізованим ринком [2, с. 142-

143]. Такі прогресивні методи біржової торгівлі як форвардні, ф'ючерсні та опціонні контракти, ярмаркові торги в системі оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією становлять мізерну частину. Прямі контракти (між сільськогосподарськими та переробними підприємствами) не сприяють прозорості ринку та об'єктивності цін, а, навпаки, використовуються як важелі тиску на аграріїв з боку регіональних монополістів-переробників. Тому можливості удосконалення цінової політики в аграрному секторі шляхом істотного поліпшення ринкових відносин дуже великі.

Удосконалення бюджетної політики по відношенню до села вимагає поступового обмеження державної підтримки від виробництва і спрямування її на загальний розвиток сільської території. Справа в тому, що механізм стимулювання виробництва (дотації на одиницю площі, поголів'я тварин або продукції) створює нові проблеми: збільшення виробництва продукції викликає зниження цін на неї, а далі - необхідність цінової підтримки виробників. Так уже було не раз у світовій практиці, в тому числі і в Україні, а саме в зерновому секторі, в 2004 і 2008 рр., коли через стимулювання збільшення виробництва в результаті знизилися ціни. Без великого споживчого попиту, організованого ринку і системи експорту продукції будь-яке стимулювання її виробництва в Україні обертається зниженням цін і необхідністю компенсації втрат аграріям [5, с. 97]. Крім того, підтримка виробництва має ті ж недоліки, що і підтримка цін: нерівномірність за підгалузями виробництва і видам продукції, по підприємствах, а також по регіонах, районах і роках. Тому в ЄС більш ефективною визнано підтримка розвитку сільської території.

Експортний потенціал АПК України використовується ще дуже слабо, лібералізація зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією не підкріплена стимулюванням її експорту. Як наслідок, український аграрний сектор недостатньо інтегрований у світовий продовольчий ринок. Про це свідчить невелика частина експорту в валової продукції галузі, яка становить 12%, тоді як в Польщі і Угорщині цей показник дорівнює 25%, а в Німеччині - понад 50% [8, с. 169].

В значній мірі це обумовлено низькою конкурентоспроможністю вітчизняної сільськогосподарської продукції в порівнянні з продукцією інших країн-експортерів.

Серед основних елементів, які обумовлюють конкурентоспроможність аграрної продукції, можна виділити наступні фактори: якість, витрати виробництва і ціна реалізації. У свою чергу вони залежать від впливу ряду інших факторів, які формують якісні переваги продукції і індивідуальний рівень витрат товаровиробника [11, с. 62]. Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності та підвищення її рівня є багатофакторним явищем.

Отже, основними напрямками забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції мають стати наступні:

- удосконалення системи техніко-технологічного забезпечення виробництва;
- застосування нових ресурсозберігаючих технологій;
- своєчасне проведення агротехнічних заходів;
- здійснення контролю за якістю на всіх етапах виробництва і збуту продукції;
- раціональна внутрішньогосподарська спеціалізація і концентрація;
- підвищення продуктивності праці;
- розвиток великих товарних сільськогосподарських підприємств;
- впровадження нової державної політики в галузі АПК.

Успішна реалізація заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції створює сприятливі умови для розвитку експортного потенціалу АПК і вступу України в інтеграційні процеси світової економіки.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України в нових інституційних умовах державної підтримки сектора, пов'язаних з приєднанням до СОТ, настійно вимагають посилення участі держави в розвитку аграрної ринкової і соціальної інфраструктури. При цьому така підтримка не повинна ігнорувати інтереси середніх і малих за розмірами індивідуальних селянських і фермерських господарств та їх специфічні вимоги до об'єктів ринкової інфраструктури. Конкурентоспроможність підприємства визначається дією специфічних факторів, які зумовлюють державну підтримку

сільськогосподарського виробництва, його сильну залежність від природнокліматичних умов, ключову роль сільськогосподарської продукції в забезпеченні продовольчої безпеки.

Таким чином, для збільшення конкурентних можливостей на зовнішньому ринку аграрному сектору необхідно: розвивати соціальну і ринкову інфраструктуру в сільського господарській місцевості; поліпшувати якість виробленої сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів; подолати невдачу інтеграцію науки та виробництва; розробити програму створення галузевих зон із виробництва найперспективніших видів продукції, яка має конкурентні переваги на світовому ринку; використовувати стратегічні технології й нові форми господарювання.

Перспективи подальших досліджень. Дане дослідження не вичерпує всіх проблем виходу на зовнішні ринки і розвитку підприємств АПК України. Надалі передбачається вивчення впливу структурних зрушень в економіці України на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на міжнародному ринку.

Література

1. Зінов'єв Ф.В. Формування ефективних механізмів господарювання в агропромисловому комплексі / Зінов'єв Ф.В. – Сімферополь: Таврія, 2001. – 260 с.
2. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
3. Михайлюк І.Ф. Державне регулювання економіки / Михайлюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 529 с.
4. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення: монографія / За ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
5. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку: монографія / За ред. М.А. Хвесика, А.С. Лисецького. – К.:РВПС України НАН України, 2009. – 216 с.
6. Ключко В.М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції АПК / Ключко В.М. // Економіка АПК. – 2008. – №10. – 132 с.

7. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2009. — № 7 (177). — 185 с.

8. Трещов М.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / Трепов М.М. // Економічний простір. — 2009. — №24. — 210 с.

9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доп. / За ред. В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавера. — К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. — 260 с.

10. Бидик А.Г. Підвищення конкурентоспроможності виробництва в АПК: дис. канд.екон.наук: 08.07.04 / Бидик А.Г. — Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2004. — 170 с.

11. Шепіцин А.О. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора економіки: дис.канд.екон.наук: 08.06.01 / Шепіцин А.О. — К.: Національний аграрний університет, 2004. — 188 с.

12. Удосконалення механізму стабілізації зовнішньоекономічної діяльності АПК: методичні рекомендації / Укл: В.І. Губенко, Т.В.Арбузова, В.І. Степенко, Ю.С. Савчук. — Біла Церква: Білоцерків. держ. аграр. ун-т., 2007. — 194 с.

1. Zinov'yev F.V. Formuvannya efektyvnykh mekhanizmiv hospodaryuvannya v ahropromyslovomu kompleksi / Zinov'yev F.V. — Simferopol': Tavriya, 2001. — 260 s.

2. Malik M.Y. Konkurentospromozhnist' ahrarnykh pidpryyemstv: metodolohiya i mekhanizmy / M.Y. Malik, O.A. Nuzhna. — K.: Instytut ahrarnoyi ekonomiky, 2007. — 270 s.

3. Mykhaylyuk I.F. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky / Mykhaylyuk I., Mel'nyk A., Krupka M., Zaloha Z. — K. : Atika, El'ha-N, 2000. — 529 s.

4. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny: stan i perspektyvy pidvyshchennya: monohrafiya / Za red. I.V. Kryuchkovoyi. — K. : Osnova, 2007. — 488 s.

5. Sil's'kohospodars'kyi kompleks Ukrayiny: sotsial'no-ekonomichni priorytety rozvytku: monohrafiya / Za red. M.A. Khvesyuka, A.S. Lysets'koho. — K.:RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2009. — 216 s.

6. Klochko V.M. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti produktsiyi APK / Klochko V.M. // Ekonomika APK. – 2008. – #10. – 132 s.

7. Luzan Yu.Ya. Napryamy rozvytku sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva ta sotsial'noyi sfery sela / Yu.Ya. Luzan // Ekonomika APK. – 2009. – # 7 (177). – 185 s.

8. Treshchov M.M. Rozvytok infrastruktury ahrarnoho rynku v rehulyatornomu seredovyshchi derzhavy yak odyin z osnovnykh shlyakhiv pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv / Trepov M.M. // Ekonomichnyy prostir. – 2009. – #24. – 210 s.

9. Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrayiny na vnutrishn'omu i zovnishn'omu rynkakh: nauk. dop. / Za red. V.M. Trehobchuk, B.Y. Paskhavera. – K. : In-t ekonomiky ta prohnozuвання, 2007. – 260 s.

10. Bydyk A.H. Pidvyshchennya konkurentnospromozhnosti vyrobnytstva v APK: dys. kand.ekon.nauk: 08.07.04 / Bydyk A.H. – Ternopil': Ternopil's'ka akademiya narodnoho hospodarstva, 2004. – 170 s.

11. Shepitsyn A.O. Stratehiya zabezpechennya konkurentnospromozhnosti pidpryyemstv ahrarnoho sektora ekonomiky: dys.kand.ekon.nauk: 08.06.01 / Shepitsyn A.O. – K.: Natsional'nyy ahrarnyy universytet, 2004. – 188 s.

12. Udoskonalennya mekhanizmu stabilizatsiyi zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti APK: metodychni rekomendatsiyi / Ukl: V.I. Hubenko, T.V.Arbutova, V.I. Stepenko, Yu.S. Savchuk. – Bila Tserkva: Bilotserkiv. derzh. ahrar. un-t., 2007. – 194 s.

***Рецензент:** Масленников Є.І., д.е.н., професор кафедри економіки та управління Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова*

25.03.2016

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНА-ЄС

Договір про заснування Енергетичного Співтовариства та Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачають проведення реформ енергетичного сектору у напрямі лібералізації енергетичних ринків відповідно до принципів сталого розвитку. Позиціонування України за глобальним виміром енергетичної сталості залишається все ще за обрієм рівня розвинутих країн світу, при чому, як показано у статті, така ситуація спричинена не лише виключно енергетичними чинниками, а й значною мірою станом навколишнього природного середовища та рівнем соціально-економічного розвитку країни. Проведений у статті індикативний аналіз показує, що незважаючи на певний прогрес у напрямі наближення до європейських показників в системі енергоекономічних координат зберігається значний розрив в енергетичних технологіях. Факторний аналіз політики енергоефективності вказує на потребу в активізації процесу удосконалення інституційних та економічних механізмів модернізації системи енергозабезпечення на основі європейського досвіду, зокрема через запропонований у статті механізм участі України в європейських технологічних платформах. Геополітична ситуація загострює проблему не лише національної, але й в цілому європейської енергетичної безпеки. В умовах проаналізованих у статті ризиків стратегічними пріоритетом для України має стати забезпечення прийнятного рівня енергетичної безпеки. У статті запропоновані шляхи компенсації існуючих загроз, зокрема через механізм повноправної участі України в Європейському Енергетичному Союзі. Таким чином доведено, що енергетична політика сталого розвитку, як основоположний напрям, стає ключовим вектором інтеграції Україна-ЄС в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: енергетична політика, сталий розвиток, європейська інтеграція, енергетична безпека, енергоефективність, енергетична стратегія, технологічна платформа.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАК ВЕКТОР ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНА-ЕС

Договор об учреждении Энергетического Сообщества и Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС предусматривают проведение реформ энергетического сектора в направлении либерализации энергетических рынков в соответствии с принципами устойчивого развития. Позиционирование Украины по глобальному измерению энергетической устойчивости остается все еще за горизонтом уровня развитых стран мира, причем, как показано в статье, такая ситуация вызвана не только исключительно энергетическими факторами, но и во многом состоянием окружающей природной среды и уровнем социально-экономического развития страны. Проведенный в статье индикативный анализ показывает, что несмотря на определенный прогресс в направлении приближения к европейским показателям в системе энергоэкономических координат, сохраняется значительный разрыв в энергетических технологиях. Факторный анализ политики энергоэффективности указывает на потребность в активизации процесса совершенствования институциональных и экономических механизмов модернизации системы энергообеспечения на основе европейского опыта, в частности из-за предложенного в статье механизма участия Украины в европейских технологических платформах. Геополитическая ситуация обостряет проблему не только национальной, но и в целом европейской энергетической безопасности. В условиях проанализированных в статье рисков, стратегическими приоритетом для Украины должно стать обеспечение приемлемого уровня энергетической безопасности. В статье предложены пути компенсации существующих угроз, в том числе через механизм полноправного участия Украины в Европейском Энергетическом Союзе. Таким образом доказано, что энергетическая политика устойчивого развития, как основополагающее направление, становится ключевым вектором интеграции Украина-ЕС в условиях современных вызовов.

Ключевые слова: энергетическая политика, устойчивое развитие, европейская интеграция, энергетическая безопасность, энергоэффективность, энергетическая стратегия, технологическая платформа.

ENERGY POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A VECTOR OF INTEGRATION OF UKRAINE-EU

The Treaty establishing the Energy Community and Association Agreement between Ukraine and the EU envisage carrying out reforms of the energy sector towards the liberalization of energy markets according to the principles of sustainable development. Positioning of Ukraine for the global dimension of energy sustainability is still beyond the horizon of the developed countries, as illustrated in the article; this situation is caused not only extremely energy factors, but largely as the environment and socio-economic development. It is performed in the article the indicative analysis shows that despite some progress towards convergence with European indexes in the system of coordinates stored energy efficient is a significant gap in energy technologies. Factor analysis of energy efficiency policy points to the need to activation of process improving the institutional and economic mechanisms of modernization of energy systems based on European experience, particularly through the mechanism proposed in the article Ukraine's participation in European technological platforms. The geopolitical situation aggravates the problem not only national, but also the whole European energy security. In terms of risk it is analyzed in the article strategic priority for Ukraine should be to ensure an acceptable level of energy security. In the article it is suggested the ways of compensation of existing threats, in particular through the mechanism of full participation of Ukraine in the European Energy Union. Thus it is proved that the energy policy of sustainable development as a fundamental trend, is becoming a key vector of the EU-Ukraine integration under conditions of modern challenges.

Keywords: energy policy, sustainable development, European integration, energy security, energy efficiency, energy strategy, technological platform.

Постановка проблеми. Приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства у 2009 році передбачає проведення в країні комплексних ринкових реформ в енергетиці, спрямованих на подальшу інтеграцію в європейський енергетичний простір. Актуальність та новий ракурс цієї проблематики обумовлені набуттям чинності економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угода Україна-ЄС), яка дає нові можливості щодо умов торгівлі (запровадження глибокої та всеохоплюючої зони

вільної торгівлі), проте ставить і певні виклики для української промисловості. Слід відзначити, що Угода Україна-ЄС, на відміну від усіх попередніх відповідних угод ЄС з іншими країнами, вперше містить окремий розділ, що присвячений питанням співробітництва в енергетичній сфері, в якому зазначається, що Україна та ЄС мають співпрацювати у питаннях, що стосуються торгівлі енергоресурсами, сталого розвитку та безпеки постачання. Угода Україна-ЄС містить також окремий розділ «Торгівля та сталий розвиток», в якому зазначено, що сторони докладатимуть зусилля для сприяння і заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги та технології, використання джерел відновлюваної енергії.

Натомість технологічний розрив між Україною та ЄС у сфері енергетики становить суттєву перешкоду на шляху досягнення відповідності української економіки європейським стандартам енергоефективності та екологічності, як у секторі перетворення енергії, так і у секторі кінцевого споживання. Проблема полягає у радикальній модернізації енергетичного сектору та досягненні цільових показників енергетичної політики, які прийняті Україною відповідно до міжнародних угод. У цьому контексті з метою визначення найбільш оптимального вектору наближення України до країн ЄС в системі енергоекономічних координат важливо здійснити порівняльний аналіз основних індикаторів енергоефективності та сталого розвитку між Україною та ЄС.

Аналіз досліджень і публікацій. Комплексні дослідження (політичних, правових, економічних аспектів) міжнародних інтеграційних процесів в цілому та європейської інтеграції України зокрема представлені у роботах Сиденко В.Р. [1], Шниркова О.І., Копійки В.В., Муравйова В.І. [2], Манжоли В.А., Філіпенко А.С. [3], Л.Хофмана та Ф.Мьоллерса [4]. Більшість авторів розділяють точку зору, що кожна країна-геополітичний центр (США, ЄС, Росія, Китай) прагне до створення навколо себе певного геоекономічного простору (сфери впливу економічних інтересів). Такі об'єднання мають різний потенціал та ступінь інтеграції. Автори виділяють та розглядають специфіку таких форм економічної інтеграції як: преференційна зона, (глибока та всеохоплююча) зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, економічний та валютний союз. Гравітаційні моделі світової торгівлі показують, що в економічному сенсі у виграші залишаються політичні центри, які стають також і

економічними центрами таких утворень (включаючи рівень зайнятості, рівень доходів, рівень безпеки тощо). Саме в таких центрах акумулюються фінансові, інтелектуальні та інформаційні ресурси, які у свою чергу дозволяють ставати цим країнам технологічними лідерами навіть в умовах обмеженості наявних природних ресурсів.

Протиріччя між цілями глобальних геополітичних гравців призводить до війн або конфліктів економічних інтеграцій, які поступово приходять на зміну двостороннім торговельним війнам [5, 6]. Особливо цей процес загострився після фінансово-економічної кризи та зростання міжнародної конкуренції, оскільки геополітичні центри відчували хиткість однополярної або геоцентричної системи світу. Проте в рамках міжнародних та регіональних інтеграційних процесів тим не менш встановлюються певні загальні орієнтири, які щоправда допускають варіативність у засобах їх досягнення. Консолідовану урядами європейських країн основу планування майбутніх перспектив становлять три стрижня енергетичної політики, а саме: конкурентоспроможність, енергоефективність та безпека енергопостачання. На сучасному етапі головний акцент зроблено на сталому розвитку енергетичного сектора, що, безумовно, пов'язано з розвитком нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (НВДЕ) та їхнім розповсюдженням на ринку, на активізації політики енергоефективності та енергозбереження, а також на політиці протидії негативним наслідкам змін клімату.

Окремі аспекти європейської інтеграції України розглядаються дослідниками на прикладі базових галузей та ринків [7], а також у регіональному розрізі [8]. У зазначених роботах здійснено достатньо ґрунтовний аналіз проблем європейської інтеграції України. Однак у більшості робіт проблеми інтеграції розглядаються переважно у площині інституційних рамок співробітництва між Україною та ЄС. Натомість для уявлення певної картини позиціонування України по ключових економетричних параметрах та формування цілеспрямованої політики інтеграції необхідні дослідження з використанням індикативного аналізу по кожному з пріоритетних напрямів, зокрема і з формуванням оптимального вектору енергетичної політики сталого розвитку.

Цілі статті (постановка завдання). Метою дослідження, результати якого представлені у статті, є визначення напрямів та механізмів інтеграції Україна-ЄС відповідно до критеріїв сталості

розвитку системи енергозабезпечення. З цією метою вирішуються наступні завдання: ідентифікація стратегічних пріоритетів ЄС у сфері енергетики та сталого розвитку; визначення позиції України у глобальному вимірі енергетичної сталості; здійснення порівняльного аналізу позицій України та ЄС за основними індикаторами сталості енергозабезпечення; аналіз результативності основних механізмів державної політики енергоефективності; оцінка можливості зменшення технологічного розриву між Україною та ЄС в енергетичній сфері; окреслення можливостей подальших інтеграційних процесів України та ЄС у сфері енергетики в контексті сучасних геополітичних та геоекономічних викликів.

Основний зміст. Україна є серед країн, які на міжнародному рівні взяли на себе зобов'язання щодо переходу системи господарювання на принципи сталого розвитку. Прагнення України до євроінтеграції потребує дотримання положень «Стратегії сталого розвитку ЄС», яка була прийнята ще у 2001 році на саміті лідерів країн-членів ЄС. У зв'язку з цим критерій сталого розвитку виходитиме на перший план у процесі європейської інтеграції України. Серед міжнародних договорів, спрямованих на сталий розвиток, до яких приєдналася Україна, насамперед слід виділити Європейську Енергетичну Хартію [9] (1991 р.) та Договір до Енергетичної хартії [10] (1994 р.), Кіотський протокол до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату [11] (2004 р.) тощо. Європейська енергетична хартія відіграє ключову роль для розвитку енергетичної політики ЄС. Саме з підписання та ратифікації Україною Договору до Енергетичної хартії розпочався рух України у напрямі європейської інтеграції в енергетичній сфері.

У 2007 році Рада Європи визначила цілі в енергетиці та зміні клімату на 2020 рік, включаючи скорочення викидів парникових газів на 20%, збільшення частки відновлюваної енергії до 20% і досягти поліпшення ефективності використання енергії на 20%. Існуюча стратегія дає можливість досягти всіх цілей на 2020 рік, проте це зовсім недостатньо для довгострокових проблем. Напрями з енергетики і клімату були включені в Європейську Стратегію 2020 розумного, стійкого і всеосяжного зростання, прийняту Європейською Радою в червні 2010 року, а у своїй флагманській ініціативі «Ресурс ефективної Європи», актуальним завданням для ЄС зазначено необхідність узгодження інструментів, які дозволять

Європі вийти з кризи більш конкурентоспроможним, безпечним та стійким шляхом.

Нова енергетична стратегія ЄС фокусується на п'яти пріоритетах:

1. Досягнення енергоефективності Європи.
2. Формування загальноєвропейського інтегрованого енергетичного ринку.
3. Розширення прав і можливостей споживачів та досягнення високого рівня надійності та безпеки.
4. Досягнення лідерства Європи в енергетичних технологіях.
5. Зміцнення зовнішнього середовища енергетичного ринку ЄС.

Україна прийнята до Енергетичного Співтовариства наприкінці 2009 року, проте остаточне підписання відповідного протоколу відбудеться лише після того, як Україна приведе своє законодавство у сфері енергетики у відповідність європейським принципам та стандартам. Приєднання України до Енергетичного Співтовариства забезпечить прозорі та прогнозовані механізми формування тарифів на енергоносії, сприятиме залученню інвестицій в галузь, дасть змогу ефективніше використовувати наявний експортний потенціал [12]. Прийняття зобов'язань по Договору про утворення Енергетичного співтовариства задає вектор еволюції енергетичної політики України, який орієнтується на переваги конкурентних ринків у сфері сталих енергетичних послуг [13, с. 14]. У відповідності з прийнятими зобов'язаннями, цільовий показник України по НВДЕ у структурі первинних поставок енергії становитиме 11% у 2020 році. Важливе значення для України має схвалення 22 квітня 2009 р. Європарламентом Третього законодавчого пакета щодо лібералізації енергетичних ринків ЄС. Даний пакет, запропонований ЄК ще у 2007 р., спрямований на посилення внутрішнього енергоринку ЄС, ліквідацію монополії, створення рівних конкурентних умов, надання споживачам більшого захисту та забезпечення низьких цін на енергоносії. Основні напрями співробітництва між Україною та ЄС відображено у п'яти дорожніх картах, що стосуються ядерної безпеки, інтеграції ринків газу та електроенергії, надійності енергопостачання і транзиту вуглеводнів, вугільного сектору та енергоефективності. Слід відзначити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС поглиблює та розширює рамки співробітництва в енергетичній сфері, які встановлені положеннями Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.

На сьогодні існує низка індикаторів та їхніх систем, розроблених і широко вживаних міжнародними організаціями (ООН, Всесвітній банк й ін.) та окремими країнами. Серед інтегральних показників і систем індикаторів, де енергетиці приділяється важливе значення, можна виділити показники з так званих «Цілей розвитку тисячоліття» ООН, енергетичні індикатори Всесвітнього банку, скориговані чисті накопичення, «екологічний слід». Пріоритетне місце у всіх підходах займає показник енергомісткості. Цей індикатор може входити в різні групи показників: економічні (відображають рівень ефективності використання енергоресурсів в економіці); екологічні (зв'язок з рівнями забруднення, викидів парникових газів); соціальні (вплив викидів на стан здоров'я людей).

Починаючи з 2011 року Всесвітня енергетична рада (World Energy Council) вимірює та розробляє національні ренкінги енергетичної сталості. У 2013 році Україна за індексом енергетичної сталості посіла 97 місце зі 129 країн світу (підсумкова оцінка - BCD) (табл.1). У коментарях щодо показників України, експерти WEC відзначають, що з точки зору сталості, енергоємність та емісійність економіки країни є одними з найвищими у світі. Це обумовлено значною мірою достатньо високою часткою викопних видів палива в електробалансі країни. Експерти констатують, що енергетичний сектор України стикається з великими проблемами, а саме з високою залежністю від імпорту коштовного викопного палива (нафта та газ), а також нерозвинутою інфраструктурою та ринками. Крім того, як зазначають експерти, існує необхідність у зміцненні політики у сфері енергоефективності, зокрема більшою мірою використовувати потенціал відновлюваних джерел енергії в країні.

Таблиця 1

Ренкінгові оцінки за індексом енергетичної сталості

Країна	Підсумкове місце	Оцінка	Енергобезпека	Електродоступність	Екологічність
Швейцарія	1	AAA	19	6	1
Данія	2	AAA	3	25	10
Швеція	3	AAA	24	14	6
Канада	6	AAB	1	2	60
Франція	10	AAB	44	5	9
Німеччина	11	ABB	31	11	30
США	15	AAC	12	1	86
Литва	42	ABC	93	46	26
Польща	48	BBC	38	39	94
Росія	54	ABD	2	61	99
Казахстан	58	ABD	6	35	116
Україна	97	BCD	59	73	114

Джерело: Energy Sustainability Index. 2013. World Energy Council.
www.worldenergy.org

Цільовим індикатором реалізації Стратегії реформ-2020 є підвищення конкурентоспроможності економіки України у міжнародному ренкінгу (входження до списку ТОП-20). На теперішній час, за даними «Глобального звіту конкурентоспроможності» [14] за індексом конкурентоспроможності Україна займає 84 місце зі 148 країн. Серед головних причин відставання експерти Міжнародного інституту менеджменту (Лозанна) відмічають дуже високу енергомісткість економіки України [15].

Як свідчать результати рейтингу Ukrainian Energy Index, показник енергоефективності для вітчизняної економіки становить 54,2% від середнього рівня країн ЄС [16]. Енергоефективність промисловості складає 51,1% від рівня ЄС, сільського господарства – 37,1%, сектора послуг – 46,1%, будівництва – 11,3%, житлового сектора – 61,9%. Рейтинг енергоефективності серед регіонів очолили Закарпатська, Чернігівська та Вінницька області, показники енергоефективності в яких складають відповідно 64,3%, 63,8% і 62,9% від рівня ЄС. Потенціал енергозбереження для України складає 26,5 млн. тне, що відповідає приблизно 29,3 млрд. кубічних метрів природного газу. У грошовому вимірі можлива економія складає € 11,4 млрд. (у цінах 2010 р.). Промисловість і житловий сектор мають найвищий потенціал для економії енергоресурсів, оскільки вони є найбільшими споживачами енергоресурсів. Питома вага

промисловості та житлового сектора в енергозбереженні України складає 48,0% і 34,9% відповідно. Слід відзначити, що промислово розвинуті країни забезпечують близько 60-65% економічного зростання за рахунок енергоефективності. На кожний відсоток зростання ВВП припадає лише 0,4% зростання енергоспоживання.

До початку світової фінансової кризи 2008 року в Україні спостерігалось зменшення енергоемності ВВП. Проте така динаміка не була обумовлена цілеспрямованою державною політикою енергоефективності, або дією ринкових факторів прояву цінової еластичності енергоспоживання. Значно більшою мірою мали вплив інші фактори, наприклад, ефект масштабу виробництва – зменшення частки умовно-постійних витрат у собівартості продукції. Зменшення питомих витрат енергоресурсів на виробництво окремих видів товарів та послуг відбулося внаслідок відносно невеликої кількості енергозберігаючих проектів із модернізації виробництва, що свідчить про відсутність радикального та системного характеру державної політики енергоефективності, а також про недосконалість економічного механізму реалізації цієї політики.

Наразі завершується строк дії Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки. Метою державної програми є зниження енергоемності ВВП на 20%. Реалізація програми в цілому передбачала залучення 30-35 млрд дол. США, тобто 6-7 млрд дол. США на рік. Для досягнення Україною середнього рівня енергомісткості економіки ЄС, який визначається як відношення Загальних первинних поставок енергії (ЗППЕ) до обсягу ВВП (близько 0,1 кг.н.е./дол. США) та відповідних питомих викидів парникових газів (в еквіваленті обсягу викидів CO₂) необхідно було щороку зменшувати цей показник на 2-5 г.н.е./дол. США (рис.1), що потребує інвестицій у модернізацію економіки в обсязі не менше 5-6 млрд. дол. США на рік. Планувалося, що у 2020 році частка «чистої» енергії в енергетичному балансі України має скласти не менше 10%. Обсяг фінансування реалізації відповідних проектів з державного бюджету у 2012-2015 роках мав скласти 13,81 млрд. грн. В той же час загальний обсяг фінансування заходів програми, як передбачалося, буде збільшено завдяки залученню приватних інвестицій. Кошти із державного бюджету на ці цілі дозволять залучити іноземні інвестиції з розрахунку 10 гривень інвестицій на 1 гривню бюджетних коштів.

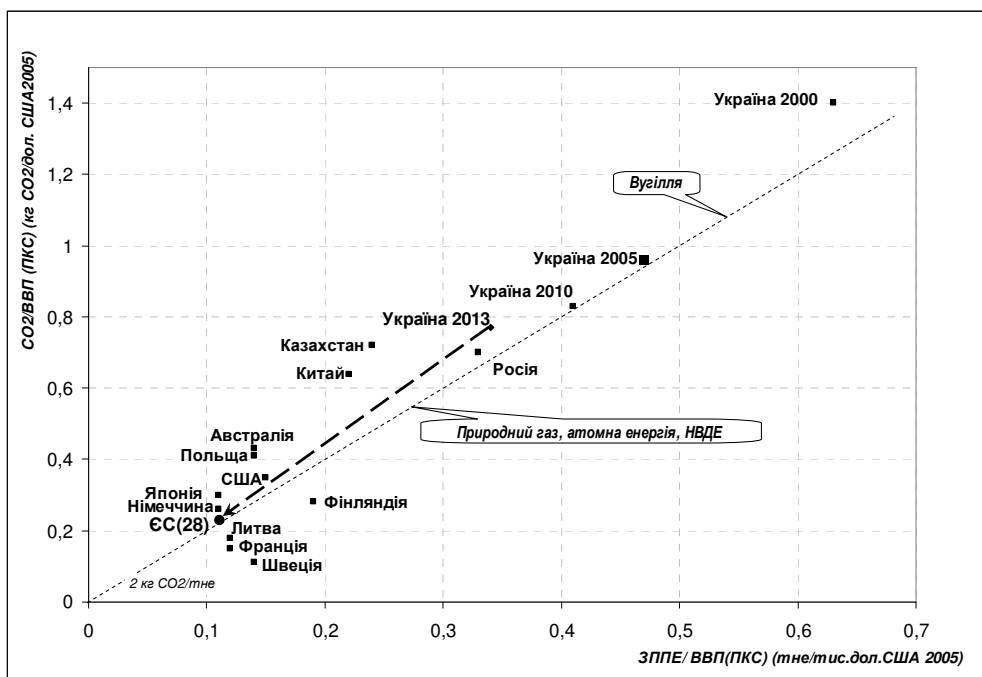

Рис. 1. Вектор інтеграції Україна-ЄС в системі енерго- та екологоекономічних координат сталого розвитку (складено за даними Міжнародного енергетичного агентства, 2013 р.)

З метою виконання зобов'язань взятих Україною в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України підготовлено проект Національного плану дій з енергоефективності до 2020 року, як це передбачено директивою 2006/32/ЕС Європейського парламенту і Ради від 5 квітня 2006 року. Загальною метою на національному рівні встановлено досягнення кількості збереженої енергії у 2020 році в розмірі 9% від середньої кількості кінцевого споживання. На виконання директиви 2009/28/ЕС Європейського парламенту і Ради від 23 квітня Держенергоефективності України розробляє також проект Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2020 року, який передбачає заходи щодо виконання зобов'язання України перед Енергетичним Співтовариством в частині доведення частки енергоносіїв вироблених з відновлюваних джерел енергії не менш як 11% від кінцевого сукупного споживання енергоресурсів, що становить 8,53 млн. тне, більша частка яких (5,85 млн. тне) припадатиме на альтернативні джерела енергії в системах опалення та охолодження.

Державна політика у сфері енергоефективності та енергозбереження з метою розвитку некомерційного виду

фінансування як складової частини економічного механізму функціонування ринку енергоефективних технологій і послуг, передусім має передбачати такі інституційні зміни та механізми, як: впровадження раціональних ставок за строками повернення кредитів; запровадження механізму енергозбереження на основі фінансування заходів третьою стороною; поширення перфоманс-контрактингу та механізмів хеджування ризиків від цінових коливань на енергоносії; створення системи маркування енергомісткого обладнання; запровадження систем енергоменеджменту на підприємствах та енергопаспортизації будівельних споруд; запровадження механізму «білих сертифікатів», який визнано у ЄС як дієвий інструмент реалізації багатьох завдань і програм з підвищення енергоефективності. Слід зазначити, що в процесі адаптації українського законодавства з питань енергоефективності до законодавства ЄС має бути враховано ще багато правових норм стимулюючого характеру з урахуванням практичного досвіду державного управління сферою енергозбереження країн ЄС, що є корисними для ефективного функціонування економічного механізму стимулювання енергозбереження в Україні.

Позиціонування країн в системі енергоекономічних та екологоекономічних координат сталого розвитку залежить переважно від двох факторів: структури енергетичного, у т.ч. електричного балансу та від рівня розвитку енерготехнологій (спалювання органічних видів палива). Якщо за структурою енергобалансу Україна наближається до середньоєвропейських пропорцій, то у сфері ефективності енерготехнологій ще значно поступається країнам ЄС. Україна має необхідний інтелектуальний та ресурсний потенціал для розвитку сучасних енерготехнологій за європейськими стандартами енергоефективності, проте не використовує відповідного організаційно-фінансового забезпечення. Зменшити технологічний розрив між Україною та ЄС в енергетичній сфері можливо завдяки механізмам, які надає Угода Україна-ЄС, зокрема через механізм участі у спільних дослідницьких програмах та технологічних платформах ЄС.

У Європейському Союзі формування технологічних платформ мало на меті «поєднання технологічних ноу-хау, промисловості, регуляторних та фінансових інституцій для розвитку стратегічного порядку денного для лідируючих технологій» [17]. Європейські технологічні платформи (ЄТП) були створені як форуми, керовані

представниками бізнес-асоціацій, з метою визначення напрямів середньо- та довгострокових досліджень і технологічних цілей, а також розроблення дорожніх карт для їх реалізації. На порталі CORDIS [18], який підтримується Єврокомісією, опубліковано список з 38 європейських технологічних платформ, які мають офіційне визнання ЄК. П'ять ЄТП були спрямовані на розвиток новітніх енергетичних технологій, а результати їх досліджень були покладені в основу розроблення технологічних дорожніх карт, які були включені до Європейського стратегічного плану з енергетичних технологій, а саме: Європейська технологічна платформа з біопалива (European Biofuels Technology Platform); Європейська технологічна платформа електромереж майбутнього (European Technology Platform for the Electricity Networks of the Future); Європейська технологічна платформа по енергії вітру (European Technology Platform for Wind Energy); Європейська технологічна платформа фотоелектроенергії (Photovoltaics) та Європейська технологічна платформа електростанції органічного палива з нульовим викидом (Zero Emission Fossil Fuel Power Plants).

З метою здійснення радикальних змін у підходах до інвестиційних пріоритетів в енергетиці та прискорення розвитку і використання більш ефективних та еколого-орієнтованих енергетичних технологій ЄС прийняла Європейський стратегічний план з енергетичних технологій (European Strategic Energy Technology Plan або скорочено – SET-plan) [19]. SET-plan пропонує нову інноваційну модель, що базується на інтегрованому підході до планування та впровадження досліджень, розвитку і демонстрації результатів з фокусом на масштабні програми.

Непередбачуваність та мінливість ринків енергоресурсів спонукають розвинені країни до змін у методології технологічного прогнозування. В рамках ЄС змінюються традиційні методи щодо стратегічного планування та прогнозування розвитку енергетики. В рамках форсайту поєднуються процедури оцінки перспектив (цілових показників) та дій щодо їх досягнення. Технологія проведення форсайту включає вибір цільової установки: технологічна або соціально-економічна спрямованість; визначення бачення майбутнього регіону, і визначення кола галузей, які зможуть скласти основу стратегічного розвитку; прогноз перспектив розвитку тих галузей, які обрані для форсайту; прогноз результатів фундаментальних наукових досліджень у вибраних сферах;

прогнозування розвитку нових технологій; прогнозування виходу на ринок принципово нових видів продукції. Далі результати прогнозу зіставляються з відомими або експертно встановленими результатами розвитку досліджень, розробок та інновацій в світі, що дозволяє оцінити перспективи для власних виробників інноваційної продукції і прийняти рішення про підтримку найбільш перспективних напрямків досліджень і розробок [20, с. 227-234]. Таким чином досягається гнучкість та адаптивність структури енергетичного сектору до кон'юнктури енергетичних ринків.

Геополітичний вибір євроінтеграції України у 2014 році одночасно призвів до загострення проблем національної енергетичної безпеки. Сучасні геополітичні та гео економічні виклики становлять загрозу також і для енергетичної безпеки країн ЄС, що спонукає їх до пошуку нових інститутів та захисних механізмів. У центрі уваги новітньої енергетичної політики є ідея створення Європейського енергетичного союзу (EES – The European energy Union), яка базується на п'яти стратегічних вимірах:

- надійність енергопостачання, солідарність і довіра;
- повна інтеграція ринку енергії;
- заохочення енергоефективності;
- декарбонація економіки;
- дослідження, інновації і збільшення конкурентоспроможності енергетичного сектору.

Пояснення вищезазначених вимірювань містяться в затвердженій 25 лютого 2015 стратегії ЄЕС (A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy). Ще через неповний місяць (27 березня) країни ЄС і керівники урядів концептуально підтримали створення ЄЕС, акцептуючи пропозиції ЄК щодо п'яти основних вимірів ЄЕС. У червні 2015 на раді міністрів енергетики ЄС було затверджено висновок по окремих елементах ЄЕС. Стратегія ЄЕС зараз вважається головною і включає документи деталізації ЄЕС, які на теперішній час активно опрацьовуються. Стратегія пояснює сутність подальшої інтеграції енергетичного сектору країн ЄС і охоплює не тільки п'ять вимірів ЄЕС, а й визначає п'ятнадцять пунктів по досягненню політичних і геостратегічних цілей ЄЕС на період з 2015-го по 2017-й роки. Пункти дії конкретизують і акцентують проблемні питання окремих вимірювань, одночасно задаючи напрями вирішення цих проблемних питань.

Висновки. Україна належить до тих країн, що підписали та ратифікували Договір до Енергетичної Хартії, яка є важливим політичним важелем енергетичної безпеки і стабільності поставок енергоресурсів на євразійському континенті. Фактично Енергетична Хартія регулює взаємовідносини у сфері торгівлі між країнами експортерами та імпортерами енергоресурсів. Умови та правила торгівлі, що визначає Енергетична Хартія, відповідають умовам та правилам СОТ. Таким чином, на світовому (європейському) ринку енергоресурсів Україна вже тривалий час фактично діє за правилами СОТ. Однак, ефективність ліберальної торгівлі енергоресурсами ускладнюється лише задекларованою підтримкою Енергетичної Хартії деякими країнами-експортерами (Росія, Алжир, Норвегія тощо). Без ратифікації Договору до Енергетичної Хартії цими країнами, неможливо уникнути елементів дискримінації транзитних поставок.

Відповідно до Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, імплементація Другого енергетичного пакету мала відбутися до 1 січня 2012 року. Однак, зобов'язання за директивами, що віднесені до Другого енергетичного пакету, виконано частково. Досі немає чіткої позиції нашої держави щодо імплементації Третього енергетичного пакету. Основними вимогами директив Третього енергетичного пакету є розмежування ринку природних монополій (електроенергії та природного газу) на сегменти з виробництва, продажу та транспортування енергоносіїв, а також вимога недискримінаційного доступу до енергетичних мереж. Важливо відзначити, що на відміну від Другого енергопакету цей принцип розповсюджується також і на права власності.

Концепція створення ЄЕС спрямована на розвиток енергетичної інфраструктури, диверсифікацію джерел і маршрутів поставок вуглеводнів і має на меті посилення механізмів захисту європейських споживачів на випадок обмеження або припинення постачання газу і нафти, перш за все з Росії. Згідно з цією концепцією ЄС має виступати єдиним покупцем енергоресурсів на світовому ринку. Разом з тим, створення ЄЕС передбачає збільшення використання власних енергоресурсів та імпорту газу і нафти від інших партнерів, таких як США і Канада, яке має забезпечити енергетичну незалежність країн ЄС та сусідніх країн, у тому числі України. У випадку приєднання України до ЄЕС ціна, наприклад, природного

газу буде визначатися на кордоні України з РФ, що унеможливить вплив на політичні еліти європейських країн через різну ціну газу для окремих країн ЄС.

Верифікація процесу європейської інтеграції України в енергетичній сфері показує, що наша країна поділяє та сприймає європейські принципи, цілі та критерії сталого розвитку енергетики, проте не застосовує європейські методи реалізації поставлених завдань. Зокрема в частині прозорості заходів політики, досягнення консенсусу усіх стейкхолдерів, механізмів планування та прогнозування (сучасних систем підтримки прийняття рішень та управління ризиками, енергетичного форсайту, технологічних платформ), відповідальності за прострочення виконання планів та неефективне управління, слабкої координації між органами державної влади (дублювання функцій), суспільної активації енергетичної політики (залучення громадськості), тощо. Слід сподіватися, що співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері дозволить якнайшвидше гармонізувати інституційні, технологічні та організаційно-фінансові засоби реалізації спільної енергетичної політики сталого розвитку, як ключового вектору інтеграції Україна-ЄС.

Література

1. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т. – К., 2008. Т.2: Европейская интеграция и экономическое развитие / В.Р. Сиденко; НАН Украины; Ин-т экон. и прогнозирова. – К., 2011. – 448 с.
2. Шнирков О.І., Копійка В.В., Муравйов В.І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2006.
3. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія / [Манжола В.А., Муравйов В.І., Філіпенко А.С. та ін.]; Л.В. Губерський (ред.); Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007.
4. Хофманн Л., Мьоллерс Ф. Україна на шляху до Європи. – К.: Вид-во «Фенікс», 2001. – 343 с.
5. Абатуров В. Войны интеграций / Экономическое обозрение №7 2014 www.review.uz/index.php/statji-main-menu/.../176-vojny-integratsij.

6. Винокуров Е.Ю., Кулик С.А., Спартак А.Н., Чернышев С.В., Юргенс И.Ю. Конфликт двух интеграций. – М.: Изд-во «Экон-информ», 2015, – 241 с.
http://www.eabr.org/r/research/centre/projectsCII/projects_cii/?id_4=47860

7. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь/за ред. акад. В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 102 с.

8. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.: НАН України, Ін-т економіки пром.-ті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

9. Заключний документ Гаазської конференції з Європейської енергетичної хартії від 17 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.energsovet.ru.

10. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до нього, Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів від 17 грудня 1994 р. (ратифікований Законом України від 6 лютого 1998 р. № 89/98-ВР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.energsovet.ru.

11. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 листопада 1997 р. (ратифікований законом України від 04 лютого 2004 р. №1430-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.waste.ua/law/kyoto.html.

12. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.

13. Углубленный обзор политики и программ Украины в области энергоэффективности. Секретариат Энергетической хартии, 2013. – С. 14.

14. The Global Competitiveness Report 2013–2014 / World Economic Forum 2014.

15. World Competitiveness Yearbook [Електронний ресурс] / IMD, 2011. – Режим доступу: <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-2011-Results.cfm>.

16. Рейтинг енергоефективності областей України / Ukrainian Energy Index, 2013. – 104 с. Режим доступу: http://energy-index.scm.com.ua/media/report/pdf/UEI_13_3.pdf.

17. European Commission Forth Status Report on the European Technology Platforms. Harvesting the Potential. – Luxembourg, 2009. – 108 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cordis.europa.eu/technology-platforms/home_en.html.

18. Individual ETPs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cordis.europa.eu/technology-platforms/individual_en.html.

19. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on Investing in the Low Carbon Technologies (SET-Plan). – COM(2009) 519 final. – Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu>.

20. Окландер Т.О. Форсайт як організаційно-управлінська інновація / Т.О. Окландер // Економічні інновації. – 2011. – Випуск 43. – С. 227-234.

1. Sidenko V.R. Globalizatsiya – evropeyskaya integratsiya – ekonomicheskoe razvitie: ukrainskaya model': v 2-kh t. – K., 2008. T.2: Evropeyskaya integratsiya i ekonomicheskoe razvitie / V.R. Sidenko; NAN Ukrainy; In-t ekon. i prognozirov. – K., 2011. – 448 s.

2. Shnirkov O.I., Kopyka V.V., Muravyov V.I. Ukrayina – Evropeys'kyi Soyuz: ekonomika, politika, pravo. – K.: VPTs «Kyyivs'kyi un-t», 2006.

3. Integratsiya Ukrayiny v evropeys'ki pravovi, politychni ta ekonomichni systemy: monografiya / [Manzhola V.A., Muravyov V.I., Filipenko A.S. ta in.]; L.V. Gubers'kyi (red.); Kyyivs'kyi natsional'nyy un-t im. Tarasa Shevchenka. – K.: VPTs «Kyyivs'kyi universytet», 2007.

4. L. Xofmann, F. M'ollers. Ukrayina na shlyaxu do Evropy. – K.: Vyd-vo «Feniks», 2001. – 343 s.

5. Viktor Abaturov. Voyny integratsiy / Ekonomicheskoe obozrenie. – 2014. – #7. – Rezhy'm dostupu: www.review.uz/index.php/statji-main-menu/.../176-voyny-integratsij.

6. Vinokurov E.Yu., Kulik S.A., Spartak A.N., Chernyshev S.V., Yurgens I.Yu. Konflikt dvux integratsiy. – M.: Izd-vo «Ekon-inform», 2015. – 241 s. – Rezhy'm dostupu: http://www.eabr.org/r/research/centre/projectsCII/projects_cii/?id_4=4786
0

7. Otsinka vplyvu Ugody pro asotsiatsiyu/ZVT mizh Ukrayinoyu ta ES na ekonomiku Ukrayiny: naukova dopovid'/za red. akad. V.M. Geytsya, chl.-kor. NAAN Ukrayiny, d-ra ekon. nauk T.O. Ostashko, chl.-kor. NAN Ukrayiny, d-ra ekon. nauk Shynkaruk L.V.; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrayiny». – K., 2014. – 102 s.

8. Stalyy rozvytok promyslovogo regionu: sotsial'ni aspekty: monogr. / O.F. Novikova, O.I. Amosha, V.P. Antonyuk ta in.: NAN Ukrayiny, In-t ekonomiky prom-ti. – Donets'k, 2012. – 534 s.

9. Zaklyuchnyy dokument Gaazs'koyi konferentsiyi z Evropeys'koyi energetychnoyi xartiyyi vid 17 grudnya 1991 r. [Elektronny'y resurs]. – Rezhy'm dostupu: www.energsovet.ru.

10. Dogovir do Energetychnoyi Xartiyyi ta Zaklyuchnyy akt do n'oho, Protokol do Energetychnoyi Xartiyyi z pytan' energetychnoyi efektyvnosti i sumizhnyx ekologichnyx aspektiv vid 17 grudnya 1994 r. (ratyfikovanyy Zakonom Ukrayiny vid 6 lyutogo 1998 r. # 89/98-VR) [Elektronny'y resurs]. – Rezhy'm dostupu: www.energsovet.ru.

11. Kiots'kyy protokol do Ramkovoyi konventsiiy OON pro zminu klimatu vid 11 lystopada 1997 r. (ratyfikovanyy zakonom Ukrayiny vid 04 lyutoho 2004 r. #1430-IV) [Elektronny'y resurs]. – Rezhy'm dostupu: www.waste.ua/law/kyoto.html.

12. Evropeys'ka integratsiya Ukrayiny: potochna sytuatsiya, zavdannya ta priorytety derzhavnoyi polityky: mat. zasidannya «krugloho stolu» / za zag. red. O. V. Snigir. – K.: NISD, 2010. – 64 s.

13. Uglublennyiy obzor politiki i programm Ukrainyi v oblasti energoeffektivnosti. Sekretariat Energeticheskoy xartii, 2013. – S. 14.

16. Reyting energoeffektivnosti oblastey Ukrainy / Ukrainian Energy Index, 2013. – 104 s. – Rezhy'm dostupu: http://energy-index.scm.com.ua/media/report/pdf/UEI_13_3.pdf.

20. Oklander T.O. Forsayt yak organizatsiyno-upravlins'ka innovatsiya / T.O. Oklander // Ekonomichni innovatsiyi. – 2011. – Vy'pusk 43. – S. 227-234.

Рецензент: Чукаєва І.К., д.е.н., головний науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

01.03.2016

Макурін Андрій

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ
ПРОДУКЦІЇ З МЕТОЮ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗРАХУНКУ
АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА
ВУГЛЕВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

У статті наведена класифікація готової продукції на підприємствах вуглевидобувної промисловості. Досліджено процес видобутку гірничої маси на підприємстві та представлено основні фактори, які впливають на кількість видобутої гірничої маси. Визначено, як саме після видобутку гірничої маси, під час транспортування її на поверхню відбувається втрата її кількості. Проаналізовано, як структурна одиниця об'єднання, збагачувальна фабрика впливає на структуру готової продукції. Висвітлено питання з організацію обліку готової продукції на інтегрованих вуглевидобувних об'єднаннях. Наведено структурно-логічні схеми функціонування об'єднання у складі якого відсутня збагачувальна фабрика та у складі якого вона функціонує. Наведена продукція вуглевидобувної галузі та представлені відходи виробництва. Проаналізовано, що при певній обробці і відходи виробництва вуглевидобувної галузі можна реалізувати. Тим самим отримати додатковий оподаткований дохід.

Ключові слова: облік, готова продукція, реалізація, корисні копалини, надра.

Макурін Андрей

**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ГОТОВОЙ
ПРОДУКЦИИ С ЦЕЛЬЮ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
РАСЧЕТА АМОРТИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА
УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ**

В статье приведена классификация готовой продукции на предприятиях угледобывающей промышленности. Исследован процесс добычи горной массы на предприятии и представлены основные факторы, которые влияют на количество добытой горной массы. Определено, как после добычи горной массы, во время транспортировки ее на поверхность происходит потеря ее количества. Проанализировано, как структурная единица объединения,

обогащительная фабрика влияет на структуру готовой продукции. Освещены вопросы с организацией учета готовой продукции на интегрированных угледобывающих объединениях. Приведены структурно-логические схемы функционирования объединения в составе которого отсутствует обогащительная фабрика и в составе которого она функционирует. Приведенная продукция угледобывающей отрасли и представлены отходы производства. Проанализировано, что при определенной обработке и отходы производства угледобывающей отрасли можно реализовать. Тем самым получить дополнительный налогооблагаемый доход.

Ключевые слова: учет, готовая продукция, реализация, полезные ископаемые, недра.

Makyrin Andrei

FEATURES OF ACCOUNTING FINISHED PRODUCTS FOR THE PURPOSE OF IMPROVING THE CALCULATION DEPRECIATION OF FIXED ASSETS AT COAL MINES

The article presents the classification of the finished product at the enterprises of coal-mining industry. The process of rock mass production at the plant and are the main factors that affect the amount of mined rock mass. Defined as a rock mass, after extraction, during transport to the surface is lost quantity. Analyzed as a structural unit of association, concentrator affect the structure of the finished product. The questions of the organization of accounting of finished goods on integrated coal mining associations. Results of structural-logic operation of association in which the composition is no enrichment plant and a part of which it operates. The reduced production of the coal mining industry and presented the production of waste. It analyzed that the specific treatment and waste production of the coal mining industry can be realized. Thus, to receive additional taxable income.

Keywords: accounting, finished products, selling, minerals, bowels of the earth.

Постановка проблеми. Інтегровані вуглевидобувні об'єднання складаються з підприємств, які мають унікальний наземний та підземний комплекс споруд для видобутку корисних копалин. Частіше до складу об'єднання входять збагачувальні фабрики. Зазвичай поряд з ними до об'єднань можуть відноситися транспортні комунікації, господарства, підприємства та установи невиробничої

сфери. Оцінити діяльність інтегрованого вуглевидобувного об'єднання в цілому та підприємств які входять до нього можна завдяки показникам виробництва та реалізації готової продукції. На інтегрованих об'єднаннях ведення обліку готової продукції ускладнюється специфічною структурою цієї продукції [1].

Кожне підприємство видобуває гірничу масу, яка потім перетворюється на готову продукцію вуглевидобувної галузі. Гірничу масу класифікується по вмісту корисних і шкідливих компонентів. Від якості гірничої маси залежить якість готової продукції. Під якістю розуміють зольність, вологість та вміст сірки. У вуглевидобувній галузі гірничу масу це суміш немаркованого вугілля і породи, яка призначена до подальшого збагачення на збагачувальних фабриках.

Облік готової продукції у вуглевидобувній галузі повинен забезпечити збереження вугілля та продуктів збагачення. Точне визначення кількості видобутої гірничої маси за зміну, добу, місяць, рік. Надходження коштів за продукцію та визначення фінансового результату від її реалізації.

Тому постає потреба дослідження у складових готової продукції. Ідентифікація готової продукції вуглевидобувної галузі. Визначення факторів, що впливають на організацію обліку готової продукції на підприємстві та вуглевидобувної галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ефективному функціонуванню вітчизняної вугільної галузі присвячено праці відомих науковців і практиків, таких як: О. Амоша [2], Б. Білецький, Є. Братков, О. Вагонова, О. Галушко, В. Саллі та інших. Визначення депресивних вуглевидобувних регіонів, які виникають внаслідок ліквідації підприємств вуглевидобувної промисловості присвячені праці М. Пашкевич.

Вагомим внеском у дослідження питання визначення організації обліку виробничих запасів та готової продукції вуглевидобувної галузі стали праці таких вітчизняних вчених, як М. Білик, С. Голов, І. Карабаза, Є. Мниха, М. Огійчук, М. Пушкар, В. Рудницького, П. Саблук, В. Сопко, І. Чаюн та інших, а також зарубіжних – А. Бакаева, Л. Ронштейна, В. Керімова, В. Чернова, Л. Котенко, Н. Чебанова.

О. Острогляд та С. Рогозян досліджували формування калькуляції собівартості готової продукції у вуглевидобувній галузі. Оскільки з часом процес видобутку корисних копалин потребує все більших витрат. Формування калькуляції собівартості продукції

обумовлюється специфікою, заснованою на особливостях технології виробництва та організації обліку за видами випускаємої продукції.

Формування цілей статті. Висвітлення основних галузевих особливостей вуглевидобувної промисловості та дослідження їх впливу на організацію обліку готової продукції. Визначення структури готової продукції вуглевидобувної галузі. Складові готової продукції. Визначення готової продукції вуглевидобувного підприємства, якщо у складі об'єднання відсутня збагачувальна фабрика. Визначення готової продукції вуглевидобувного підприємства, якщо у складі об'єднання функціонує збагачувальна фабрика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корисні копалини – це сировина (запаси) для вуглевидобувного підприємства. В результаті видобутку і збагачення якої виходить товарна продукція. Надра, з точки зору їх економічної сутності не можна визнати активом. Підприємство не має можливості контролювати цей актив, а крім того, немає певної методики вартісної оцінки надр.

Для того щоб зрозуміти, як організовується облік готової продукції на підприємстві вуглевидобувної промисловості, необхідно дослідити процес видобутку корисних копалин. Виділити основні складові готової продукції, які визначають якість готової продукції, що дозволить встановити структуру готової продукції [3].

Готова продукція – продукція, обробка якої завершена та яка пройшла всі стадії технологічного процесу (або циклу), відповідає технічним умовам та стандартам якості. Структурна схема по видобутку гірничої маси на підприємстві наведена на рис 1.

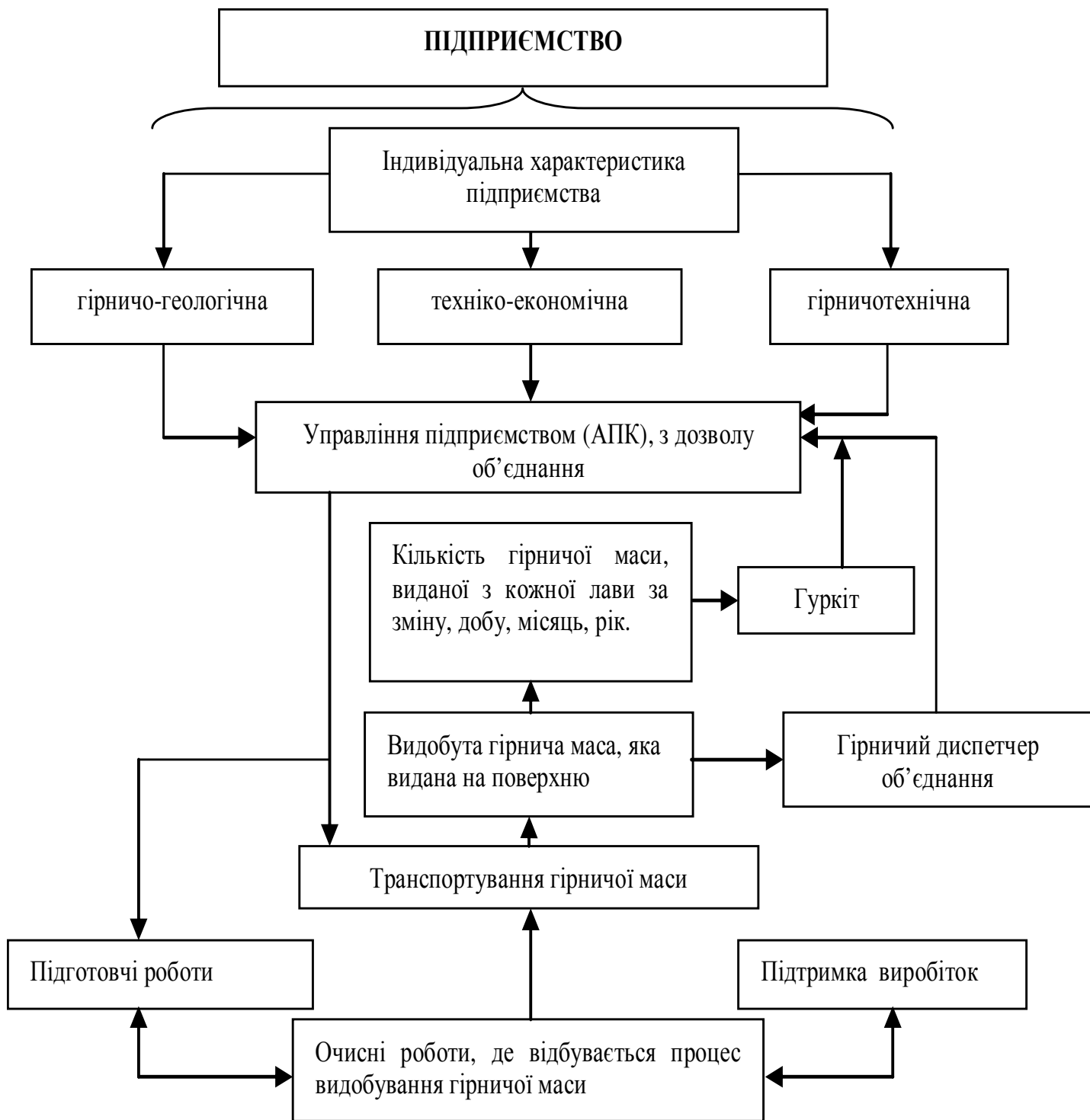

Рис 1. Схема видобутку гірничої маси та надання інформації бухгалтеру (розроблено автором на основі [6])

В Україні біля 91% видобутої гірничої маси збагачують [4]. Після збагачення отримують концентрат, шлам, породу, тощо. Концентрат (кам'яновугільний кокс) – вид продукції в якій корисних компонентів більше, а ніж було в початковій сировині. Шлам – відходи виробництва, які не можна вже використовувати. Порода (порожні породи) – відходи виробництва. Промпродукт- проміжний

продукт збагачення корисних копалин, що за вмістом корисного компонента не є кондиційним концентратом чи відвальними хвостами і потребує подальшої переробки у технологічній схемі [5].

На підприємстві видобувають гірничу масу, яка після гуркоту розподіляється на немарковане вугілля та порожні породи. Виходить, що немарковане вугілля виступає готовою продукцією, а порожні породи – це відходи виробництва, які вивозять на терикон та обліковують на позабалансовому рахунку 02 «Активи на відповідальному зберіганні». Особливістю організації обліку готової продукції на підприємства вуглевидобувної галузі, виступає те, що в цій галузі відсутні напівфабрикати.

Під час видобутку та транспортуванні гірничої маси відбувається втрата її кількості, а саме, просіювання, прокидання, недовантаження, що обумовлено технологічними втратами. Наприклад, транспортування видобутої гірничої маси з лави відбувається наступним чином. Після розрихлення гірничого масиву комбайном, гірничу масу потрапляє на скребковий конвеєр. Зі скребкового конвеєру на стрічковий конвеєр. З одного стрічкового конвеєра у бункер (підземний). З одного гірничого горизонту на інший. Зі стрічкового конвеєру у вагонетки та з вагонеток у бункер (на земний) [6]. Наприклад, лава комплекс видобув 52 тони гірничої маси – 40 шахтних вагонеток по 1,3 тони в кожній. Під час перевантаження з шахтних вагонеток у бункер підземний, спеціальним вимірювальним пристроєм вимірюється недовантаження, наприклад, вісім шахтних вагонеток недовантажено на 300 кг, отримуємо 2400 кг (2,4 т), потім у порожніх шахтних вагонетках вимірюють забрудненість, яка виникла в наслідок прилипання гірничої маси до внутрішніх стінок, яка становить у 9 вагонах 150 кг, отримуємо забрудненість – 1350 кг або 1,35 т.

Оскільки, видана гірничу масу на поверхню становить 48,3 т (52т - 2,4т - 1,35т), тому, на нашу думку, за фактичну кількість видобутої гірничої маси, треба брати ту кількість, яку видобув лава комплекс. Та використовувати цю кількість під час розрахунку амортизаційних відрахувань на лава комплекс.

На сьогоднішній день в Україні одним з перспективних напрямів у сфері переробки породних відвалів (териконів) для металургії є використання порожніх порід в якості сировини для виготовлення вогнетривких матеріалів. До того ж останнім часом терикони підприємств, які видобувають вугілля антрацитової групи

піддаються переробці, завдяки якій витягують концентрат (кам'яновугільний кокс) з зольністю A^d до 15%, який потім також можна реалізувати [4].

Загалом велика кількість функціонуючих підприємств утворюють інтегроване вуглевидобувне об'єднання. У складі такого об'єднання може функціонувати збагачувальна фабрика, а може бути відсутня така структурна одиниця. Структура функціонувань інтегрованих вуглевидобувних об'єднань наведено на рис. 2 та 3 без включення та з включенням до об'єднання збагачувальної фабрики. Розглянемо більш детально, як функціонування збагачувальної фабрики, впливає на організацію обліку готової продукції.

В свою чергу рахунок 26 буде мати два субрахунки 261 та 262. На субрахунку 261 будуть обліковуватися «корисні копалини». А вже при веденні аналітичного обліку на рахунку 261.1 буде обліковуватися «концентрат»; 261.2 буде обліковуватися «штиб». Відповідно на субрахунку 262 будуть обліковуватися «порожні породи» - призначені для подальшої переробки.

Облікова інформація відіграє важливе значення в управлінні підприємством. В умовах занепаду вуглевидобувної галузі все більшу увагу приділяють використанню активів, в тому числі, основних засобів. Через низьку інвестиційну привабливість вуглевидобувної галузі постає завдання ефективної організації амортизаційної політики для конструктивного відтворення основних засобів. Амортизаційна політика залишається найслабкішою ланкою економічної політики вуглевидобувного підприємства. Існуюча амортизаційна політика не відтворює покладеної на неї функції – не створює зацікавленості підприємствам вуглевидобувної галузі для оновлення основних фондів, проведення капітального ремонту основних засобів, впровадженню на всіх підприємствах наукових розробок, а саме когенераційних станцій, теплових насосів та сучасних технологій у видобутку корисних копалин.

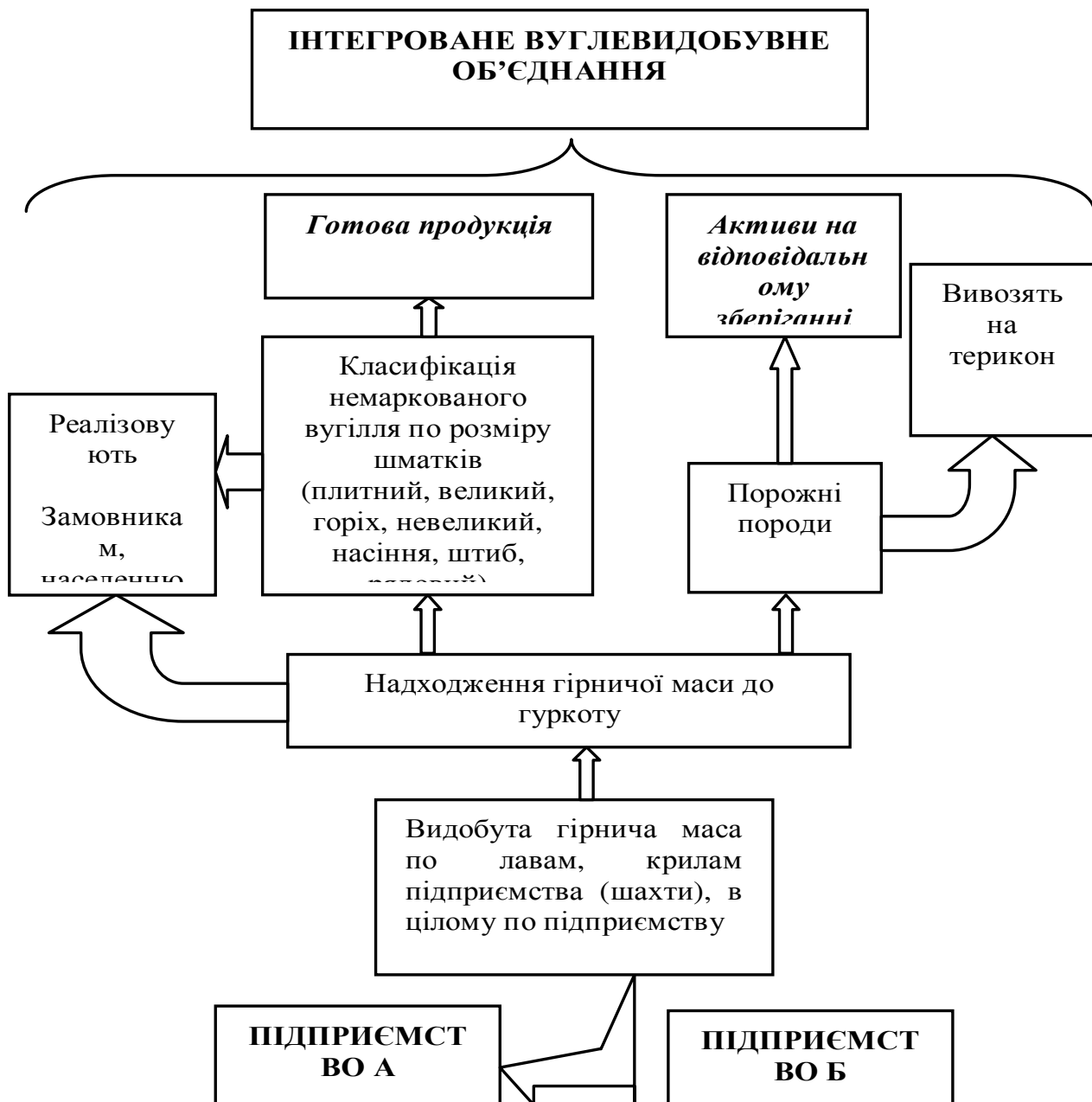

Рис. 2. Структура функціонування інтегрованого вуглевидобувного об'єднання без збагачувальної фабрики (розроблено автором на основі [6])

Виходячи з рис 2 облік готової продукції на інтегрованому вуглевидобувному об'єднанні, яке не має структурної одиниці – збагачувальна фабрика, не відрізняється від організації обліку готової продукції на підприємстві. Але як ми бачимо, об'єднання може реалізувати як немарковане вугілля так і гірничу масу. Постає питання, так який саме вид продукції на підприємстві являється готовою продукцією. Різниця між цією продукцією полягає у ціні реалізації та у якості. Оскільки у складі гірничої маси присутні порожні породи, то ця продукція реалізується значно дешевше. А

немарковане вугілля реалізують дорожче, оскільки треба покрити витрати на транспортування та сепарацію (гуркіт). Виходить, якщо відсутня збагачувальна фабрика, то по об'єднання готовою продукцією виступає немарковане вугілля.

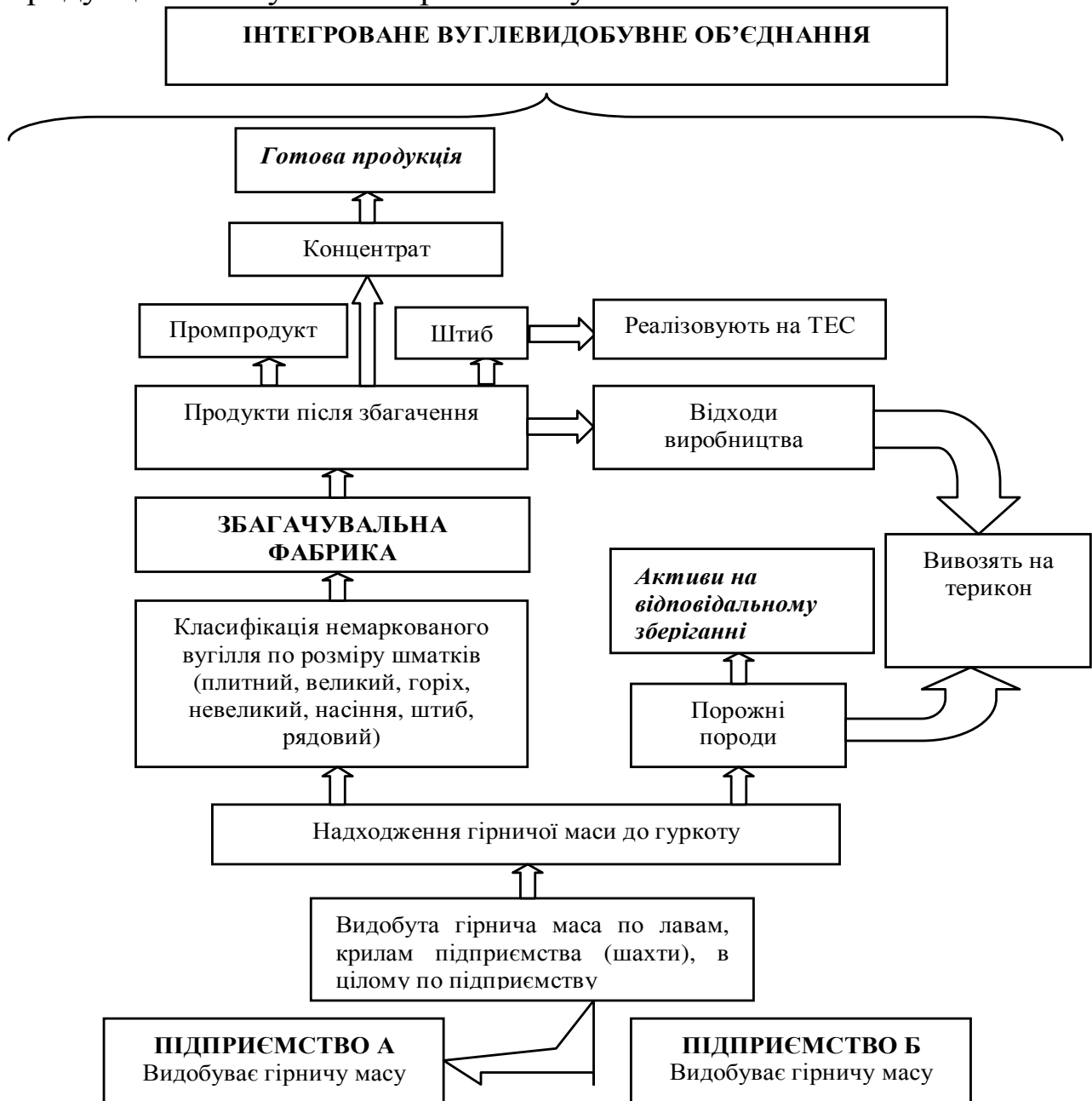

Рис. 3. Структура функціонування інтегрованого вуглевидобувного об'єднання у складі якого є збагачувальної фабрики (розроблено автором на основі [7])

Немарковане вугілля можна реалізувати на теплову електростанцію (ТЕС), мінаючи процес збагачення. На підприємстві та до об'єднання надається інформація після гуркоту, скільки немаркованого вугілля отримали з гірничої маси, саме цей вид вугілля і є готовою продукцією.

Якщо на балансі об'єднання є збагачувальна фабрика, то готовою продукцією по об'єднанню вважається кількість концентрату (збагаченого вугілля). Облік готової продукції по такому об'єднанню організовується наступним чином [8].

Для підприємства немарковане вугілля виступає готовою продукцією, яка є для збагачувальної фабрики сировиною, оскільки з неї вийде концентрат (кам'яновугільний кокс) – готова продукція. Промпродукт – проміжний продукт, що не є концентратом та порожніми породами, потребує подальшої переробки [5]. Штиб – частинки вугілля розміром до 6 мм, його реалізують на ТЕС, оскільки там для використання, необхідно продукцію надану з об'єднання для використання необхідно перемелити до порошку.

На такому інтегрованому об'єднанні облік готової продукції ведеться по підприємству та по збагачувальній фабриці. Виходить, що бухгалтерська звітність об'єднання повинна налічувати облік готової продукції у розрізі готової продукції, яка б поділялася на немарковане вугілля та концентрат. А відображається наступним чином, готовою продукцією виступає концентрат, а за сировину вважають готову продукцію підприємства (немарковане вугілля). В бухгалтерському обліку на об'єднанні немарковане вугілля відображають, як виробничі запаси. В свою чергу, на шахті за виробничі запаси приймають маркшейдерський замір, залишки гірничої маси у шахтному полі, що являється основою для визначення балансозабезпеченості підприємства при проведенні розвідки та розтину шахтного поля.

Виходи, що від структури об'єднання залежить організація обліку готової продукції, яка лежить в основі розрахунку амортизації на гірниче обладнання.

З вище наведеного можна зазначити, інтегровані вуглевидобувні об'єднання обліковують тільки немарковане вугілля (структура об'єднання без збагачувальної фабрики), або немарковане вугілля, концентрат та штиб (структура об'єднання у складі якого є збагачувальна фабрика)

І практично повністю відсутній облік порожніх порід. Які при подальшій переробки можна реалізувати та отримати додатковий оподаткований дохід.

Під час розрахунку амортизації на основні засоби беруть кількість готової продукції, а саме кількість немаркованого вугілля, яка менша, кількості гірничої маси. Знос обладнання відбувається під час видобутку гірничої маси, тому необхідно брати кількість гірничої маси для розрахунку амортизації. Після завершення кожної зміни, гірничому диспетчеру надають інформацію, скільки гірничої маси видобуло те, чи інше підприємство [9].

Під час видобування гірничої маси, вартість обладнання переноситься на видобуту продукцію, виходить що, розподіляється між немаркованим вугіллям та порожніми породами. В свою чергу, облік порожніх порід ведеться, як в першому випадку так і в другому, але ведеться на позабалансовому рахунку 02 «Активи на відповідальному зберіганні».

Організація обліку готової продукції на підприємстві відрізняється від організації обліку готової продукції іншої галузі, тим що, за фактичну кількість готової продукції приймають видобуте немарковане вугілля, а ні кількість видобутої гірничої маси.

Тому, на нашу думку, буде доречним для обліку видобутої гірничої маси на вуглевидобувному підприємстві використовувати рахунок 26 «готова продукція», на якому буде відображатися видобута гірничча маса. Кількість якої і буде враховуватися за загальний обсяг продукції, яке підприємство очікує виробити з використанням певної кількості об'єктів основних засобів.

Все більшу увагу науковці приділяють такій економічній категорії, як амортизація, оскільки амортизація означає витрати виробництва та водночас виступає джерелом відтворення основних засобів, що впливає на кількість видобутку корисних копалин. Ефективність амортизаційної політики залежить від того, наскільки точно вдалося визначити термін експлуатації активу (основного засобу) та який метод нарахування амортизації застосовується [10]. Підприємства вуглевидобувної галузі самостійно обирають метод нарахування амортизації на основні засоби та фіксують його в наказі про облікову політику.

Тому для підприємств вуглевидобувної галузі при розрахунку амортизації на обладнання дуже важливо знати й розуміти на скільки точно, конкретно та якісно надається інформації, щодо видобутку

продукції по підприємству. Виходить що у функціонуванні вуглевидобувної галузі важливе значення має організація обліку готової продукції та структура готової продукції [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підприємства складають інтегровані вуглевидобувні об'єднання. Які функціонують у вуглевидобувній галузі. Організація обліку готової продукції ускладнюється специфічною структурою цієї продукції.

Дослідивши функціонування інтегрованого об'єднання без структурної одиниці – збагачувальна фабрика, облік організовується по об'єднання як і на підприємстві галузі. Готовою продукцією вважається немарковане вугілля.

Проаналізувавши функціонування інтегрованого вуглевидобувного об'єднання у складі якого є збагачувальна фабрика. Облік готової продукції по об'єднанню ускладнюється структурою готової продукції. Оскільки немарковане вугілля для підприємства виступає готовою продукцією. А в свою чергу, немарковане вугілля для збагачувальної фабрики виступає сировиною. В результаті збагачення якого виходить концентрат, який вважається готовою продукцією по об'єднанню.

Організація обліку готової продукції на підприємстві впливає на розрахунки відносно амортизації основних засобів. Від кількості видобутої продукції на підприємстві залежить відрядна заробітна плата у робітників основного виробництва. Це гірник очисного вибою, прохідник, машиніст комбайну, тощо. Чим більше продукції з вибою вийде на поверхню тим більше буде доплат та буде існувати можливість отримати премію.

Необхідно дослідити процес розрахунку амортизації на обладнання на підприємствах вуглевидобувної промисловості, які складають інтегровані вуглевидобувні об'єднання. Зрозуміти яким методом здійснюється нарахування амортизації на обладнання, та як структура готової продукції впливає на отриманий результат. Визначити як проводиться внутрішньогосподарський контроль з готової продукції на підприємстві вуглевидобувної галузі.

Література

1. Вугільна галузь – непевні часи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua>.
2. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наук. доп. / О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко, Д.Ю. Череватський; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 44 с.
3. Василенко В. Технологические уклады в контексте стремления экономических систем к идеальности / В. Василенко // Соціально-економічні проблеми і держава. – Тернополь, 2013. – Т. 8. - № 1. – С. 65-72.
4. Гірничий енциклопедичний словник: в 3 т. / За ред. В. С. Білецького. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2001-2004.
5. Бондаренко В.И. Технология подземной разработки пластовых месторождений полезных ископаемых: Учебник для студ. вузов / В.И. Бондаренко, А.М. Кузьменко, Ю.Б. Грядущий, В.А.Гайдук, О.В. Колоколов. – Днепропетровськ: Поліграфіст, 2003.– 708 с.
6. Смирнов В.О., Сергєєв П. В., Білецький В. С. Технологія збагачення вугілля / В.О. Смирнов, П.В. Сергєєв, В.С. Білецький. – 2011. – 215 с.
7. Семирягин С.В. Гірничий вісник / С.В. Семирягин. – Вип. 97. – 2014. –С. 3.
8. Мала гірнича енциклопедія В 3-х т. / За ред. В. С. Білецького – Донецьк: Донбас, 2004. – 321 с.
9. Лозинський І.Є. Особливості планування інвестиційних проектів з відтворення виробничої потужності збиткових вуглевидобувних підприємств / І.Є. Лозинський //Економіка промисловості. – 2011. – №. 2-3. – С. 193-197.
10. Колумбет О.П. Економічний зміст амортизації необоротних активів та проблеми її нарахування в умовах сталого розвитку / О.П. Колумбет //Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №. 1. – С. 82-87.
11. Бабяк Н. Д. Амортизаційна політика підприємства на сучасному етапі реформування економіки України / Н. Д. Бабяк // Теорія і практика перебудови економіки. 2001. – С. 61-64.
1. Vuhil'na haluz' – nepevni chasy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.golos.com.ua>.

2. Stan, osnovni problemy i perspektyvy vuhil'noyi promyslovosti Ukrayiny: nauk. dop. / O.I. Amosha, L.L. Starychenko, D.Yu. Cherevat's'kyi; NAN Ukrayiny, In-t ekonomiky prom-sti. – Donets'k, 2013. – 44 s.

3. Vasylenko V. Tekhnolohycheskye uklady v kontekste stremlenyya ekonomycheskykh system k ydeal'nosty / V. Vasylenko // Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava. – Ternopol', 2013. – T. 8. - # 1. – S. 65-72.

4. Hirnychyy entsyklopedychnyy slovnyk: v 3 t. / Za red. V. S. Bilets'koho. — Donets'k: Skhidnyy vydavnychy dim, 2001-2004.

5. Bondarenko V.Y. Tekhnolohyya podzemnoy razrabotky plastovykh mestorozhdenyy poleznykh yskopaemykh: Uchebnyk dlya stud. vuzov / V.Y. Bondarenko, A.M. Kuz'menko, Yu.B. Hryadushchyy, V.A. Hayduk, O.V. Kolokolov. – Dnepropetrovs'k: Polihrafist, 2003. – 708 s.

6. Smyrnov V.O., Serhyeyev P. V., Bilets'kyi V. S. Tekhnolohiya zbahachennya vuhillya / V.O. Smyrnov, P.V. Serhyeyev, V.S. Bilets'kyi. – 2011. – 215 s.

7. Semyryahyn S.V. Hirnychyy visnyk / S.V. Semyryahyn. – Vyp. 97. – 2014. – S. 3.

8. Mala hirnycha entsyklopediya V 3-kh t. / Za red. V. S. Bilets'koho – Donets'k: Donbas, 2004. – 321 s.

9. Lozyns'kyi I.Ye. Osoblyvosti planuvannya investytsiynykh proektiv z vidtvorennya vyrobnychoyi potuzhnosti zbytkovykh vuhlevydobuvnykh pidpryyemstv / I.Ye. Lozyns'kyi // Ekonomika promyslovosti. – 2011. – #. 2-3. – S. 193-197.

10. Kolumbet O.P. Ekonomichnyy zmist amortyzatsiyi neoborotnykh aktyviv ta problemy yiyi narakhuvannya v umovakh staloho rozvytku / O.P. Kolumbet // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. – 2012. – #. 1. – S. 82-87.

11. Babyak N. D. Amortyzatsiyna polityka pidpryyemstva na suchasnomu etapi reformuvannya ekonomiky Ukrayiny / N. D. Babyak // Teoriya i praktyka perebudovy ekonomiky. 2001. – S. 61-64.

***Рецензент:** Пашкевич М.С., д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Національний гірничий університет».*

Миценко Наталія, Мищук Андрій

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Розглянуто проблеми розвитку підприємств споживчої кооперації на основі використання їх інформаційного та інноваційного потенціалу. Окреслено перелік проблем, що потребують вирішення під час формування інформаційного та інноваційного потенціалу кооперативних підприємств. Виокремлено чинники формування інформаційного та інноваційного потенціалу розвитку та ефективного функціонування підприємств споживчої кооперації (виробничі, техніко-технологічні, організаційні, екологічні, соціально-економічні). Представлено розподіл внутрішніх та зовнішніх чинників на стимулятори та дестимулятори. Враховуючи мету дослідження, висвітлено особливості розвитку підприємств споживчої кооперації на основі використання їх інформаційного та інноваційного потенціалу. Запропоновано концептуальну схему управління інформаційним та інноваційним потенціалом розвитку та ефективного функціонування кооперативних підприємств. Подальші дослідження повинні бути орієнтовані на формування системи показників оцінювання ефективності використання інформаційного та інноваційного потенціалу кооперативних підприємств, впливу рівня їх розвитку та використання на розвиток підприємств.

Ключові слова: інформаційний потенціал підприємства, інноваційний потенціал підприємства, формування інформаційного та інноваційного потенціалу, чинники формування, використання інформаційного та інноваційного потенціалу, управління інформаційним та інноваційним потенціалом.

Миценко Наталья, Мищук Андрей

РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ НА БАЗЕ ИНФОРМАЦИОННОГО И ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА

Рассмотрены проблемы развития предприятий потребительской кооперации на основе использования информационного и инновационного потенциала. Определен перечень проблем, требующих решения при формировании информационного и инновационного потенциала кооперативных предприятий. Выделены факторы формирования информационного и инновационного

потенциала развития и эффективного функционирования предприятий потребительской кооперации (производственные, технико-технологические, организационные, экологические, социально-экономические). Представлено распределение внутренних и внешних факторов на стимуляторы и дестимуляторы. Учитывая цель исследования, освещены особенности развития предприятий потребительской кооперации на базе использования информационного и инновационного потенциала. Предложено концептуальную схему управления информационным и инновационным потенциалом развития и эффективного функционирования кооперативных предприятий. Дальнейшие исследования должны быть ориентированы на формирование системы показателей оценки эффективности использования информационного и инновационного потенциала кооперативных предприятий, влияния уровня их развития и использования на развитие предприятий.

Ключевые слова: информационный потенциал предприятия, инновационный потенциал предприятия, формирование информационного и инновационного потенциала, факторы формирования, использование информационного и инновационного потенциала, управление информационным и инновационным потенциалом.

Mitsenko Natalia, Mishchuk Andrii

ENTERPRISE DEVELOPMENT ON THE INFORMATION AND INNOVATION POTENTIAL BASIS

Examined the problems of consumer cooperation enterprises development on the basis

of their information and innovation potential. Outlined a list of problems to be solved during the formation of information and innovation potential of cooperative enterprises. Determined factors of the information and innovation potential forming and consumer cooperation enterprises effective functioning (manufacturing, technic-technological, organizational, environmental, social-economic). Shown the distribution of internal and external factors on stimulators and destimulators. Considering the purpose of the study, the peculiarities of consumer cooperation enterprises through the use of information and innovation potential are lightened. A conceptual diagram of information and innovation potential development management and cooperative enterprises effective functioning is proposed. Further research should focus on the formation of a system of indicators evaluating the effectiveness of the cooperative enterprises information and innovation potential use, the impact of their development and use in the enterprises development.

Keywords: enterprise information potential, the innovative potential of the enterprise, formation of information and innovation potential, factors of formation, information and innovation potential usage, information and innovation potential management.

Постановка проблеми. В умовах швидкого розвитку науки і техніки, з одного боку, та, виходячи із загальновизнаного постулату економічної науки «про обмеженість виробничих ресурсів (в кожний конкретний момент) та необмеженість потреб», з іншого, вирішальну роль в розвитку підприємств вчені відводять інформаційному та інноваційному потенціалу. Як зазначають Н. Шпак та Н. Дулиба, «...інформацію в сучасному суспільстві слід розглядати як стратегічний ресурс, який допомагає економити інші види наявних ресурсів, а процес інформатизації – як фактор, покликаний забезпечити пришвидшення процесів виробництва, підвищити продуктивність праці та виявити інноваційні пропозиції» [9, с. 311]. В умовах переходу до постінформаційної цивілізації саме в інформації (знаннях) вбачають інноваційну основу розвитку підприємств.

Актуальність формування інформаційного та інноваційного потенціалу розвитку підприємств споживчої кооперації зумовлена стратегічною важливістю діяльності цих суб'єктів щодо насичення сільського споживчого ринку продукцією та вирішенням проблеми продовольчої безпеки. Відповідно виникає необхідність розробки наукових підходів та механізму розвитку кооперативних підприємств

на основі формування та ефективного використання їх інформаційного та інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагому роль для вивчення зазначеної проблеми мають праці з дослідження економічного потенціалу підприємств та його видів І. Ансоффа, М. Байє, О. Березіна [1], В. Гальперіна, В. Герасимчука, П. Друкера, С. Ігнатєва, С. Іщук, В. Карюка [3], М. Кондратьєва, Н. Краснокутської, Є. Лапіна, М. Мескона, В. Моргунова, Е. Попова, Ф. Хедоурі, С. Чимшита [7] та інших вчених. Деякі аспекти стосовно інформаційного та інноваційного потенціалу розглядали Ж. Говоруха [2], Ю. Коваленко [4], Н. Чорна [8], Н. Шпак, Н. Дулиба [9] та ін. Разом з тим, питання формування та використання інформаційного та інноваційного потенціалу як основи стійкого розвитку кооперативних підприємств залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – розкрити особливості розвитку підприємств споживчої кооперації на основі використання їх інформаційного та інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та ефективного використання інформаційного та інноваційного потенціалу кооперативних підприємств як основи їх розвитку в сучасних умовах передбачає вирішення таких проблем:

1. вибір раціональних стратегій і пріоритетів розвитку інформаційного та інноваційного потенціалу в усіх сферах діяльності підприємств;

2. координація дій менеджменту кооперативних підприємств з метою розробки комплексного підходу до вирішення завдань їх інноваційного розвитку, ефективного функціонування, забезпечення конкурентоспроможності;

3. концентрація ресурсного потенціалу підприємств на пріоритетних напрямках розвитку діяльності, впровадження сучасних досягнень та інноваційних процесів з метою підвищення попиту на продукцію, залучення вільного капіталу до фінансування проектів з переозброєння та модернізації техніко-технологічної бази виробництва;

4. збереження і розвиток виробничо-технологічного потенціалу підприємств споживчої кооперації, його використання для підтримки сучасного технологічного рівня і переходу до більш досконалих технологій;

5. запровадження системи сертифікації єдиного циклу виробництва продукції, враховуючи міжнародні і національні стандарти;

6. забезпечення сприятливих економічних і фінансових умов для активізації інформаційного та інноваційного потенціалу розвитку кооперативних підприємств.

При цьому формування інформаційного та інноваційного потенціалу підприємств споживчої кооперації відбувається під впливом виробничих, техніко-технологічних, організаційних, екологічних та соціально-економічних чинників (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники формування інформаційного та інноваційного потенціалу розвитку та ефективного функціонування підприємств споживчої кооперації

Чинники	Характеристика
Виробничі	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення структури виробництва продукції; - формування раціональної асортиментної політики; - оптимізація витрат виробництва (собівартості продукції) й обігу; - запровадження стандартів якості продукції;
Техніко-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> - модернізація та технічне переозброєння виробництва; - запровадження комплексної механізації та автоматизації; - впровадження прогресивних технологій виробництва продукції; - здійснення капіталовкладень у споруди, будівлі, обладнання, що підвищує продуктивність праці та якість продукції;
Організаційні	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення економічних відносин між кооперативними підприємствами та їх контрагентами; - покращення системи управління діяльністю підприємств; - розробка та реалізація комплексних цільових програм щодо забезпечення інноваційного розвитку підприємств;
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження природоохоронних заходів; - стимулювання виробництва екологічно безпечної продукції; - утилізація відходів виробництва;
Соціально-економічні	<ul style="list-style-type: none"> - розробка і запровадження ефективної мотиваційної політики; - формування соціальної відповідальності кооперативних підприємств на сільських територіях; - розвиток маркетингової діяльності підприємств; - розробка гнучкої цінової політики; - підвищення конкурентоспроможності продукції тощо.

У сучасних умовах виникають процеси, які сприяють або стримують розвиток інформаційного та інноваційного потенціалу об'єктів та суб'єктів господарювання. Дослідження чинників, що сприяють та стримують розвиток інформаційного та інноваційного потенціалу підприємств споживчої кооперації (табл. 2) виявило, що внутрішніми чинниками-стимуляторами розвитку інформаційного та

інноваційного потенціалу кооперативних підприємств є наявність висококваліфікованого персоналу та науково-технічного потенціалу. До внутрішніх чинників-дестимуляторів нами віднесені слабкість науково-технічної бази підприємств та відсутність матеріальних стимулів. До зовнішніх чинників-стимуляторів розвитку інформаційного та інноваційного потенціалу досліджуваних підприємств належать розвиток конкуренції та інноваційної інфраструктури; зовнішніми чинниками-дестимуляторами є відсутність джерел фінансування наукових та інноваційних розробок, недосконалість законодавчої бази з питань інформаційної та інноваційної діяльності тощо.

Таблиця 2

Внутрішні і зовнішні чинники сприяння та стримування формування інформаційного та інноваційного потенціалу розвитку та ефективного функціонування підприємств споживчої кооперації

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
<i>Сприяють розвитку</i>	<i>Сприяють розвитку</i>
Наявність техніко-технологічної бази виробництва та можливість залучення фінансових ресурсів	Глобалізація економіки, розвиток конкуренції товарів та товаровиробників
Готовність до змін та запровадження нововведень, можливість підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу	Законодавчі заходи, що заохочують інноваційну діяльність, забезпечують охорону об'єктів інтелектуальної власності
Наявність науково-технічного потенціалу та кваліфікованого персоналу	Розвиток інноваційної інфраструктури
Розвиток умов творчої праці	Міжнародна науково-технічна кооперація
<i>Стримують розвиток</i>	<i>Стримують розвиток</i>
Слабкість матеріально-технічної та наукової бази	Недостатня кількість та різноманітність джерел фінансування
Недостатня орієнтація підприємств споживчої кооперації на інноваційну діяльність	Ускладнення науково-дослідних розробок
Опір змінам під час впровадження інновацій та нововведень	Низький науково-інноваційний потенціал держави
Орієнтація на усталені ринки та короткотермінову окупність	Недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва
Відсутність матеріальних стимулів	Недосконалість законодавчої бази з питань інформаційної та інноваційної діяльності
Домінування інтересів існуючого виробництва	Відплив наукових кадрів
Низький рівень аналітично-інформаційної бази	Відсутність повноцінної інформаційної бази щодо інноваційних проектів

Розробка і впровадження наукових положень та інноваційних рішень у процесі функціонування кооперативних підприємств потребує розгляду специфічних особливостей їх розвитку у

результаті ефективного використання інформаційного та інноваційного потенціалу (рис. 1). Так, внаслідок активізації інформаційного та інноваційного потенціалу підприємства матимуть можливість використовувати високоякісну сировину для заготівель і подальшої переробки, розширити товарний асортимент та забезпечити диверсифікацію виробництва продукції, збільшити обсяги виробництва і реалізації готової продукції, забезпечити розвиток каналів розподілу продукції, поглибити спеціалізацію і кооперування виробництва, ефективно формувати власні та залучати зовнішні інвестиційні ресурси для впровадження результатів наукових досліджень та інноваційних процесів у різні сфери діяльності, забезпечити конкурентні переваги шляхом застосування інноваційних підходів у діяльності підприємств споживчої кооперації, що позитивно вплине на їх економічний розвиток.

Рис. 1. Особливості функціонування і розвитку підприємств споживчої кооперації на основі використання інформаційного та інноваційного потенціалу

Відзначимо, що важливого значення у процесі формування та використання інноваційного потенціалу набуває інформаційний потенціал – система сформованих знань (перетвореної інформації), що можуть використовуватися як фактор виробництва. З цією метою підприємства мають створювати інформаційно-аналітичні бази з надання різного роду інформації: з наявності способів і методів інноваційного розвитку підприємств; довідкового практичного матеріалу діяльності суб'єктів господарювання, які активно впроваджують результати наукових досліджень та інноваційні проекти; статистичних даних щодо аналізу стану інноваційного потенціалу, науково-методичної бази; з надання спеціальної наукової літератури тощо.

Наголосимо, що Департамент інформаційних технологій Укркоопспілки спільно з провідними компаніями у сфері ІТ-технологій здійснює оновлення системи кооперативних інформаційних технологій. Основне завдання – розробка корпоративної інформаційної системи, що передбачає створення єдиних інформаційних технологій, які об'єднуватимуть інформаційні ресурси підприємств споживчої кооперації. Для оперативного прийняття управлінських рішень на всіх рівнях системи споживчої кооперації розроблено інформаційно-аналітичну систему «Укоопінформ». Вона дозволяє кожній ланці кооперативної системи бачити на карті України актуальну кооперативну структуру, географічне розташування об'єктів нерухомого майна з відображенням необхідних характеристик, проводити порівняльний аналіз показників фінансово-господарської діяльності, визначати потенційних суб'єктів інтеграції.

Значним досягненням у споживчій кооперації України, що позитивно впливає на інформаційний та інноваційний потенціал кооперативних підприємств, є розробка та реалізація «Програми інформатизації споживчої кооперації України на 2011-2015 рр.» [6], яка покликана сприяти удосконаленню та розвитку інформаційних технологій. Основними об'єктами автоматизації інформаційних процесів на період, що розглядається Програмою, є: роздрібна торгівля (сучасні маркети, торговельно-роздрібні підприємства та магазини повсякденного попиту); оптова торгівля (оптові бази, розподільчі склади); оптово-роздрібна торгівля (оптово-роздрібні об'єднання, оптові бази та мережі маркетів, об'єднаних в єдину технологічну систему); оптова торгівля з терміналів (великі

міжобласні оптові підприємства з постачання окремих видів товарів на оптові бази та розподільчі склади); ресторанне господарство (заклади ресторанного господарства); ринкова торгівля (кооперативні ринки, об'єднання ринків); виробництво хлібобулочних продуктів, ковбасних та консервованих виробів (хлібозаводи, хлібокомбінати); надання послуг з автотранспортних перевезень (автопідприємства споживспілок); надання послуг у готельному господарстві; надання послуг в автоматизації обліково-розрахункових інформаційних процесів; навчання студентів із засвоєнням навичок експлуатації комп'ютерних УКС-проектів [там же]. У межах Програми було передбачено створення і розвиток корпоративних інформаційно-комп'ютерних технологій споживчої кооперації України, що можуть забезпечити інформатизацією усі напрями діяльності кооперативних підприємств.

Крім цього, важливим завданням є створення власної інформаційної бази системи, яка акумулюватиме дані інноваційних, інвестиційних та наукових проектних розробок, які впроваджуються підприємствами споживчої кооперації у різних регіонах України. Це дозволить визначати з-поміж них найбільш вдалі та прибуткові, рекомендувати їх для впровадження кооперативним підприємствам і, як наслідок, максимально зберегти їх науковий, інноваційний, інформаційно-технологічний, організаційний, кадровий потенціал та забезпечити ефективне їх використання досліджуваними підприємствами у власній господарській діяльності.

В контексті формуванні інформаційного потенціалу кооперативних підприємств важлива роль належить системі контролю подальшого розвитку процесу інформатизації усієї системи споживчої кооперації. З цією метою має бути створений відповідний підрозділ, який би здійснював управління (моніторинг, координацію, контроль ефективності) інформаційною мережею споживчої кооперації, а також регламентацію процедур взаємодії між учасниками цієї мережі. Для підприємств споживчої кооперації це означає своєчасне отримання будь-якої наукової, інноваційної та іншої інформації щодо умов діяльності, ринкового середовища, інноваційних продуктів та технологічних інновацій для прийняття ефективних управлінських рішень.

Реалізація Програми інформатизації споживчої кооперації України на 2011-2015 рр. забезпечить: створення єдиної організаційної структури інформаційної мережі системи споживчої

кооперації України; створення інтегрованих баз даних (нерухомого майна підприємств споживчої кооперації; реєстру членів споживчих товариств; товарних ресурсів споживчої кооперації; несистемних виробників та постачальників окремих груп товарів); створення типових проектів автоматизованого управління бізнес-процесами; створення єдиної інформаційно-аналітичної системи аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктів споживчої кооперації; впровадження типових комп'ютерних проектів у споживчих товариствах, споживспілках, підприємствах та організаціях системи; забезпечення максимального використання корпоративних інформаційних технологій у системі споживчої кооперації України; застосування Web-технологій в інформаційній інфраструктурі системи споживчої кооперації; забезпечення оперативного аналізу і прийняття управлінських рішень на усіх рівнях управління споживчої кооперації засобами сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій тощо [6]. Вважаємо, що ці напрями реалізації Програми позитивно вплинуть на підвищення ефективності функціонування підприємств споживчої кооперації.

Надзвичайно актуальним у сучасних умовах є забезпечення безпеки наукової та інноваційної інформації підприємств споживчої кооперації, що супроводжується наступними заходами: контроль за діями персоналу структурних підрозділів підприємств щодо їх професійних обов'язків, пов'язаних із збереженням, поширенням і передачею інформації про суб'єкти господарювання і господарську діяльність; розроблення, використання та удосконалення засобів захисту інформації та методів контролю ефективності таких засобів, підвищення надійності спеціального програмного забезпечення; зміцнення механізму правового регулювання відносин у сфері охорони інтелектуальної власності; розроблення та впровадження системи страхування інформаційних ризиків тощо.

Будь-який організаційно-економічний процес потребує належного управління. Концептуальна схема управління інформаційним та інноваційним потенціалом розвитку та ефективного функціонування кооперативних підприємств представлена на рис. 2.

Рис. 2. Управління інформаційним та інноваційним потенціалом розвитку та ефективного функціонування підприємства споживчої кооперації

При цьому управління інформаційним та інноваційним потенціалом передбачає формування відповідної стратегії розвитку та ефективного функціонування кооперативних підприємств за рахунок формування фінансових джерел, мотиваційних та економічних інструментів, інформаційного середовища, що у цілому дозволяє запровадити результати наукових досліджень, забезпечити інноваційний розвиток виробництва та підвищити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання споживчої кооперації.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Використання інформаційного та інноваційного потенціалу кооперативних підприємств дозволяє здійснювати своєчасне оновлення та модернізацію техніко-технологічної бази шляхом впровадження інноваційних технологій для заготівлі і переробки сировини, виробництва продукції; забезпечити розвиток організаційно-економічних відносин контрагентів; удосконалити систему управління технологічними процесами і стимулювання до підвищення якості продукції; удосконалити виробничу та соціальну інфраструктуру; забезпечити розвиток організаційних форм і каналів реалізації продукції; покращити інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів; поліпшити екологічні умови провадження діяльності. Подальших досліджень вимагає формування системи показників оцінювання ефективності використання інформаційного та інноваційного потенціалу підприємств, впливу рівня розвитку інформаційного та інноваційного потенціалу на розвиток кооперативних підприємств.

Література

1. Березін О. В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств : моногр. / О. В. Березін, Ю. В. Карпенко. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 204 с.
2. Говоруха Ж. А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України / Ж. А. Говоруха // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 107–110.
3. Карюк В. І. Методичний підхід до оцінювання інноваційного потенціалу промислових підприємств / В. І. Карюк // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 176–182.

4. Коваленко Ю. О. Інформаційний ресурс у контексті теорії факторів виробництва / Ю. О. Коваленко // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 148-152.

5. Лукьянов В. И. Развитие инновационных форм производственной кооперации в системе формируемых региональных торговых сетей «КООП» [Электронный ресурс] / В. И. Лукьянов // Российское предпринимательство. – 2008. – № 11. – Вып. 2 (123). – С. 37-42. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/12694/>

6. Програма інформатизації споживчої кооперації України на 2011-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukspro.com.ua>

7. Чимшит С. І. Управління потенціалом складних соціально-економічних систем : моногр. / С. І. Чимшит. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – 362 с.

8. Чорна Н. Пріоритетні напрямки інноваційного розвитку харчової промисловості у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави / Н. Чорна // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2. – С. 177-179.

9. Шпак Н. О. Сутність та складові інформаційного забезпечення систем управління підприємством / Н. О. Шпак, Н. Г. Дулиба // Науковий вісник : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУУ, 2012. – Вип. 22.7. – С. 307-315.

1. Berezin O. V. Teoriya i praktyka zabezpechennya efektyvnoho vykorystannya potentsialu torhovel'nykh pidpryyemstv : monohr. / O. V. Berezin, Yu. V. Karpenko. – Poltava : InterHrafika, 2012. – 204 s.

2. Hovorukha Zh. A. Pytannya rozvytku innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv Ukrayiny /

Zh. A. Hovorukha // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2010. – # 8. – S. 107–110.

3. Karyuk V. I. Metodychnyy pidkhid do otsinyuvannya innovatsiynoho potentsialu promyslovykh pidpryyemstv / V. I. Karyuk // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – # 5. – S. 176-182.

4. Kovalenko Yu. O. Informatsiynyy resurs u konteksti teorii faktoriv vyrobnytstva / Yu. O. Kovalenko // Ekonomika promyslovosti. – 2011. – # 4. – S. 148-152.

5. Luk'yanov V. Y. Razvytye ynnovatsyonnykh form proyzvodstvennoy kooperatsyy v systeme formyruemykh rehyonal'nykh

torhovyykh setey «KOOP» [Elektronnyy resurs] / V. Y. Luk'yanov // Rossiyskoe predprinyatel'stvo. – 2008. – # 11. – Vyp. 2 (123). – S. 37-42. – Rezhym dostupa : <http://www.creativeconomy.ru/articles/12694/>

6. Prohrama informatyzatsiyi spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny na 2011-2015 rr. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukspro.com.ua>

7. Chymshyt S. I. Upravlinnya potentsialom skladnykh sotsial'no-ekonomichnykh system : monohr. / S. I. Chymshyt. – Dnipropetrovs'k : DUEP, 2008. – 362 s.

8. Chorna N. Priorytetni napryamky innovatsiynoho rozvytku kharchovoyi promyslovosti u konteksti zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky derzhavy / N. Chorna // Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny. – 2012. – # 2. – S. 177-179.

9. Shpak N. O. Sutnist' ta skladovi informatsiynoho zabezpechennya system upravlinnya pidpryyemstvom / N. O. Shpak, N. H. Dulyba // Naukovyy visnyk : zb. nauk.-tekhn. prats'. – L'viv : NLTUU, 2012. – Vyp. 22.7. – S. 307-315.

Рецензент: Васильців Т. Г., д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів і кредиту Львівської комерційної академії.

22.03.2016

УДК 338.48:332.152(477.74)

Михайлюк Олена

АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО, КУЛЬТУРНОГО І ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюються питання розвитку природно-ресурсного, культурного і екологічного потенціалів Одеської області. Наводяться статистичні дані та проводиться їх аналіз на прикладі України, Одеської області та її адміністративних районів. Визначається місце Одеської області у природному, культурному, екологічному потенціалах країни за питомою вагою та рейтинговими показниками. Характеризуються позитивні і негативні сторони. Одеська область – найбільша за площею в Україні, має лікувальні ресурси, вихід до Чорного моря, санаторії, готелі та інші місця розміщення. В області

багато театрів і музеїв, історичних пам'яток. Рівень якості природних ресурсів низький, а пам'ятки історії занедбані і потребують значних фінансових ресурсів для відновлення. Пропонуються напрямки більш ефективного використання потенціалу області для розвитку туризму.

Ключові слова: екологічні проблеми, природно-ресурсний потенціал, культурний потенціал, екологічний потенціал, туризм.

Михайлюк Елена

АНАЛИЗ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО, КУЛЬТУРНОГО И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

В статье освещаются вопросы развития природно-ресурсного, культурного и экологического потенциалов Одесской области. Приводятся статистические данные и проводится их анализ на примере Украины, Одесской области и ее административных районов. Определяется место Одесской области в потенциале страны по удельному весу и рейтинговым показателям. Характеризуются положительные и отрицательные стороны. Одесская область - самая большая по площади в Украине, имеет лечебные ресурсы, выход к Черному морю, санатории, гостиницы и другие места размещения. В области много театров и музеев, исторических памятников. Уровень качества природных ресурсов низкий, а памятники истории заброшены и требуют значительных финансовых ресурсов для восстановления. Предлагаются направления более эффективного использования потенциала области для развития туризма.

Ключевые слова: экологические проблемы, природно-ресурсный потенциал, культурный потенциал, экологический потенциал, туризм.

Mikhailyuk Elen

ANALYSIS NATURAL RESOURCES, CULTURAL POTENTIAL FOR TOURISM DEVELOPMENT IN ODESSA OBLAST

In the article analysis questions of development natural resources, cultural potential Odessa oblast. Analysis of tourism, nature, forest, people, museums, theaters and historical monuments. Analysis statistyc

Example Data for Ukraine, Odessa oblast and Separate territory. Showing place in Odessa oblast economy and nature of the country and on the proportion and rating. Analysis Advantages and disadvantages. Odessa region - The largest in Ukraine. Has medical resources, the Black Sea, motels, hotels and other locations. In the many theaters and museums, historical monuments. The level of low quality of natural resources and historical monuments neglected and in need of significant financial resources for recovery. Proposes to author - direction the effect of the development Using Potential areas for tourism.

Keywords: environmental problems, natural resource potential, culture potential, development natural resources, tourism.

Постановка проблеми. Туризм виступає важливою складовою світової економіки. За даними Міжнародної туристичної організації, питома вага туризму у світовому ВВП становить близько 9% і близько 30% у світовому експорті послуг. На 2016р. UNWTO прогнозує зростання міжнародного туризму на 3-4%, що буде і далі сприяти глобальному економічному відновленню. Одеська область з її потенціалом теж повинна приєднатися до світових тенденцій.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Серед українських та іноземних вчених розглядаються окремі проблеми туризму: аналіз туризму за видами, за регіонами, ефективність різних видів туризму. Окремо вивчається природно-ресурсний, економічний та інші потенціали території. Дослідження щодо поєднання туризму і потенціалів пропонується в означеній роботі.

Серед **невирішених питань** гостро стоїть проблема оцінки екологічних ризиків для розвитку туризму, оцінка питомої ваги області у природно-ресурсному і туристичному потенціалах регіону. Потребує уваги аналіз стану інфраструктури регіону, степеню забезпеченості туристів лікувальними, рекреаційними та іншими ресурсами. Необхідна розробка критеріїв оцінки ресурсів і механізмів їх раціонального використання

Постановка завдання: у науковій статті основною метою є визначення місця Одеської області у туристичному потенціалі країни, критична оцінка природно-ресурсного, економічного, екологічного і культурно-історичного потенціалів регіону для подальшого коректування дій влади щодо підвищення ефективності туристичної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Туризм в Україні в останні роки набуває певних темпів розвитку, розвиваються нові види туризму. Південь України, і особливо Одеська область, починають відігравати провідну роль в цьому процесі. В Одеській області є належні умови поєднати різні види туризму у туристичні кластери.

Територія Одеської області – найбільша в Україні і складає 5,5% від території країни, тут проживає 5,6% населення. На область припадає 2,9% обсягу реалізованої промислової продукції; 3,3% капітальних інвестицій; 4,6% експорту країни і 2,7 імпорту. Рибне господарство області видобуває 27,7% біоресурсів.

За період 2011-2014 років кількість колективних засобів розміщення в області збільшилася у 1,3 рази і склала 13,8% від загального рівня по країні; кількість місць в них зросла у 1,17 рази. На 2014 рік питома вага оздоровчих закладів області збільшилася відносно їх кількості по Україні з 8,4% до 13,7% через тимчасову втрату окупованої АР Крим. Особливо це помітно на показниках готелів і спеціалізованих місць розміщення.

Загальна кількість туристів по Одеській області за період 2000-2014 років постійно зменшувалася і найбільш суттєвим став 2014 рік (18% від рівня 2000 року). Через військово-політичну і несприятливу економічну ситуації в країні кількість внутрішніх туристів впала до рекордно низького рівня – 4% від рівня 2000 року.

Кількість екскурсантів при цьому склала по області всього 0,6% від загальної; кількість громадян України, які виїздили за кордон – 1,5%. Кількість іноземних громадян, які відвідували Одеську область у 2014 році була дуже низькою – всього 0,02%.

При цьому питома вага Одеської області в потенціалі України на 2014 рік склала по:

- санаторіям та пансіонатам з лікуванням - 10%;
- санаторіям-профілакторіям – 7,6%;
- будинкам і пансіонатам відпочинку – 8,9%;
- базам та іншим закладам відпочинку – 26,9%;
- дитячим оздоровчим таборам – 7,1%.

Таким чином, за період 1995-2014 років область суттєво збільшила свою питому вагу у розвитку баз відпочинку і дитячих оздоровчих таборів у потенціалі країни.

На Одеську область припадає 6,8% суб'єктів господарювання, а обсяг реалізованої ними продукції та послуг у 2014 році склав 6,8%.

Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності області склала всього 1,8%. В загальній кількості суб'єктів туристичної діяльності по Україні на 2014 рік, 2198 - юридичні особи і 1687 - фізичні особи - підприємці. Відповідно по Одеській області їх питома вага до загальної кількості по країні складала 7,8 та 4,6%. Середня вартість туру, реалізованого туроператором у 2014 році складала 13063 грн. по Україні (1744 грн. – по Одеській області). Середня вартість путівки для подорожі по Україні – 8938 грн., для жителів Одеської області - 2324 грн. Мешканці Одеської області поки що віддають перевагу подорожам за кордоном – 64,6% від загального обсягу подорожей. При цьому вони віддають перевагу відпочинку і спортивному туризму – 94%.

Одеська область є також лідером й у підготовці фахівців для туристичної сфери. Так, серед восьми областей Південного і Західного регіонів, за кількістю ВНЗ, що готують фахівців для туризму і готельно-ресторанної справи, область займає перше місце. Натомість, за кількістю навчальних закладів 1-2 рівнів акредитації з підготовки фахівців за трьома напрямками (готельне обслуговування, ресторанне обслуговування і туристичне обслуговування) область лише на п'ятому місці (табл.1).

До основних природних ресурсів Одеської області, які широко використовуються в практиці санаторно-курортного лікування, відносяться: унікальні кліматичні зони узбережжя Чорного моря, лікувальні грязі і ропа Будацького, Куяльницького, Тилігульського, Хаджибейського лиманів і Тузловська групи озер (озера Шагани, Алібей, Бурнас), а також різноманітні мінеральні води.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця рівня забезпечення спеціалістами у сфері туризму та готельно-ресторанної справи Південного і Західного регіонів [4]

Рейтинг за кількістю ВНЗ 3-4 рівня			
Рейтинг	Адмін. одиниця	Кількість	Спеціальностей/спеціалізацій
1	Одеська обл.	6	3
2	АРК	4	немає даних
3	Львівська обл.	6	4
4	Закарпатська обл.	4	5
5	Херсонська обл.	4	4
6	Ів.-Франківська обл.	4	2
7	Чернівецька обл.	2	2
8	Миколаївська обл.	1	2
Рейтинг за кількістю ВНЗ 1-2 рівня			
Рейтинг	Адмін. одиниця	Кількість	Спеціальностей/спеціалізацій
1	АРК	15	немає даних
2	Львівська обл.	8	3
3	Ів.-Франківська обл.	6	3
4	Закарпатська обл.	5	3
5	Одеська обл.	3	3
6	Чернівецька обл.	2	3
7	Миколаївська обл.	2	2
8	Херсонська обл.	2	2

Природно-заповідний фонд Одеської області включає 122 об'єкти загальною площею 98,9 тис. га, що становить 2,97% території проти середнього по Україні – 3,95%. В тому числі це: заповідник Дунайські плавні, який лежить у пониззі Кілійського гирла Дунаю, займає частину островів і акваторії Чорного моря. Пам'ятками природи є Михайлівський яр і Одеські катакомби. Наукову і естетичну цінність має флористична колекція ботанічного саду Одеського університету.

Одеська область відносно бідна природними ресурсами, а її частка у природно-ресурсному потенціалі України становить лише 3,7%. Разом з тим, область має значні ресурси, що можуть використовуватись у туристичній діяльності.

За сумарним природно-ресурсним потенціалом Одеська область займає 9-те місце серед 25 регіонів України (без врахування міст Києва та Севастополя). Сумарний природно-ресурсний потенціал області нижчий від загальноукраїнський і становить 73% від його рівня. Область

виділяється багатими рекреаційними ресурсами (82% від середнього по Україні), проте бідна водними (62%) і лісовими (80%) ресурсами.

За лісопокритою площею (6,5% території області) область займає тільки 18-те місце; рівень забезпеченості поверхневим і підземним стоком прісних вод – один з найнижчих по країні (відповідно 25-те в 23 місця). Водами поверхневого і підземного стоків область забезпечена вкрай незадовільно (табл.2).

Таблиця 2

Рейтинг природного потенціалу регіонів України [2, 5, 6]

Регіони	Площа території			Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок			Поверхневий стік **		Підземний стік **	
	тис. км ²	Питома вага, %	Рейтинг	тис. га	Лісистість, %	Рейтинг	км ³	Рейтинг	км ³	Рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	603.6	100		9573.	16.5		39.4		13.0	
АРК	26 081	4,32%	13	278,7	11,7	14	0.57	22	0.34	14
Вінницька	26 513	4,39%	12	346,5	13,3	11	2.20	7	0.25	18
Волинська	20 144	3,34%	20	624,6	31,7	5	1.58	10	0.60	9
Дніпропетровська	31 974	5,30%	2	179,2	5,9	21	0.71	20	0.16	20
Донецька	26 517	4,39%	11	184,1	7,1	20	1.01	16	0.24	19
Житомирська	29 832	4,94%	5	1001,6	34,1	1	2.50	6	0.67	7
Закарпатська	12 777	2,12%	24	656,7	52,2	4	6.39	1	1.53	2
Запорізька	27 180	4,50%	9	101,0	4,0	24	0.48	24	0.15	21
Ів.-Франківська	13 928	2,31%	22	571,0	41,7	8	3.33	2	1.26	3
Київська	28 131	4,66%	8	624,1	23,7	6	1.45	12	0.59	10
Кіровоградська	24 588	4,07%	15	164,5	6,9	22	0.80	19	0.15	22
Луганська	26 684	4,42%	10	292,4	11,1	13	1.21	15	0.25	17
Львівська	21 833	3,62%	17	621,2	29,0	7	3.27	4	1.65	1

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Миколаївська	24 598	4,08%	14	98,2	4,2	25	0.52	23	0.06	24
Одеська	33 310	5,52%	1	203,9	6,5	18	0.27	25	0.08	23
Полтавська	28 748	4,76%	6	247,4	9,1	16	1.44	13	0.50	12
Рівненська	20 047	3,32%	21	729,3	37,2	2	1.56	11	0.77	6
Сумська	23 834	3,95%	16	425,0	18,1	9	1.79	8	0.66	8
Тернопільська	13 823	2,29%	23	183,2	13,4	19	1.01	17	0.80	4
Харківська	31 415	5,20%	4	378,3	12,3	10	1.28	14	0.38	13
Херсонська	28 461	4,71%	7	116,3	4,8	23	0.11	26	0.04	25
Хмельницька	20 645	3,42%	19	265,1	13,1	15	1.58	9	0.56	11
Черкаська	20 900	3,46%	18	315,1	16,1	12	0.72	21	0.29	16
Чернівецька	8 097	1,34%	25	236,7	29,9	17	0.93	18	0.30	15
Чернігівська	31 865	5,28%	3	665,7	21,3	3	2.73	5	0.78	5
м. Київ	839	0,14%	27	31,3	40,7	27	-	-	-	-
м. Севастополь	864	0,14%	26	32,8	38,4	26	-	-	-	-

Для розвитку різних видів туризму потрібен детальний аналіз окремих регіонів області. У рейтинговій оцінці (табл. 3) наведені дані 26 сільських адміністративних районів Одеської області, а також 7-ми міст. За показниками рівня розвитку природного потенціалу лідирує Березівський район за рахунок значної площі екомережі і запасів підземних вод та Великомихайлівський – за рахунок значних лісопокритих, курортних та лікувально-оздоровчих територій.

Екологічний потенціал найвищий - у Татарбунарському районі за рахунок мінімальної кількості складів і полігонів із зберігання небезпечних речовин.

Найнижчий природний потенціал для розвитку туризму (у тому числі і сільського) – у Кілійського (недостатньо підземних вод, екомереж, курортних територій), Ренійського (недостатньо екомереж і курортних територій) і Савранського (недостатні запаси підземних вод і недостатня екомережа) районів.

Найнижчий екологічний потенціал – у Ренійського району: тут 8 полігонів ТПВ (твердих побутових відходів) і 87 складів зберігання непридатних для використання пестицидів (отрутохімікатів).

За сукупністю негативних і позитивних показників природно-екологічного потенціалу, найкращі умови для розвитку сільського туризму мають:

Б.Дністровський, Великомихайлівський, Роздільнянський і Татарбунарський райони області.

Таблиця 3

Рейтингова оцінка природно-екологічного потенціалу регіонів
Одеської області [2, 3, 5]

№	Назва району	Природний потенціал, рейтинг					Екологічний потенціал			
		Прогн. рес. підз. запа сів питн . води , тис. м ³ /д обу	Заг аль на пло ща еко ме ре жі, тис . га	Ліс и і ліс опо кри ті пло щі, тис . га	Кур ортн і та ліку валь но- оздо рові тер., тис. га	Рек ре ацій ні тер ито рії, тис . га	Склад и зберіга ння не прид атних пестиц идів		Кількі сть поліго нів ТПВ	
							Кі ль кі ст ь	Ре й ти нг	Кі ль кі ст ь	Ре й ти нг
1	2	3	4	5	6	7	13	14	11	12
1	Ананьївський	11	20	3	-	-	1	19	15	21
2	Арцизький	10	6	19	-	-	1	18	28	12
3	Балтський	14	14	1	-	-	-	22	33	7
4	Березівський	7	2	12	-	-	1	17	67	1
5	Б-Дністровський	3	3	20	4	9	4	9	34	4
6	Біляївський	21	12	9	5	6	10	2	21	16
7	Болградський	24	7	13	-	17	2	14	18	19
8	В-Михайлівський	8	9	4	6	-	2	13	26	11
9	Іванівський	20	13	18	-	18	3	12	26	13

10	Ізмаїльський	1	17	21	-	14	1	21	19	18
11	Кілійський	26	22	24	7	12	5	7	15	27
12	Кодимський	13	23	18	8	-	5	8	26	10
13	Комінтернівський	22	11	22	19	1	1	16	21	15
14	Котовський	6	19	5	17	-	4	11	29	8
15	Красноокнянський	15	18	11	11	-	6	6	15	23
16	Любашівський	16	15	17	-	-	7	4	15	22
17	Миколаївський	9	16	10	10	-	8	3	37	3
18	Овідіопольський	23	24	25	13	4	6	5	15	25
19	Ренійський	2	25	26	12	16	-	22	8	26
20	Роздільнянський	4	8	16	-	10	-	22	27	9
21	Савранський	25	26	6	16	-	11	1	20	20
22	Саратський	19	4	15	9	13	4	10	33	6
23	Тарутинський	17	1	8	14	-	1	15	33	5
24	Татарбунарський	18	10	4	-	8	-	22	20	17

Продовж. табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
25	Фрунзівський	12	21	7	-	-	-	22	21	14
26	Ширяївський	5	5	14	15	-	1	20	40	2
27	м. Б-Дністровськ.	-	29	30	1	13	-	-	3	-
28	м. Ізмаїл	-	28	27	-	11	-	-	-	-
29	м. Іллічівськ	-	31	-	-	7	-	-	-	-
30	м. Котовськ	-	30	29	18	-	-	-	-	-
31	м. Одеса	-	27	28	2	2	-	-	1	-
32	м. Южне	-	33	-	3	5	-	-	-	-
33	м. Теплодар	-	32	-	-	15	-	-	-	-
	Усього	-	-	-	-	-	84	-	664	

Історико-культурний потенціал є основою пізнавального туризму. Він представлений різними видами історичних пам'яток, меморіальних місць, народними промислами, музеями, тобто

поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури. Ситуація із забезпеченням сфери туризму історично-культурним потенціалом в області незадовільна зважаючи на те, що саме Одеська область претендує на роль третьої (після Києва і Львова) столиці туризму в Україні. Тут поки що недостатня кількість музеїв, кінотеатрів та об'єктів культурної спадщини (табл. 4.)

Таблиця 4

Рейтинг культурно-історичного потенціалу регіонів України [1, 4, 6]

Регіони	Загальна кількість кінотеатрів, одиниць		Загальна кількість музеїв, одиниць		Кількість театрів		Кількість об'єктів культурної спадщини *	
	Од.	Рейтинг	Од.	Рейтинг	Од.	Рейтинг	Од.	Рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	282		422		165		630	
Вінницька	17	4	25	5	2	17	28	12
Волинська	6	21	10	20	2	18	23	15
Дніпропетровська	16	7	7	21	15	4	24	13
Донецька	21	2	23	8	7	7	13	21
Житомирська	3	24	5	24	4	11	16	19
Закарпатська	7	19	7	22	3	13	15	20
Запорізька	9	17	19	10	5	10	12	22
Івано-Франківська	9	18	16	14	3	16	5	24
Київська	0	26	17	11	1	26	29	10
Кіровоградська	4	22	25	6	2	19	3	26
Луганська	10	16	15	15	5	9	10	23

Продовж. табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська	20	3	17	12	14	5	29	9
Миколаївська	13	8	3	26	3	15	30	7
Одеська	10	15	13	17	6	8	24	14
Полтавська	7	20	25	4	2	20	31	6
Рівненська	4	23	10	19	2	21	17	18
Сумська	2	5	11	18	2	22	29	11
Тернопільська	11	10	16	13	11	6	5	25
Харківська	10	11	26	3	21	3	29	8
Херсонська	10	12	6	23	2	23	34	5
Хмельницька	13	9	14	16	3	14	19	16
Черкаська	21	1	25	7	2	24	38	4
Чернівецька	10	13	4	25	2	25	18	17
Чернігівська	10	14	28	2	4	12	44	3
м. Київ	16	6	32	1	30	1	48	2
АРК	17	5	19	9	21	2	57	1
Питома вага Одеськ. обл., %	3.5	-	3.1	-	3.6	-	3.8	-

Висновки. Одеська область відносно бідна природними ресурсами. Разом з тим, область має значні ресурси, що можуть використовуватись у туристичній діяльності та рекреації (клімат, море, водні та бальнеологічні ресурси, біологічні ресурси). В Україні не в повній мірі використовується історико-культурна спадщина для формування спільної ідентичності, консолідації громадян різних регіонів, формування позитивного іміджу держави. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму. Проблемним питанням туристичної інфраструктури області є незадовільний стан значної кількості об'єктів туристичних відвідувань, які представляють інтерес для туристів. На сьогоднішній день не розроблено методологічних аспектів аналізу функціонування пам'яток історії та культури екскурсійного туристичного об'єкта. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму. В сучасному законодавстві не враховуються завдання, пов'язані з ефективним використанням історичного й культурного потенціалу країни для поліпшення якості національного туристичного продукту. Також слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини.

Одним з варіантів зменшення екологічного ризику у регіоні є залучення інвестицій в його економіку, частина з яких буде спрямована на екологічні потреби. Для цього необхідне: проведення інвентаризації, створення і оприлюднення реєстру вільних земельних ділянок, створення бази даних незадіяних промислових і торговельних площ місцевих підприємств, які можуть бути продані чи передані в оренду на конкурентних засадах із подальшим формуванням інвестиційних пропозицій для цільових груп інвесторів. Подальше створення «територій пріоритетного інвестиційного розвитку» із спрощеними термінами та процедурами отримання усіх документів дозвільного та погоджувального характеру.

Найбільш важливими для Одеської області є приморські території, де проживає 68% населення області і зосереджено більше 80% промислового потенціалу. Для цих територій складним питанням є визначення зовнішніх меж, які можна вважати приморськими і які повинні отримати особливий статус

користування. Цей статус повинен бути визначений законодавчо. Необхідна розробка державної програми розвитку приморських регіонів як територій особливого значення для економіки України.

Потрібний документ, який би чітко визначав принципи координації господарської діяльності: у приморській зоні і в акваторії Чорного і Азовського морів, приналежній Україні у межах державного кордону і економічної зони. Основним принципом управління в контактній зоні «суходіл-море» є поєднання комплексного розвитку природно-ресурсного потенціалу прилеглої суходолу і морської акваторії з частковим їх резервуванням для підтримання оптимального рівня освоєності і стійкості; поєднання екологічної рівноваги з екстенсивним та інтенсивним освоєнням природно-ресурсного потенціалу.

Література

1. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Постанова Кабміну від 3 вересня 2009 р. N 928 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>

2. Екологічний паспорт Одеської області (2014 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska>

3. Маринич О.М., Тищенко П.Г. Фізична географія України: підручник.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. - 479с.

4. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>

6. Статистична інформація. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.od.ukrstat.gov.ua

1. Pro zanesennya ob"yektiv kul'turnoyi spadshchyny natsional'noho znachennya do Derzhavnoho reyestru nerukhomykh pam"yatok Ukrayiny / Postanova Kabminu vid 3 veresnya 2009 r. N 928 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>

2. Ekolohichnyy pasport Odes'koyi oblasti (2014 r.) [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska>
3. Marynych O.M., Tyshchenko P.H. Fizychna heohrafiya Ukrayiny: pidruchnyk.- K.: T-vo «Znannya», KOO, 2003. - 479s.
4. Rehional'ni pokaznyky. Statystychna informatsiya. Derzhkomstat Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: www.ukrstat.gov.ua
5. Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha v Odes'kiy oblasti u 2014 rotsi [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>
6. Statystychna informatsiya. Holovne upravlinnya statystyky v Odes'kiy oblasti [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: www.od.ukrstat.gov.ua

***Рецензент:** Герасименко В.Г., к.е.н., професор, зав. кафедри економіки і управління туризмом Одеського національного економічного університету*

22.03.2016

АВТОМАТИЗАЦІЯ КАЛЬКУЛЮВАННЯ ДЛЯ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Глобалізація ринків виробництва і збуту продукції, утворення транснаціональних компаній, гіперконкуренція на світовому рівні та інші чинники постіндустріальної економіки призвели до необхідності управління до завершення виробничого циклу чи звітного періоду. Основним джерелом оперативної облікової інформації є нормативний облік відхилень від планових показників діяльності. Метою наукового дослідження є теоретичне дослідження методики нормативного обліку та управління з використанням комп'ютерно-комунікаційної техніки та надання пропозицій щодо удосконалення нормативного калькулювання з врахуванням сучасних вимог постіндустріального суспільства.

Оцінка методів калькулювання свідчить, що вони в значній мірі залежать від способів обліку відхилень та включення прямих витрат в собівартість продукції. Оптимальним є нормативний метод калькулювання в умовах комп'ютерно-комунікаційної форми обліку. Забезпечується повна автоматизація обліку відхилень від нормативних показників витрат на товарно-матеріальні цінності, заробітну плату, амортизацію обладнання з прийняттям автоматичних управлінських рішень. Автоматизація нормативного калькулювання забезпечує максимальний рівень оперативності управління, зменшення трудомісткості ручного моніторингу відхилення від норм, своєчасність врахування внутрішніх та зовнішніх умов діяльності, ефективний комунікаційний обмін між структурними підрозділами підприємства тощо.

Ключові слова: облік, калькулювання, автоматизація, нормативний облік, облік витрат, відхилення від норм, комп'ютерно-комунікаційна форма обліку.

АВТОМАТИЗАЦИЯ КАЛЬКУЛЯЦИИ ДЛЯ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

Глобализация рынков производства и сбыта продукции, образование транснациональных компаний, гиперконкуренция на мировом уровне и другие факторы постиндустриальной экономики привели к необходимости управления до завершения производственного цикла или отчетного периода. Основным источником оперативной учетной информации является нормативный учет отклонений от плановых показателей деятельности. Целью научного исследования является теоретическое исследование методики нормативного учета и управления с использованием компьютерно-коммуникационной техники и предоставления предложений по совершенствованию нормативной калькуляции с учетом современных требований постиндустриального общества.

Оценка методов калькуляции свидетельствует, что они в значительной степени зависят от способов учета отклонений и включения прямых затрат в себестоимость продукции. Оптимальным является нормативный метод калькуляции в условиях компьютерно-коммуникационной формы учета. Обеспечивается полная автоматизация учета отклонений от нормативных показателей расходов на товарно-материальные ценности, заработную плату, амортизацию оборудования с принятием автоматических управленческих решений. Автоматизация нормативной калькуляции обеспечивает максимальный уровень оперативности управления, уменьшения трудоемкости ручного мониторинга отклонения от норм, своевременность учета внутренних и внешних условий деятельности, эффективный коммуникационный обмен между структурными подразделениями предприятия.

Ключевые слова: учет, калькуляция, автоматизация, нормативный учет, учет затрат, отклонения от норм, компьютерно-коммуникационная форма учета.

AUTOMATION OF CALCULATION FOR OPERATIONAL MANAGEMENT OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Globalization of production and sales markets, formation of transnational company's hypercompetition at the global level and other factors of post-industrial economy stimulated making decision before the end of the production cycle or the time period. The main source of operative accounting information is the normative accounting deviations from planned performance.

The aim of scientific research is the theoretical generalization methods of normative accounting and management using computer and communication equipment and making proposals on improvement taking into normative calculation of modern postindustrial society.

Evaluation of calculation methods shows that they largely depend on the methods of accounting deviations and inclusion the direct expenses in production cost. The optimal is a normative method of calculation in terms of computer and communication forms accounting using. Provides complete automation of accounting deviations from the standard indicators of costs on inventories, wages, depreciation of equipment with the making automation management decisions. Automation normative calculation provides operative management; reduce manual labour monitoring deviations from standards; timely consideration of internal and external activity conditions; effective communication exchange between structural divisions etc.

Keywords: accounting, calculation, automation, normative accounting, cost accounting, deviations from the standards, computer and communication form of accounting.

Вступ. Застосування комп'ютерно-комунікаційних технологій вносить суттєві зміни в процес калькулювання собівартості продукції. Витрати виробництва є важливим об'єктом управління економічними процесами, що зумовлює необхідність ефективної організації обліку і контролю з використанням засобів автоматизованої обробки облікової інформації. Для забезпечення ефективного та оперативного управління діяльністю підприємства прийняття управлінських рішень має відбуватися ще до завершення операційного циклу чи звітного періоду. Забезпечення своєчасності обліково-управлінських процесів реалізується завдяки впровадженню нормативного обліку витрат. Розробка, актуалізація та відслідковування відхилень від норм витрат

на виробництво є дієвим методом оперативної реакції управління підприємством на негативні чинники внутрішнього та зовнішнього середовища.

Недосконалість нормативного методу калькулювання, що пояснюється трудомісткістю його ручної реалізації, нівелюється завдяки використанню засобів обчислювальної техніки. Зростає рівень контролю за економічними процесами через моніторинг причин та винуватців відхилень фактичної облікової інформації від нормативної. Облік відхилень витрат від норм є дієвим методом попередження неефективного використання ресурсів, пошуку джерел їх мінімізації та оперативного управління виробництвом. Також оптимізуються численні інформаційні потоки, які забезпечують комунікаційний зв'язок нормативного калькулювання з підсистемами планування, обліку, аналізу та управління. Ініціалізація науково-технічного прогресу, що дозволяє оптимізувати виробничий процес, актуалізує застосування нормативного обліку на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Після практичної реалізації та доведення ефективності стандарт-косту в нашій країні було розроблено прийоми нормативного обліку. У 1931 році Інститут техніки управління під керівництвом М. Х. Жебрака розпочав вивчення можливих шляхів реалізації і практичного застосування системи стандарт-кост у формі нормативного методу обліку [2, с.234]. Основна відмінність нормативного обліку від системи стандарт-кост полягає в списанні відхилень від норм (стандартів) на собівартість продукції, а не на фінансові результати.

Собівартість продукції при застосуванні нормативного методу може бути обчислена за встановленими наперед нормами, а виявлені в процесі виробництва відхилення від діючих норм дають можливість встановити вплив окремих факторів на рівень собівартості [5, с.84-85].

Забезпечується своєчасність управління собівартістю продукції та виробничим процесом завдяки щоденному оперативному інформуванню управління щодо виконання плану діяльності. Встановлюється пряма залежність між обліковим та управлінським процесом. Зокрема, як зазначає І.А. Басманов, з появою нормативного методу відбувся своєрідний переворот в обліку, який перетворив його із засобу «фіксації подій» на засіб «управління економікою виробництва» [1, с.60].

Проте значного поширення нормативний облік в радянський період планової економіки не набув. Обмеженість практичного застосування пояснюється незацікавленістю облікових фахівців у встановленні винних осіб у недотриманні нормативних показників витрат на виробництво. Перманентне документування фактів відхилення від норм та їх зміни було трудомістким процесом.

І лише в умовах запровадження комп'ютерно-комунікаційної техніки, що призвело до автоматизації облікових процедур, нормативний облік отримав перспективи подальшого розвитку. Важливою перевагою нормативного обліку є можливість отримання оперативної облікової інформації для своєчасного управління підприємством. Зокрема, Я.В. Соколов підкреслює, що «...нормативний облік потрібен тільки в тому випадку, коли господарський механізм, а не інформаційна система, буде містити вузли, здатні усунути відхилення, що виникають. Але якщо ці відхилення зняти неможливо, сама ідея нормативного обліку втрачає зміст, а він перетворюється у дорогу іграшку» [8]. Іншими словами, ефективність нормативного обліку проявляється через комунікаційну взаємодію з управлінням, що дозволяє своєчасно виправляти причини відхилень. Своєчасність обліку та управління забезпечується завдяки списанню відхилень від норм на собівартість продукції, а не на кінцеві фінансові результати, що актуальне для методу стандарт-кост.

Проте, А. А. Додонов вважає, що «великим недоліком існуючої теорії і практики нормативного обліку є та обставина, що він обмежується контролем лише за основними витратами на виробництво (матеріальними витратами й заробітною платою)» [4, с. 45]. Аналогічне твердження має російська вчена В. А. Терехова, яка зазначає, що у світовій практиці до нормованих ресурсів належать передусім трудові й матеріальні [9, с. 2]. Тому наступним етапом розвитку автоматизованого нормативного обліку є моніторинг відхилень усіх витрат, а не лише виробничих.

В такому випадку нормативний спосіб калькулювання собівартості продукції перетворюється на нормативний облік витрат діяльності. При цьому об'єктами залишаються всі ті ж замовлення, переділи, відокремленні структурні підрозділи. Тому, погоджуючись з думкою Л. В. Нападовської, нормативний метод обліку витрат і калькулювання характерний як для позамовного, так і для попередільного методів обліку, об'єднує облік за центрами відповідальності та центрами витрат [6, с. 504]. Нормативний метод

вільно інтегрується з будь-яким іншим методом обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Про це стверджує З.В. Гуцайлюк, доводячи, що практично всі напрямки розвитку теорії і практики обліку затрат у тій чи іншій мірі пов'язані з нормативним методом» [3, с. 25].

Науковці, досліджуючи особливості автоматизованого нормативного обліку, залишають поза увагою зв'язок облікової та управлінської системи. Автоматизації підлягає прийняття управлінських рішень в умовах комп'ютерно-комунікаційної форми обліку. При автоматизованому порівнянні облікової інформації про витрати діяльності з нормативними показниками появляється можливість алгоритмізації управління усіма соціально-економічними процесами на підприємстві. Тобто реалізується комплексне автоматизоване управління за відхиленнями від нормальної діяльності.

Мета і завдання статті. Мета наукового дослідження полягає в розкритті переваг нормативного обліку та калькулювання собівартості продукції в умовах повної автоматизації обробки облікової інформації, прийняття автоматичних управлінських рішень оперативного характеру та налагодження ефективних комунікаційних зв'язків при запровадженні комп'ютерно-комунікаційної форми обліку. При організації автоматизованої обробки облікової інформації доцільно використовувати принципи нормативного обліку в умовах комп'ютерно-комунікаційної форми, дослідження та розкриття яких є і завданням статті:

- можливість формувати калькуляцію на довільний момент часу та за звітний період без необхідності очікувати на завершення виробничого циклу чи часового відрізка;
- наявність технічних пристроїв автоматизованого збору фактичних облікових даних з можливістю порівняння з нормативними показниками;
- автоматизований перегляд норм витрат на виготовлення продукції після виявлення значних систематичних відхилень;
- суттєва аналітичність обліку виробничих витрат із значним рівнем деталізації та інформативності відповідно до інформаційних вимог користувачів;
- можливість одночасного автоматизованого використання різних методів калькулювання, обліку витрат, оцінок відходів та

незавершеного виробництва, баз розподілу прямих і непрямих витрат поряд з нормативним обліком;

- інтеграція з інформаційними базами інших структурних підрозділів чи підприємствами, базою нормативно-правових документів, довідковими даними (курс валют, індекс інфляції) тощо;

- забезпечення оперативних комунікацій з виробничим, планово-економічним, обліковим відділом підприємства та іншими користувачами;

- вільний оперативний інформаційний обмін між підсистемами планування, обліку, аналізу та управління.

Реалізація принципів автоматизованого нормативного обліку забезпечить зростання комунікаційної складової облікових процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технічна ідентифікація витрат виробництва з автоматизованим збором облікової інформації дозволяє порівнювати фактичні дані з нормативними. У випадку суттєвого відхилення ініціюється автоматизоване формування облікових проведення та інформування відповідальних осіб.

Встановлення нормативів може здійснюватися управлінцями або автоматизованою системою управління. Якщо початкове (стартове) визначення нормативних показників відбувається безпосередньо фахівцем планового або технічного відділу підприємства, то подальше коригування може відбуватися автоматизовано. Наприклад, якщо показники за даними обліку відрізняються більше, ніж на 10%, автоматизованою системою управління здійснюватимуться управлінські дії. Інформація в повному обсязі надсилається управлінським працівникам. За відсутності інструктивних дій протягом часу очікування система управління актуалізуватиме попередньо прийняте автоматизоване управлінське рішення.

Тривалість очікуваного часового лагу визначає своєчасність управління. Чим менше часу виділяється фахівцю на прийняття управлінського рішення, тим оперативнішою є реакція на облікову інформацію. Тому, оптимальним часом очікування є 1-2 години, після завершення якого відбуваються автоматизовані коригуючі дії.

Обов'язковим є врахування субординаційного розподілу інформації та прийняття управлінських рішень. При незначних розходженнях фактичних та нормативних показників за статтями витрат з невисокою часткою в калькуляції і, як наслідок, відсутнім впливом на собівартість продукції, прийняття управлінських дій

може бути виключно автоматизованим. Відбувається оптимізація комунікаційних зв'язків завдяки зменшенню нерелевантного інформаційного навантаження на управлінський персонал підприємства.

Автоматизованим способом рекомендовано також визначати причину неспівпадіння інформації за даними обліку та нормативів. Сучасні технічні засоби автоматизації виробництва здатні збирати інформацію про параметри виробничого процесу. Вагомою складовою собівартості промислової продукції є матеріальні витрати. Збір облікової інформації про кількісні, вартісні та якісні показники матеріальних цінностей у процесі їх передачі для виробничих цілей підлягає повній автоматизації. Алгоритмізації піддається процес обліку відхилень щодо матеріальних ресурсів підприємства.

Зокрема, надходження ТМЦ за завищеною в порівнянні з нормативним показником вартістю автоматично ініціює обліковий запис та приймаються відповідні коригуючі управлінські рішення. Основною причиною відхилення є зростання витрат на придбання, логістику та зберігання матеріалів або вибір неоптимального постачальника. При автоматизації нормативного обліку витрат важливим є вибір ефективного методу облікового відображення списання матеріальних цінностей.

Якщо облік надходження (вибуття) ТМЦ ведеться за середньозваженим методом, оперативність автоматизованої реакції значно знижується. Унаслідок відсутності прямої прив'язки ціни матеріалів до партії поставки неможливо достовірно встановити причину зростання вартості, а також ідентифікувати постачальників та винних посадових осіб за кожним фактом відхилення від норм. Тому оптимальним є метод ФІФО або ідентифікований облік ТМЦ в умовах автоматизованої обробки інформації, при використанні яких після надходження матеріалів у виробництво за завищеною вартістю автоматизовано визначається причина відхилення та постачальник.

Автоматизовані технічні пристрої виробництва здатні вести кількісний облік понесених матеріальних витрат. Перевищення нормативів за кількістю сигналізує про порушення технологічного режиму. Збільшення кількості витрачених ТМЦ за незмінного випуску продукції може слугувати сигналом про низьку якість або брак сировини, її крадіжки виробничим персоналом, вихід з ладу обладнання, необхідність заміни виробничого устаткування унаслідок фізичного зносу тощо. Подається автоматичний запит в систему

управління про необхідність контролю виробничого процесу та перевірку обладнання. Якщо фактичні матеріальні витрати виявляються нижчими за нормативні показники, то в системі обліку автоматизовано відображається економія та коригуються норми наступних звітних періодів. Таким чином, залежно від ринкової кон'юнктури система управління здатна до саморегуляції щодо обліку відхилення від норм та їх оперативного оновлення.

Інформація про фактично відпрацьований час надається системою автоматизованого пропуску. Технічні пристрої автоматизованої системи пропуску працівників на територію підприємства здатні збирати фактичну облікову інформації з можливістю її порівняння з нормативною. Перспективною є повна автоматизація обліку заробітної плати та ідентифікації відхилення від норм. Моніторингу піддаються відхилення, пов'язані із зміною тривалості робочої зміни та тарифікації оплати за одиницю часу. Кількість відпрацьованого часу автоматично фіксується системою пропуску на підприємство. У випадку порушення часового режиму без дозволу адміністрації відбувається зменшення розміру нарахованої заробітної плати або застосовуються додаткові стягнення. Натомість, виникнення позаштатних ситуацій, що вимагає додаткових (понаднормових) затрат часу, призводить до автоматичного донарахування заробітної плати. Якщо різні працівники систематично потребують більше часу на виконання виробничих завдань, автоматично відбувається перегляд норм у зв'язку з виробничою необхідністю. Перманентний перегляд норм витрат на оплату праці запобігатиме надмірному зростанню собівартості продукції.

У випадку відхилень з причин зміни тарифікації оплати праці доцільно ідентифікувати особу працівника, зайнятого виготовленням продукції. Наприклад, якщо працівник нижчої кваліфікації здатен на якісному рівні виконувати виробничі завдання з меншою оплатою праці, то перегляду потребує кадрова політика підприємства. Іншими словами, зменшення фонду оплати праці за рахунок заміни працівників на менш кваліфікованих автоматично ініціює коригування норм витрат на заробітну плату. І навпаки, виявлення значного рівня браку за рахунок людського чинника може бути індикатором необхідності залучення висококваліфікованих працівників, що призведе до зростання фонду оплати праці. Аналогічно, виробничим обладнанням може автоматично збиратися

інформація про витрати на паливо-енергетичні ресурси з використанням автоматизованих лічильників спожитих комунальних послуг; нараховуватися амортизація щоденно (з місячною акумуляцією) пропорційно кількості виготовленої продукції за виробничим методом тощо.

Проте, залежно від причини невідповідності фактичних облікових даних та нормативних показників, автоматичній ідентифікації підлягають не усі види відхилень. Класифікацію причин відхилень фактичних та нормативних даних з позиції можливості автоматичної ідентифікації подано у табл. 1.

Таблиця 1

Причини відхилення з позиції можливості автоматичної ідентифікації

Критерій	Класифікація	Характеристика в умовах автоматизації
1	2	3
За характером виникнення	Разові	Збір облікових даних здійснюється безперервно. Як наслідок, автоматичній ідентифікації підлягають усі відхилення незалежно від періодичності
	Періодичні	
	Систематичні	
За структурою	Прості	Невелика кількість характеристик виробничого процесу підлягає автоматичному виявленню
	Складні	Зростання кількості характеристик виробничого процесу утруднює автоматичну ідентифікацію.
За ступенем відображення в обліку	Обліковані	Метою нормативного калькулювання є автоматизація обліку, що потребує виявлення лише облікованих відхилень
	Не обліковані	Відхилення, які не можуть бути обліковані, не є предметним полем калькулювання собівартості

Продовж. табл. 1

1	2	3
За достовірністю	Достовірні	Облік ґрунтується лише на достовірних фактах, що зумовлює потребу відслідковування лише юридично задокументованих відхилень
	Недостовірні	Відхилення, які не мають юридичної доказовості, не можуть бути використані в системі обліку
За методом розрахунку	У відносних показниках	Нормативний облік передбачає оперування відносними показниками, розрахунок відхилень у кількісно-вартісному виразі малоефективний для управління витратами
	У вартісному виразі	
Залежно від дій працівника	Залежні	Через встановлення відповідальності осіб за недотримання нормативів виявляються усі відхилення, не зважаючи на антропогенну залежність
	Незалежні	
За можливістю усунення наслідків	Виправні	Автоматично здатні розпізнаватися відхилення, які можуть бути усунені і потребують додаткових затрат на виправлення чи списання результатів на собівартість продукції унаслідок невикористання
	Невиправні	
За масштабом	Суттєві	Якщо відхилення суттєві і значно перевищують плановий показник, автоматизована система здатна коригувати норми в поточному періоді
	Несуттєві	Несуттєві відхилення не впливають на перегляд норм.
За впливом на використання ресурсів	Економія	Заниження, як і завищення показників відхилень автоматично ідентифікується, що дозволяє формувати облікову інформацію про позитивний чи негативний фінансовий результат
	Перевитрати	
За відношенням до стадії контрольного процесу	Виявлені на попередньому контролі	Виявлені на попередньому контролі відхилення не цікаві для нормативного автоматизованого обліку, оскільки не пов'язані з виробничим процесом в режимі реального часу. Нормативне калькулювання ґрунтується на постійному поточному виявленні відхилень. Наступний контроль відхилень від норм втрачає ознаку оперативності управління, що не дозволяє усувати порушення ще до моменту завершення виробничого циклу.
	Виявлені на поточному контролі	
	Виявлені при наступному контролі	

Ефективність нормативного обліку в умовах його автоматизації досягається завдяки організації належних комунікаційних зв'язків з відділами підприємства, функціональними виконавцями у структурних підрозділах. Первинна обробка облікової інформації та реакція на неї відбувається автоматизовано у виробничих приміщеннях підприємства.

Зібрана з виробництва та автоматично порівняна з нормативними показниками фактична облікова інформація передається для

подальшого опрацювання. Організація автоматизованого нормативного обліку передбачає інформаційний обмін з наступними організаційними структурами:

- виробничий відділ здійснює початкову розробку норм, подає рекомендації щодо їх коригування унаслідок зміни технологічних умов виробництва, розробляє програми з мінімізації витрат матеріально-технічних ресурсів, здійснює контроль за впровадженням прогресивних нормативів;

- відділ постачання та логістики забезпечує контроль за надходженням товарно-матеріальних цінностей від постачальників і передачу їх у виробництво відповідно до норм, фіксує відхилення, спричинені порушенням логістичних потоків і розробляє заходи з їх усунення;

- планово-економічний відділ проводить моніторинг автоматичних управлінських рішень щодо коригування норм та реакції на відхилення, координує роботу виробничих підрозділів підприємства, проводить аналіз причин за видами відхилень фактичних даних від нормативних показників, надає рекомендації щодо управління суб'єктом господарювання;

- обліковий відділ перевіряє достовірність автоматизовано сформованих облікових проведення щодо списаних витрат на виробництво та відхилень від нормативних показників, забезпечує керівництво підприємства оперативною інформацією про собівартість продукції та економічні показники діяльності, спільно з іншими структурними одиницями складає звіт щодо норм витрат з поясненням причин відхилень [7, с.242].

Завдяки інформаційній обробці та прийнятті управлінських рішень в місцях виникнення облікових даних ліквідовуються зайві комунікаційні маршрути. Зменшується потреба в передачі первинних облікових даних до бухгалтерії з тривалим очікуванням реакційних управлінських дій. Скорочуються терміни прийняття управлінських рішень, що дозволяє гнучко реагувати на зміни умов діяльності підприємства. Організаційні структури здійснюють лише постконтрольні процедури з метою перевірки достовірності автоматизованого обліку, обґрунтованості зміни норм, ефективності прийнятих управлінських рішень та здійснюють загальну координацію діяльності.

Висновки. Таким чином, автоматизація нормативного обліку забезпечує оперативний збір облікової інформації про фактичні

витрати на виробництво. За попередньо розробленим алгоритмом після прояву значних систематичних відхилень від норм відбувається їх автоматизоване коригування. Результати управлінських дій, прийнятих автоматизовано системою управління, направляються працівникам підприємства для перевірки на предмет доцільності та ефективності. Водночас автоматизовано формуються облікові проведення за результатами нормативного обліку.

Зростає важливість комунікаційних каналів передачі облікових даних з місць їх виникнення до кінцевого споживача. Попередню обробку облікової інформації з автоматичною реакцією на неї доцільно здійснювати в місцях виробництва з наступною передачею результатів у виробничий та планово-економічний відділ, службу контролю постачання та логістики і бухгалтерію підприємства. Актуальності набуває впровадження комп'ютерно-комунікаційної форми обліку завдяки можливості застосування комунікаційних технологій. Тому, подальших досліджень потребує взаємодія нормативного калькулювання з автоматизованим формуванням первинних документів та електронних звітних форм для управління.

Рекомендовано автоматизовано ідентифікувати причини відхилення фактичної облікової інформації від нормативних показників. З метою моніторингу відхилень доцільно проводити їх класифікацію за напрямками: характером виникнення, структурою, ступенем відображення в обліку, достовірністю, методом розрахунку, залежно від дій працівника, можливістю усунення наслідків, масштабом, впливом на використання ресурсів, відношенням до стадії контрольного процесу.

Автоматизація калькулювання за нормативним методом забезпечує максимальний рівень оперативності управління, зменшення трудомісткості ручного моніторингу відхилення від норм, своєчасність врахування внутрішніх та зовнішніх умов діяльності, ефективний комунікаційний обмін між структурними підрозділами підприємства тощо.

Література

1. Басманов И.А. Теоретические основы учета и калькулированные себестоимости промышленной продукции. Под редакцией В.А. Новака. – М.: Финансы, 1970. – 167 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік: підручник / Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, З.Ф. Канурна, Н.М. Малюга, Л.В.

Чижевська; За ред. Ф.Ф. Бутинця. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2005. – 480 с.

3. Гуцайлюк З.В. Методологические проблемы учета эффективности промышленного производства в условиях перестройки хозяйственного механизма / З. В. Гуцайлюк.–К.: УМК ВО, 1990.– 48 с.

4. Додонов А. А. Нормативный учет: Каким ему быть? / А. А. Додонов // Бухгалтерский учет. – 1992. – № 3. – С. 43-46.

5. Литвин Ю.Я. Прогресивні методи обліку витрат на виробництво (вітчизняні та зарубіжні) / Ю.Я. Литвин, В.М. Олійник. – Тернопіль: Збруч, 1995. – 218 с.

6. Нападовська Л.В. Управлінський облік: Монографія / Л.В. Нападовська. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. - 450 с.

7. Пилипів Н.І. Нормативний метод у межах центрів відповідальності – важливий інструмент вдосконалення організації внутрішньогосподарського обліку / Н.І. Пилипів // Фінансова система України. – Наукові записки. Серія «Економіка». – 2010. – 2010. – Випуск 14. – С. 238-245.

8. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я.В. Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

9. Терехова В.А. Зарубежный опыт применения нормативного метода учета затрат / В. А. Терехова // Международный бухгалтерский учет. – 2001. – 1(25) январь. – С. 2-4.

1.Basmanov Y.A. Teoreticheskiye osnovy ucheta y kal'kulyrovannyye sebestoymosty promyshlennoy produktsyy. Pod redaktsyey V.A. Novaka. – М.: Fynansy, 1970. – 167 s.

2.Butynets' F.F. Bukhhalters'kyu upravlins'kyu oblik: pidruchnyk / F.F. Butynets', T.V. Davydyuk, Z.F. Kanurna, N.M. Malyuha, L.V. Chyzhevs'ka; Za red. F.F. Butyntsy. – 3-tye vyd., dop. i pererob. – Zhytomyr: PP «Ruta», 2005. – 480 s.

3.Hutsaylyuk Z.V. Metodolohycheskiye problemy ucheta efektyvnosty promyshlennoho proyzvodstva v uslovyyakh perestroyky khozyaystvennoho mekhanyzma / Z. V. Hutsaylyuk. – К. : УМК ВО, 1990. – 48 s.

4.Dodonov A. A. Normatyvnyy ucheta: Kakym emu byt'? / A. A. Dodonov // Bukhhalterskyu ucheta. – 1992. – # 3. – S. 43-46.

5.Lytvyn Yu.Ya. Prohresyvni metody obliku vytrat na vyrobnytstvo (vitchyznyani ta zarubizhni) / Yu.Ya. Lytvyn, V.M. Oliynyk. – Ternopil': Zbruch, 1995. – 218 s.

6.Napadovs'ka L.V. Upravlins'kyi oblik: Monohrafiya / L.V. Napadovs'ka. - Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita, 2000. - 450 s.

7.Pylypiv N.I. Normatyvnyi metod u mezhakh tsentriv vidpovidal'nosti – vazhlyvyi instrument vdoskonalennya orhanizatsiiv vnutrishn'ohospodars'koho obliku / N.I. Pylypiv // Finansova systema Ukrayiny. – Naukovi zapysky. Seriya «Ekonomika». – 2010. – 2010. – Vypusk 14. – S. 238-245.

8.Sokolov Ya.V. Bukhhalterskyi uchet: ot ystokov do nashykh dnei / Ya.V. Sokolov. – M.: Audyt, YuNYTY, 1996. – 638 s.

9.Terekhova V.A. Zarubezhnyi opyt prymeneniya normatyvnoho metoda ucheta zatrat / V. A. Terekhova // Mezhdunarodnyi bukhalterskyi uchet. – 2001. – 1(25) yanvar'. – S. 2-4.

***Рецензент:** Крупка Я.Д., д.е.н., професор, професор кафедри обліку у виробничій сфері, Тернопільський національний економічний університет*

17.03.2016

УДК 330.59(477)

Румянцева Анжелика

ПОКАЗНОЕ ПОТРЕБЛЕНИЕ КАК ДЕМОНСТРАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ

Что же движет современным обществом, в котором мы живем? Как манипулируют людьми при помощи потребительских нужд и потребностей? И в чем же, собственно, эти потребности заключаются? В данной статье автор раскрывает свое видение проблемы показного потребления, так плотно укоренившегося в нашем обществе, и отвечает на эти и многие другие вопросы. Также в данной статье проводится анализ исследовательских работ различных ученых, ранее рассматривающих данное социальное явление. Раскрыты многие формы показного потребления и факторы, при помощи которых данный вид самовыражения влияет на представление людей, как о себе, так и об окружающих. В заключение рассматриваются основные проблемы, которые могут

возникнуть в современном обществе благодаря культивированию и поощрению развития в нем демонстративного потребления.

Ключевые слова: потребление, показное потребление, социально-экономическое положение, статус, общество, социальная проблема, общественное мнение.

Румянцева Анжеліка

ПОКАЗНЕ СПОЖИВАННЯ ЯК ДЕМОНСТРАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ

Що ж рухає сучасним суспільством, в якому ми живемо? Як маніпулюють людьми за допомогою нужд і потреб споживання? Та у чому ж, насамперед, ці потреби полягають? У даній статті автор розкриває своє бачення проблеми показного споживання, яке так щільно увійшло у наше суспільство, та відповідає на ці та багато інших питань. Також у даній статті проводиться аналіз дослідницьких праць різних вчених, які раніше вже мали розглядати дане соціальне явище. Розкрито багато форм показного споживання та фактори, за допомогою яких цей вид самовираження впливає на уявлення людей як про себе, так і про інших. Як висновок, розглядаються основні проблеми, які можуть виникнути в сучасному суспільстві завдяки культивуванню та заохоченню розвитку у ньому демонстративного споживання.

Ключові слова: споживання, показне споживання, соціально-економічне положення, статус, суспільство, соціальна проблема, суспільна думка.

Rumyantseva Angelika

OSTENTETIOUS CONSUMPTION AS A DEMONSTRATION OF SOCIO-ECONOMIC STATUS

What is the modern society moving by? How are people being manipulated by their consumer needs? And what are their needs after all? In this article author reveal her own vision of an ostentatious consumption's problem, which is so close to our society nowadays, and answers many different questions. Also there is an analysis of works of many scientists, who have already been considered this social phenomenon. A lot of forms of the ostentatious consumption and factors, with the help of which this kind of self-expression influences on the people's impression of each other are revealed. In conclusion, author

explains main problems that may arise in a modern society due to integrating and encouraging of conspicuous consumption in it.

Keywords: consumption, ostentatious consumption, socio-economic situation, status, society, social problem, public opinion.

Постановка проблемы. Актуальность проблемы обусловлена тем, что одной из важнейших характеристик любого общества является то, как живут люди этого общества: как они питаются, одеваются, чем занимаются. В любом обществе существуют разные социальные группы и определенные, характерные для них способы поведения. Концепция стиля жизни призвана ответить на вопрос, каким образом происходит формирование таких структур поведения. Исследования стиля жизни (или «образа жизни») активно проводились не только за рубежом, но и в СССР. Если оставить в стороне идеологическую направленность теоретических разработок, сводящих проблему к разнице «социалистического» и «буржуазного» образа жизни, значительное число эмпирических работ того времени дают пример хорошего научного анализа в области методологии и полученных результатов. С началом периода реформ интерес к этой теме ослаб, и основная масса исследований сводилась к изучению падения доходов и соответствующих изменений в материальном благосостоянии. Однако с ростом потребительского рынка можно наблюдать всплеск числа публикаций, посвященных как отдельным аспектам потребления, так и стилю жизни в целом. Тем не менее, основная направленность этих исследований имеет сугубо практический характер: маркетинговые ориентиры в различных направлениях развития и сегментирования рынка, изучение потребления только отдельных социальных групп (чаще всего среднего класса). Академических исследований на постсоветском пространстве проводилось мало, внимание исследований было обращено динамике и дифференциации доходов, проблемам падения материального благосостояния населения, бедности. Широкомасштабные исследования стиля жизни затрудняли проблемы сбора адекватных данных.

С обретением независимости Украиной образ жизни населения кардинально изменился. Это связано как с мировыми темпами технического прогресса, так и со становлением рыночных отношений в Украине, изменениями ценностей и потребительских образцов людей. Однако до сих пор не дано ответов на вопросы, от каких

факторов зависит дифференциация стилей жизни в Украине (доходами или уровнем образования). Ответы на данные вопросы выходят за рамки маркетинговых исследований.

Формирование целей статьи. Целью данной статьи является осмысление особенностей дифференциации стилей жизни, а также уровня потребления различных слоев населения Украины. Для этого автор статьи ставит перед собой задачи: проанализировать особенности изменений уровня потребления, а также выявить динамику показного потребления различных слоев населения.

Анализ последних исследований и публикаций. Потребление, основным мотивом которого является демонстрация своего высокого социального положения (прежде всего социально-экономического), называют показным, престижным (потребление во имя завоевания престижа), статусным (цель – демонстрация высокого статуса). Средством демонстрации статуса является высокая цена демонстративно потребляемых вещей. Т. Веблен, американский экономист и социальный теоретик конца XIX в., ввел в оборот понятие, обозначающее это явление: «показное (демонстративное) потребление», а также «показной (демонстративный) досуг», «показные траты». Демонстративное потребление – это «использование потребления для доказательства обладания богатством», потребление «как средство поддержания репутации».

Этот стиль потребления, по его мнению, был характерен для так называемого «праздного класса» - новых богатых американцев, которые старались подражать высшему классу Европы, но в отличие от него выставляли свое потребление напоказ. Это показное потребление позволяло праздному классу укрепить свое представление о себе как об элите американского общества [1, с. 304].

Основной материал статьи. В основе тяги к демонстративному потреблению лежит потребность в принадлежности к группе богатых и могущественных. Будучи неудовлетворенной, эта потребность у части людей может вызывать чувство дискомфорта. Для более детального анализа этой потребности рассмотрим динамику показного потребления.

1. Влияние урбанизации.

Активизация общения между людьми подталкивает развитие демонстративного потребления. Индустриализация стимулирует переселение людей в города (урбанизацию), что делает жизнь людей более анонимной. Человек в городе постоянно находится в толпе и

при этом не перестает быть одиноким. Его в течение дня окружают тысячи людей, которых он не знает, и которые не знают его. В этой ситуации лишь через демонстрацию потребления можно обозначить свой социально-экономический статус. Текст, который пишется в условиях анонимного существования, должен обладать определенной спецификой. Поскольку «читатели» текста могут делать это лишь мимоходом, то, по словам Т. Веблена, подпись, подтверждающая богатство человека, «должна быть сделана такими буквами, которые бы читались на бегу» [2, с. 108]. В городе общение носит анонимный и более широкий характер по сравнению с деревней. Отсюда различие в масштабах демонстративного потребления. В деревне все знают друг друга лично и с разных сторон. Человек может одеваться как угодно, но односельчане видят, сколько у него во дворе домашних животных и каких размеров его дом, знают, как его семья питается. Здесь демонстративное потребление имеет мало смысла: богатство на виду, а бедность не скрыть хорошей одеждой. Совершенно иная ситуация в городе. Здесь люди судят друг о друге в основном по отдельным штрихам, которые нередко являются сознательно сконструированными символами в виде стиля потребления или использования отдельных вещей. Поэтому горожане тратят на поддержание благопристойного вида существенно больше, чем деревенские жители. Это ведет к изменению структуры потребления: траты на его видимые формы в городе растут за счет экономии на скрытых формах потребления. Как отмечал уже Т. Веблен, «для поддержания приличного внешнего вида городскому населению в большей степени, чем сельскому, свойственна привычка жить впроголодь» [2, с. 110]. Благосостояние горожанина – в его одежде, автомобиле, а сельского жителя – в обильном столе, прочном доме. Жители крупных городов часто свысока смотрят на скромно и немодно одетых сельчан, но те, попадая в города, часто также свысока смотрят на своих городских родственников, экономящих на питании.

2. Первоначальное накопление капитала и демонстративное потребление.

Наиболее ярко показное потребление проявляется в периоды первоначального накопления капитала, когда возникают новые богачи. В США, во многих западноевропейских странах это была вторая половина XIX в. Аналогичный процесс развернулся в России и Украине 1990-х гг. Человеку тем или иным путем достаются большие

деньги. Он удовлетворяет все природные потребности и хочет признания, зависти окружающих, уважения. К этому толкает извечная страсть людей к соперничеству, к достижению победы в игре, разновидностью которой является показное потребление. В таком случае потребляется не столько сама вещь, услуга, сколько отражение этого потребления в глазах окружающих.

В конце XX в. престижное потребление стало играть большую роль в постсоветской Украине, где развернулся стремительный процесс первоначального накопления в результате, прежде всего, передела государственной собственности. Однако демонстративное потребление не ограничено небольшой группой богатых. Основная масса людей не богаты и не бедны, но хотели бы сойти за богатых. Поэтому механизм показного потребления движет в первую очередь ими.

3. Вовлечение в показное потребление средних и низших слоев.

Т.Веблен подчеркивал две стороны потребления: демонстрируемую и скрытую от посторонних глаз: «В результате того предпочтения, которое отдается демонстративному потреблению, семейная жизнь многих классов сравнительно убога в контрасте с той блистательной частью их жизни, которая проходит на виду. Как вторичное следствие того же предпочтения, люди скрывают свою личную жизнь от чужих глаз». В современной Украине этот феномен бросается в глаза, когда встречаешь дорогие марки автомобилей, припаркованные у обшарпанных рабочих «малосемейных» общежитий.

Демонстративное потребление свойственно всем слоям общества. Однако в абсолютном своем выражении оно существенно различается.

К атрибутам внешнего вида у высших и средних слоев относится не только одежда, но и средства передвижения. Автомобиль для многих людей – это уже не столько средство передвижения, сколько средство завоевания репутации преуспевающего человека. Чем выше слой, тем выше нормы. В результате парадокс, наблюдаемый во все века: и бедные, и богатые выбиваются из сил, стремясь поддерживать «приличный уровень» потребления. Новые богатые дают начало потребительской гонке, и в нее волей-неволей втягиваются и те, у кого нет «шальных» денег. Для обозначения своего статуса последние вынуждены потреблять на грани своих финансовых возможностей. Потребление

реструктурируется таким образом, что первоочередным становится показное потребление, а более насущные, но менее заметные для постороннего глаза его формы ограничиваются. Показное потребление – это не болезнь отдельных людей, это норма культуры, которая давит, диктует иррациональное по своей сути поведение. В такой культуре быть скромным, прислушиваться только к своим естественным потребностям неприлично. Не участвующий в гонке рискует оказаться в изоляции и подвергнуться насмешкам.

Разумеется, люди, втянутые в престижное потребление, в этом обычно не признаются ни себе, ни, тем более, посторонним. Они говорят, что носят только то, что удобно, комфортно, практично.

4. Кризис показного потребления.

Как большой живот символизирует богатство лишь в голодном обществе, так и дорогая, бросающаяся в глаза одежда, золотые украшения играют важную роль в показном потреблении только относительно бедных стран. Предмет, который могут купить почти все, не может быть частью показного потребления высших социально-экономических слоев. Рубашка за 100 долларов – это шик для того, кто зарабатывает 500 долларов в месяц, но не для имеющих сотни тысяч. Очень богатый может шикануть скромностью в одежде, автомобиле, сбивая с толку подражателей, но он оторвется от них и станет над ними, купив особняк за пару миллионов в Палм-Бич, где будет ходить в потертых джинсах. Одежда из дорогих магазинов используется в основном для престижного потребления у представителей среднего класса, а высший класс ищет штучный товар от лучших модельеров. Внизу социально-экономической иерархии – свои ориентиры показного потребления. Как правило, это товары из категории, которая в комплексе доступна только следующему более высокому слою. Полностью скопировать потребительский комплекс чужого слоя не позволяют материальные возможности, но блефануть, купив одну-две видимые окружающим вещи из символов более высокого слоя, можно.

В Украине социальная структура находится в стадии коренной трансформации, субкультуры многих групп только формируются, поэтому попытки жить по чужим стандартам (экономить на хлебе, чтобы пить французский коньяк, жить в общежитии и ездить на «Мерседесе») здесь встречаются гораздо чаще, чем в странах с устоявшейся социальной структурой и культурой. Иностранцев из богатых стран, приезжающих в Украину, часто удивляет обилие

предметов высокостатусного потребления (например, новых «мерседесов») при в целом низком уровне потребления.

Когда время быстрых, шальных денег проходит, и новые богачи наедаются и икры, и зависти прохожих, многие постепенно начинают сознавать, что одни им завидуют, а другие над ними смеются. И кого больше – спорный вопрос. Не удивительно, что в нашей стране на смену анекдотам о страдающих от старческого маразма партийных лидерах пришли еще более многочисленные анекдоты о «новых русских». Когда новые богачи становятся уже не совсем новыми, обычно появляется тенденция к подражанию аристократам: культивирование собственного достоинства, которое нельзя купить за деньги, даже большие, равнодушие к зависти в глазах пешеходов, ограничение показного потребления своим узким кругом. Этот тип потребления не исчезает, но становится менее броским, ориентируется на внутриклассовое восприятие: банкир конкурирует в потреблении с банкиром, а не с бывшим коллегой по институту. Обычно эта тенденция к умеренности начинает проявляться во втором поколении, когда вырабатывается устойчивая субкультура богатства.

Образцом субкультуры богатства для многих богатых людей мира является английская аристократия. Ее стиль имитировали и имитируют во многих странах мира. Ему пытаются следовать члены высшего класса США. Особенность этого типа показного потребления состоит в том, что оно наполнено символами «для тех, кто понимает». Новый высший класс – это статусная группа богатей, которые выросли в среднем, а то и в рабочем классе, несут на себе отпечаток его субкультуры. Они подражают старому высшему классу, покупая схожие предметы, но они не могут виртуозно говорить на языке этих предметов, поэтому, несмотря на свое богатство, они обречены испытывать на себе взгляды сверху вниз «аристократии». В Украине, по всей видимости, эта тенденция к относительно скромному потреблению примерно на уровне своего статуса или даже ниже него наметилась быстрее, чем в других странах. Главной причиной этого является наличие большого количества организованных преступных групп, гораздо быстрее прочей публики реагирующих на показное богатство. В условиях современной реальности для бизнесменов следовать классическим нормам показного потребления равносильно предоставлению в налоговую инспекцию и разного рода рэкетирам завышенных данных

о своих доходах. И лишь самые богатые (олигархи), до которых бандитам трудно дотянуться, демонстрируют классические типы показного потребления.

Основная же масса бизнесменов колеблется между показным потреблением и страхом попасть под повышенное «налогообложение» бандитов, которые в подсчете доходов проявляют меньше формализма, чем налоговая инспекция [3].

5. Рациональное зерно демонстративного потребления.

Показное потребление не всегда является просто средством утолить тщеславие. Порою в нем прослеживается и рациональное зерно, не всегда отделимое от элементарного блефа. Суть рациональности показного потребления может состоять в том, что символическое потребление обозначает реальный потенциал, который стоит за индивидом или фирмой. Поскольку в бизнесе нередко очень важно внушить партнерам доверие к своему финансовому благополучию, то покупка на последние деньги «Мерседеса» не всегда является экономически иррациональной. Это же касается и огромных особняков, часто в дальних странах, где жить не придется. Подобный демонстрируемый уровень порою является залогом для получения кредитов. На уровне нового среднего класса дорогая деловая одежда, превосходящая по своей стоимости реальные возможности индивида, порою является средством получения хорошей работы, поскольку создает образ (ложность которого не сразу проявится) преуспевающего человека с хорошим вкусом. Однако здесь эта стратегия требует очень развитого чувства моды, так как легко может дать обратный результат. Например, служащий, одевающийся лучше своего шефа, не всегда может рассчитывать на понимание. В условиях, когда реальные доходы уже известны, чрезмерные по существующим стандартам траты на потребление могут создать дурное впечатление.

6. Количество как инструмент показного потребления.

Показное потребление проявляется часто не только в качестве престижных предметов, но и в их количестве. Так, в США в среднем классе довольно распространено приобретение предметов с якобы узкой специализацией. Человек, время от времени занимающийся физкультурой, может иметь целую коллекцию хороших кроссовок на все случаи жизни (для уличного кросса, для баскетбола, для гольфа, для езды на велосипеде и т. д.). Катающийся на велосипеде часто имеет несколько дорогих велосипедов разной специализации и

разных годов выпуска (новые модели покупаются, а старые еще пригодны для использования). Аналогичным образом копятся коллекции автомобилей, количество которых также не соответствует нуждам реальной практики. Еще чаще, особенно у женщин, встречается постоянная смена одежды. Этот вариант показного потребления в силу экономической доступности уже широко встречается и в разных слоях на Украине. Идеальная модель для этого типа – французская императрица Мария-Антуанетта, которая никогда не одевала один и тот же наряд дважды. Для массы людей со скромными доходами такая форма показного потребления может иметь тяжелые экономические последствия.

Нередко люди пытаются обозначить свой статус частотой смены недорогой одежды. Любой текст многозначен. Когда же в качестве текста выступает стиль потребления, его чтение происходит в условиях отсутствия жестких правил и определений. Разные люди могут прочесть один и тот же вариант потребления по-разному. Правда, стиль, ставший элементом культуры данного общества, содержит в себе ядро, читаемое более или менее единообразно. В этом основа взаимопонимания в процессе общения. В каждом обществе складывается свой господствующий стереотип богатого человека. Сложился он и в постсоветской Украине.

Если сгруппировать символы богатства, то на первом месте – это недвижимость, включающая не только жилье, но и офис. На втором месте – средства передвижения, автомобили, самолеты и вертолеты. На третьем – большое количество подчиненных, включая охрану. На четвертом – обладание предметами роскоши (драгоценности, картины, антиквариат). На пятом – современные средства связи. Соответственно, человек, стремящийся считаться в глазах окружающих богатым, должен придерживаться вышеописанного языка потребительских символов. Для демонстрации высокого статуса используется весьма широкий выбор предметов потребления, услуг, стилей жизни. В принципе, эту функцию может выполнять любой товар или услуга, имеющие высокую цену и открытые для более или менее широкого обозрения. Главный же атрибут вещей, используемых для показного потребления – их дефицит, недостижимость для широкой публики, которая может их наблюдать, но не иметь.

В конструировании стиля престижного потребления важную роль играют элитарные виды спорта. Так, в Великобритании

настоящий джентльмен традиционно занимался и занимается скачками, играл в крокет. У большинства других народов, в том числе и в Украине, господствующий класс увлекался дорогими видами охоты. В наше время некоторые виды спорта являются формой показного потребления: гольф, верховая езда, плавание на яхтах, большой теннис, горные лыжи. Привлекательность элитных видов спорта состоит лишь в их недоступности (обычно по экономическим причинам) для широких масс потребителей. Нередко эта труднодоступность создается искусственно. Имеется набор предметов, которые веками выполняют функцию языка показного потребления. Это, прежде всего, ювелирные украшения. Традиционным предметом показного потребления являются также меха. С древних времен они используются как символ богатства. Длительное время шубы в Европе и Америке были предметами, прежде всего, мужского гардероба. И лишь с рубежа XIX-XX вв. их стали носить преимущественно женщины [4, с. 193].

Широко используются в качестве предметов показного потребления жилища, средства передвижения. Правда, со временем идет их эволюция: если еще в прошлом веке богатые демонстрировали свое богатство, запрягая в свою карету как можно больше лошадей, то в современном обществе эта же цель достигается использованием очень мощных автомобилей. Это средство передвижения играет одну из важнейших ролей в передаче информации окружающим о социальном статусе владельца. Появился целый класс очень дорогих автомобилей, одна из главных привлекательных черт которых состоит именно в их цене. Традиционно важную роль в демонстративном потреблении играют часы. Разумеется, люди, покупающие очень дорогие часы, обосновывают свою покупку их качеством. Действительно, часы за 3 и за 50 долларов могут отличаться прочностью, точностью хода, надежностью. Однако технологические качества часов за 3 тыс. долларов не могут быть в тысячу раз выше, чем у часов за 3 доллара [5, с. 6].

Выводы. Подводя итоги образа жизни людей, ведущих показное потребление, можно сделать вывод, что своего пика развития оно достигает среди молодых и обеспеченных людей, которые имеют материальные возможности для реализации своих вкусов, сложившихся уже в постсоветский период. Проведенное исследование показывает, что

детерминантами показного потребления выступают не только образование и уровень дохода, но и уровень развития общества.

Литература

1. Лебенстайн Х. Эффект присоединения к большинству, эффект сноба и эффект Веблена в теории покупательского спроса // Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В. М. Гальперина. – Спб.: Экономическая школа, 1993. – С. 304-325.

2. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – С. 108-133.

3. Паппе Я. Олигархи. Экономическая хроника / Я. Паппе [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.libertarium.ru>.

4. Смелзер Н. Социология экономической жизни / Н. Смелзер // Американская социология. – М., 1990. – С. 6.

5. Митоян А. Потребительское поведение семей: дифференциация, динамика, классификация / А. Митоян. – М., 1990. – 126 с.

1. Lebenstayn Kh. Effekt prysoedynenyya k bol'shynstvu, effekt snoba y effekt Veblena v teoryy pokupatel'skoho sprosa // Teoryya potrebytel'skoho povedenyya y sprosa / Pod red. V. M. Hal'peryna. – Spb.: Ekonomycheskaya shkola, 1993. – S. 304-325.

2. Veblen T. Teoryya prazdnogo klassa / T. Veblen. – M.: Prohress, 1984. – S. 108-133.

3. Pappe Ya. Olyharkhy. Ekonomycheskaya khronyka / Ya. Pappe [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <https://www.libertarium.ru>.

4. Smelzer N. Sotsyolohyya ekonomycheskoy zhyzny / N. Smelzer // Amerykanskaya sotsyolohyya. – M., 1990. – S. 6.

5. Mytoyan A. Potrebytel'skoe povedenye semey: dyfferentsyatsyya, dynamyka, klassyfykatsyya / A. Mytoyan. – M., 1990. – 126 s.

Рецензент: Парієнко Г. К., д. іст. н., професор

10.03.2016

Шматковська Тетяна, Мачулка Оксана

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті розглянуто сутність стратегічного управлінського обліку, досліджено та проаналізовано основні підходи науковців до визначення поняття «стратегічний управлінський облік», класифіковано підходи до визначення цього поняття. Охарактеризовано складові системи управління конкурентоспроможністю підприємства та визначено основні зв'язки між складовими системи стратегічного управлінського обліку. Виокремлено основні принципи та завдання стратегічного управлінського обліку. Визначено теоретичні основи стратегічного обліку, які поєднують у своєму складі поняття про його предмет та способи відображення об'єктів, функцій, принципи системи організації обліку. Узагальнено існуючі концепції щодо місця та ролі стратегічного управлінського обліку в інформаційному забезпеченні прибуткового функціонування суб'єктів господарювання з урахуванням зовнішніх чинників в умовах нестабільного макроекономічного середовища.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік, стратегічне управління, управлінські рішення, конкурентоспроможність, інформаційне забезпечення, принципи стратегічного управлінського обліку.

Шматковская Татьяна, Мачулка Аксана

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

В статье рассмотрена сущность стратегического управленческого учета, исследованы и проанализированы основные подходы ученых к определению понятия «стратегический управленческий учет», классифицированы подходы к определению этого понятия. Охарактеризованы составляющие системы управления конкурентоспособностью предприятия и определены основные связи между составляющими системы стратегического управленческого учета. Выделены основные принципы и задачи стратегического управленческого учета. Определены теоретические основы стратегического учета, которые сочетают в своем составе понятия о его предмете и способы отображения объектов, функций, принципы

системы организации учета. Обобщены существующие концепции относительно места и роли стратегического управленческого учета в информационном обеспечении прибыльного функционирования субъектов хозяйствования с учетом внешних факторов в условиях нестабильной макроэкономической среды.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет, стратегическое управление, управленческие решения, конкурентоспособность, информационное обеспечение, принципы стратегического управленческого учета.

Shmatkovska Tatjana, Machulka Oksana

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING

In the article the essence of strategic management accounting, investigated and analyzed the basic scientific approaches to the definition of "strategic management accounting" classified approaches to the definition of the term. Characterized components of competitiveness management company and the main connections between the components of strategic management accounting. Thesis there is determined the basic principles and objectives of strategic management accounting. Theoretical foundations of the strategic calculation that combine some kind of concept of its subject and methods of display objects, features, principles of accounting system. The analysis of the existing conceptual foundations of strategic management accounting in terms of its capacity information provision system of competitive enterprises and identified areas for further development. Overview existing concepts for its place and role in the information security operation profitable business entities, taking into account external factors in an unstable macroeconomic environment.

Keywords: strategic management accounting, strategic management, management decisions, competitiveness, information, principles of strategic management accounting.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку світової економіки для найповнішої адаптації підприємств до мінливого економічного середовища виникає необхідність розробки нових інструментів, методів та принципів управління. Водночас тільки ті підприємства, які готові до інноваційних змін і мають добре організовану систему стратегічного планування та управління є найбільш конкурентноспроможними.

Сучасний стан бізнес-середовища, взаємовідносини покупців, постачальників, інших дебіторів і кредиторів, мінливе економічне середовище засвідчує необхідність прогнозування декількох напрямків розвитку бізнесу. Невизначені умови функціонування висувають перед суб'єктами господарювання необхідність визначення своєї довгострокової стратегії, інформацію для розробки якої може надати стратегічний управлінський облік.

Необхідність формування облікового блоку стратегічного управлінського обліку зумовлена глобалізацією бізнесу, розвитком інформаційних технологій, мобільністю організаційної структури підприємства, зміною стилю і методів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методичного забезпечення стратегічного управління висвітлювалися у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як І. Ансофф, П. Й. Атамас, М. В. Володькіна, В. Г. Герасимчук, С. Ф. Голов, К. Друрі, С. Каплан, О. Е. Ніколаєва, М. С. Пушкар, О. А. Мошковська, Л. В. Нападовська, В. В. Сопко, Б. Райан, В. Р. Шевчук, М. Т. Щирба та інші. Проте питання формування облікового блоку стратегічного управлінського обліку залишаються дослідженими недостатньо.

Актуальною є тематика стратегічного управлінського обліку і серед вітчизняних науковців, про що свідчить аналіз тематики останніх науково-практичних конференцій різного рівня, присвячених обліково-аналітичних проблем сьогодення в Україні.

Метою дослідження є визначення сутності стратегічного управлінського обліку та окреслення можливих перспектив щодо його впровадження на вітчизняних підприємствах як одного з ефективних інструментів управління їх конкурентоспроможністю.

Основні результати дослідження. Інтеграція сучасного підприємства у світове товариство призводить до необхідності формувати облікову інформацію підвищеної якості та корисності. Що в свою чергу потребує фундаментальних змін в методології обліку та

розширення його функцій, які мають включати у себе: стратегічне планування; стратегічний аналіз; стратегічний аудит.

На сьогодні існують різні підходи науковців щодо визначення поняття «стратегічний управлінський облік», які можна згрупувати за наступними напрямками (табл.1)

Таблиця 1

Підходи щодо визначення сутності поняття «стратегічний управлінський облік» (узагальнено на основі поданих джерел)

№	Підхід до визначення	Науковці, які його пропонують	Визначення
1	2	3	4
11.	Окремий вид обліку	В. В. Панков, В. Ф. Несветайлов [8]	Це облік, спрямований на підтримку стратегічно орієнтованих рішень, тісно пов'язаний з ринково орієнтованою зовнішньою інформацією, яка має як фінансовий, так і не фінансовий характер, спрямований не тільки на фіксацію конкретних фактів, а більше на відстежування трендів, тенденцій або суттєвих змін, оперує плановими і прогнозними даними довгострокового характеру
		П. Й. Атамас [1]	Це облік, який зосереджується на зовнішніх факторах (таких як прибутковість конкурентів, частка на ринку і т. ін.), тоді як для традиційного обліку характерна зосередженість на внутрішніх процесах і явищах.

1	2	3	4
22.	Елемент, підсистема обліку та	В. Семанюк[14]	Це підсистема обліку, функція стратегічного управління, яка забезпечує менеджерів інформацією про внутрішнє середовище діяльності підприємства для прийняття стратегічних рішень
		А. В. Шайкан [16]	Це елемент ідеології управління підприємством в цілому й облікової політики зокрема
33.	інформаційної Інструмент підтримки	В. В. Іванов, О. К. Хан [10]	Це засіб інформаційної підтримки прийняття, реалізації й оцінки стратегічних управлінських рішень і систематизованого збору й обробки показників, які характеризують стан не тільки внутрішньої фінансово-господарської діяльності, але й зовнішнього середовища (конкурентного, клієнтського тощо), яким керує організація
		М. Вахрушина, М. Сидорова, Л. І. Борисова [3]	Це одне з прогресивних інформаційних джерел, яке повинно забезпечити менеджмент організації інструментарієм для прийняття управлінських рішень, координування господарських функцій з метою досягнення ефективних результатів.
44.		Шевчук В. Р. [17]	Це інформаційне підґрунтя прийняття рішень вищого рівня управління, що полягає в забезпеченні менеджерів всією інформацією, необхідною для управління і контролю за розвитком підприємства в інтересах його власників та інших зацікавлених партнерських груп (кредиторів, клієнтів, постачальників, персоналу, уряду і суспільства).
55.	Процес	С. Б. Сулоєва, К. Є. Землякова [7]	Процес надання інформації, яка спрямована на довгострокову перспективу, повинен забезпечити підтримку загальної конкурентоспроможної стратегії організації.
		Б. Райн[7]	Взаємозв'язок 4 базових зобов'язань (фінанси, менеджмент, технічна і технологічна кваліфікація), реалізація функції контролю, руху ресурсів, затрат, базового потенціалу організації
56.	Окрема економічна система	С. Ф. Голов [4]	Це система управлінського обліку, спрямована на прийняття управлінських рішень
		М. С. Пушкар [12]	Це система, яка надає інформацію про зовнішнє середовище для стратегічного управління та формується в системі контролінгу
		О. П. Кундря – Висоцька [6]	Це аналітична система для співвідношення необхідної бухгалтерської інформації зі стратегією фірми, яка тісно взаємопов'язана із системою стратегічного планування
		Канурна З. Ф. [5]	Це комплексна економічна система, сформована на базі сучасних інформаційних технологій, охоплює в єдиному інформаційному полі всі блоки і бізнес-процеси виробничо-господарської діяльності

Одним з напрямків розвитку сучасного управління підприємством є стратегічне управління, яке потребує зміни облікових підходів з метою створення надійного інформаційного забезпечення. У зв'язку з чим у сучасній економічній літературі з'явилося поняття «стратегічний облік», «стратегічний управлінський облік». Отже, серед науковців існують розбіжності щодо питань змісту, термінології, задач, об'єктів стратегічного обліку та аналізу, але більшість з них схиляється до думки, що його впровадження в практичну діяльність підприємств має сприяти підвищенню якості прийняття управлінських рішень.

Науковцями, виходячи з основної мети стратегічного управлінського обліку, сформовано основні його завдання [3; 11; 17] (рис. 1).

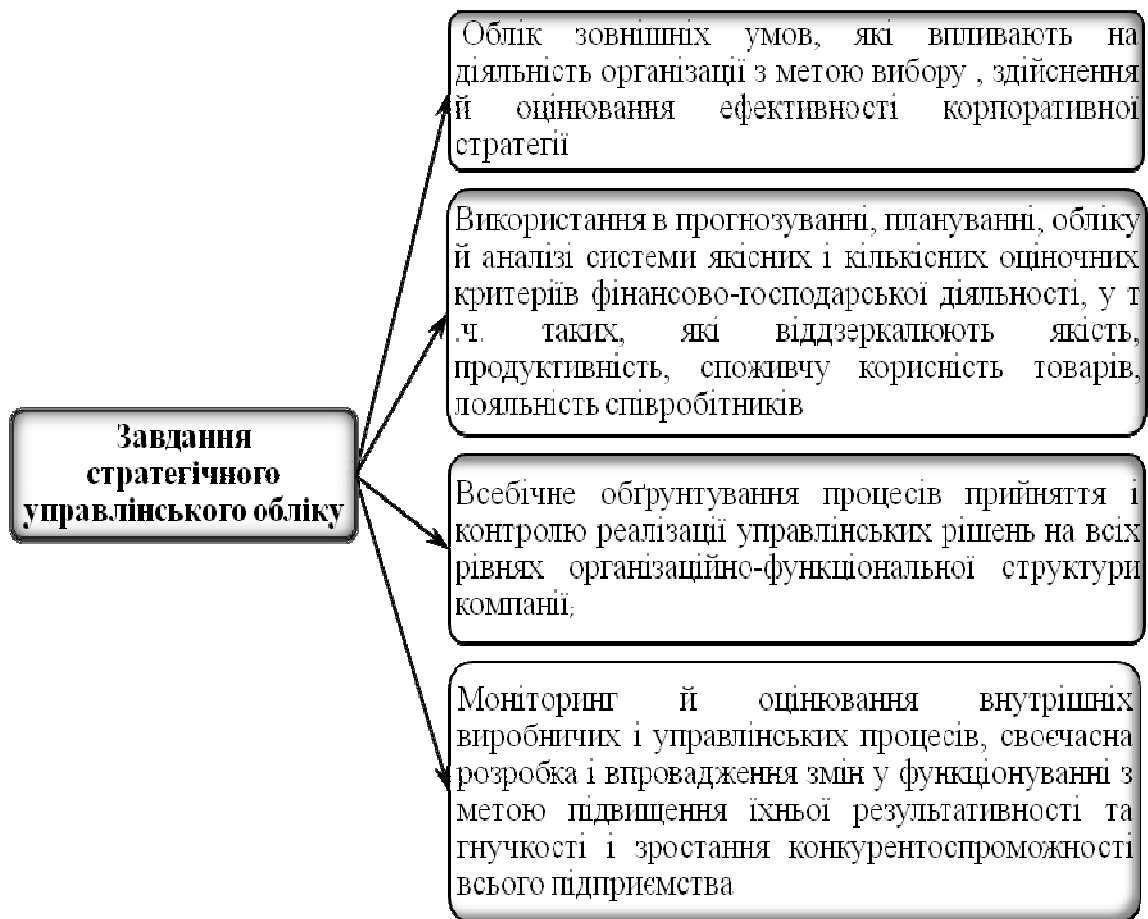

Рис. 1. Схематичне відображення завдань стратегічного управлінського обліку

Таким чином, стратегічний облік представляє собою підсистему стратегічного управління підприємством, яка здійснює інформаційну підтримку процесу прийняття рішень шляхом збирання, реєстрації, аналізу, зберігання і передачі інформації про зовнішнє і внутрішнє середовище підприємства з метою забезпечення його конкурентоспроможності у короткостроковій та довгостроковій перспективі. В умовах нестабільного економічного середовища, забезпечення конкурентоспроможності підприємства стає головною запорукою ефективного функціонування підприємства, а стратегічний управлінський облік є одним з головних інформаційних базисів від якого залежить своєчасність, достовірність, надійність прийнятих управлінських рішень.

Окрім того, в економічній літературі виділяють основні принципи стратегічного управлінського обліку [3] (рис. 2).

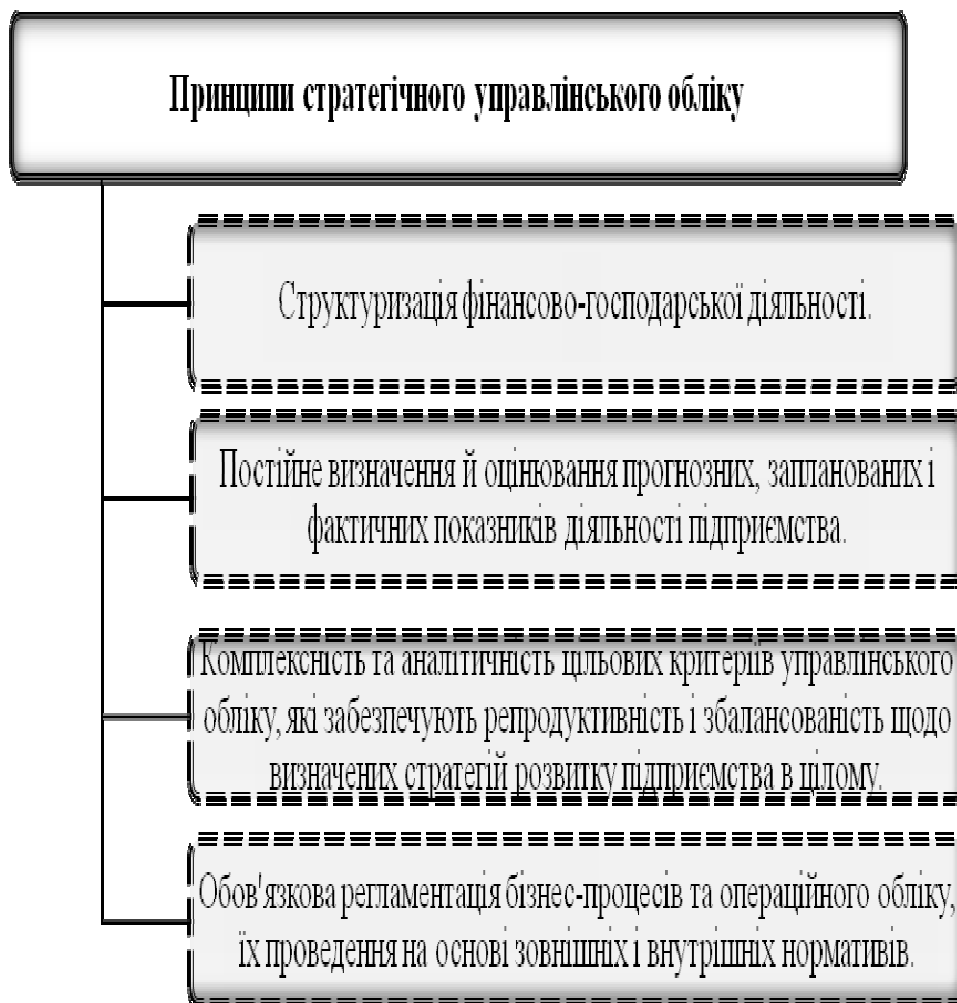

Рис. 2. Систематизація принципів стратегічного управлінського обліку

Специфічними методами стратегічного обліку є: методи моніторингу конкурентної позиції (аналіз трендів за певними параметрами), динаміки вартості підприємства, методи стратегічного ціноутворення та калькулювання, методи стратегічного позиціонування, методи планування та гнучкого бюджетування, система збалансованих показників (BSC), методи стратегічного та системного аналізу, моделі доданої вартості (EVA), індикатори для відстеження необхідності зміни стратегії, формування сигнальних індикаторів для виявлення проблем та інші.

Основними технологіями стратегічного управлінського обліку є [12]:

- activity-based costing (ABC) – облік витрат за видами діяльності, який передбачає їх розподіл за носіями затрат (чинникам витрат) відповідно до обсягів і структури ресурсів, які споживаються в процесі виконання операцій зі створення й виробництва продукції (товару, послуги);

- lifecycle costing – калькуляція стадій життєвого циклу, сутність якої полягає в тому, що вартість (товару, послуги) враховує витрати на всіх етапах його життєвого циклу: розробка, проектування, вихід і просування на ринок тощо;

- target costing – ціноутворення за цілями, сфокусоване на розробці заходів із оптимізації собівартості товару (послуги) з урахуванням цільового призначення параметрів, які впливають на співвідношення «ціна – якість», – споживчі якості терміну корисного використання, рівня сервісу, післяпродажного обслуговування тощо;

- Balanced Scorecard (BSC) – збалансована система показників в управлінні ключовими бізнес-процесами центрів відповідальності організації відповідно до встановленої мети, кількісно і якісно виявлених в цільових величинах оціночних критеріїв: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання та зростання;

- бенчмаркінг – постійний процес вивчення й оцінювання товарів, послуг і досвіду виробництва найсерйозніших конкурентів визнаними лідерами у своїх галузях;

- бюджетування або еталонне оцінювання (benchmarking) – спосіб збору інформації, який використовується компаніями з метою виявлення найкращих практик інших компаній;

Особливістю стратегічного обліку стає те, що пріоритетним напрямком формування інформації в його системі є задоволення інформаційних потреб стратегічного менеджменту, а саме:

- облік ключових факторів успіху;
- формування стратегічної звітності;
- облік в динаміці індикаторів внутрішнього середовища підприємства.

Стратегічний облік максимально наближений до системи управління, а результатом діяльності його підсистеми має бути формування низки інформаційних показників, завдяки яким можливо буде виявляти конкурентні позиції підприємства та приймати рішення щодо його подальшого розвитку.

Висновки. За результатами дослідження виявлено, що основним завданням стратегічного управлінського обліку є прийняття короткострокових та довгострокових управлінських рішень у системі стратегічного управління з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства. За допомогою інструментів стратегічного управлінського обліку проводиться відбір, аналіз та постійний моніторинг показників зовнішнього та внутрішнього середовища з метою вчасного виявлення змін, які в свою чергу обумовлюють формування коригувань існуючого стратегічного плану розвитку підприємства.

Ключовими факторами щодо оцінювання ефективності впровадження стратегічного обліку на підприємстві, як необхідного елементу системи управління його конкурентоспроможністю є:

- 1). формування загальної системи стратегічного менеджменту підприємства, що потребує переосмислення сучасних підходів щодо управління із врахуванням інноваційних засад діяльності та розвитку;
- 2) наявність та підготовка фахівців, що зможуть забезпечити впровадження та успішне функціонування системи стратегічного обліку на вітчизняних підприємствах в умовах реалій сучасності.

Література

1. Атамас П. Й. Управлінський облік: навч. посіб. / П. Й. Атамас – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 440 с.
2. Болдуєв М. В. Організація стратегічного управлінського обліку на промислових підприємствах / М. В. Болдуєв, В. Л. Корінев // Держава та регіони.– Серія : Економіка і підприємництво – 2010.– № 6. –С. 190–194.
3. Вахрушина М. А., Сидорова М. И., Борисова Л. И. Стратегический управленческий учет : Полный курс МБА / М. А.

Вахрушина, М. И. Сидорова, Л. И. Борисова. – М. : РидГрупп, 2011. – 192 с.

4. Голов С. Ф. Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / С. Ф. Голов. – Київ, 2009. – 35 с.

5. Канурна З. Ф. Стратегічні аспекти обліку в системі управління великого машинобудівного підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля / З. Ф. Канурна. – Луганськ, 2002. – 19 с.

6. Кундря-Висоцька О. П. Змістовні характеристики стратегічної парадигми обліку / О. П. Кундря-Висоцька // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Серія : Економічні науки. – 2010. – №3, Ч. 2. – С. 137–139.

7. Мошковська О. А. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку / О. А. Мошковська // Актуальні проблеми економіки - № 12 (138) – 2012. – С. 152 – 159.

8. Панков В. В. Базовые принципы и допущения стратегического управленческого учета / В. В. Панков, В. Ф. Несветайлов // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – №7. – С. 2–7.

9. Партин Г.О. Управлінський облік: підручник / Г. О. Партин, А. Г. Загородній, Т. І. Свідрик, А. І. Ясінська, Т. М. Бойчук. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 280 с.

10. Пилипенко А. А. Організація обліково - аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства : наукове видання / А. А. Пилипенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.

11. Попович В. І. Теоретичні основи організації стратегічного обліку на підприємствах / В. І. Попович // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування - Випуск 1(61) – 2013. – Серія «Економіка» - С. 187 – 192.

12. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль, 1999. – 424 с.

13. Сатмурзаев А. А. Концепция стратегического учета в новых экономических структурах: теоретический аспект / А. А. Сатмурзаев // Економіка та держава. – 2010. – №12. – С. 195–198.

14. Семанюк В. З. Формування підсистеми стратегічного обліку в умовах ринкових відносин / В. З. Семанюк // Формування ринкових

відносин в Україні: зб. наук. пр. – Вип. 11 (114) / наук. ред. І. Г. Манцуров. – К., 2010. – С.59–64.

15. Уорд К. Стратегический управленческий учет : Пер. с англ. / К. Уорд – М. : Олимп-Бизнес, 2002. – 448 с.

16. Шайкан А. В. Бухгалтерський облік з метою стратегічного управління як інструмент інтеграції вітчизняних підприємств у світове господарство / А. В. Шайкан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1900/1/42.pdf>

17. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік як інформаційне підґрунтя стратегічного менеджменту підприємства / В. Р. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://VNULPM 2014 797 58.pdf>

1. Atamas P. J. Upravlins`ky`j oblik: navch. posib. / P. J. Atamas – K.: Centr navchal`noyi literatury`, 2006. – 440 s.

2. Bolduyev M. V., Korinyev V. L. Organizaciya strategichnogo upravlins`kogo obliku na promy`slovy`x pidpry`yemstvax / M. V. Bolduyev, V. L. Korinyev // Derzhava ta regiony`. – Seriya: Ekonomika i pidpry`yemny`cztvo – 2010. – №6. – S. 190–194.

3. Vaxrushy`na M.A., Sy`dorova M. Y`, Bory`sova L. Y`. Strategy`chesky`j upravlenchesky`j uchet: Polnyj kurs MBA. – M.: Ry`dGrupp, 2011. – 192 s.

4. Golov S. F. Suchasny`j stan ta perspekty`vy` rozvy`tku buxgalters`kogo obliku v Ukrayini: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. Stupenya d-ra ekon. nauk: specz. 08.00.09 “Buxgalters`ky`j oblik, analiz ta audy`t” / S. F. Golov. – Ky`yiv, 2009. – 35 s.

5. Kanurna Z. F. Strategichni aspekty` obliku v sy`stemi upravlinnya vely`kogo mashy`nobudivnogo pidpry`yemstva: Avtoref. dy`s... kand. ekon. nauk: 08.06.04 / Sxidnoukr. nacz. un-t im. V. Dalya. – Lugans`k, 2002. – 19 s.

6. Kundrya-Vy`socz`ka O. P. Zmistovni xaraktery`sty`ky` strategichnoyi parady`gmy` obliku / O. P. Kundrya-Vy`socz`ka // Visny`k Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo texnologichnogo universy`tetu. – Seriya: Ekonomichni nauky`. – 2010. – №3, Ch. 2. – S. 137–139.

7. Moshkovs`ka O.A. Konceptual`ni zasady` strategichnogo upravlins`kogo obliku / O.A. Moshkovs`ka // Aktual`ni problemy` ekonomiky` - №12(138) - 2012 – S. 152 – 159.

8. Pankov V. V., Nesvetajlov V.F. Базовые принципы управления стратегического бухгалтерского учета // Международный бухгалтерский учет .– 2012.– №7. – С. 2–7.
9. Party`n G.O. Upravlins`ky`j oblik: pidruchny`k / G. O. Party`n, A. G. Zagorodnij, T. I. Svidry`k, A. I. Yasins`ka, T. M. Bojchuk. – L`viv: Vy`davny`cztvo L`vivs`koyi politexniki`, 2013. – 280 s.
10. Py`ly`penko A. A. Organizaciya oblikovo- anality`chnogo zabezpechennya strategichnogo rozvy`tku pidpry`yemstva. Naukove vy`dannya. – Xarkiv: XNEU, 2007. – 276 s.
11. Popovy`ch V. I. Teorety`chni osnovy` organizaciji strategichnogo obliku na pidpry`yemstvax // V. I. Popovy`ch - Visny`k Nacional`nogo universy`tetu vodnogo gospodarstva ta pry`rodokory`stuvannya - Vy`pusk 1(61) – 2013 -. Seriya «Ekonomika» - S. 187 – 192.
12. Pushkar M. S. Tendenciyi ta zekonomirnosti rozvy`tku buxgalters`kogo obliku v Ukrayini (teorety`ko-metodologichni aspekty`): Monografiya. – Ternopil`, 1999. – 424 s.
13. Satmurzaev A. A. Koncepty`ya strategy`cheskogoucheta v novyx ekonomy`chesky`x strukturax: teorety`chesky`j aspekt / A. A. Satmurzaev // Ekonomika ta derzhava.– 2010.– №12. – S. 195–198.
14. Semanyuk V.Z. Formuvannya pidsy`stemy` strategichnogo obliku v umovax ry`nkovy`x vidnosy`n / V.Z. Semanyuk // Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n v Ukrayini: zb. nauk. pr. – Vy`p. 11 (114) / nauk. red. I.G. Manczurov. – K., 2010. – S. 59–64.
15. Uord K. Strategy`chesky`j upravlenchesky`j uchet / Per. s angl. – M.: Oly`mp-By`znes, 2002. – 448 s.
16. Shajkan A. V. Buxgalters`ky`j oblik z metoyu strategichnogo upravlinnya yak instrument integraciji vitchy`znyany`x pidpry`yemstv u svitove gospodarstvo [Elektronny`j resurs] / A.V. Shajkan– Rezhy`m dostupu: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1900/1/42.pdf>
17. Shevchuk V. R. Strategichny`j upravlins`ky`j oblik yak informacijne pidg`runtya strategichnogo menedzhmentu pidpry`yemstva [Elektronny`j resurs] / V. R. Shevchuk // Rezhy`m dostupu: http://VNULPM_2014_797_58.pdf

Рецензент: Срішенець О. М., д.е.н., професор, професор кафедри економічної теорії та природокористування, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

28.03.2016

НАШІ АВТОРИ

Алтаяу Фатхи – аспірант кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

Артюх Оксана Валентинівна – к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного політехнічного університету

Білогородський Роман Михайлович – магістрант Одеського національного економічного університету

Верхоглядова Наталія Ігорівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”

Галапун Лілія Олегівна – аспірант кафедри банківської справи, факультет банківського бізнесу, Тернопільський національний економічний університет

Живець Алла Миколаївна – к.е.н., ст. викладач, Одеський національний політехнічний університет

Камаран Алі Хасан – аспірант кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Карпов Володимир Анатолійович – к.е.н., професор Одеського національного економічного університету

Касьян Катерина Олександрівна – студентка Одеського національного економічного університету

Кравченко Оксана Михайлівна – Одеський національний політехнічний університет, кафедра обліку, аналізу і аудиту

Крупіна Світлана Валеріївна – к.е.н., доцент, кафедра управління бізнесом, Одеська національна академія харчових технологій

Ленська Наталія Ігорівна – студентка, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Лір Віктор Еріхович – к.е.н., ст.н.сп., провідний науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Макурін Андрій Андрійович – асистент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Матінян Вероніка – студентка Одеського національного економічного університету

Мачулка Оксана Вікторівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Миценко Наталія Григорівна – к.е.н., професор, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія

Мищук Андрій Ігорович – аспірант кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія

Михайлюк Олена Леонідівна – к.е.н., доцент, кафедра економіки і управління туризмом Одеського національного економічного університету

Муравський Володимир Васильович – к.е.н., ст. викладач кафедри обліку у виробничій сфері, Тернопільський національний економічний університет

Радченко Олександр Петрович – к.е.н., доцент кафедри економіки та управління ОНУ ім. І.І.Мечникова

Румянцева Анжеліка Євгенівна – к.істор. н., доцент, Одеський національний економічний університет

Шматковська Тетяна Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Яблонська Наталя Валентинівна – к.е.н., доцент, кафедра економіки промисловості, Одеська національна академія харчових технологій

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____

Підписано до друку 4.04.2016

Формат 60 x 84 1/16

Тираж 100 прим.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 12,5